

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά

**Το πορτοκάλι στην Αργολίδα:
Κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2019

Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά

**Το πορτοκάλι στην Αργολίδα:
Κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επόπτης: Βασιλική Χρυσανθοπούλου

**Επιτροπή: Μαριάνθη Καπλάνογλου
Ανδρομάχη Οικονόμου**

ΑΘΗΝΑ 2019

Copyright © , **Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά, 2019**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί τη σκιαγράφιση της Αργολικής γης. Συγκεκριμένα, εστιάζει στο βασικό παράγωγό της, το πορτοκάλι και τους τρόπους με τους οποίους η παραγωγή του έχει επηρεάσει τους κατοίκους της περιοχής. Η παραγωγή, η κατανάλωση και οι τρόποι επεξεργασίας και χρήσης του πορτοκαλιού είναι βασικές παράμετροι που εξετάζονται στην παρακάτω εργασία. Οι επιρροές και οι τρόποι προσέγγισης του πορτοκαλιού εντοπίζονται στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές εκφάνσεις της καθημερινότητας των κατοίκων της Αργολίδας. Η παραγωγή, η οικονομία, η κοινωνική λειτουργία του πορτοκαλιού στο λαϊκό πολιτισμό του νομού είναι ζητήματα που απασχολούν την παρούσα εργασία, η έρευνα για την οποία έλαβε χώρα στην περιοχή της Αργολίδας.

Λέξεις-κλειδιά

Λαογραφία, Υλικός Πολιτισμός, πορτοκάλι, παραγωγή, οικονομία, κοινωνική οργάνωση, οικολογική λαογραφία, έξη-συνήθεια, διατροφή, λαϊκός πολιτισμός, λαϊκή λατρεία, πολιτιστικό τοπίο, κοινοτισμός, Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά, Παναγία Πορτοκαλούσα, συμβολισμός.

Abstract

This thesis deals with the land of the Argolid. In particular, it focuses on its key derivative, the orange, and the ways in which its production has affected the locals. The production, consumption and ways of processing and using orange are key parameters that are dealt with in the following paper. The influences and ways of approaching the orange can be seen in the social, economic and cultural aspects of the everyday life of the inhabitants of the Argolid, such as religion, folk songs and tales and of course customs which occurred in the Argolid until the middle of the 20th century. The production and the primary production sector, the economy, the social organization of the inhabitants and the role of the orange in the popular culture are issues that concern the research upon which the thesis is based, which took place in the region of the Argolid. In addition, another important parameter that is mentioned is the place the orange could have in the National Registry of Intangible Cultural Heritage of Greece and its viability in the Argolid. This thesis deals with aspects of the orange and tries to understand the place the orange has in the society and culture of the Argolid and the locals' views regarding the orange.

Πίνακας περιεχομένων

I.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1.	Επιτόπια έρευνα, υποθέσεις εργασίας, ερωτήματα και στόχοι.....	7
2.	Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και εννοιολογικά εργαλεία.....	11
2.1	Λαογραφικές προσεγγίσεις στη μελέτη του πνευματικού και υλικού βίου	11
2.2	Πολιτιστικό τοπίο, habitus (έξη) και αφηγηματικοί χάρτες.....	17
2.3	Σύμβολα-κλειδιά (Key-symbols).....	22
2.4	Προφορική ιστορία	26
3.	Δομή της εργασίας.....	28
II.	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΑΣ	30
III.	ΠΑΡΑΓΩΓΗ-ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ.....	33
3.1	Η καλλιέργεια της Πορτοκαλιάς.....	33
3.2	Κατανάλωση, εμπόριο και ανάπτυξη της οικονομίας του πορτοκαλιού	40
3.3	Χώρος, οικονομία και κοινωνία	48
3.3.1	Χώρος και κοινοτισμός	48
3.3.2	Οικογενειακές σχέσεις	50
3.3.3	Κοινωνική οργάνωση.....	52
3.4	Γιορτή του Πορτοκαλιού.....	55
3.5	Διατροφή	63
IV.	ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙ	70
4.1	Διαθλάσεις της φύσης στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό: εθιμικές πρακτικές και λαϊκή λατρεία	70
4.1.1	Το πορτοκάλι σε έθιμα στην Ελλάδα.....	70
4.1.2	Θεοφάνια	72
4.1.3	Παναγία Κατακεκρυμμένη ή Πορτοκαλούσα	75
4.1.4	Οι κάτοικοι και ο ιερός χαρακτήρας του πορτοκαλιού.....	79
4.2	Λαϊκή Λογοτεχνία και πορτοκάλι.....	81
4.3	Αισθήσεις, μνήμη και πορτοκάλι.....	85
4.4	Πορτοκάλι και Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά	89
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	96
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	100
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	109
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Φωτογραφικό Υλικό Επιτόπιας Έρευνας.....	109
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2. Εκθέσεις Μαθητών	129
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3. Δείγμα απομανητοφωνημένων συνεντεύξεων.....	141

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πορτοκάλι είναι ένα φρούτο το οποίο ανήκει στην οικογένεια των εσπεριδοειδών, έχει έντονο πορτοκαλί χρώμα, γλυκιά γεύση και ευωδιά. Δεν είναι τυχαία κορυφαίο συστατικό στην διατροφική πυραμίδα, καθώς είναι πλούσιο σε βιταμίνες και πολύτιμα στοιχεία για τον ανθρώπινο οργανισμό. Ως φρούτο με εξαιρετικά επίπεδα αντοχής στις καιρικές συνθήκες και στο μεσογειακό κλίμα, το πορτοκάλι εντοπίζεται σε πολλές περιοχές της Μεσογείου, όπως η Ισπανία, η Κύπρος και η Ελλάδα, χώρες οι οποίες χαρακτηρίζονται από τις ιδιαίτερα μεγάλες πεδιάδες και το εύφορο έδαφος αποτελώντας το ουσιωδέστερο κομμάτι της αγροτικής ιστορίας στη Μεσόγειο.¹ Ιδιαίτερα στη χώρα μας, πολλές περιοχές όπως, ολόκληρη η Πελοπόννησος και η Δυτική Ελλάδα (Αιτωλοακαρνανία, Άρτα), η Κρήτη και η Χίος², το παράγουν, με κυρίαρχο το νομό της Αργολίδας. Η Αργολική γη αποτελεί τον παράδεισο του πορτοκαλιού, το οποίο ευδοκμεί στα πεδινά του νομού. Έτσι, η Αργολίδα έχει ταυτιστεί όσο κανείς άλλος τόπος με την παραγωγή του. Είναι σημαντικό το στοιχείο ότι σε ένα νομό 97.044 κατοίκων και έκτασης περίπου 2.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων, με βάση τις στατιστικές μετρήσεις της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) στον τομέα της γεωργίας, όχι μονάχα στον τομέα των εσπεριδοειδών, το έτος 2009, οι απασχολούμενοι έφταναν τον αριθμό 24.614³.

Ως τοπικό πλαίσιο αναφοράς, η Αργολίδα αποτελεί μια περιφερειακή ενότητα στη Βορειοανατολική Πελοπόννησο. Βρέχεται στα νότια από τον Αργολικό κόλπο και στα ανατολικά από τον Σαρωνικό κόλπο. Συνορεύει στα βόρεια με το νομό Κορινθίας και στα δυτικά και νότια με το νομό Αρκαδίας. Σημαντικές τοποθεσίες που περιλαμβάνει ο νομός είναι το Άργος, οι Μυκήνες (στα αρχαία Ελληνικά *ΑίΜυκήναι*), η Επίδαυρος, το Μέρμπακα (Αγία Τριάδα Αργολίδος) και το Τολό Αργολίδας. Διαιρείται σε τρεις επαρχίες. Περιλαμβάνει 4 Δήμους σύμφωνα με το πρόγραμμα «Καλλικράτης», οι οποίοι είναι οι εξής:

- Δήμος Ναυπλίων

¹Braudel Fernand *Μεσόγειος. Α/ Ο ρόλος του περιγύρου*. Εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1993, σελ. 96

²Στοιχεία Παραγωγής, Διανομής και Διάθεσης για την αγορά στην Ε.Ε.-27, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, στο www.minagric.gr

³Πίνακας απογραφής απασχόλησης στον τομέα της γεωργίας κατά το έτος 2009, Ελληνική Στατιστική Αρχή ΕΛΣΤΑΤ, στο www.statistics.gr

- Δήμος Άργους - Μυκηνών
- Δήμος Επιδαύρου
- Δήμος Ερμιονίδας

Πρωτεύουσα του νομού είναι το Ναύπλιο με πληθυσμό περίπου 15.000 ατόμων. Το Άργος, αποτελεί τη μεγαλύτερη πόλη του νομού με 22.000 κατοίκους, με το δήμο Άργους-Μυκηνών να αποτελεί το μεγαλύτερο δήμο του νομού με πάνω από 44.000 κατοίκους και το κέντρο των εμπορικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων του νομού. Στο Δήμο Άργους - Μυκηνών υπάγονται εκτός του Άργους, οι τοπικές κοινότητες Δαλαμανάρας, Πυργέλας, Λάλουκα, Κουρτακίου, Ήρας, Ινάχου, Κεφαλαρίου και Ελληνικού κ.ά. Οι δύο πόλεις, Άργος και Ναύπλιο, αποτελούν μείζονος σημασίας μέρη για την ιστορική πορεία και εξέλιξη της ευρύτερης περιοχής της Αργολίδας. Με βαριά ιστορία, το Άργος αποτελεί την αρχαιότερη πόλη της Ευρώπης, λόγω της ύπαρξης αρχαιολογικών ευρημάτων ήδη από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1600-1100 π.Χ.)⁴. Το πνεύμα, όντας πάντα προοδευτικό, βοήθησε τους κατοίκους στην ανάπτυξη της γεωργίας, του εμπορίου και της βιομηχανίας. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ήδη από την απελευθέρωση του νέου ελληνικού κράτους και ιδιαιτέρως κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, ο νομός γνώρισε τρομερή άνθιση και οικονομική ευρωστία. Μερίδιο αυτής της ευρωστίας οφείλεται στην καλλιέργεια του πορτοκαλιού.

Η Αργολίδα αποτελεί ένα κατεξοχήν αγροτικό τοπίο και ως τέτοιο αντιμετωπίζεται στην παρούσα εργασία. Οι κάτοικοι με το πέρασμα των ετών έχουν οικειοποιηθεί το φυσικό περιβάλλον με ποικίλους τρόπους και ένας εξ αυτών είναι η γεωργία. Ωστόσο, η οικειοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος αναδεικνύει την διαλεκτική σχέση μεταξύ φύσης και πολιτισμού, η οποία θα αποσαφηνιστεί στη συνέχεια.

1. Επιτόπια έρευνα, υποθέσεις εργασίας, ερωτήματα και στόχοι

Οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις όσον αφορά το πορτοκάλι και το αγροτικό τοπίο της Αργολίδας, αποτελούν τους στόχους της παρούσας

⁴Hornblower Simon, *Ο ελληνικός κόσμος*. 479-323 π.Χ. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2005. Σελ. 141-149

εργασίας. Η άμεση επαφή και αλληλεπίδραση με τον αγροτικό τόπο και τους ανθρώπους του, με στόχο την συλλογή και εξακρίβωση στοιχείων για το προς έρευνα ζήτημα, αποτελεί τη βάση της λαογραφικής έρευνας. Η συλλογή υλικού γίνεται στα πλαίσια της επιτόπιας έρευνας, την οποία πραγματοποιεί ο ερευνητής στο εκάστοτε περιβάλλον. Η επιτόπια έρευνα αποτελεί βασικό στάδιο στην πορεία της λαογραφικής έρευνας και αναδεικνύει πολλές και διαφορετικές οπτικές γωνίες των ανθρώπων που παρέχουν το λαογραφικό υλικό. Παράλληλα, η έρευνα στην περιοχή ενδιαφέροντος δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να έρθει σε επαφή με άλλα άτομα, να συνδιαλεχθεί και να αναδείξει πληροφορίες, οι οποίες δεν έχουν έρθει στην επιφάνεια μέχρι εκείνη τη στιγμή. Οι πληροφορίες αυτές, οι οποίες δεν εντοπίζονται πουθενά αλλού καταγεγραμμένες (κυρίως βιβλιογραφικά) και δεν είναι γνωστές στο ευρύ κοινό ή στον επιστημονικό χώρο, αποτελούν το πρωτογενές υλικό της έρευνας. Το πρωτογενές υλικό αναδύεται μέσα από συνεντεύξεις, συζητήσεις αλλά και συμμετοχική παρατήρηση, πρακτικών μέσα από τις οποίες εκφράζονται οι αντιλήψεις των μελών μιας κοινωνίας. Αυτή η έκφραση των ατόμων, δείχνει τη νοοτροπία, τον τρόπο ζωής και τον τρόπο βίωσης του κόσμου από τα άτομα αυτά. Όλες οι ενέργειες ξεδιπλώνουν το πολιτισμικό υπόβαθρο που κρύβεται πίσω από τις προτιμήσεις και τον τρόπο σκέψης μιας κοινότητας. Τα συγκεκριμένα στοιχεία, πολλές φορές, είναι αποτέλεσμα πατροπαράδοτων πρακτικών, πράγμα το οποίο μαρτυρείται από την απάντηση που δίνουν πολλοί πληροφορητές σε συνεντεύξεις: «Έτσι τα βρήκαμε από τους πατεράδες μας...». Ο ερευνητής δε μπορεί παρά να καταγράψει και να αναδείξει όλες αυτές τις εκφράσεις του λαού, οι οποίες αποτελούν εκφράσεις του λαϊκού μας πολιτισμού⁵. Το πορτοκάλι και ο τρόπος χρήσης και επεξεργασίας του από τους κατοίκους της Αργολίδας, είναι μια ακόμη παράμετρος, η οποία εκφράζει τον τρόπο που σκέφτονται και πράττουν τα μέλη αυτής της κοινωνίας γύρω από αυτό. Συγκεκριμένα, η χρήση και η κατανάλωσή του, φανερώνουν με ποιο τρόπο αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι της περιοχής την καλλιέργεια, την παραγωγή του ή τις χρήσεις του. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργούνται τα εξής ερωτήματα :

- Ποια είναι η κοινωνική και οικονομική λειτουργία του πορτοκαλιού στην περιοχή της Αργολίδας ;
- Με ποιο τρόπο ή τρόπους εκδηλώνεται η προτίμηση στο παρόν φρούτο ;

⁵Βαρβούνης Μ.Γ. *Συμβολή στη Μεθοδολογία της Επιτόπιας Λαογραφικής Έρευνας*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1994. Σελ. σποράδην 50-70.

- Πώς πραγματώνεται η πολιτισμική έκφραση των κατοίκων μέσα από το πορτοκάλι ;

Τα συγκεκριμένα ερωτήματα αποτελούν τα ερωτήματα-στόχους της παρούσας έρευνας, μέσα από την οποία θα γίνει προσπάθεια αποσαφήνισης και απάντησής τους. Προς την κατεύθυνση αυτή κινήθηκε η επιτόπια έρευνα που έλαβε χώρα στο νομό Αργολίδας και συγκεκριμένα στις πόλεις του Άργους, του Ναυπλίου και στα χωριά Μυκήνες, Κουτσοπόδι Άργους, Νέα Κίος Άργους, Αγία Τριάδα και στην ευρύτερη περιοχή του Αργολικού. Καταγόμενη από την περιοχή και ζώντας στην πόλη του Άργους, έχω προσωπικά βιώματα και εμπειρίες που σχετίζονται με την αγροτική ζωή, τόσο την καλλιέργεια (πορτοκαλιών, ροδάκινων, ελιάς, βερίκοκων κ.ά.) όσο και την κτηνοτροφία. Έτσι, πραγματοποίησα αρκετές επισκέψεις στα συγκεκριμένα μέρη με ταυτόχρονη λήψη φωτογραφικού υλικού και βιντεοσκόπησης. Ακόμη, πληροφορίες συλλέχθηκαν μέσω συνεντεύξεων με δομημένες ερωτήσεις προς τους πληροφορητές, σχετικές με το πορτοκάλι. Οι πληροφορητές απαριθμούν στο σύνολο 66 άτομα, από διάφορες ηλικιακές και εκπαιδευτικές βαθμίδες, συγκεκριμένα από άτομα 10 έως 107 ετών, μαθητές, απόφοιτοι δημοτικού έως κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών. Παράλληλα, με τη βοήθεια του κ. Κωτσόπουλου, διευθυντή του 1^{ου} Καποδιστριακού Δημοτικού Άργους, και έπειτα από την προσέγγιση και συζητήσεις που πραγματοποιήσαμε για την έρευνά μου, κατάφερα να συγκεντρώσω υλικό από τους μαθητές της Δ' τάξης του δημοτικού έγινε με τη μορφή γραπτών εκθέσεων, οι οποίες γράφτηκαν στο σχολικό περιβάλλον ανεπιτήδευτα και ανεπηρέαστα, ως σχολικό project, με σκοπό οι μαθητές να εκφράσουν τις σκέψεις τους για το πορτοκάλι. Δεν ήρθα σε επαφή με τους μαθητές, των οποίων τα ονόματα δεν αναφέρονται ως ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα καθώς είναι ανήλικοι, αλλά οι δασκάλες μπόρεσαν να δώσουν στους μαθητές ορισμένες ερωτήσεις για να τις απαντήσουν με τη μορφή έκθεσης έκτασης 2 παραγράφων (Στο παράρτημα 2 υπάρχουν τα σχετικά αρχεία σε φωτοαντίγραφα.) Το υλικό που συγκεντρώθηκε αποτελείται από 33 γραπτά κείμενα, εκ των οποίων τα μισά συνοδεύονται από ιδιόχειρες ζωγραφιές .

Ακόμη, η έρευνα για την παρούσα εργασία περιλαμβάνει συγκέντρωση δευτερογενούς υλικού. Συγκριμένα, πραγματοποιήθηκε έρευνα στη Συλλογή Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου, του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου

Αθηνών, στα χειρόγραφα που προέρχονται από παλαιότερους φοιτητές του Τμήματος και αφορούν την περιοχή της Αργολίδας. Συγκεκριμένα, τα χειρόγραφα που περιείχαν πληροφορίες για τα πορτοκάλια και χρησιμοποιήθηκαν είναι τα χειρόγραφα με τους αριθμούς 66 (1966), 69 (1966) και 238 (1968) που αναφέρονται σε τραγούδια της Αποκριάς και του γλεντιού και σε έθιμα και παραδόσεις που σχετίζονται με το πορτοκάλι. Ταυτόχρονα, έγινε και βιβλιογραφική έρευνα στο οικείο Σπουδαστήριο και αναζήτηση πληροφοριών στις βιβλιοθήκες «ΔΑΝΑΟΣ» Άργους, «ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ» Ναυπλίου και στην βιβλιοθήκη του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος. Η παραπάνω έρευνα πραγματοποιήθηκε από τις 11-12-2016 έως και τις 10-5-2017 ενώ οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν από τις 2-2-2016 έως και τις 10-5-2017. Οι πληροφορητές έδωσαν απαντήσεις σε ερωτήματα όπως:

1. Από πότε θυμάστε το πορτοκάλι στην περιοχή της Αργολίδας ;
2. Πότε αναπτύχθηκε ;
3. Γιατί ;
4. Γιατί προτιμήθηκε ;
5. Πότε ευδοκimeί ;
6. Υπάρχουν αρρώστιες ;
7. Ποια είναι η αντιμετώπισή τους;
8. Ποιες άλλες χρήσεις έχει το πορτοκάλι (π.χ διατροφή)
9. Εντοπίζεται σε εθιμικές και τελετουργικές πρακτικές ;
10. Τι σημαίνει το πορτοκάλι για την περιοχή ;
11. Γιατί είναι τόσο σημαντικό ;

Τα παραπάνω ερωτήματα είναι ενδεικτικά των ερωτημάτων που τέθηκαν στους συνεντευξιαζόμενους.

Η έρευνα ξεκίνησε μέσα από επισκέψεις σε χωράφια, εργοστάσια και σταδιακή προσέγγιση ατόμων που ασχολούνται με ποικίλες διαστάσεις στην καλλιέργεια του πορτοκαλιού (παραγωγή, εμπόριο κ.ά.). Ως κάτοικος Άργους, που έχει εμπειρίες σχετικές με την καλλιέργεια και την παραγωγή, βρέθηκα στην πλεονεκτική θέση να ξεκινώ συζητήσεις με ευκολία σχετικά με τις αγροτικές ασχολίες. Ορισμένοι συνομιλητές ανήκουν στο οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον. Ωστόσο, η διαδικασία της επιτόπιας έρευνας, αποτελεί μια επίπονη

και δύσκολη υπόθεση. Οι δυσκολίες που συναντά ο ερευνητής είναι πολλές και ποικίλες. Συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα κύριος ύφαλος στάθηκε η εύρεση πρόθυμων ανθρώπων να παραθέσουν συνεντεύξεις και πληροφορίες. Ακόμη, πολύ σύνηθες φαινόμενο αποτέλεσε το γεγονός ότι δεν επιθυμούσαν να ηχογραφούνται τα λεγόμενά τους. (Σώμα απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων παρατίθεται στο Παράρτημα 3). Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις δεν γινόταν ηχογράφηση, παρά μόνο η σημείωση των σημαντικών για την παρούσα έρευνα στοιχείων. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι δεν μου επιτράπηκε, στις περισσότερες των περιπτώσεων, να αναφέρω τα επίθετα των συνομιλητών μου. Τα μικρά ονόματά τους είναι πραγματικά, αλλά τα επώνυμα πολλές φορές δεν αναφέρονται καθώς δεν το επιθυμούσαν οι ίδιοι.

Ως διαδικασία, η επιτόπια έρευνα προσφέρει σημαντικά οφέλη στην πορεία της έρευνας, αλλά κυρίως στον ίδιο το μελετητή. Η προσέγγιση πληροφορητών απαιτεί χρόνο και υπομονή, με στόχο τη δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στους συνδιαλεγόμενους. Το αίσθημα της εμπιστοσύνης γεννάται σταδιακά, με ειλικρίνεια και σαφήνεια ως προς τους σκοπούς της προσέγγισης. Είναι πολύ σημαντική η φιλική διάθεση και ο σεβασμός που οφείλει να δείξει ο ερευνητής απέναντι στους δυνάμει πληροφορητές και στα λεγόμενά τους. Αυτή η προσπάθεια προσέγγισης, συνομιλίας και συγκέντρωσης υλικού είναι που τελικά προάγει τη λαογραφική έρευνα και επιστήμη σε μια ανθρωπιστική επιστήμη, η οποία πάνω από όλα θέτει στο επίκεντρο τον άνθρωπο ως φορέα απόψεων, αντιλήψεων, στάσεων ζωής, δηλαδή ως φορέα πολιτισμού και ιστορίας. Όλες αυτές οι παράμετροι, με τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία, αναδεικνύονται μέσα από την εμπειρία της παρούσας επιτόπιας έρευνας.

2. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και εννοιολογικά εργαλεία

2.1 Λαογραφικές προσεγγίσεις στη μελέτη του πνευματικού και υλικού βίου

Έως σήμερα, η παραγωγή και η χρήση του πορτοκαλιού σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας είναι τεράστια και αποτελεί ένα από τα κύρια γνωρίσματα της Αργολικής γης. Πολλές επιστήμες όπως η ανθρωπολογία, η εθνολογία αλλά και η λαογραφία έχουν μελετήσει τη σχέση φύσης και κοινωνίας. Ο πολιτισμός είναι έννοια που σχετίζεται με το ζήτημα της προσαρμογής του ανθρώπου στο φυσικό

περιβάλλον καθώς και τον μετασχηματισμό του από τις ανθρώπινες επεμβάσεις. Όπως αναφέρει η Φωτοπούλου, το τοπίο αλλάζει και μετασχηματίζεται σε πολιτισμικό καθώς ο άνθρωπος το συνδιαμορφώνει μαζί με τη φύση, μέσα στην οποία ζει⁶. Έτσι φαίνεται πως ο ρόλος της φύσης στη δημιουργία πολιτισμών και ιδιαιτέρως το ερώτημα με ποιους τρόπους και σε ποιο βαθμό η φύση αποτελεί μέρος του πολιτισμού απασχόλησε και την Λαογραφία⁷. Ως επιστήμη, η Λαογραφία, παρακολουθεί και ερμηνεύει τις εκδηλώσεις της ζωής του ανθρώπου, τόσο τις πνευματικές (παραδόσεις, τραγούδια, θρύλους, παραμύθια, αινίγματα, λαϊκή λογοτεχνία κ.α.) όσο και τις υλικές (τεχνουργήματα, λαϊκή τέχνη, αντικείμενα κ.ά.), οι οποίες αποτελούν τον πολιτισμό του λαού και του έθνους.⁸ Η έρευνα και μελέτη του λαϊκού πολιτισμού αποτελεί πηγή γνώσεων για τις συνήθειες, τον τρόπο ζωής, τις προτιμήσεις, τις πρακτικές και την διαμόρφωση της καθημερινότητας που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία. Μεσαίας κλίμακας κοινωνία αποτελεί η κοινωνία αναφοράς στο παρόν κείμενο, η κοινωνία της Αργολίδας. Όπως αναφέρει η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, η οργάνωση του χώρου στον ελληνικό παραδοσιακό χώρο μπορεί να μελετηθεί σε τρεις φυσικές κλίμακες: α) την κοινότητα, η οποία είναι μικροκλίμακα β) την επαρχία ως μεσαία κλίμακα που αποτελείται από συστάδα χωριών και γ) την περιφέρεια ως μεγάλη κλίμακα (μεγάλη γεωγραφική και πολιτιστική ενότητα π.χ. Ήπειρος, Μακεδονία και Θράκη, Μοριάς). Έτσι, η Αργολίδα ως νομός αποτελεί κομμάτι της Πελοποννήσου (ή αλλιώς του Μοριά) και αντιμετωπίζεται ως μεσαίας κλίμακας κοινότητα⁹.

Η ιδιαίτερη προτίμηση στην καλλιέργεια του πορτοκαλιού, μεταξύ άλλων όπως το πεπόνι, το μανταρίνι και το λεμόνι, μαρτυρεί έναν τρόπο ζωής βασισμένο πάνω στο συγκεκριμένο φρούτο που ενδιαφέρει ιδιαιτέρως τη σύγχρονη λαογραφική έρευνα. Η επιστήμη της Λαογραφίας προσφέρει τα κατάλληλα ερευνητικά και μεθοδολογικά εργαλεία για την πολύπλευρη προσέγγιση ενός τόσο σύνθετου ζητήματος όπως η επιρροή του πορτοκαλιού στη

⁶ Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βίλλυ (επιστημονική επιμ.) *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Εκδόσεις Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2016. Σελ. 17

⁷ Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη, *Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαιρώνα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007

⁸ Λουκάτος Σ. Δημήτριος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Δ' ανατύπωση, Αθήνα 2015

⁹ Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *Λαογραφικά Μελετήματα*. Τόμος 1. Εκδ. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α, Αθήνα, 1989, σελ. 49

διαμόρφωση του λαϊκού πολιτισμού καθώς και οι κοινωνικοοικονομικές παράμετροι που έχουν προκύψει από την καλλιέργεια και εκμετάλλευση του συγκεκριμένου προϊόντος. Η παρούσα μελέτη αποτελεί προσπάθεια προσέγγισης και αποσαφήνισης των κοινωνικοοικονομικών και πολιτισμικών διαστάσεων του πορτοκαλιού στην περιοχή της Αργολίδας, εξετάζοντας ποικίλους τομείς της καθημερινής παρουσίας του συγκεκριμένου φρούτου, ορμώμενη από την πόλη του Άργους. Τομείς όπως η καλλιέργεια, η οικονομία, η διατροφή, οι τελετουργίες, οι εθιμικές πρακτικές και η θρησκευτικότητα, με βάση την πολυποίκιλη χρήση του πορτοκαλιού, αποτελούν πεδία μελέτης από την επιστήμη της Λαογραφίας, μιας επιστήμης που δεν αποσκοπεί στην αναφορά στο παρελθόν, αλλά, κυρίως, στην ανάδειξη της σύγχρονης ζωής και των νεώτερων τάσεων, που χαρακτηρίζουν την εποχή μας και τον 21^ο αιώνα¹⁰.

«Η Λαογραφία, καθώς και η λέξις δεικνύει, είναι επιστήμη η οποία έχει ως υποκείμενον των ερευνών και παρατηρήσεων αυτής τον λαόν και ειδικώτερον τους κατά παράδοσιν λόγους και πράξεις του λαού.»¹¹ Όπως καθίσταται φανερό η Λαογραφία αποτελεί την επιστήμη εκείνη, η οποία εξετάζει τις εκδηλώσεις του λαού, είτε πρακτικές, είτε ψυχικές. Οι εκδηλώσεις αυτές είναι αλληλένδετες και συνυπάρχουν μέσα σε ένα σύστημα ανταλλαγής ερεθισμάτων, κοινών βιωμάτων και συνθηκών ζωής. Κατά τις απαρχές της λαογραφικής έρευνας, προτού ακόμη συσταθεί το επίσημο επιστημονικό όργανο της Λαογραφίας στην Ελλάδα, η Ελληνική Λαογραφική Εταιρία, το 1909, ο όρος «Λαογραφία» χρησιμοποιείτο ήδη από τον ιδρυτή της νέας αυτής επιστήμης, τον Νικόλαο Πολίτη, από το 1884 στο Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας Ελλάδος.¹² Η παρουσία της επιστήμης αυτής ταυτίζεται με τη ανάγκη για έρευνα και γνώση της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, ως φορέων του πολιτισμού και αυτού που εκφράζει τον άνθρωπο σε οποιοδήποτε σημείο της χώρας. Ο Ν. Πολίτης και οι λαογράφοι ύστερα από αυτόν, ο Στίλπων Κυριακίδης, ο Γεώργιος Μέγας και άλλοι έως σήμερα, προσπαθούν να μελετήσουν και να αναδείξουν την ποικιλία του ελληνικού πολιτισμού και να αποσαφηνίσουν τον τρόπο με τον οποίο ενεργούν

¹⁰ Αλεξιάδης Αλ. *Μηνάς Νεωτερική ελληνική Λαογραφία. Συναγωγή μελετών*. Εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2008

¹¹ Κυριακίδης Στίλπων Π. *Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α΄. Μνημεία του Λόγου*. Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου Αρ. 3, εκδόσεις Τύποις. Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1922, σελ. 7

¹² Κούζας Γιώργος Χ. *Ελληνική Λαογραφική Εταιρία: η ιστορική διαδρομή της (1908-2008)*. Εκδόσεις Ελληνική Λαογραφική Εταιρία, Αθήνα 2009. Σελ. 15-20

και σκέπτονται οι Έλληνες. Η σύγχρονη περίοδος, ιδιαιτέρως, έχει να επιδείξει καταστάσεις, αντιλήψεις, απόψεις, εκδηλώσεις και πρακτικές οι οποίες απασχολούν τη νεώτερη λαογραφική έρευνα και μελέτη. Στις μελέτες αυτές περιλαμβάνονται στοιχεία που αφορούν τόσο τον Πνευματικό Βίο με ό,τι αυτός περιλαμβάνει, όσο και τον Υλικό Πολιτισμό των Ελλήνων. Η Λαογραφία δεν αποτελεί μια στατική επιστήμη. Είναι η δίοδος μέσω της οποίας συνδέεται το παλαιό με το καινούριο, το απώτερο παρελθόν με το παρόν και αναδεικνύονται οι νέες τάσεις και προοπτικές στη ζωή και στον πολιτισμό¹³. Είναι σε θέση να προσεγγίσει, να αναλύσει και να ερμηνεύσει ζητήματα που άπτονται της καθημερινότητας του λαού, όπως οι καθημερινές αγροτικές εργασίες (κτηνοτροφία, γεωργία κ.ά.).

Βασικό χαρακτηριστικό των λαογραφικών φαινομένων, όπως τονίζει ο Μιχάλης Μερακλής, είναι η ιστορικότητά τους¹⁴. Ως πολιτισμικά φαινόμενα, λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, πράγμα που αποδεικνύει την ιστορική τους ύπαρξη και συνέχεια¹⁵. Η συγκεκριμένη θεώρηση απασχολεί ιδιαιτέρως τους σύγχρονους λαογράφους και αποτελεί σημαντικό έναυσμα για τη σύγχρονη έρευνα και μελέτη τους. Η ερευνητική διαδικασία, επίσης, αφορά τη μελέτη του υλικού μέρους ενός φαινομένου, για παράδειγμα τα αντικείμενα που χρειάζονται για να πραγματοποιηθεί η τελετουργία του γάμου (στέφανα, ρύζι κ.ά.). Με αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύεται η σύνδεση της Λαογραφίας τόσο με τον Πνευματικό Βίο, όσο και τον Υλικό Πολιτισμό του λαού. Βεβαίως, η διαίρεση αυτή, αποτελεί μία σύμβαση, αρκετά βοηθητική για την προσέγγιση και εξέταση του λαϊκού πολιτισμού¹⁶.

Ποιος είναι, όμως ο «Πνευματικός Βίος» και σε τι συνίσταται; Ο Νικόλαος Πολίτης, στο κατατοπιστικό υπόμνημά του στον 1^ο τόμο του επιστημονικού περιοδικού *Λαογραφία*, τον ονομάζει «Μνημεία του Λόγου».¹⁷ Σε αυτά περιλαμβάνονται οι πνευματικές και ψυχικές εκδηλώσεις του λαού, όπως αυτές μαρτυρούνται μέσα από τα είδη της προφορικής έκφρασης, τραγούδια, λαϊκά

¹³Bronner J. Simon *Folklore the basics*. Εκδόσεις Taylor&Francis, 2016

¹⁴Μερακλής Γ. Μ. *Λαογραφικά Ζητήματα* Εκδόσεις Καστανιώτη και Διάττων, Αθήνα 2004. Σελ. 15

¹⁵Νιτσιάκος Βασίλης *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*. Εκδόσεις Οδυσσέας. Αθήνα 2003. Σελ. 97

¹⁶Μερακλής Γ. Μιχαήλ, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα, λαϊκή τέχνη*. Τρίτη έκδοση συμπληρωμένη. Εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου- Α. Καρδαμίτσα. Αθήνα 2011

¹⁷Πολίτης Γ. Ν. *Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας*. Περιοδικό «Λαογραφία» Τόμος Α', εκδόσεις Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1909. Σελ. 3-18

παραμύθια, αινίγματα, παροιμίες, μύθους, ευτράπελες διηγήσεις, παραδόσεις και λαϊκά αναγνώσματα, όπως ο Καζαμίας αλλά και η θρησκευτική συμπεριφορά και οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις μιας ομάδας ατόμων. Οι ψυχικές αυτές εκδηλώσεις περιελάμβαναν όλες τις ώρες και στιγμές της ημέρας, από τη μαγειρική και τη φροντίδα του σπιτιού μέχρι την εργασία και τις κοινωνικές εκδηλώσεις όπως γάμοι, βαπτίσεις και τελετές. Παράλληλα, στο συγκεκριμένο πεδίο ανήκουν και τα γλωσσικά ιδιώματα που μαρτυρούνται στη χώρα και είναι ακόμη και σήμερα ζωντανά σε πολλές περιοχές. Όλα αυτά συνιστούν την ιδιαίτερη κατηγορία του πνευματικού βίου, που απασχολεί και τη σύγχρονη λαογραφική έρευνα.

Η λαογραφική μελέτη δε σταματά μόνο στο πνευματικό στάδιο και κομμάτι του λαϊκού πολιτισμού. Η άλλη μεγάλη κατηγορία εξέτασης και προσέγγισή του είναι ο Υλικός Πολιτισμός, η μελέτη του οποίου καθυστέρησε κάπως αρκετά στην ελληνική λαογραφία¹⁸. Εξαίρεση αποτελούν κάποιες πρώιμες μελέτες καθώς όπως η αναφορά από τον Νικόλαο Πολίτη στο περιοδικό *Λαογραφία* (1911-1912) στα έθιμα του θέρους και της σποράς. Στη συνέχεια Ο μαθητής του Πολίτη, Γ. Μέγας πρότεινε τον χωρισμό της λαογραφικής ύλης σε υλικό, πνευματικό και κοινωνικό βίο. Πρότεινε με άλλα λόγια ένα ταξινομικό σχήμα, που επηρέασε την ελληνική λαογραφία, έθεσε τους βασικούς επιστημολογικούς της άξονες και ενέταξε οργανικά τη μελέτη των υλικών συνθηκών διαβίωσης στα πλαίσια της παραδοσιακής κοινωνίας. Βασική μελέτη του Γ. Μέγα αποτελεί «Η ελληνική οικία. Ιστορική αυτής εξέλιξης και σχέσις προς την οικοδομίαν των λαών της Βαλκανικής», η οποία πρωτοδημοσιεύθηκε το 1949 στο περιοδικό *Λαογραφία*. Ακόμη, τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 οι λαογράφοι που ασχολούνται ιδιαιτέρως με τη μελέτη του Υ.Π. είναι ο Δημήτρης Λουκόπουλος με τα έργα του *Αιτωλικαί οικήσεις, σκεύη και τροφαί, Πώς υφαίνουν και πώς ντύνονται οι Αιτωλοί* (1927), το οποίο προλογίζει ο Στίλπων Κυριακίδης και χρησιμοποιεί για πρώτη φορά τον όρο «υλικός πολιτισμός» και *Ποιμενικά και Γεωργικά Ρούμελης* (1938) και η Αγγελική Χατζημιχάλη που ασχολήθηκε με τη λαϊκή τέχνη, με χαρακτηριστική τη μελέτη *Ελληνικαί εθνικαί ενδυμασίαι* (1948)¹⁹.

Μεταπολεμικά, το ενδιαφέρον για τη μελέτη του υλικού πολιτισμού επανακάμπτει ανανεωμένο και μάλιστα τίθενται ζητήματα μεθόδου και συγκέντρωσης πληροφοριών σχετικών με τη μελέτη των υλικών συνθηκών

¹⁸ Μερακλής Μ.Γ. *Θέματα Λαογραφίας*. Γ' Έκδοση. Εκδόσεις Καστανιώτη. Αθήνα 1999. Σελ. 75

¹⁹ Μερακλής Μ.Γ. *Θέματα Λαογραφίας*. Ο.π. Σελ. 76-79

διαβίωσης. Στα πλαίσια αυτά, ο Στέφανος Ήμελλος και η Αικατερίνη Καμηλάκη δημοσιεύουν στις εκδόσεις του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας ένα ερωτηματολόγιο που φέρει τον τίτλο *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του ελληνικού λαού* (1983). Το ερωτηματολόγιο συνοψίζει μερικές συμβουλές για τον τρόπο συλλογής του λαογραφικού υλικού τόσο θεωρητικής όσο και πρακτικής φύσης²⁰. Παράλληλα, τις δεκαετίες 1970 και 1980 τόσο η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος όσο και ο Μιχάλης Μερακλής υπήρξαν σχολαστικοί μελετητές του Υλικού Πολιτισμού. Η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος στο χαρακτηριστικό έργο της *Λαογραφικά Μελετήματα* (1975) αναφέρεται στα λαϊκά κεντήματα αλλά και στις φορεσιές της Μακεδονίας. Ο Μιχάλης Μερακλής, στη συνέχεια, προτείνει τον όρο «κοινωνική λαογραφία» τονίζοντας την ανάγκη της λαογραφίας να στραφεί προς τις κοινωνικές δομές. Στο έργο του *Θέματα Λαογραφίας* (1999) κάνει μια εκτενή αναφορά στην πορεία της μελέτης του Υλικού Πολιτισμού καθώς και σε θέματα όπως η λαϊκή ιατρική, οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης των γυναικών κ.ά. Στη συνέχεια, από τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 έως και σήμερα, η μελέτη του υλικού πολιτισμού απασχόλησε τους επιστήμονες στοχευμένα και συστηματικά, τόσο τους λαογράφους όσο και τους ανθρωπολόγους. Επιστήμονες όπως ο Β. Νιτσιάκος, ο Ε. Αλεξάκης, ο Ε. Καραμανές, η Κωνσταντίνα Μπάδα, η Βασιλική Χρυσανθοπούλου, η Ανδρομάχη Οικονόμου και η Ε. Ψυχογιού έχουν εκπονήσει πλήθος ερευνών που σχετίζονται με τη μελέτη του Υλικού Πολιτισμού και κρατούν το ενδιαφέρον ζωντανό. Παράλληλα, στο Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας παρατηρείται έντονη δραστηριότητα που είναι διαθέσιμη σε κάθε ενδιαφερόμενο μέσα από την ιστοσελίδα www.kentrolaografias.gr και μπορεί να ενημερώνεται για νέες εκδόσεις, εκδηλώσεις κ.ά²¹.

Γενικότερα, στον Υλικό Πολιτισμό περιλαμβάνονται όλα τα υλικά δημιουργήματα και τεχνουργήματα του λαού. Βεβαίως, η τεχνολογία, οι ανθρώπινες κατασκευές και υλικές δημιουργίες του λαού, σε συνδυασμό με τις σχέσεις αλληλεπίδρασης των ατόμων μέσα από τη χρήση τους, αποτελούν

²⁰ Ήμελλος Στεφ. Δ. Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικ. *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του Ελληνικού Λαού. (ερωτηματολόγιο)*. Ακαδημία Αθηνών. Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, 1983. Διαθέσιμο: http://www.kentrolaografias.gr/sites/default/files/Paradosiakos_ulikos_vios_tou_ellinikou_laou.pdf

²¹ Κράββα Βασιλική 'Οι Λαογράφοι, τα πράγματα και ο υλικός βίος: Θεωρητικές και μεθοδολογικές διαδρομές στη μακρά λαογραφική διάρκεια.' στο Νιτσιάκος Βασίλης, Ποτηρόπουλος Παρασκευάς (επιμ.) *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Μια συμβολή στο διάλογο*. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2018. Σελ. 231-257

κατεξοχήν ζήτημα που εξετάζουν οι μελετητές του Υλικού Πολιτισμού. Η χρήση των αντικειμένων, από τη μία, εξυπηρετεί την καθημερινότητα των ατόμων και από την άλλη είναι απαραίτητη σε καταστάσεις που περιλαμβάνουν συμβολικές και τελετουργικές πρακτικές, με πρακτική χροιά. Άλλωστε, όπως έχει τονίσει ο Μιχάλης Μερακλής, η εθιμική αυτή διάσταση της παραδοσιακής τεχνολογίας, συνιστά το αντικείμενο μελέτης της ελληνικής Λαογραφίας.²² Ο Υλικός Πολιτισμός αποτελεί ένα πεδίο δράσης και μελέτης που αφορά τόσο τα αντικείμενα, όσο και τις κοινωνικές δομές και σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα από τη χρήση τους. Ιδιαίτερως σήμερα, όπου επικρατεί ο τεχνολογικός πυρετός και οι ρυθμοί εξέλιξης και ανάπτυξης των τεχνολογικών μέσων είναι ραγδαίοι, αυτή η αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση του ατόμου από τη μηχανή και τα αντικείμενα, καθιστούν την κοινωνία επιρρεπή και άμεσα συνδιαλεγόμενη με τις νέες τάσεις και τον τρόπο ζωής, αλλά και άρρηκτα συνυφασμένη με τη χρήση των νέων τεχνολογιών. Για τον παραδοσιακό άνθρωπο του σήμερα, οι λέξεις ηλεκτρονικός υπολογιστής ή έξυπνο κινητό τηλέφωνο σημαίνουν ένα χρήσιμο εργαλείο για τη διευκόλυνση της καθημερινότητας. Παλαιότερα, οι άνθρωποι υποδέχτηκαν με τον ίδιο τρόπο τα τρακτέρ, τις αλωνιστικές και θεριστικές μηχανές και ότι άλλο εξυπηρετούσε στην καθημερινή εργασία τους. Ωστόσο, η εξέλιξη της τεχνολογίας και η αλληλεπίδραση των ανθρώπων με αυτή είναι που καθιστά τη μελέτη του Υ.Π. σημαντική, τόσο από τη Λαογραφία όσο και από την Ανθρωπολογία.

2.2 Πολιτιστικό τοπίο, *habitus* (έξη) και αφηγηματικοί χάρτες

Η Λαογραφία, ως επιστήμη, εξελίσσεται συνεχώς. Είναι σε θέση να φωτίζει πολλές πτυχές του ίδιου φαινομένου, δίνοντας προτείνοντας ερμηνείες στους ερευνητές. Οι μέθοδοι έρευνας στηρίζονται στα θεωρητικά πλαίσια και εργαλεία, τα οποία έχουν στα χέρια τους οι επιστήμονες λαογράφοι. Η Λαογραφία αποτελεί έναν από τους βασικούς ερευνητικούς και επιστημονικούς πυλώνες για τη μελέτη της κοινωνίας, των αντιλήψεων και του πολιτισμού αλλά και των φορέων τους, όπως είναι ο λαϊκός άνθρωπος. Ως λαϊκός άνθρωπος ορίζεται όχι μόνο ο κάτοικος της επαρχίας ή του χωριού. Αυτή αποτελεί μια παρωχημένη αντίληψη, αντίθετη

²²Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη, *Υλικός Πολιτισμός: Θεωρία, μεθοδολογία, αξιοποίηση. Σύντομη επισκόπηση*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014. Σελ. 23

με τις σύγχρονες επιταγές. Λαϊκός άνθρωπος είναι και ο άνθρωπος της πόλης, ο φορέας πολιτισμού, που δημιουργείται μέσα στην πόλη και το άστυ, του αστικού πολιτισμού.²³ Είναι πολλές φορές αυτός ο πολιτισμός το έναυσμα για την έρευνα και την ανάγκη αποσαφήνισης του τρόπου ζωής και συμπεριφοράς των ανθρώπων μέσα στην πόλη. Σε οποιοδήποτε περιβάλλον κι αν ζει ο άνθρωπος, είτε αγροτικό είτε αστικό, υπάρχει ένας τρόπος αντίληψης και επεξεργασίας της καθημερινότητας. Στην παρούσα εργασία θα μας απασχολήσουν κυρίως οι σχέσεις που αναπτύσσονται στο αγροτικό τοπίο της Αργολίδας, στο πλαίσιο της παραγωγής και της κατανάλωσης του πορτοκαλιού.

Ήδη από τη δεκαετία του 1970, η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σχέση μεταξύ ανθρώπου και φύσης, αναδεικνύοντας τον όρο «οικολογική λαογραφία». Οι μελέτες της «Η οργάνωση του χώρου στον παραδοσιακό πολιτισμό» (1973) και «Σημάδια του τόπου ή η λογική του ελληνικού τοπίου» (1974) δείχνουν πως η σχέση κοινωνίας-τοπίου αποτελεί χρήσιμο πεδίο έρευνας. Η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος με αυτά τα άρθρα της και ιδιαιτέρως στα «Σημάδια του τόπου...» παρουσιάζει μια ιδιαίτερη προβληματική, δηλαδή τους τρόπους με τους οποίους οι Έλληνες καθαγιάζουν, δηλαδή δίνουν κοινωνική υπόσταση στα μέρη που κατοικούν με πιο απτό τρόπο, αλλά και στη σημασία που δίνουν στα σημάδια του τόπου. Η λαογράφος ουσιαστικά, προσπαθεί μέσα από τη λογική και τη μορφολογία του τοπίου, να αναδείξει τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον στον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό. Έτσι, αναδεικνύεται η προσέγγιση μελέτης του περιβάλλοντος στον παραδοσιακό πολιτισμό, η οποία δείχνει πως οι μελετητές δεν παραμένουν στο δίπολο «φυσικό/ ανθρωπογενές», αλλά το νοηματοδοτούν, μελετούν την ιστορική του ανάπτυξη και έχουν επίγνωση της κοινωνικής του «κατασκευής»²⁴. Στις κοινωνίες, όπου η παραγωγική δραστηριότητα είναι, κυρίως, πρωτογενής, υπάρχει συνοχή και οι εργασίες είναι καταμερισμένες, η σχέση των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον διαφέρει από τη σχέση των κατοίκων σε ένα βιομηχανοποιημένο ή μετα-βιομηχανοποιημένο. Έτσι, αναπτύσσεται ένα άλλου είδους «οικολογικό ήθος»²⁵. Οι κάτοικοι το σέβονται και αναπτύσσουν ένα είδος οικολογικής συνείδησης, καθώς το τοπίο είναι αυτό που τους παρέχει και τροφή,

²³ Μερακλής Γ. Μ. *Λαογραφικά Ζητήματα*. Ο.π σελ. 66

²⁴ Νιτσιάκος Βασίλης, *Προσανατολισμοί. Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία*. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα 2014. Σελ. 135-136

²⁵ Νιτσιάκος Βασίλης, *Προσανατολισμοί. Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία*. Ο.π. Σελ. 137

εισόδημα και σε αυτό αναπτύσσονται πολιτισμικά. Με αυτό τον τρόπο, το τοπίο, ειδικότερα το αγροτικό, μέσα από την αλληλεπίδραση με τον άνθρωπο και το ήθος αυτό (το οικολογικό) γίνεται ένα περιβάλλον κοινωνικό και πολιτισμικό, καθώς οι κοινωνίες ανταποκρίνονται στις περιβαλλοντικές δεσμεύσεις με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, με κοινωνικές στρατηγικές (μετανάστευση κá) σε συνδυασμό με θρησκευτικές και τελετουργικές πρακτικές, οι οποίες αποτελούν την υλική έκφραση της φαντασιακής θέσμησης της φύσης²⁶. Γενικότερα, ο άνθρωπος καθώς και το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει, αποτελεί τον φορέα των κοινωνικών επιταγών και των πολιτισμικών φαινομένων και εκδηλώσεων²⁷.

Συγκεκριμένα, κομμάτι των κοινωνικών επιταγών και της καθημερινότητας αποτελεί η παραγωγική διαδικασία, η οποία χαρακτηρίζει τόσο τα αστικά όσο και τα ευρύτερα αγροτικά περιβάλλοντα. Δεν είναι τυχαίο ότι η ενασχόληση των κοινωνικών επιστημών με την παραγωγική διαδικασία, τα τεχνουργήματα και τη διαδικασία δημιουργίας τους, ξεκίνησε ήδη από τη δεκαετία του 1970, χαρακτηρίζει κυρίως τη γαλλική σχολή²⁸ και συνεχίζεται με αμείωτο ενδιαφέρον έως σήμερα. Συγκεκριμένα, στην περιοχή της Αργολίδας, το πορτοκάλι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή των κατοίκων. Ως καλλιέργεια υπάρχει εδώ και γενιές και οι άνθρωποι έχουν συνδέσει κάθε έκφανση της ζωής τους με αυτό. Πολλοί κάτοικοι, όπως και εγώ ως κάτοικος Άργους, περπατούν μέσα στους πορτοκαλεώνες, είτε για λόγους εργασίας είτε για λόγους ευχαρίστησης. Βιώνουν το περιβάλλον μέσα από τα χρώματα των καρπών και των δέντρων, τις μυρωδιές από τα άνθη πορτοκαλιάς την άνοιξη αλλά και μέσα από τη χαρακτηριστική γλυκόξινη γεύση του πορτοκαλιού. Η σχέση αυτή της ανθρώπινης δραστηριότητας και της φύσης έχει ενσωματωθεί στον τρόπο που άνθρωποι κινούνται και ζουν στο περιβάλλον²⁹, καθώς ο καθένας νοηματοδοτεί διαφορετικά το τοπίο στο οποίο ζει. Όπως αναφέρει ο Tilley, από αυτό συνάγεται ότι τα νοήματα του χώρου εμπεριέχουν πάντα μια υποκειμενική διάσταση και είναι αδύνατον να κατανοηθούν αποκομμένα από τους συμβολικά κατασκευασμένους κόσμους στους οποίους ζουν οι κάτοικοι. Ο ίδιος ο χώρος

²⁶Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη, *Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαρώνα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σελ. 20

²⁷Λουκάτος Σ. Δημήτριος. *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. ό.π σελ. 24

²⁸Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη. *Υλικός Πολιτισμός: Θεωρία, μεθοδολογία, αξιοποίηση. Σύντομη επισκόπηση*. ό.π. Σελ. 44

²⁹ Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βίλλυ (επιμ.) *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Αθήνα 2016

λαμβάνει μια δυναμική σημασία που προκύπτει μέσα από τις σχέσεις των ανθρώπων και των τοπίων. Ακόμη, ο ίδιος τονίζει πως τα τοπία χαρακτηρίζονται από χωροχρονικότητες καθώς οι χώροι μεταβάλλονται, αναδιαμορφώνονται και σχετίζονται άμεσα με το σχηματισμό βιογραφιών και κοινωνικών σχέσεων³⁰. Έτσι και όσοι κατοικούν και δρουν μέσα στο αργολικό τοπίο συνδιαλέγονται με το τοπίο και δημιουργούν υποκειμενικές αντιλήψεις για τη ζωή και τις κοινωνικές σχέσεις. Η Φωτοπούλου αναφέρεται σε αυτή τη σχέση μέσα από τον όρο ‘πολιτιστικό τοπίο’ καθώς αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία οι κάτοικοι ενός τόπου νοηματοδοτούν την ιστορία τους και αποτελεί κομμάτι της παράδοσής τους. Πρόκειται για ένα σύστημα ανάδειξης πολιτισμικών στοιχείων εξαιρετικά γόνιμο καθώς αναδεικνύει τόσο την κοινωνική λειτουργία των μνημείων αλλά και τις προφορικές ιστορίες γύρω από αυτά.

Στην παρούσα εργασία η έννοια του πολιτιστικού τοπίου είναι χρήσιμη καθώς εκφράζει τους τρόπους με τους οποίους οι κάτοικοι της Αργολίδας συνδέθηκαν με το πορτοκάλι και το κατέστησαν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Η χρήση του και η καλλιέργειά του έγινε ενσυνείδητα για οικονομικούς λόγους, αλλά η υιοθέτησή του σε πτυχές της ζωής όπως τα παραδοσιακά τραγούδια, τα έθιμα και η μαγειρική έγινε ασυνείδητα. Αυτή η ανεπιτήδευτη υιοθέτηση οδηγεί στην έξη, το *habitus* κατά τον Bourdieu (1970). Ως κοινωνιολόγος, ο Bourdieu είναι ο θεωρητικός που ασχολήθηκε με το πεδίο της πολιτισμικής και συμβολικής στρωμάτωσης³¹. Πολύτιμο βοήθημα είναι η εθνογραφική έρευνα που πραγματοποίησε στους Καβύλους της Αλγερίας. Συγκεκριμένα, προσέγγισε τον τρόπο ζωής τους, εξετάζοντας την έννοια της τάξης ως υποκουλτούρα στον τρόπο ζωής. Ο Bourdieu τονίζει ότι η ‘κοινωνική έξη’ είναι ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνία προδιαθέτει τα άτομα να σκεφθούν ή να πράξουν, προσφέροντας ερεθίσματα³². Το *habitus* είναι μια κοινωνική-ομαδική διαδικασία παρά ατομική. Ως πρακτική αποτελεί την αλληλεπίδραση τόσο της ελεύθερης βούλησης, όσο και των κοινωνικών δομών και τάσεων,

³⁰ Tilley Christopher ‘Χώρος, τόπος, τοπίο. Φαινομενολογικές προσεγγίσεις’ στο Γαλιούρη Ελεάνα (επιμ.) *Υλικός Πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Αθήνα 2012. Σελ. 219-220

³¹ Lizardo Omar, ‘The Cognitive Origins of Bourdieu’s Habitus’. *Journal for the Theory of Social Behavior*, Volume 34, Issue 4, December 2004. Σελ. 390-401

³² Bourdieu Pierre, *Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της Καλαισθητικής κρίσης*. εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2013

δηλαδή τις προδιαθέσεις που δημιουργούνται στα άτομα³³. Οι προδιαθέσεις μένουν σταθερές και αλλάζουν μόνο στα πλαίσια μιας μακράς ιστορικής περιόδου³⁴. Η συνεχής αυτή ροή και αλληλεπίδραση των κατοίκων ενός χώρου έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία και αναπαραγωγή έξεων στους κοινωνικά δρώντες υποσυνείδητα, δίχως καμιά συνειδητή συνένωση.³⁵ Για τον Bourdieu, τα αντικείμενα παίζουν καθοριστικό ρόλο ως «σύστημα τάξης» στη δημιουργία του habitus, της συνήθειας. Επομένως, οι δομές που καθορίζουν τις έξεις δεν είναι μόνο θεωρητικές (ιδέες, αντιλήψεις, απόψεις), αλλά και τα ίδια τα αντικείμενα και τα υλικά αγαθά³⁶.

Φαίνεται, λοιπόν, πως η κοινωνική έξη, όχι μόνον προκύπτει από το πολιτιστικό τοπίο και τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση αλλά συνδέεται και με τους αφηγηματικούς χάρτες που διαμορφώνουν οι κάτοικοι ενός τόπου. Η δυνατότητα αυτή καθιστά το άτομο ικανό να αντιλαμβάνεται με εναλλακτικό τρόπο το χωροχρόνο³⁷. Η αντίληψη του χωροχρόνου πραγματώνεται μέσω της αφήγησης γεγονότων που παραθέτουν οι πληροφορητές. Με αυτόν τον τρόπο τα άτομα σχηματοποιούν νοητικά τις εμπειρίες τους. Τα νοητικά αυτά σχήματα αποτελούν αφηγηματικούς χάρτες. Όπως έχει τονίσει ο Ingold, οι αφηγήσεις συνιστούν ένα είδος χαρτογράφησης του τοπίου γύρω μας. Έτσι, χρησιμοποιούμε τα σώματά μας και τα τοποθετούμε στο χώρο, όπως ο τοπογράφος τα όργανά του, με σκοπό να καταγράψουμε και να κατανοήσουμε κάθε οπτικό ερέθισμα. Με αυτόν τον τρόπο σχηματοποιούμε στο νου ένα νοητό χάρτη, που κουβαλάμε πάντοτε μαζί μας και αποτελεί τον τρόπο θέσης και αντίληψης του κόσμου. Έτσι, οι αφηγήσεις παραμένουν στο νου με τη μορφή νοητικών εικόνων³⁸. Οι αφηγηματικοί χάρτες των πληροφορητών, δίνουν ιδιαίτερο βάρος στο αγροτικό τοπίο ως πολιτισμικό τοπίο και στις μυρωδιές που ξυπνούν τη μνήμη, αναδύονται μέσα από τις αφηγήσεις των συνομιλητών μου ή ακόμη και μέσα από τις εκθέσεις των μαθητών της Δ' δημοτικού για τη σχέση που έχουν αναπτύξει με το τοπίο και

³³ Bourdieu Pierre, *Η αίσθηση της Πρακτικής*. Μετάφραση Παραδέλλης Θεόδωρος. Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006

³⁴ Navarro Zander, 'In Search of o Cultural Interpretation: The Contribution of Pierre Bourdieu' *IDS Bulletin*, Volume 37, Number 6, November 2006 Σελ. 12-15

³⁵ Bourdieu Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Routledge, London 1984

³⁶ Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη *Υλικός Πολιτισμός: Θεωρία, μεθοδολογία, αξιοποίηση. Σύντομη επισκόπηση*. ό.π. σελ. 72

³⁷ Παπαχριστοφόρου Μαριλένα *Μύθος. Λατρεία. Ταυτότητες. Στο νησί της Καλυψώς*. εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013, σελ. 254-255

³⁸ Παπαχριστοφόρου Μαριλένα *Μύθος. Λατρεία. Ταυτότητες. Στο νησί της Καλυψώς*. ό.π σελ. 254

το πορτοκάλι. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι περισσότερες συνεντεύξεις έλαβαν χώρα μέσα σε κτήματα και πορτοκαλεώνες, σε υπαίθριους πάγκους πώλησης φρούτων αλλά και σε μέρη με εμφανή την επιρροή των πορτοκαλιών, όπως η κουζίνα του σπιτιού ή το Μοναστήρι της Παναγίας «Πορτοκαλούσας» στην πόλη του Άργους, με συνομιλητές διαφορών ηλικιών. Τέλος, διαφαίνεται και ο τρόπος μετάδοσης της αντίληψης αυτής και της σχέσης των κατοίκων με τον περιβάλλοντα χώρο και στις νεότερες γενιές, πράγμα που φαίνεται μέσα από το project με τους μαθητές της Δ' Τάξης του 1^{ου} Καποδιστριακού Δημοτικού Σχολείου Άργους και τις εκθέσεις τους για το πορτοκάλι.

2.3 Σύμβολα-κλειδιά (Key-symbols)

Μέσα από την πολύπλευρη προσέγγιση ενός γεωργικού προϊόντος, όπως το πορτοκάλι, προκύπτουν παράμετροι οι οποίες σχετίζονται με την κοινωνία σε πνευματικό και συμβολικό επίπεδο. Δεν είναι τυχαίο πως πολλά αντικείμενα έχουν πρωτεύοντα ρόλο στην τέλεση κάποιου εθίμου ή στην πραγματοποίηση μιας τελετουργίας. Όπως έχει τονίσει η Sherry Ortner, ήδη από τη δεκαετία του 1970, σε κάθε κοινωνία υπάρχουν κάποια μεγίστης σημασίας τελετουργικά δρώμενα, πολιτισμικά καθορισμένα είτε στον κύκλο της ζωής (γέννηση-βάπτισμα-γάμος-θάνατος) είτε στον κύκλο του χρόνου (οι πλέον μεγάλες γιορτές με θρησκευτικό πρόσημο όπως τα Χριστούγεννα, το Πάσχα αλλά και γιορτές για την εναλλαγή των εποχών (π.χ. Απόκριες) και έχουν καθοριστική σημασία για τα μέλη της, την πηγή και τη σημασία των δρώμενων, στον πολιτισμό της³⁹. Με αυτόν τον τρόπο όλες οι εθιμικές πρακτικές αποτελούν πολύτιμο δείκτη και εκφραστή πολιτισμικών στοιχείων, που απαρτίζουν μια κοινωνία στο σύνολό της. Οι εορταστικές τελετουργίες και οι εθιμικές πρακτικές συνιστούν κατ' εξοχήν πλαίσιο έκφρασης και ανταλλαγής κοινών πολιτισμικών στοιχείων που εκφράζουν τα μέλη μιας κοινότητας, με ποικίλες σημασίες γι' αυτά. Οι τελετουργίες αυτές αποτελούν σύμβολα-κλειδιά

³⁹Ortner Sherry B. *Sherpas through their rituals*. Cambridge University Press, Cambridge-New York-Melbourne, 1978

(key-symbols) με βάση τον όρο της Sherry Ortner⁴⁰. Παράλληλα, οι τελετουργίες μπορεί να απαρτίζονται από επιμέρους πρακτικές, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως σύμβολα-κλειδιά. Τα σύμβολα-κλειδιά είναι ενέργειες ή αντικείμενα τα οποία καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη μιας ομάδας οφείλουν να πράξουν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα αυτά να ανταλλάσσουν κοινά βιώματα και να εκφράζονται πολιτισμικά μέσα από κοινές διαδικασίες⁴¹. Βασικό γνώρισμα των συμβόλων-κλειδιών αποτελεί η καθοριστική σημασία που έχουν για την τέλεση μιας τελετουργίας. Τα άτομα με τη χρήση τους είναι σε θέση να εκφράσουν την κοινή τους ταυτότητα και να την οριοθετήσουν είτε ατομικά, είτε ομαδικά⁴². Έχουν χρησιμοποιηθεί όροι όπως «δημόσια σύμβολα», «κυρίαρχα σύμβολα» και «σύμβολα-κλειδιά». Τα key-symbols είναι χρήσιμα και εκφράζουν τις τελετουργικές πρακτικές πληρέστερα και με σαφήνεια.

Όπως αναφέρθηκε τα σύμβολα-κλειδιά εκφράζουν ατομικά και ομαδικά το πολιτισμικό υπόβαθρο μιας κοινότητας ή ομάδας ατόμων μέσα από τις εθιμικές πρακτικές. Σύμφωνα με τη Sherry Ortner, διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: τα σύμβολα συνόψισης, τα σύμβολα επεξεργασίας και τα σενάρια κλειδιά⁴³. Τα σύμβολα συνόψισης εκφράζουν και αναπαριστούν την πρακτική στους συμμετέχοντες. Στα συγκεκριμένα σύμβολα, εντάσσονται όλα τα στοιχεία που απαρτίζουν μία τελετουργία, δηλαδή αντικείμενα που διεγείρουν συναισθηματικά τα μέλη της ομάδας. Τέτοια αντικείμενα είναι τα ιερά σύμβολα όπως ο σταυρός και το ρύζι. Τα αντικείμενα αυτά αποτελούν στοιχεία σεβασμού και συναισθηματικής φόρτισης, αλλά ταυτόχρονα απαρτίζουν και εκφράζουν ολόκληρη την τελετουργική πρακτική⁴⁴. Τα σύμβολα επεξεργασίας έχουν διαφορετικό εννοιολογικό φάσμα. Συγκεκριμένα, είναι ο τρόπος με τον οποίο οι συμμετέχοντες ταξινομούν την εμπειρία τους. Τα σύμβολα επεξεργασίας δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο τελείται μια πρακτική και τις στρατηγικές τέλεσής τους. Παράλληλα, βοηθούν εννοιολογικά

⁴⁰Ortner Sherry B. 'On key symbols' Περιοδικό *American Anthropologist*, Volume 75, Issue 5, 1973, Version of online record 28 OCT 2009, www.onlinelibrary.wiley.com Σελ. 1343-1345

⁴¹Χρυσανθοπούλου Βασιλική 'Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς' στο *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*, Ελ. Αλεξάκης, Μαρία Βραχιονίδου, Ανδρομάχη Οικονόμου (επιμ.), Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2008, σ. 323

⁴²Χρυσανθοπούλου Βασιλική 'Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς' στο *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*, ό.π σελ. 323

⁴³Ortner Sherry B. 'On key symbols'.ό.π σελ. 1339-1340

⁴⁴Χρυσανθοπούλου Βασιλική 'Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς' στο *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*, ό.π σελ. 330

τα μέλη μιας ομάδας, καθώς αποτελούν επαναλαμβανόμενες πράξεις στα πλαίσια μιας εθιμικής τελετουργίας και τα προσανατολίζουν ως προς τη δράση, ακολουθώντας τους τρόπους που δείχνουν τα σύμβολα. Κάποια άλλα σύμβολα χαρακτηρίζονται από την Ortner ως «σενάρια κλειδιά» (key scenarios) καθώς διατυπώνουν τους πολιτισμικούς στόχους της πρακτικής αλλά και τους τρόπους επίτευξής τους⁴⁵. Ως σύμβολο επεξεργασίας μπορεί να χαρακτηριστεί μία εθιμική πρακτική στο σύνολό της, καθώς επαναλαμβάνεται με παρόμοια μοτίβα και ενέργειες. Τα μέλη μιας ομάδας διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία, το φύλο, τις προτιμήσεις, το μορφωτικό επίπεδο, ακόμη και από την προσωπικότητά τους. Επομένως, διαφοροποιούνται και τα ίδια τα σύμβολα, καθώς κάθε μέλος τα νοηματοδοτεί με διαφορετικό τρόπο. Αυτή η πολλαπλότητα προσδίδει στα σύμβολα-κλειδιά δυναμικότητα και ευελιξία. Τα σύμβολα-κλειδιά δίνουν την δυνατότητα στα μέλη να χρησιμοποιούν κοινές μορφές έκφρασης και με αυτόν τον τρόπο να αναπαριστούν κοινές αντιλήψεις και όψεις για το πολιτισμικό υπόβαθρο της κοινωνίας τους.

Ως σύμβολο-κλειδί προσεγγίζεται και το πορτοκάλι, στο τελετουργικό πλαίσιο, κυρίως των κατοίκων του Άργους και των εθιμικών πρακτικών, που συνδέονται με το πλαίσιο αυτό, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα έως σήμερα. Οι εθιμικές τελετουργίες εντοπίζονται τόσο στον κύκλο της ζωής (γάμος, γέννηση, θάνατος) όσο και στον κύκλο του χρόνου (μεγάλες χριστιανικές γιορτές Χριστούγεννα, Πάσχα, Απόκριες κ.ά.). Συνήθως είναι επαναλαμβανόμενες από τους κατοίκους μιας περιοχής και αποτελούν μέσο έκφρασης, διαχείρισης και μεταβίβασης της πολιτισμικής ταυτότητας των ατόμων. Η Sherry Ortner τις έχει ονομάσει σύμβολα-κλειδιά (key symbols) ή μπορούν να περιέχουν επιμέρους στοιχεία που αποτελούν σύμβολα-κλειδιά. Ένα τελετουργικό σύμβολο μπορεί να ονομαστεί σύμβολο-κλειδί εφόσον οι χρήστες επιμένουν για το πόσο σημαντικό είναι, εάν τους δημιουργούνται είτε αρνητικά ή θετικά συναισθήματα, εάν συναντάται σε αρκετά πεδία δράσης, εάν περιβάλλεται από μεγάλη πολιτισμική ανάλυση και εάν υπάρχουν πολιτισμικοί περιορισμοί και κανόνες για τη τέλεσή του⁴⁶.

⁴⁵Ortner Sherry B. 'On key symbols' Ο.π. Σελ. 1340-41

⁴⁶Χρυσανθοπούλου Βασιλική *Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς*. Ο.π.

Η Ortner, αναφέρει πως τα σύμβολα σύνοψης εκφράζουν και αναπαριστούν το σύστημα στους συμμετέχοντες⁴⁷. Σε αυτά ανήκουν τα ιερά σύμβολα όπως ο σταυρός ή στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πορτοκάλια ως αντικείμενα με ιερό πρόσημο κατά την τέλεση εθιμικών και θρησκευτικών πρακτικών, δηλαδή η ρίψη στους νεόνυμφους παλαιότερα αντί ρυζιού και κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Αγιασμού τα Θεοφάνια. Είναι αντικείμενα σεβασμού και διεγείρουν συναισθηματικά τους συμμετέχοντες. Τα σύμβολα επεξεργασίας καθοδηγούν τους συμμετέχοντες καθώς παρέχουν τους τρόπους τέλεσης και διευκολύνουν τη σκέψη τους. Είναι επαναλαμβανόμενες διαδικασίες και γι' αυτό μπορούν να ονομαστούν και *key scenarios*, δηλαδή σενάρια-κλειδιά, που δείχνουν πολιτισμικά αποδεκτούς τρόπους επιτέλεσης και τους κοινούς στόχους των συμμετεχόντων. Σε αυτό το πλαίσιο, το πορτοκάλι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως σύμβολο σύνοψης καθώς χρησιμοποιείται ως ιερό αντικείμενο και σύμβολο σε τελετουργίες όπως ο Μεγάλος Αγιασμός κατά τα Θεοφάνια. Τα πορτοκάλια χρησιμοποιούνται ως συμβολικά στοιχεία για να εκφράσουν, μέσα από τα χαρακτηριστικά τους (ζωντάνια, θαλερότητα, γονιμότητα, αναγέννηση) την επιδιωκόμενη επαναβεβαίωση της ζωής και τη διάψευση του θανάτου. Γενικότερα, τα στοιχεία του φυσικού και ζωικού κόσμου (φυτά, ζώα) και τα στοιχεία που αποτελούν το άμεσο, οικειοποιημένο φυσικό περιβάλλον (νερό, βουνό, πλαγιά) διαλέγονται με το ανθρώπινο στοιχείο, σε μια προσπάθεια να εκφραστούν συναισθήματα, καταστάσεις και δραστηριότητες⁴⁸. Έτσι και τα πορτοκάλια, αποτελούν σημαντικό κομμάτι στην θρησκευτική και λατρευτική έκφραση των κατοίκων της πόλης του Άργους.

Στο κείμενο που ακολουθεί, θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε την χρήση του πορτοκαλιού στο πλαίσιο των θρησκευτικών εορτών των Θεοφανίων και της Παναγίας Πορτοκαλούσας στο Άργος (21-11) την άποψη των κατοίκων της περιοχής της Αργολίδας σχετικά με το πορτοκάλι, κατά πόσο το πορτοκάλι λαμβάνει ιερό χαρακτήρα, αλλά και κατά πόσο το φρούτο αυτό έχει συμβάλει στη διαμόρφωση του αγροτικού τοπίου ως πολιτισμικού.

⁴⁷Ortner B. Sherry *On key symbols*. Περιοδικό *American Anthropologist* 1973, Ό.π.

⁴⁸Οικονόμου Ι. *Ανδρομάχη, Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαιρώνα*. Ό.π. σελ. 174

2.4 Προφορική ιστορία

Οι πληροφορίες που συγκεντρώνει ένας ερευνητής αποτελούν το υλικό πάνω στο οποίο στηρίζεται η μελέτη του. Η συλλογή πληροφοριών είναι μια επίπονη διαδικασία, η οποία χρειάζεται υπομονή και επιμονή και πραγματοποιείται κυρίως από τους επιστήμονες ιστορικούς, εθνολόγους, ανθρωπολόγους και τους λαογράφους. Τόσο η Ιστορία, όσο και η Λαογραφία, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στις μαρτυρίες και στις πληροφορίες που τα ίδια τα άτομα καταθέτουν, κυρίως μέσω προφορικών αφηγήσεων. Η προφορική ιστορία αναδείχθηκε από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα. Σε αντίθεση με τη Λαογραφία, η οποία ανέδειξε τις μαρτυρίες του λαού, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, μέσω του πρωτογενούς υλικού που συγκέντρωσε ο Νικόλαος Πολίτης με τη συνδρομή των διδασκάλων, η επίσημη ακαδημαϊκή Ιστορία δεν έδινε σημασία στις μαρτυρίες των ανθρώπων, παρά μόνο στα επίσημα έγγραφα και αρχεία, ως τεκμήρια ενός ιστορικού γεγονότος. Ως απάντηση στην προτίμηση αυτή της Ιστορίας, αναπτύχθηκε ο κλάδος της Προφορικής Ιστορίας από τους ίδιους τους ιστορικούς. Η Προφορική Ιστορία αποτελεί την πρακτική μέθοδο καταγραφής λόγου των ανθρώπων που έχουν να εκφράσουν κάτι ενδιαφέρον, καθώς και την αποσαφήνιση των αναμνήσεων των ατόμων με βάση τις ίδιες τις βιωματικές τους εμπειρίες, όπως προκύπτουν μέσα από τις αφηγήσεις τους.⁴⁹

Ο βασικός τρόπος συλλογής πληροφοριών είναι η διεξαγωγή συνεντεύξεων, που σχετίζονται κυρίως με το παρελθόν των πληροφορητών, όπως το βιώνουν και το ερμηνεύουν τη στιγμή της αφήγησης. Η Λαογραφία είναι μία επιστήμη η οποία αξιοποιεί την πρακτική της συνέντευξης. Σε αντίθεση με την Ιστορία, το βλέμμα της δεν είναι στραμμένο μόνο στο παρελθόν, αλλά και στην αντίληψη του παρόντος από τους φορείς του πολιτισμού, τους ίδιους τους ανθρώπους. Αποτελεί έναν από τους τρόπους με τους οποίους η λαογραφική έρευνα εμπλουτίζεται με πρωτογενές υλικό, το οποίο είναι καινούριο και κάθε φορά διαφορετικό και ποικίλο. Οι πληροφορητές φωτίζουν κάθε φορά νέα σημεία ενός γεγονότος κι έτσι η έρευνα αποκτά πληρέστερο χαρακτήρα. Παράλληλα με τις πληροφορίες που συγκεντρώνονται, οι συνεντεύξεις δίνουν έμφαση όχι μόνο σε όσα λέγονται αλλά και στον τρόπο με τον οποίο λέγονται. Οι εκφράσεις του προσώπου, οι χειρονομίες, οι κινήσεις και οι προτιμήσεις του πληροφορητή δίνουν απαντήσεις στο πώς λέγεται μια μαρτυρία, γιατί και τι σημαίνει.

⁴⁹ Abrams Lynn. *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Ρίκη βαν Μπούσχοτεν (επιμ.), εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα 2014

Οι παράμετροι αυτές καθιστούν την Προφορική Ιστορία, ένα μεθοδολογικό εργαλείο έρευνας, το οποίο αποσαφηνίζει όχι μόνο όσα λέγονται, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο λέγονται. Επομένως, Προφορική Ιστορία είναι ταυτόχρονα η πράξη της καταγραφής πληροφοριών μέσω συνεντεύξεων και το προϊόν τους και αποτελεί διακριτό επιστημονικό κλάδο.

Ως μεθοδολογική προσέγγιση, η Προφορική Ιστορία αξιοποιείται από πολλές κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως η Ψυχολογία, η Ανθρωπολογία, η Κοινωνιολογία και οι Πολιτικές επιστήμες. Παράλληλα, οι ιστορικοί που τη χρησιμοποιούν μαθαίνουν να χειρίζονται άλλα ερευνητικά εργαλεία από τους χώρους της Λογοτεχνίας, της Γλωσσολογίας αλλά και της Λαογραφίας. Όπως τονίζει η Abrams, η Προφορική Ιστορία είναι μια διαπερατή επιστήμη, με αφανή όρια, ένα πολυσύνθετο είδος, το οποίο σε συνδυασμό με άλλους επιστημονικούς κλάδους, μας βοηθά στην πληρέστερη προσέγγιση και κατανόηση μιας πλούσιας και πυκνής πηγής⁵⁰.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η ερευνητική μέθοδος της Προφορικής Ιστορίας είναι η διεξαγωγή συνεντεύξεων. Βεβαίως, δεν αποτελούν όλες οι συνεντεύξεις προϊόν της Προφορικής Ιστορίας. Οι συνεντευξιζόμενοι δεν προέρχονται μόνο από τις ανώτερες κοινωνικές βαθμίδες ούτε εκφράζουν τα ανώτερα κοινωνικά ή πολιτικά στρώματα. Έτσι, αναδεικνύονται πληροφορίες και στοιχεία που πολλές φορές αποσιωπούνται ή παραλείπονται από τις επίσημες πηγές και έγγραφα. Ως απάντηση στο αίτημα για πληρέστερη πληροφόρηση και ανάδειξη όλων των οπτικών γύρω από ένα ζήτημα, αναδείχθηκε η Προφορική Ιστορία. Είναι μια ιστορία «από κάτω», δεν αναζητά τους ισχυρούς μιας εποχής. Αντιθέτως, δίνει φωνή σε όσους δεν μπόρεσαν ποτέ να ακουστούν και να εκφράσουν την άποψή τους και τα βιώματά τους σχετικά με ένα, ιστορικό και όχι μόνο, ζήτημα ή φαινόμενο.

Η λαογραφική έρευνα αξιοποιεί αυτή τη δυναμική της προφορικής ιστορίας, βασίζοντας ένα αρκετά μεγάλο μέρος της στις συνεντεύξεις και στο υλικό τους. Τέτοιου είδους υλικό έχει συγκεντρωθεί και κατά την αναζήτηση πληροφοριών για το πορτοκάλι στην περιοχή της Αργολίδας, με βασική πρακτική τη συγκέντρωση πληροφοριών μέσω της διεξαγωγής συνεντεύξεων. Στην παρούσα εργασία η Προφορική Ιστορία φάνηκε αρκετά χρήσιμη στην επεξεργασία των δεδομένων και των πληροφοριών που προέκυψαν. Οι συνομιλητές αφηγήθηκαν ιστορίες από το

⁵⁰ Abrams Lynn *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Ο.π σελ. 35

παρελθόν και προσωπικά τους βιώματα. Συγκεκριμένα, έγιναν πλήρεις αναφορές στον τρόπο καλλιέργειας, παραγωγής και εμπορίου του πορτοκαλιού αλλά και σε διατροφικές συνήθειες. Ακόμη, μέσω των συνεντεύξεων αναδεικνύεται και χρήσιμο υλικό για τις τελετουργικές και εθιμικές πρακτικές που τελούνταν κατά το παρελθόν αλλά και σήμερα στην πόλη του Άργους. Έτσι, η Προφορική Ιστορία φωτίζει τις προσωπικές και υποκειμενικές απόψεις των κατοίκων της Αργολίδας σε συνάρτηση με το βασικό παράγωγο της περιοχής, το πορτοκάλι.

3. Δομή της εργασίας

Καθίσταται σαφές, ήδη, ότι η μελέτη του πορτοκαλιού στην Αργολίδα γίνεται ποικιλοτρόπως, στηριζόμενη σε δύο βασικούς άξονες:

A) την παραγωγή και την κατανάλωση

B) τον λαϊκό πολιτισμό που έχει αναπτυχθεί με επίκεντρο το πορτοκάλι.

Ο συγκεκριμένος διαχωρισμός αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία διαμορφώνεται η συγγραφή και η διαμόρφωση της παρούσας έρευνας. Συγκεκριμένα, το πρώτο μέρος εξετάζει την παραγωγική διαδικασία, τη δένδροκομία και το πρακτικό μέρος της καλλιέργειας του πορτοκαλιού. Παράλληλα, αναδεικνύονται οι τομείς της οικονομίας και της κοινωνικής οργάνωσης των κατοίκων της περιοχής στη σύνδεσή του με το πορτοκάλι και με έμφαση στη «Γιορτή του Πορτοκαλιού» καθώς και σε ζητήματα διατροφής στα πλαίσια της χρήσης του πορτοκαλιού στη μεσογειακή διατροφή που υιοθετείται από τους κατοίκους της Αργολίδας. Το δεύτερο μέρος εξετάζει και αποσαφηνίζει το συμβολικό χαρακτήρα που έχει το πορτοκάλι και το φυσικό περιβάλλον για τους κατοίκους της Αργολίδας και πώς έχει διαμορφωθεί μέσα από την ενασχόλησή τους με το συγκεκριμένο φρούτο. Στο πλαίσιο της συμβολικής διάστασης εξετάζονται ήθη και έθιμα που σχετίζονται με το πορτοκάλι, η θρησκευτική ζωή των κατοίκων του Άργους συγκεκριμένα και οι τελετουργικές πρακτικές που τελούνται από τους κατοίκους. Παράλληλα, εξετάζεται η χρήση του πορτοκαλιού ως μοτίβου στην λαϊκή λογοτεχνία και πώς αυτή εντοπίζεται σε δημοτικά τραγούδια, κυρίως. Ακόμη, απασχολούν ζητήματα ταυτότητας και

μνήμης των κατοίκων, με ποιο τρόπο διαμορφώνονται με βάση το πορτοκάλι και την ασχολία με αυτό, ποια συναισθήματα γεννιούνται και τι σημαίνει για τα άτομα αυτά το πορτοκάλι.

Στη συνέχεια, αναπτύσσεται η ιδιαίτερη θεματική που θέτει το πορτοκάλι υπό το πρίσμα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και με ποιο τρόπο θα μπορούσε να ενταχθεί το προϊόν στον κατάλογο αυτόν.

Τέλος, ακολουθούν τα ερευνητικά συμπεράσματα, η βιβλιογραφία και τα παραρτήματα:

1. με οπτικό υλικό (φωτογραφίες) ως μέρος της επιτόπιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο νομό Αργολίδας,
2. με φωτοαντίγραφα από εκθέσεις των μαθητών-πληροφορητών, οι οποίες αποτελούν μέρος της έρευνας. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε ένα project στο πλαίσιο του οποίου δόθηκαν στους μαθητές ερωτήσεις σχετικές με το πορτοκάλι, ώστε να γράψουν μια μικρή έκθεση έκτασης 2 παραγράφων. Οι μαθητές με αυτό τον τρόπο έγραψαν ανεπηρέαστοι τη γνώμη τους για το πορτοκάλι. Οι ερωτήσεις δόθηκαν από τις δασκάλες τους και δεν έγινε καμία επικοινωνία με τους μαθητές,
3. με αποσπάσματα απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, οι οποίες αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα των πληροφοριών και των συνομιλιών που έγιναν με τους πληροφορητές. Οι συνομιλητές αυτών των συνεντεύξεων προέρχονται από διάφορες περιοχές της Αργολίδας, ασχολούνται με διάφορες πλευρές της παραγωγής και της κατανάλωσης του πορτοκαλιού και είναι άνδρες και γυναίκες διαφόρων ηλικιών. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν αναγράφονται τα επώνυμα των περισσότερων συνομιλητών καθώς οι ίδιοι δεν επιθυμούσαν, όπως επίσης και των μαθητών, ως ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΑΣ

Ο πρώτος καρπός εσπεριδοειδών που εμφανίστηκε στην Ευρώπη ήταν η κιτριά (*citrus medica*). Το κίτρο του οποίου η καλλιέργεια επεκτάθηκε στην Εγγύς Ανατολή και στην Ευρώπη, μετά τις περσικές κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου τον 4^ο αιώνα π.Χ, ήταν γνωστό στους Έλληνες και τους Ρωμαίους. Ο μεν Θεόφραστος περιγράφει με ακρίβεια τον καρπό ενώ ο ιατροφιλόσοφος και βοτανολόγος Διοσκουρίδης τα αναφέρει ως «περσικά μήλα».

Η πορτοκαλιά (κιτρέα η σινική, *citrus sinensis*) εξημερώθηκε στην Κίνα και την Ινδία πριν 4000 χρόνια. Στην Ευρώπη η πορτοκαλιά έγινε ευρέως γνωστή κατά τον 15^ο αιώνα, για καλλωπιστική κυρίως χρήση. Εισήχθη από την Κίνα ή κατά μία άλλη εκδοχή από την Ινδία και διαδόθηκε από τους Πορτογάλους τον 10ο αιώνα. Από το όνομα της χώρας τους πήρε και το όνομά του το νέο φρούτο. Ελληνικά: πορτοκάλι. Βουλγαρικά: πορτοkan, πορτοkal. Ρουμανικά: portocala. Περσικά: porteghal. Αντίθετα στις Αγγλοσαξωνικές γλώσσες το όνομα του φρούτου αυτού προέρχεται από παραφθορά της σανσκριτικής λέξης maranga (orange) που σημαίνει ευώδες. Την ποικιλία Ουάσιγκτον Νάβελ (Washington Navel) ή ομφαλοφόρο της Ουάσιγκτον έφερε από την Καλιφόρνια στην Ελλάδα το 1925 ο Άγγλος βοτανολόγος Σίδνεϋ Μέρλιν (Sidney Louis Waller Merlin). Καλλιεργήθηκε συστηματικά για πρώτη φορά και σε εμπορική κλίμακα στην Κέρκυρα, από τον ίδιο από τον οποίο και πήρε το όνομα της (ποικιλία Μέρλιν). Εκτός από τις πορτοκαλιές εισήγαγε και τα μικρά Ιαπωνικά πορτοκαλάκια Κουμ-Κουάτ που ευδοκιμούν και καλλιεργούνται από τότε μόνο στην Κέρκυρα.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η άνυδρη πεδιάδα της Αργολίδας ήταν εντελώς γυμνή. Όπως αναφέρει η ιστορικός Εύη Καρούζου, κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρατηρείται διαρκώς αυξανόμενη απασχόληση των κατοίκων με την καλλιέργεια των κηπευτικών, η οποία, πέρα από την εξασφάλιση της άρδευσης και της λίπανσης, δεν απαιτούσε κάτι περισσότερο. Εξάλλου, τα χημικά λιπάσματα ήταν άγνωστα στον ελλαδικό χώρο και θα παραμείνουν σχεδόν άγνωστα μέχρι τον Μεσοπόλεμο⁵¹. Έτσι, η καλλιέργεια του πορτοκαλιού άρχισε

⁵¹Karouzou Evi, *Les Jardins de la Méditerranée. Agriculture et société dans la Grèce du sud 1860-1910*. Έκδ. Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, Αθήνα 2014.

την περίοδο του Μεσοπολέμου όταν έγινε δυνατή η άρδευση της πεδιάδας με νερό από τις εξορύξεις πηγαδιών⁵².

Από το βιβλίο « Η Αργολική Πεδιάς» των Ν.Η. Αναγνωστόπουλου και Γ.Α. Γάγαλη που εξέδωσε η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος το 1938, πληροφορούμαστε ότι:

«Καλλιεργούνται ποικιλίαι υπό την ονομασίαν «ξυνόγλυκα» μικρού ή μεσαίου μεγέθους και με τον φλοιόν καλώς επικαθήμενον επί της σαρκός. Επίσης καλλιεργούνται αρκετά δένδρα της ποικιλίας «ντόλτσα» καθώς και ολίγα δένδρα της ποικιλίας «σανγκουΐνια» ή «του αίματος» με σάρκα κατά τόπους υπέρυθρον. Ελάχιστα δένδρα καλλιεργούνται της ποικιλίας «γιάφας» εμπύρινα ή απύρινα μη αποδίδοντα αρκετούς καρπούς». Ελάχιστα τέλος της ποικιλίας ομφαλοφόρου, όλα νέα⁵³».

Στην Αργολίδα, η καλλιέργεια των πορτοκαλιών εξαπλώθηκε ευρέως τη δεκαετία του 1950 και σήμερα αποτελεί το 70% της συνολικής καλλιέργειας⁵⁴. Άλλωστε οι εδαφοκλιματικές συνθήκες της περιοχής βοήθησαν ώστε να επικρατήσει η συγκεκριμένη καλλιέργεια. Οι οικολογικοί παράγοντες που ευνόησαν την ανάπτυξη της καλλιέργειας του πορτοκαλιού είναι το κλίμα, η μορφολογία και η σύσταση του εδάφους και η επάρκεια του νερού. Το κλίμα είναι ίσως το πιο σημαντικό στοιχείο στην παραγωγή του πορτοκαλιού. Οι εύκρατες, μεσογειακές συνθήκες με ζεστά καλοκαίρια και ήπιους χειμώνες, βοήθησαν στο να ευδοκιμήσει το πορτοκάλι και άλλα φρούτα όπως και άλλα εσπεριδοειδή, καθώς επίσης το πεπόνι, το ρόδι και άλλα. Το κλίμα, ως παράγοντας διαμόρφωσης της εσπεριδοφυτείας, επηρεάζει τις βροχοπτώσεις και την επάρκεια του νερού. Η ποσότητα νερού σχετίζεται άμεσα με τις βροχοπτώσεις κατά τη διάρκεια του χειμώνα, αλλά η κατανομή του σχετίζεται με τη μορφολογία του εδάφους. Όταν το έδαφος είναι ομαλό η κατανομή γίνεται ομοιόμορφα με αποτέλεσμα τα ποτίσματα να μην είναι αναγκαία και τακτικά. Σε περιπτώσεις όμως που το ανάγλυφο του εδάφους παρουσιάζει ανωμαλίες, η κατανομή του νερού δε γίνεται ισόποσα με αποτέλεσμα οι καλλιεργητές να

⁵²Μηλιαράκης Αντώνιος *Γεωγραφία Πολιτική Νέα και Αρχαία του νομού Αργολίδος και Κορινθίας μετά γεωγραφικού πίνακος του νομού*. Εκδόσεις Τυπογραφείον Κορίννης, εν Αθήναις 1886

⁵³ Αναγνωστόπουλος Ν.-Γάγαλης Γ. *Η Αργολική πεδιάς*. Εκδ. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήναι 1938,σελ. 191

⁵⁴Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. www.Argolikivivliothiki.gr

μεριμνούν για συχνό πότισμα. Παράλληλα, το έδαφος και το ανάγλυφό του επηρεάζει τον τρόπο της δένδροφύτευσης, τα μέσα ποτίσματος αλλά και τη διάβρωση ή μη και τις συνέπειες που μπορεί να επιφέρει στα φρούτα. Το πορτοκάλι, όπως και τα υπόλοιπα εσπεριδοειδή, ευδοκιμούν σε μια ευρεία γκάμα εδαφών. Είναι γενικά αποδεκτό, ότι το πιο κατάλληλο έδαφος για την καλλιέργεια εσπεριδοειδών είναι το μέσης συστάσεως, αμμοαργιλώδες, ή αργιλλοαμμώδες, διαπερατό, καλώς αποστραγγιζόμενο, νοτερό, βαθύ, μη αλατούχο, περιεκτικότητας σε ασβέστη όχι πάνω από 30%, και μη καλλιεργηθέν με εσπεριδοειδή κατά την τελευταία, τουλάχιστον, δεκαετία⁵⁵. Στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 160 ποικιλίες πορτοκαλιάς.⁵⁶ Οι πιο σημαντικές όμως είναι: Βαλέντσια, Χίου, Άρτας, Σουλτανί του Φόδελε, Σαγκουίνι ή αιματόσαρκο και η πλέον διαδεδομένη και επιτυχημένη ποικιλία Μέρλιν.⁵⁷

⁵⁵Μιχαλοπούλου Σοφία *Η πορεία της εμπορίας των πορτοκαλιών στην Αργολίδα τα τελευταία έξι χρόνια. Διακίνηση και ποιοτικά χαρακτηριστικά*. Τμήμα Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων. Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας. ΤΕΙ Καλαμάτας Τμήμα εκδόσεων και βιβλιοθήκης, Καλαμάτα 2010.

⁵⁶Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. www.Argolikivivliothiki.gr

⁵⁷Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. www.Argolikivivliothiki.gr

III. ΠΑΡΑΓΩΓΗ-ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

3.1 Η καλλιέργεια της Πορτοκαλιάς

Αναμφίβολα το πιο δημοφιλές «ξινό», όπως το ονόμασε ο 35χρονος Παναγιώτης Σ. επαγγελματίας καλλιεργητής, στην περιοχή της Αργολίδας είναι η πορτοκαλιά. Η επιστημονική του ονομασία είναι *Citrus cinensis* και αποτελεί ένα από τα πιο αγαπημένα καρποφόρα δέντρα. Η ιστορία της πορτοκαλιάς χάνεται στα βάθη των αιώνων και είναι άξια αναφοράς, πράγμα το οποίο τονίζει και ο γεωπόνος της Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών Αργολίδας «ΡΕΑ» Βαγγέλης Κυριάκου. Η εξημέρωση της πορτοκαλιάς φαίνεται πως έχει γίνει εδώ και τουλάχιστον 4.000 χρόνια στην Κίνα και την Ινδία. Στην Ευρώπη ήρθε το 14^ο-15^ο αιώνα αλλά παρόλα αυτά μέχρι και τον 18^ο αιώνα καλλιεργούνταν μόνο ως καλλωπιστικό είδος καθώς οι άνθρωποι δεν γνώριζαν τις πολύτιμες θεραπευτικές και ευεργετικές του ιδιότητες⁵⁸. Στη χώρα μας, η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς είναι ευρέως διαδεδομένη και αγγίζει σε έκταση περίπου 360.000 στρέμματα, με μέση παραγωγή το 1 εκατομμύριο τόνους ετησίως. Αποτελεί βασική καλλιέργεια σε Αργολίδα, Λακωνία, Αιτωλοακαρνανία, Ηλεία και σε μικρότερες εκτάσεις σε Χανιά και Άρτα. Συγκεκριμένα στην Αργολίδα παράγεται πάνω από το 50% της συνολικής εγχώριας ποσότητας με τον αριθμό των δένδρων πορτοκαλιάς να αγγίζει τις 4.433 σύμφωνα με τις επίσημες μετρήσεις της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής κατά την περίοδο 2014⁵⁹.

Η μορφολογία του δέντρου δεν απέχει πολύ από τη μορφολογία των υπόλοιπων καρποφόρων εσπεριδοειδών. Η πορτοκαλιά δε ρίχνει τα φύλλα της το χειμώνα, τα οποία (αναλόγως με την ποικιλία) είναι μεσαίου μεγέθους, ελλειψοειδή, πλατιά, λεία, έντονα πράσινα και στα μεγάλα δέντρα είναι πυκνά. Ο κορμός είναι ίσιος και λείος και οι ρίζες απλώνονται πλούσιες σε αρκετή έκταση, κυρίως σε πλάτος και όχι τόσο πολύ σε βάθος. Το ύψος της πορτοκαλιάς δεν ξεπερνά τα 7-8 μέτρα, ωστόσο με τακτικό κλάδεμα εύκολα την κρατάμε στο επιθυμητό ύψος, ακόμη και σε τέτοιο μέγεθος ώστε να χωρά σε μια μεγάλη γλάστρα. Την άνοιξη ανθοφορεί, βγάζοντας

⁵⁸Ψαριώτης Ιω. Θεόδωρος, 'Παράδειγμα Πειστικής Ευγλωττίας σε μια Πρωτοποριακή Πρωτοβουλία Διάσωσης Πορτοκαλλιέργειας στην Αργολίδα' *Ναυπιακά Ανάλεκτα*, τόμος IV, έκδοση Δήμου Ναυπλίων, Ναύπλιο, 2000, σελ. 410

⁵⁹Πίνακας 5β. Αριθμός δένδρων και παραγωγή κυριότερων δενδρωδών καλλιεργειών, κατά Περιφέρεια και Περιφερειακή Ενότητα, 2014. Number of trees and tree production for principal tree cultivations, by Region and Regional Unities, 2014.Ελληνική Στατιστική Αρχή www.statistics.gr

λευκά και μεγάλα λουλούδια μεμονωμένα ή σε μικρές ομάδες και έχουν πολύ ευχάριστο άρωμα, με την ανθοφορία να διαρκεί περισσότερο από ένα μήνα. Η καρποφορία ξεκινά από το φθινόπωρο και ύστερα, με την παραγωγή να βρίσκεται στο απόγειο κατά τη χειμερινή περίοδο και συγκεκριμένα από το Νοέμβριο έως και το Φεβρουάριο ή και ύστερα, ανάλογα με την ποικιλία, όπως μας πληροφορεί ο κ. Τάκης 60 ετών παραγωγός στην Αγία Τριάδα Ναυπλίου.

Ωστόσο, υπάρχουν διάφοροι τρόποι να ξεχωρίσει κάποιος τις ποικιλίες πορτοκαλιάς μεταξύ τους. Βασική προϋπόθεση αποτελεί η κατηγοριοποίησή τους σε 5 ομάδες⁶⁰:

1. **Ομφαλοφόρες:** Στο σημείο απέναντι από τον ποδίσκο (κοτσάνι) ο φλοιός των πορτοκαλιών δημιουργεί πτυχές και μοιάζει με ένα μεγάλο ή μικρό εξόγκωμα, το οποίο ονομάζεται ομφαλός. Η σάρκα των φρούτων είναι τραγανή, με ευχάριστη πιο γλυκιά γεύση και μεγαλύτερο μέγεθος από τα κοινά πορτοκάλια. Θεωρούνται πορτοκάλια καταλληλότερα για επιτραπέζια κατανάλωση, καθώς ο χυμός τους χαρακτηρίζεται από μια ελαφρά ξινή γεύση λόγω της παρουσίας της λιμονίνης, μιας ουσίας που βρίσκεται στα εσπεριδοειδή και κυρίως στα λεμόνια γνωστή και ως γλυκοζίτη, λιμονίνη ή λεμονίνη. Ωστόσο, αρκετοί είναι εκείνοι οι οποίοι στύβουν και χυμοποιούν τα ομφαλοφόρα. Τα πιο διαδεδομένα ομφαλοφόρα πορτοκάλια είναι οι ποικιλίες: **WashingtonNavel** (Ουάσινγκτον Νάβελ ή Μέρλιν): Τα γνωστά Μέρλιν είναι η περισσότερο καλλιεργούμενη ποικιλία στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Αργολίδα. Τα εισήγαγε από την Καλιφόρνια στην Ελλάδα το 1925 ο Άγγλος βοτανολόγος Σίδνεϋ Μέρλιν (Sidney Louis Waller Merlin). Η συγκομιδή τους τοποθετείται από το Νοέμβριο έως το Μάρτιο. Είναι μεγάλα και σφαιρικά, χωρίς κουκούτσια.
2. **Navelina** (Ναβελίνα): Η συγκεκριμένη ποικιλία ομφαλοφόρων πορτοκαλιών προτιμάται στην περίπτωση που ο παραγωγός επιθυμεί πρόωπη καρποφορία. Ο Φώτης, 35 ετών παραγωγός από το Κουτσοπόδι Αργολίδας πληροφορεί ότι η συγκεκριμένη ποικιλία είναι ανθεκτική στις καιρικές συνθήκες και προτιμητέα από τους

⁶⁰ «Η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς. Θάμνοι και δένδρα» Γιάννης Κωνσταντόπουλος. Στο www.realfarm.gr

νέους παραγωγούς. Παράλληλα, είναι ανθεκτική στους αέρηδες, δηλαδή στους δυνατούς ανέμους. Οι καρποί κόβονται από τον Οκτώβριο έως και τον Ιανουάριο. Η φλούδα τους είναι λεία, με μικρό ομφαλό, το μέγεθος του καρπού είναι μέτριο προς μεγάλο και το σχήμα του ελαφρώς ωοειδές. Σε σύγκριση με τα Μέρλιν, είναι ελαφρώς πιο πικρά αλλά δίνουν περισσότερο χυμό και δεν έχουν κουκούτσια. . Κατά το μήνα Οκτώβριο και ενώ έχουν ωριμάσει και μπορούν να καταναλωθούν, το χρώμα τους παραμένει ελαφρά πράσινο ενώ με την πάροδο του χρόνου γίνεται κοκκινοπορτοκαλί. Η συγκεκριμένη ποικιλία αποτελεί μία ακόμη δημοφιλή παραγωγή στην αργολική πεδιάδα. **New Hall**(Νιου Χολ): Αποτελούν μία ακόμη επιλογή για τον παραγωγό ο οποίος επιθυμεί πρώιμο καρπό, ανθεκτικότητα, ικανοποιητικό μέγεθος και ζωντανό χρώμα του καρπού, όπως και η Ναβελίνα. Έχουν έντονη γλυκιά γεύση και είναι η ιδανική επιλογή για επιτραπέζια κατανάλωση.

3. **Κοινά πορτοκάλια:** Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της συγκεκριμένης ομάδας είναι η αργή συγκομιδή, 1-2 μήνες αργότερα από τα ομφαλοφόρα, όπως μας πληροφορεί ο γεωπόνος Βαγγέλης Κυριάκου, η σάρκα των πορτοκαλιών έχει ξανθό χρώμα, υπόξινη γεύση και συνήθως έχουν κουκούτσια χωρίς ομφαλό. Είναι καταλληλότερα για χυμοποίηση παρά για επιτραπέζια κατανάλωση. **Salustiana**(Σαλουστιάνα): Τα συγκεκριμένα πορτοκάλια ωριμάζουν από τα τέλη Νοεμβρίου και ύστερα. Είναι μεσαίου μεγέθους, με φλούδα μετρίου πάχους και χρώμα τυπικό πορτοκαλί. Η σάρκα τους είναι μαλακή με ελάχιστα έως καθόλου κουκούτσια και η γεύση τους γλυκιά και ευχάριστη ενώ παράγουν πλούσιο χυμό. Αποτελεί κατάλληλη ποικιλία και για επιτραπέζια χρήση. Η Χριστίνα Μπ., 50 ετών συσκευάστρια φρούτων σε εργοστάσιο της περιοχής του Ναυπλίου, αναφέρει ότι τα Σαλουστιάνα είναι πολύ δημοφιλής εξαγωγή ποικιλία λόγω της όψης και της γεύσης τους. **Valencia** (Βαλέντσια): Ο Παναγιώτης Σώτος, 35 ετών παραγωγός και ο Γιώργος Τόμπρας, 42 ετών εργοστασιάρχης εμπορίας πορτοκαλιών στο Αργολικό Ναυπλίου, τα αναφέρουν ως τα καλοκαιρινά πορτοκάλια, μία από τις πλέον δημοφιλείς ποικιλίες στην Αργολίδα.

Αποτελούν την πιο όψιμη πορτοκαλιά, δηλαδή τα πορτοκάλια ωριμάζουν από το Μάρτιο-Απρίλιο και οι καρποί παραμένουν στο δέντρο ως το Σεπτέμβριο, σε κάποιες περιπτώσεις όμως (π.χ. δροσερές περιοχές) ως και το Νοέμβριο! Είναι ανθεκτικά δέντρα στις δύσκολες περιβαλλοντικές συνθήκες και τις ιώσεις. Ο καρπός έχει μεσαίο μέγεθος, επίμηκες προς σφαιρικό σχήμα, παχύ και χοντρό φλοιό, ελάχιστα κουκούτσια με ευχάριστη και υπόξινη γεύση. Εάν η συγκομιδή δεν πραγματοποιηθεί την άνοιξη, οι καρποί ξαναπαίρνουν ένα ελαφρώς πράσινο χρώμα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορούν να καταναλωθούν, είτε ως χυμός, είτε νωπά. **Κοινά ελληνικά:** Αποτελούν παλαιές ελληνικές δυσεύρετες και σπάνιες ποικιλίες κοινών πορτοκαλιών, όπως τα Κοινά Άρτας, Χανίων, Σπάρτης και άλλα. Τα πορτοκάλια αυτά έχουν χοντρή και ανώμαλη φλούδα, είναι μικρότερα σε μέγεθος και καθώς έχουν πολλά κουκούτσια και ξινή γεύση είναι καταλληλότερα για χυμοποίηση παρά για επιτραπέζια χρήση. Η ωρίμανσή τους τοποθετείται από τα τέλη Νοεμβρίου και αργότερα.

4. **Αιματόσαρκα πορτοκάλια (αλλιώς Σαγκουίνια):** Τα συγκεκριμένα πορτοκάλια δεν έχουν ομφαλό και μοιάζουν αρκετά με τα Κοινά πορτοκάλια. Βασικό γνώρισμα που τα κάνει να διαφέρει από τα κοινά και τα υπόλοιπα πορτοκάλια είναι το έντονο κόκκινο χρώμα στο φλοιό, τη σάρκα και το χυμό, ιδιαίτερα σε πιο κρύες περιοχές, λόγω της παρουσίας ανθοκυανών χρωστικών ουσιών, με κωδικό E 16a, ουσίες που εντοπίζονται και στους ερυθρούς οίνους, όπως τονίζει ο γεωπόνος Βαγγέλης Κυριάκου. Τα Σαγκουίνια αποτελούν μεσαίου μεγέθους πορτοκάλια, με σχήμα σφαιρικό προς ελλειψοειδές, με καθόλου ή ελάχιστα κουκούτσια και πλούσια παραγωγή χυμού. Λόγω κλιματικών παραγόντων, ο κόκκινος χρωματισμός αρκετές φορές δεν είναι ομοιόμορφος σε όλη την έκταση του καρπού, κάτι το ποίο δεν είναι ανησυχητικό. Ποικιλίες αιματόσαρκων είναι οι : Moro (Μόρο), Tarocco (Ταρόκο) ή Γουρίτης. Με την παρούσα σειρά ωριμάζουν οι καρποί των συγκεκριμένων ποικιλιών. Η ποικιλία Μόρο ξεκινά από το Δεκέμβριο.

5. **Γλυκόχυμα πορτοκάλια:** Αποτελούνται από μια σειρά ποικιλιών που συγκεντρωτικά ονομάζονται «Ντόλτσο». Πολύ δύσκολα κερδίζουν την προτίμηση του καταναλωτικού κοινού καθώς, αν και παράγουν πλούσιο χυμό και είναι γλυκά πορτοκάλια (έχουν πολύ μικρή περιεκτικότητα σε κιτρικό οξύ), πρόκειται για πορτοκάλια με αδιάφορη γεύση και με χαμηλή περιεκτικότητα σε Βιταμίνη C.

Πέρα από τη μορφολογία του δένδρου και του καρπού, η καλλιέργεια εξαρτάται από το κλίμα της εκάστοτε περιοχής. Η Αργολίδα αποτελεί μία κατεξοχήν πεδινή περιοχή. Οι πεδινές περιοχές και ο κάμπος βοήθησαν και εξακολουθούν να προσφέρουν γόνιμο έδαφος για την καλλιέργεια και αγροτική ανάπτυξη των εσπεριδοειδών. Συγκεκριμένα, η πορτοκαλιά ευδοκιμεί μεταξύ 40° βορείου και 40° νοτίου γεωγραφικού πλάτους, δηλαδή σε τροπικές, υποτροπικές και εύκρατες περιοχές, όπου οι χειμώνες δεν είναι βαρείς και το κλίμα είναι γενικά ζεστό και δροσερό. Καλλιεργείται από τα πεδινά ως και το υψόμετρο των 400 μέτρων. Δεν αντέχει τους παγετούς (σε θερμοκρασίες κάτω των -3°C αέρας κατά τη διάρκεια της νύκτας μετατρέπεται σε κρύσταλλο και αρχίζουν οι σοβαρές ζημιές στην παραγωγή και στα δέντρα). Ο Παναγιώτης Σ. τονίζει ότι πέρα από τις ασθένειες και τις ιώσεις που κυκλοφορούν και πλήττουν τα δέντρα, σοβαρή απώλεια μπορεί να προκαλέσει ο πάγος που «καίει» τα δέντρα και τα φρούτα. Σύμφωνα με τον κ. Τάκη, 60 ετών παραγωγό πορτοκαλιών, κύριες παγόπληκτες περιοχές στην Αργολίδα είναι η Πουλακίδα, το Αφυφί, η Αγία Τριάδα και ο ευρύτερος κάμπος του Ναυπλίου, σε αντίθεση με άλλες πιο βόρειες περιοχές όπως η Άκοβα Άργους. Είναι λιγότερο ανθεκτική στο κρύο από άλλα εσπεριδοειδή όπως η μανταρινιά, αλλά έχουν την ίδια ευαισθησία στους δυνατούς ανέμους.

Υπάρχουν πολλές ιώσεις στις οποίες οι πορτοκαλιές είναι επιρρεπείς με την πλειοψηφία των πληροφορητών να αναφέρουν ως πιο πρόσφατη και επικίνδυνη την αρρώστια με το όνομα «Τριστέτσα», από την ιταλική λέξη tristezza που σημαίνει θλίψη. Ο Παναγιώτης τονίζει: *Έχουν κάποιες αρρώστιες και με χειρότερη την τελευταία που έχουμε μάθει τα τελευταία χρόνια που λέγεται τριστέτσα...η οποία όπου περνάει καταστρέφει το δέντρο ολοκληρωτικά. Δε το σώξεις με τίποτα. Πρέπει να κοπεί και να κοπούν και σε κάποια διάμετρο γύρω-γύρω και να μην ξαναφυτευτεί ...Αυτό νομίζω πως έχει, απ' ότι έχω ακούσει, ε νομίζω πως έχει έρθει από το εξωτερικό με παρτίδα πορτοκαλιού η οποία το είχε*

απ' έξω ή με φύλλα κάποιων δέντρων τα οποία έφεραν εδώ αυτή την αρρώστια. Και γενικά υπάρχουν κάποια μικρόβια και έντομα τα οποία είτε θα φάνε το φύλλο του πορτοκαλιού, είτε θα αφήσουν μία μαυρίλα επάνω, γενικά υπάρχουν και μπορούμε να τα καταπολεμήσουμε. Την *tristezza* με τίποτα. Όπως καθίσταται σαφές, η ανησυχία και το άγχος των καλλιεργητών είναι αμείωτο καθώς τα στελέχη των ιών εξελίσσονται και η παραγωγή βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την εξέλιξη και την προσπάθεια ανεύρεσης των κατάλληλων θεραπειών για την καταπολέμηση κάθε ασθένειας. Έτσι, είναι πολύ σημαντικός ο εμβολιασμός της επιθυμητής ποικιλίας σε ένα ανθεκτικό υποκείμενο-σπορόφυτο, όπως τονίζει ο γεωπόνος κ. Κυριάκου και ο κ. Βλάχος, παραγωγός. Ο εμβολιασμός αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ώστε οι παραγωγοί να είναι βέβαιοι ότι η πορτοκαλιά θα είναι απαλλαγμένη από ιώσεις και άλλες αρρώστιες. Παράλληλα, για να είναι σίγουροι ότι έχουν προμηθευτεί την επιθυμητή ποικιλία, αγοράζουν έτοιμα, εμβολιασμένα-μπολιασμένα σπορόφυτα και δενδρύλλια από τα φυτώρια. Το μπόλιασμα αποτελεί μια τεχνική κατά την οποία, γίνεται εμβολιασμός στον κορμό του δέντρου με σκοπό να δημιουργηθεί η σωστή ποικιλία. Ακόμη, η συγκεκριμένη τεχνική εμβολιασμού μπορεί να πραγματοποιηθεί και σε ήδη υπάρχοντα, παλαιά δέντρα πορτοκαλιάς ή λεμονιάς ή μανταρινιάς, με σκοπό την αλλαγή ποικιλίας. Συγκεκριμένα, κόβοντας τους μεγάλους βραχίονες του δέντρου στο σημείο της διασταύρωσης με τον κεντρικό κορμό και εμβολιάζοντας στο σημείο αυτό το δέντρο, μπορεί να δημιουργηθεί ένα απόλυτα υγιές, ενήλικο δέντρο της επιθυμητής ποικιλίας. Βέβαια η συγκεκριμένη μέθοδος απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις και εμπειρία ώστε να πραγματοποιηθεί με επιτυχία.

Επιπροσθέτως, ακόμη μια σημαντική παράμετρος στη διαδικασία της καλλιέργειας είναι το κλάδεμα. Ο Νάσος, 28 ετών, παραγωγός εσπεριδοειδών στην ευρύτερη περιοχή του Άργους, όπως και ο κ. Βλάχος, 60 ετών, λογιστής και παραγωγός, αναφέρουν ότι το κλάδεμα αποτελεί πολύ σημαντική διαδικασία για την ανάπτυξη του δένδρου. Όπως σε όλα τα οπωροφόρα δένδρα έτσι και στην πορτοκαλιά τα κλαδέματα είναι τριών ειδών: κλάδεμα μόρφωσης (τα πρώτα 3-4 χρόνια από τη φύτευση γίνεται κλάδεμα ώστε να διαμορφωθεί το σχήμα του δέντρου), το κλάδεμα καρποφορίας (γίνεται στα ενήλικα δέντρα για να διατηρηθεί σε ισορροπία το ισοζύγιο βλάστησης-καρποφορίας) και το κλάδεμα ανανέωσης (αυστηρό κλάδεμα που γίνεται σε γερασμένα, άρρωστα ή παραμελημένα δένδρα ή σε δένδρα που χρειάζονται να περιοριστεί το μέγεθός

τους). Η πορτοκαλιά έχει την τάση να βγάζει λαίμαργους βλαστούς σε όλη τη διάρκεια της βλάστησης, οι οποίοι είναι περιττοί και χρήζουν απομάκρυνσης με το λεγόμενο κλαδοκάθαρο. Ως γενική αρχή, το κλάδεμα στην πορτοκαλιά δεν πρέπει να είναι ιδιαίτερα αυστηρό και απαιτεί εμπειρία την οποία κατέχουν αγρότες και γεωπόνοι. Το κλάδεμα γίνεται κατά τα τέλη του χειμώνα και αρχές της άνοιξης, προτού ξεκινήσει η νέα βλάστηση κατά τη διάρκεια ευνοϊκών καιρικών συνθηκών, δηλαδή χωρίς υγρασία και βροχές. Κατά τη διάρκεια του κλαδέματος δημιουργούνται τομές μέσω των οποίων μπορούν να εισέλθουν παθογόνοι μικροοργανισμοί, γι' αυτό οι μεγάλες τομές αλείφονται με ειδική πάστα επούλωσης. Ο κ. Βλάχος τονίζει ότι αμέσως μετά...*Με τον ψεκασμό χαλκού που γίνεται για να επουλώσει τυχόν πληγές που έχουν δημιουργηθεί από την κοπή του πορτοκαλιού, από τους παγετούς και τις βροχές, τους μύκητες, πρέπει να ξεκινήσει η καλλιέργεια το Φεβρουάριο με ψεκασμό με χαλκό. Μετά αρχές Μαρτίου ξεκινάει το κλάδεμα του πορτοκαλιού, το οποίο είναι υποχρεωτικό να γίνεται σχεδόν κάθε χρόνο, για να μπορέσουμε να βγάλουμε ποιότητα. Γιατί αν κλαδεύεις κάθε χρόνο σχεδόν πάντα βγάζεις ποιότητα. Μετά το κλάδεμα, το οποίο διαρκεί μέχρι το πρώτο δεκαήμερο του Μάη σαν περίοδος, για τα κτήματα όλα της Αργολίδος είναι η λίπανση. Η λίπανση η οποία πρέπει να ξεκινήσει στις αρχές του Μάρτη, μέχρι τις 20 Μάρτη περίπου ή μέχρι τέλη του Μάρτη για να μπορέσουμε όταν έρθει το άνθος και μετά πέσει το άνθος τέλη Απρίλη και δημιουργηθεί το πορτοκάλι να έχει ήδη ξεκινήσει να τρώει, να έχει βρει τροφή το προϊόν που θα είναι σε ανάπτυξη να έχει τροφή να τρώει. Μέχρι τα τέλη Απρίλη πρέπει να κάνουμε το ρέντισμα στο πορτοκάλι για να τα προφυλάξουμε από αμφυλλοδέτη, αφυλλοκόφτη, ψώρες, τετράνυχους, από διάφορες αρρώστιες τις οποίες θα καταπολεμήσουμε για να έχουμε ένα καθαρό προϊόν στο τέλος που θα είναι η συγκομιδή το Νοέμβριο. Κατά τη διάρκεια αυτή ξεκινάν και τα ποτίσματα και στα ποτίσματα επειδή το πορτοκάλι θα θέλει λίγη βοήθεια θα προσθέσουμε πάλι λίπασμα. Και μέχρι τέλη Ιουνίου να του έχουμε προσθέσει κάποια κιλά λίπασμα για να μπορέσει να αποκτήσει μέγεθος ούτως ώστε να είναι εμπορεύσιμο και μαγλινό την περίοδο της συγκομιδής. Μαγλινό δηλαδή να μην είναι άγριο, να είναι λείο, να είναι πολύ καλό εμφανισιακά. Έτσι, οι ψεκασμοί με χαλκούχα σκευάσματα, ο ραντισμός των καρπών και το πότισμα είναι απαραίτητα στάδια για τη σωστή ανάπτυξη και καρποφορία της πορτοκαλιάς. Συγκεκριμένα, τους καλοκαιρινούς μήνες συνιστάται συχνό πότισμα 3-7 φορές το μήνα, στις ρίζες και όχι στο λαιμό*

του δέντρου (το σημείο του κορμού κοντά στις ρίζες του δένδρου) προς αποφυγήν παθογόνων μικροοργανισμών που μπορεί να πλήξουν και να αποξηράνουν το δένδρο.

Τελική διαδικασία πριν την επεξεργασία και την εμπορευματοποίηση του πορτοκαλιού είναι η συγκομιδή και η αποθήκευση. Η ωρίμανση των πορτοκαλιών εξαρτάται από την εκάστοτε ποικιλία. Οι περισσότερες ποικιλίες έχουν την ικανότητα να διατηρούν τους καρπούς τους επάνω στα δένδρα χωρίς να καταστρέφονται, ακόμη και για λίγους μήνες. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα σταδιακής συγκομιδής. Ωστόσο, η καλύτερη ποιότητα (γεύση και θρεπτική αξία) των καρπών είναι όταν κοπούν και καταναλωθούν σύντομα από την εποχή που έχουν ωριμάσει. Στο οικιακό ψυγείο διατηρούνται για λίγες εβδομάδες αρκεί η θερμοκρασία να μην είναι μικρότερη των 3°C και οι καρποί να είναι υγιείς καθώς ένας μουχλιασμένος καρπός μπορεί να μεταδώσει την ασθένεια στους παραπλήσιους καρπούς. Οι μικρότεροι καρποί είναι πλούσιοι σε χυμό, ο οποίος καταναλώνεται φρέσκος ή μπορεί να συντηρηθεί στην κατάψυξη για αρκετούς μήνες.

3.2 Κατανάλωση, εμπόριο και ανάπτυξη της οικονομίας του πορτοκαλιού

Η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς αποτελεί μια πολυδάπανη και σκληρή εργασία. Δεν είναι εύκολο έργο και απαιτεί χρόνο και κόπο από τους καλλιεργητές. Ωστόσο, η αρχή της καλλιέργειας στην περιοχή της Αργολίδας δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Η προτίμηση των κατοίκων στο συγκεκριμένο προϊόν αποτέλεσε μια διαδικασία με προοδευτικό χαρακτήρα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πορτοκαλιά δεν εντοπίζεται στην περιοχή της Αργολίδας και του Αργοσαρωνικού με τα νησιά του, Σπέτσες και Ύδρα, πριν το 1940. Μέχρι τότε, τα εσπεριδοειδή που ήταν δημοφιλή ήταν τα λεμόνια και τα μανταρίνια. Ακόμη, μεγάλες εκτάσεις ήταν φυτεμένες με λαχανικά όπως ντομάτες, λάχανα, πράσα και σέλινα. Ήταν ο γεωπόνος Μέριλυν που έφερε την ομώνυμη ποικιλία από την Κέρκυρα στις αρχές του 1940, μια ποικιλία που ήκμασε και αναπτύχθηκε στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ, με την παραγωγή να αγγίζει τους 2 με 3 χιλιάδες τόνους το χρόνο. Αμέσως ξεκίνησε η εμπορία του πορτοκαλιού και η επεξεργασία του, με σκοπό την παρασκευή χυμού. Κατά τη δεκαετία του 1960, αναπτύχθηκε έντονα η

βιομηχανία με τα μεγαλύτερα εργοστάσια της περιοχής όπως το εργοστάσιο «ΡΕΑ» στο οποίο εργάζονταν γυναίκες της περιοχής ως συσκευάστριες. Η Χριστίνα Μπ., συσκευάστρια, τονίζει ότι η διαδικασία απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή καθώς οι εργάτριες εκείνη την περίοδο τύλιγαν τα πορτοκάλια ένα, ένα με ειδικό χαρτί προς αποφυγή των μικροβίων.

Οι πρακτικές που υιοθετήθηκαν από τους κατοίκους της Αργολίδας, ήταν προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της γης και του κλίματος. Βασικό γνώρισμα κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα ήταν η έντονη ξηρασία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υπάρχουν καλλιέργειες, οι οποίες ήταν ανθεκτικές στην έλλειψη νερού όπως η ντομάτα και τα «ζαβατικά», όπως τα ονομάζει η κ. Γεωργία Μ., η οποία ασχολείτο χρόνια με την καλλιέργεια και την εμπορία σε πλανόδιους πάγκους, τις λεγόμενες παράγκες. Ζαβατικά είναι τα πράσινα φυλλώδη λαχανικά όπως τα πράσα και τα μαρούλια. Πέρα από αυτά όμως, το 1920 στην περιοχή ευδοκίμησε το κοινό πορτοκάλι και το 1942, ο ιερέας πάτερ-Καβαθάς, με καταγωγή από το χωριό Κουτσοπόδι Άργους, έφερε την ποικιλία Μέριλυν από την Καλιφόρνια των ΗΠΑ, όπως μας πληροφορεί ο γεωπόνος Βαγγέλης Κυριάκου. Οι άνθρωποι αγκάλιασαν τη νέα αυτή ποικιλία και η υιοθέτηση ήταν ραγδαία. Οι λόγοι επικράτησης είναι, κυρίως τρεις καθώς όλοι οι πληροφορητές συγκλίνουν ότι: 1) το έδαφος είναι εύφορο 2) το κλίμα είναι ευνοϊκό και 3) η ζήτηση του πορτοκαλιού ήταν συνεχώς αυξανόμενη. Οι τρεις αυτοί παράγοντες συνέβαλλαν στην υιοθέτηση της «έξης», της συνήθειας και την προτίμηση των κατοίκων της Αργολίδας, κατά ένα μεγάλο ποσοστό. Ως σύστημα, η Αργολίδα και οι κάτοικοί της διαμόρφωσαν μια κοινή αντίληψη απέναντι στην καλλιέργεια του πορτοκαλιού. Μολονότι η καλλιέργεια και η οικονομική του εκμετάλλευση ήταν μια ενσυνείδητη επιλογή, ασυνείδητα οι κάτοικοι συναλλάχθηκαν με το τοπίο και το διαμόρφωσαν έτσι ώστε στις μέρες μας το μεγαλύτερο μέρος της Αργολίδας να αποτελείται από πορτοκαλιές, πράγμα το οποίο μετέτρεψε την ενασχόληση των κατοίκων με το πορτοκάλι σε κοινωνική έξη. Με αυτόν τον τρόπο, τα άτομα στην περιοχή της Αργολίδας, έχοντας τη γεωργία ως κύρια ασχολία, ήταν φιλικά προσκείμενα στην υιοθέτηση μια νέας ποικιλίας πορτοκαλιών, η οποία ήρθε από τις ΗΠΑ, με σκοπό να εξυπηρετήσει τις ανάγκες που προέκυψαν μέσα στο πεδίο που ονομάζεται καλλιέργεια, εμπορική εκμετάλλευση και κατανάλωση των εσπεριδοειδών.

Το μεσογειακό κλίμα και η μεγάλη ζήτηση, έκαναν τους κτηματίες και τους αγρότες να στραφούν στο νέο προϊόν, το οποίο διαμόρφωσε νέες κοινωνικές συνθήκες στις πόλεις και τα χωριά. Η μαζική παραγωγή έφερε νέα δεδομένα, με τους καλλιεργητές να γνωρίζουν οικονομική ευμάρεια. Όπως τονίζει ο Γιώργος Τόμπρας, εργοστασιάρχης από την περιοχή του Ναυπλίου, το πορτοκάλι αποτέλεσε τον οικονομικό πυλώνα της Αργολίδας για πολλά χρόνια, δίνοντας την ευκαιρία για την ανάπτυξη του εμπορίου και της εξαγωγής. Ο γεωπόνος Βαγγέλης Κυριάκου ονομάζει την περίοδο από το 1955 έως και το 1985 ως «πυρετό της Αργολίδας», λόγω της μεγάλης άνθισης. Μεγάλες βιομηχανίες της περιοχής υπάρχουν από τη δεκαετία του 1960, όπου και το πορτοκάλι μεσουρανάει. Εταιρίες όπως «Χυμοί Αργολίδας» και άλλες βρίσκονται στην καρδιά της παραγωγής των εσπεριδοειδών και ειδικά του πορτοκαλιού. Οι μικρές επιχειρήσεις έγιναν εργοστάσια ή χυμοποιεία, αρκετές από τις οποίες λειτουργούν μέσω οικογενειακής παράδοσης. Η Κατερίνα Γιαννάκου, ιδιοκτήτρια χυμοποιείου στην Πουλακίδα Αργολίδας και τη Νέα Κίο Αργολίδας, αναφέρει ότι ασχολήθηκε με την οικογενειακή επιχείρηση του πατέρα της, δηλαδή αποτελεί τη δεύτερη γενιά ενασχόλησης με το εργοστάσιο. Με εξαγωγές στην Πρώην Ανατολική Γιουγκοσλαβία, τη Ρωσία και άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης δεν είναι τυχαίο που οι κάτοικοι κυνήγησαν τη νέα αυτή καλλιέργεια και πιο συγκεκριμένα την ποικιλία Ουάσινγκτον Νάβελ ή αλλιώς Μέριλυν.

Δεν είναι, όμως, μόνο τα εργοστάσια που αναπτύχθηκαν και υιοθέτησαν τη νέα ποικιλία. Οι αγρότες και όσοι είχαν και έχουν κλήρους εμπλούτισαν τις καλλιέργειές τους με το συγκεκριμένο πορτοκάλι. Η νέα ποικιλία από πολλούς έχει ονομαστεί 'Άγιο δέντρο', καθώς έφερε μεγάλη οικονομική ευμάρεια στους γεωργούς. Καθώς αποτέλεσε και αποτελεί πλουτοπαραγωγική πηγή, το πορτοκάλι δεν έχει σβήσει ως καλλιέργεια. Παρά τις ανησυχίες και τους φόβους των παλαιότερων γεωργών, όπως ο κ. Τάκης από την Αγία Τριάδα Ναυπλίου ο οποίος ξερίζωσε τις πορτοκαλιές και τις αντικατέστησε με ελιές, πολλοί νέοι της περιοχής ασχολούνται συστηματικά και επαγγελματικά με την καλλιέργεια και την εμπορία του πορτοκαλιού. Οι περισσότεροι νέοι γεωργοί ασχολούνται καθώς ασχολήθηκε και ο πατέρας ή ο παππούς τους. Η παραγωγή του πορτοκαλιού κληροδοτείται στις νεότερες γενιές, ενταγμένο σε μια νέα βάση οικονομική και κοινωνική. Οι συνθήκες μεταβάλλονται, προσαρμόζοντας τις συνήθειες των

κατοίκων στις εκάστοτε περιστάσεις. Ο Παναγιώτης Σ. 35 ετών, ο Νάσος Κ. 28 ετών και ο Φώτης 31 ετών, καταγόμενοι από την πόλη του Άργους, εμπορεύονται πορτοκάλια και άλλα εσπεριδοειδή, όχι μόνο στην περιοχή της Αργολίδας αλλά και σε μέρη της χώρας, όπως η Αττική και η Θεσσαλονίκη. Συγκεκριμένα, ιδιαίτερη άνθιση έχει γνωρίσει η λαϊκή αγορά ως πεδίο οικονομικής συναλλαγής και διοχέτευσης του πορτοκαλιού. Ο κύριος και σχεδόν αποκλειστικός χαρακτήρας της αγοράς είναι οικονομικός. Η αγορά ορίζεται ως ο τόπος όπου οι παραγωγοί και οι καταναλωτές συγκεντρώνονται και πραγματοποιούν συναλλαγές, οι μεν πωλούν, οι δε αγοράζουν⁶¹. Ο χώρος της αγοράς παραμένει σταθερός και η διαδικασία του στησίματός της γίνεται σε καθορισμένες μέρες και ώρες⁶². Η κεντρική λαϊκή αγορά του Άργους αποτελεί σημείο εμπορικής και οικονομικής ανάπτυξης και συναλλαγής, με άμεση εμπορευματοποίηση του πορτοκαλιού. Και ενώ στα μέσα του 20^{ου} αιώνα οι ανάγκες για τοπική κατανάλωση ήταν αρκετά μεγάλες, οι αλλαγές στο πεδίο αλληλεπίδρασης έχουν γίνει αισθητές. Έτσι, δημιουργήθηκε η ανάγκη για κάλυψη των αναγκών έξω από το σύστημα-πεδίο της Αργολίδας, με αποτέλεσμα οι νέοι να αναζητούν αγορές και σε άλλα μέρη. Οι οικονομικές εξελίξεις είναι αυτές που επηρεάζουν, κυρίως, τις αλλαγές μέσα στο πεδίο, όσον αφορά το πορτοκάλι και την εκμετάλλευσή του.

Ακόμη, σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση της κοινής τάσης και συνήθειας της καλλιέργειας του πορτοκαλιού στην περιοχή της Αργολίδας, αποτελεί η πατροπλευρική περιουσία, η οποία περιλαμβάνει κλήρο, δηλαδή κάποια στρέμματα εκμεταλλεύσιμης γης. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι οι περισσότεροι κάτοικοι και σχεδόν όλοι οι πληροφορητές έχουν στην κατοχή τους κάποιο κομμάτι γης ή έστω κάποιο συγγενικό τους πρόσωπο μέσα από το στενό οικογενειακό κύκλο (γονείς, παππούδες, θείοι), που διαθέτει τέτοιο αγροτικό κλήρο. Οι νεότεροι γεωργοί είναι εκείνοι οι οποίοι εκμεταλλεύονται τους πατρογονικούς κληρονομημένους κλήρους με σκοπό την οικονομική ενίσχυση

⁶¹Μερακλής Μιχαήλ Γ. *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*. Τρίτη έκδοση συμπληρωμένη. εκδόσεις Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα. Αθήνα 2011

⁶² Κούζας Χ. Γεώργιος 'Ο κόσμος της λαϊκής αγοράς: Προς μια κοινωνική ανάγνωση των λειτουργιών και των προεκτάσεων των σύγχρονων υπαίθριων αγορών.' Στο Αλεξιάδης Αλ. Μηνάς, Κούζας Χ. Γεώργιος (επιμ.) *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας*. Τόμος ΜΒ' (42) (2010-2012) Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου: 1909-2009 100 Χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας. Πανεπιστήμιο Αθηνών 11-13 Μαρτίου 2009. Πρακτικά Ημερίδας: *Η έρευνα των λαϊκών διηγήσεων στον ελληνικό και το διεθνή χώρο*. Αθήνα 2013.

του εισοδήματός τους. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι οι κλήροι δεν περιέρχονται μόνο στα χέρια των ανδρών, αλλά και στα χέρια γυναικών, οι οποίες ως ιδιοκτήτριες μετά των συζύγων τους καλλιεργούν τα εδάφη τους. Η Παναγιώτα Ψ., 38 ετών, είναι ιδιοκτήτρια κτήματος στην ευρύτερη περιοχή του Άργους, στο οποίο διατηρεί πορτοκαλιές και πουλά τον καρπό τους και το οποίο επήλθε στην κατοχή της ως προίκα μαζί με το πατρογονικό σπίτι της οικογένειάς της.

Παράλληλα, αναπτύχθηκε ένας ακόμη τρόπος εμπορίας του πορτοκαλιού. Οι υπαίθριοι πάγκοι, ή αλλιώς παράγκες. Ενώ ο χώρος της λαϊκής αγοράς παραμένει σταθερός, ο τόπος και ο χρόνος που θα στηθεί μία «παράγκα» δεν είναι πάντα ο ίδιος. Ο παραγωγός-έμπορος επιλέγει, πολλές φορές αυθαίρετα, το κατάλληλο πέρασμα ώστε να έχει τις επιθυμητές πωλήσεις. Υπήρχαν πολλές κατά τις δεκαετίες 1960, 70 και 80. Ιδιαίτερη άνθιση γνώρισαν κατά τη συγκεκριμένη εικοσαετία και σύμφωνα με τους πληροφορητές οι εθνικές οδοί που οδηγούσαν από την Κόρινθο και την Αθήνα στο Άργος και στο Ναύπλιο ήταν ασφυκτικά γεμάτες με μικροπωλητές, οι οποίοι έστηναν τα πορτοκάλια σε παράταξη. Στόχος ήταν να σταματήσουν οι περαστικοί και να αγοράσουν πορτοκάλια ή και άλλα εσπεριδοειδή που τυχόν πουλούσαν. Η κ. Αντωνία, 60 ετών, ιδιοκτήτρια παράγκας στην εθνική οδό Μυκηνών-Ναυπλίου, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι εργάζεται ως παραγωγός και ως έμπορος καθώς αυτή είναι η εργασία του συζύγου της. Η καταγωγή της είναι από τον Πύργο της Ηλείας και έφτασε στο νομό Αργολίδας και συγκεκριμένα στο Ναύπλιο ως νύφη. Πλέον, δεν υπάρχουν πολλές παράγκες στις εθνικές οδούς και αρκετές εξ αυτών δεν είναι νόμιμες, αναφέρει ο κ. Κώστας, ιδιοκτήτης παράγκας στην εθνική οδό Μυκηνών-Ναυπλίου. Η νόμιμη κατοχή υπαίθριου πάγκου απαιτεί πολλά κρατικά έγγραφα και δικαιολογητικά. Συγκεκριμένα, εάν ο καλλιεργητής έχει τον κλήρο του επί του δρόμου, δεν υπάρχει κάποιος περιορισμός από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης. Από την άλλη μεριά, εάν ο έμπορος δεν κατέχει δικό του κτήμα, οφείλει είτε να μπει στη διαδικασία να ενοικιάσει κάποιο χωράφι επί του δρόμου για να μπορέσει να στήσει τον πάγκο του ή οφείλει να εκδώσει ειδική άδεια από το υπουργείο, επί πληρωμή, ύστερα από σχετικό έλεγχο. Παράλληλα, ελλοχεύει ο κίνδυνος προστίμων και επιβαρύνσεων προς τους υπαίθριους εμπόρους σε περίπτωση που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις. Τόσο ο κ. Κώστας όσο και η κ. Αντωνία συμφώνησαν ότι η παράνομη εμπορία πορτοκαλιών έχει λάβει

τεράστιες διαστάσεις, με πλανόδιους εμπόρους, οι οποίοι δεν πληρούν καμία προϋπόθεση, δεν κατέχουν άδεια ή κτήμα και στήνουν παράγκες περιστασιακά κάποιες μέρες του μήνα ή της εβδομάδας (κυρίως Κυριακές, που είναι μέρες με πολλούς επισκέπτες και εκδρομείς στην πόλη του Ναυπλίου). Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας πολλοί αρνήθηκαν να συζητήσουν για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, επιβεβαιώνοντας τα λεγόμενα των δύο μοναδικών νόμιμων εμπορών στη συγκεκριμένη οδό. Η συγκεκριμένη δραστηριότητα βρίσκεται σε παρακμή, καθώς οι νεότεροι έμποροι και γεωργοί προτιμούν να εμπορεύονται τα παράγωγά τους στις λαϊκές αγορές, στα παζάρια και στις οργανωμένες αγορές στις μεγαλουπόλεις. Στους λίγους υπαίθριους πάγκους που έχουν απομείνει, ο καταναλωτής μπορεί να βρει εκτός από φρέσκα φρούτα, κυρίως πορτοκάλια, και γλυκά του κουταλιού ή σιροπιαστά τα οποία είναι χειροποίητα και προέρχονται από τους ίδιους τους εμπόρους. Η κ. Αντωνία έχει γεμάτο όλο το χρόνο τον πάγκο της με βάζα που περιέχουν γλυκά του κουταλιού πορτοκαλάκι ή σιροπιαστές φλούδες πορτοκαλιού. Όπως τονίζει, είναι πολύ αγαπητά προϊόντα και οι επισκέπτες τα προτιμούν. Ως θεσμός, η παράγκα ανέδειξε το πορτοκάλι ως προϊόν ευρείας κατανάλωσης. Η παραγωγή και η πώληση ήταν άμεση. Αυτό είχε ως συνέπεια την αριθμητική ανάπτυξη των παραγκών και την οικονομική προοπτική των υπαίθριων εμπορών. Βέβαια, με το θάνατο αρκετών εμπορών, άρχισε να σβήνει και το επάγγελμα του πλανόδιου πωλητή στην παράγκα. Ο κ. Χρήστος, έμπορος σε παράγκα επί 20 χρόνια στην επαρχιακή οδό Νεμέας-Άργους, τονίζει τις δυσκολίες που προκύπτουν, καθώς τα λειτουργικά έξοδα όπως η κατανάλωση ρεύματος, έχουν αυξηθεί με αποτέλεσμα οι νεότεροι να μην ασχολούνται πια με το συγκεκριμένο επάγγελμα. Ακόμη, τονίζει ότι είναι πολύ εύκολη η παράνομη δραστηριότητα και το μη νόμιμο «στήσιμο» παράγκας σε οποιοδήποτε σημείο. Έτσι, έχει επέλθει η παρακμή στον τομέα του υπαίθριου εμπορίου, με τους πραγματικά ενδιαφερόμενους να παραμένουν ελάχιστοι.

Μέσα από την παραγωγική και οικονομική διαδρομή του πορτοκαλιού διαμορφώθηκαν οι εργασιακές σχέσεις, οι οποίες ισχύουν και σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι κατά τη διάρκεια της συγκομιδής, τα χωράφια και οι πορτοκαλεώνες είναι γεμάτοι με αλλοδαπούς εργάτες, κυρίως άνδρες αλλά και γυναίκες. Όπως αναφέρει ο Θ. Μητράκος, η αγορά εργασίας είναι ο βασικότερος τρόπος ένταξης των μεταναστών στην κοινωνική πραγματικότητα και συμμετοχή της χώρας

υποδοχής. Ο ρόλος τους στην οικονομία της χώρας υποδοχής είναι καθοριστικής σημασίας καθώς και ο ρόλος που έχουν οι μετανάστες, εάν λειτουργούν δηλαδή υποκαταστατικά ή συμπληρωματικά έναντι των γηγενών εργατών. Σε έρευνα των Longi, Nijkamp και Root (2008) αναφέρεται ότι οι εργάτες αυτοί λειτουργούν ως υποκατάστατα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα την προτίμησή τους καθώς αρκούνται σε χαμηλότερους μισθούς⁶³. Μέσα από τις συνεντεύξεις και μέσα από την επιτόπια έρευνα στους πορτοκαλεώνες κατά την περίοδο της συγκομιδής οι καλλιεργητές παραδέχθηκαν ότι σχεδόν όλοι οι εργάτες τους είναι αλλοδαποί. Οι καλλιεργητές τους προτιμούν καθώς, όπως μαρτυρούν, αντέχουν τη σκληρή και επίπονη δουλειά. Δεν είναι εύκολη διαδικασία να ανεβαίνουν στα δέντρα, να κόβουν τους καρπούς και στη συνέχεια να τους εναποθέτουν σε κουβάδες. Παράλληλα, ο γηγενής πληθυσμός δεν ενδιαφέρεται για την απασχόληση στη γεωργία λόγω της προσωρινότητας της εργασίας και του ασυνήθους ωραρίου καθώς οι αγροτικές δουλειές είναι εποχιακές, δηλαδή όσο διάστημα διαρκεί η συγκομιδή και απαιτούνται πολλές ώρες μέσα στην ημέρα. Ακόμη, οι γηγενείς αποφεύγουν την εργασία στη γεωργία λόγω των δύσκολων συνθηκών εργασίας που χαρακτηρίζονται από έκθεση στα καιρικά φαινόμενα και απαιτούν φυσική αντοχή, λόγω των χαμηλών αμοιβών αλλά και λόγω της πιθανότητας απώλειας του επιδόματος ανεργίας εξαιτίας της προσωρινής απασχόλησης στην γεωργία⁶⁴. Όπως τονίζει ο κ. Τάκης 60 ετών, καλλιεργητής, *οι ξένοι αντέχουν! Δουλεύουν σαν σκυλιά ασταμάτητα πολλές ώρες*. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι αλλοδαποί εργάτες διεκπεραιώνουν δύσκολες και βαριές εργασίες όπως το κουβάλημα και η μεταφορά μεγάλων φορτίων, εργασίες που οι Έλληνες εργάτες δεν κάνουν⁶⁵. Η εργασία αυτή είναι μια επαναλαμβανόμενη αλυσίδα εργασιών που πολλές φορές διαρκεί από τις πολύ πρωινές ώρες μέχρι το μεσημέρι. Ιδιαίτερα δύσκολη είναι η συγκεκριμένη εργασία όταν οι καιρικές συνθήκες είναι άσχημες (κρύο, βροχή) καθώς η συγκομιδή πραγματοποιείται τους χειμερινούς μήνες. Παράλληλα, οι Έλληνες εργάτες δεν προτιμούν τη δουλειά στο χωράφι με

⁶³ Μητράκος Θεόδωρος, «Η συμβολή των μεταναστών στην ελληνική οικονομία: Μετά-ανάλυση των εμπειρικών ευρημάτων» στο *Κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη*. 2013 8 (2), σελ. 87-106

⁶⁴ Κασίμης Χαράλαμπος, Ζακοπούλου Έρση, Παπαδόπουλος Γ. Απόστολος, «Η συμβολή των μεταναστών στη σύγχρονη οικογενειακή εκμετάλλευση: μελέτη τριών παραδειγματικών περιοχών» στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 2003 111-112, σελ. 9-38

⁶⁵ Κασίμης Χαράλαμπος, Ζακοπούλου Έρση, Παπαδόπουλος Γ. Απόστολος, «Η συμβολή των μεταναστών στη σύγχρονη οικογενειακή εκμετάλλευση: μελέτη τριών παραδειγματικών περιοχών» ό.π, σελ. 13

αποτέλεσμα και οι ίδιοι οι καλλιεργητές να μην έχουν άλλες εναλλακτικές επιλογές.

Ακόμη, σημαντικό είναι το γεγονός ότι στα εργοστάσια κατά τη διάρκεια της συσκευασίας και αποθήκευσης οι γυναίκες διαδραματίζουν τον πιο σημαντικό ρόλο. Η διαλογή και η συσκευασία των πορτοκαλιών είναι γυναικεία υπόθεση. Ωστόσο, οι γυναίκες της περιοχής δε διστάζουν να αναζητήσουν εργασία, τόσο οι ημεδαπές όσο και οι αλλοδαπές. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας στον τομέα του τυποποιημένου και συσκευασμένου πορτοκαλιού έδωσε τη δυνατότητα σε πολλές γυναίκες να εργαστούν και να στηρίξουν οικονομικά τις οικογένειές τους. Οι περισσότεροι έμποροι προτιμούν γυναίκες στα συγκεκριμένα πόστα καθώς είναι πιο σχολαστικές και προσεκτικές όσον αφορά το ποιοτικό και αισθητικό κομμάτι της επιλογής των φρούτων, είτε προς εξαγωγή είτε προς εσωτερική κατανάλωση. Η Χριστίνα Μ. 50 ετών, τονίζει τη σημασία που έχει η συγκεκριμένη απασχόληση καθώς αποφέρει αρκετά χρήματα ώστε να βοηθά ουσιαστικά στα οικογενειακά έξοδα, παρά τις δύσκολες συνθήκες εργασίας λόγω της πολύωρης ορθοστασίας. Η μία εργασία διαδέχεται την άλλη: τη συγκομιδή την αποθήκευση, τη διαλογή και την συσκευασία και ακολουθεί η εμπορευματοποίηση και η εξαγωγή του προϊόντος.

Οι εργασίες αυτές φανερώνουν την αλυσίδα παραγωγής, της οποίας οι κρίκοι είναι αλληλένδετοι. Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται τόσο η τοπική εργασία αλλά και εν γένει το εμπόριο. Οι εργοδότες, τόσο οι παραγωγοί όσο και οι έμποροι, αναπτύσσουν αλληλέγγυες σχέσεις με τους εργαζόμενους και οι εργασιακές σχέσεις χαρακτηρίζονται από αμεσότητα και εμπιστοσύνη. Οι παραγωγοί γνωρίζουν κάθε εργάτη από τα συνεργεία συγκομιδής, όπως και ο έμπορος-εργοστασιάρχης γνωρίζει κάθε υπάλληλο, είτε εποχιακό είτε μόνιμο, που απασχολείται στην επιχείρησή του. Έτσι, αναπτύσσονται σχέσεις προτίμησης. Δεν είναι τυχαίο πως αρκετοί πληροφορητές συμφώνησαν ότι προτιμούν να εργάζονται σε συγκεκριμένα εργοστάσια κάθε χρόνο αλλά και οι εργοδότες προτιμούν τους ίδιους υπαλλήλους.

Τέλος, πολλοί καλλιεργητές αναφέρουν πόσο σημαντικοί είναι οι μετανάστες καθώς προσέφεραν τη δυνατότητα σ' ένα μεγάλο τμήμα των αγροτών να διατηρήσουν, να διευρύνουν ή και να αναδιαρθρώσουν τη γεωργική τους δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, στην Αργολίδα, διαπιστώθηκε ότι συνέβαλαν στην κάλυψη των αναγκών σε εργατικό δυναμικό λόγω κυρίως της σκληρής

φύσης της αγροτικής εργασίας, όπως διαπίστωσα και μέσα από την επίσκεψή μου στους πορτοκαλεώνες. Ακόμη, οι γυναίκες δείχνουν περισσότερο ζήλο και ενδιαφέρον για την απασχόλησή τους σε μονάδες τυποποίησης, κυρίως, σε σχέση με τους άνδρες εργάτες. Η εξασφάλιση εποχικού εργατικού δυναμικού στη συγκομιδή και επεξεργασία του πορτοκαλιού είναι το βασικό στοιχείο που κρατά ζωντανή την καλλιέργεια της πορτοκαλιάς καθώς και την εμπορευματοποίηση εντός και εκτός της χώρας. Ωστόσο, σημαντικός παράγοντας στην προτίμηση και αξιοποίηση του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού αποτελεί η κοινωνική οργάνωση των γηγενών κατοίκων της περιοχής και η διαμόρφωση άλλων προσδοκιών που δεν σχετίζονται με την γεωργία και την εργασία στα χωράφια και τους αμπελώνες, όπως αναφέρεται στη συνέχεια.

3.3 Χώρος, οικονομία και κοινωνία

3.3.1 Χώρος και κοινοτισμός

Οι νέες συνθήκες που επέφερε η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς στην οικονομία της περιοχής, έφεραν αλλαγές και την κοινωνική οργάνωση των κατοίκων της Αργολίδας, όπως γίνεται αντιληπτό. Οι κάτοικοι βιώνουν τις αλλαγές στην καθημερινότητά τους, η οποία είναι συνυφασμένη με την παραγωγή και εμπορευματοποίηση του πορτοκαλιού. Η κοινωνική συγκρότηση και οργάνωση των ανθρώπων δε σχετίζεται μόνο με τον αστικό πληθυσμό. Ο λαός είναι μια πολυσυζητημένη έννοια, η οποία περικλείει στην ολότητά της το ενδιαφέρον τόσο για τον αγροτικό πληθυσμό, όσο και για τους κατοίκους των πόλεων, οι οποίοι είναι φορείς πολιτισμού. Ο φυσικός χώρος μιας ομάδας ατόμων, αποτελεί το σημείο όπου εκδηλώνεται ο πολιτισμός της. Οι αλλαγές, η προσαρμογή και η ανάπτυξη του πολιτισμού βρίσκονται σε απόλυτη συνάρτηση με τον κατοικούμενο χώρο⁶⁶. Υπάρχει μια δημιουργική σχέση ανάμεσα στον κάτοικο και στον κατοικούμενο τόπο, όπως φαίνεται και μέσα από τις ασχολίες των κατοίκων π.χ. η γεωργία.

⁶⁶Μερακλής Γ Μιχαήλ. *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*. Τρίτη έκδοση συμπληρωμένη. Ό.π. 35-40

Η σχέση αυτή μαρτυρείται μέσω του υλικού της παρούσας έρευνας, το οποίο είναι κυρίως προφορικές μαρτυρίες. Η προφορικότητα αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του τρόπου ζωής και επικοινωνίας των αγροτών. Οι άνθρωποι ,καθώς διηγούνται μαρτυρίες και εμπειρίες, βιώνουν συγχρόνως το ίδιο περιβάλλον καθώς θυμούνται συναισθήματα και καταστάσεις που σχετίζονται με τις εμπειρίες τους. Οι άνθρωποι διηγούνται ιστορίες και μέσα από αυτές ξαναζούν και θυμούνται τα βιώματα που είναι γι' αυτούς ζωτικής σημασίας. Η γη που καλλιεργούν είναι ένα θέμα με το οποίο καταπιάνονται και συνήθως μιλούν γι' αυτήν με αγάπη και σεβασμό καθώς είναι ο τρόπος με τον οποίο βιοπορίζονται ή βιοπορίστηκαν στο παρελθόν, ιδιαιτέρως οι μεγαλύτερης ηλικίας κάτοικοι της περιοχής. Ο σεβασμός αυτός προς τη γη την οποία καλλιεργούν, είναι ένα στοιχείο το οποίο δημιουργεί αίσθημα του ανήκειν σε έναν κοινό τόπο. Ο Willmott ονομάζει την κοινότητα αυτή γεωγραφική, καθώς όλα τα μέλη μοιράζονται τον ίδιο τόπο, κοινές εργασίες και δραστηριότητες⁶⁷.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο πρωτοπόρος γεωπόνος Κωνσταντίνος Καραβίδας ανέδειξε την έννοια του κοινοτισμού. Για τον Καραβίδα, ο κοινοτισμός βασίζεται στην πρόσμιξη των ιδιωτικών πόρων με τους κοινούς, στο πλαίσιο των κοινοτικών λειτουργιών. Κάθε μέλος συνεισφέρει ευσυνείδητα και ελεύθερα στην κοινότητα, ολόκληρη την απαιτούμενη χειρωνακτική και ηθική βοήθεια, όπως και ολόκληρη την τυχόν εξωκοινοτική ατομική ιδιοκτησία του στο κοινό όφελος. Το κοινοτικό σύστημα καλλιεργεί, έτσι, το πνεύμα της ειλικρινούς συντροφικότητας και του αυτόματου ανθρώπινου αλληλοσεβασμού και επιβάλλει αυστηρότατες κυρώσεις κατά των ωφελιμιστών εις βάρος της συλλογικότητας. Ο Καραβίδας χρησιμοποιεί χαρακτηρισμούς όπως «άρπαγες», «απατεώνες» κ.ά. με την έννοια ότι η ιδιοτέλεια και η προσωπική στρατηγική διασπά τη συλλογική προσπάθεια και μειώνει το αποτέλεσμα της συνέργειας⁶⁸. Έτσι, μπορούμε να μιλήσουμε για σχέση οικολογίας και κοινωνικής οργάνωσης, η οποία προκύπτει από τη διαλεκτική σχέση του φυσικού περιβάλλοντος με τον πολιτισμό. Το

⁶⁷ Ζαϊμάκης Γιάννης. *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2011. Σελ. 73

⁶⁸ Κομνηνού Μαρία, Παπαταξιάρχης Ευθύμιος (επιμ.) *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία. Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990. Σελ. σποράδην 40-55

περιβάλλον είναι αυτό που καθορίζει πιθανές προσαρμογές συγκεκριμένων μορφών τόσο κοινωνικής όσο και οικονομικής οργάνωσης⁶⁹.

3.3.2 Οικογενειακές σχέσεις

Βασικό ρόλο στην κοινωνική συγκρότηση της Αργολίδας παίζει η οικονομική βιωσιμότητα της περιοχής. Όπως συμβαίνει και με την κτηνοτροφία, η γεωργία αποτελεί την βασική πηγή οικονομικών πόρων των κατοίκων της Αργολίδας. Μέσα από την οικονομική εκμετάλλευση η γη κυκλοφορεί ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας που συνάπτουν κοινωνικές σχέσεις, π.χ. γάμους και κληροδοτήσεις αγροτεμαχίων. Η Παναγιώτα Ψ. 37 ετών, ανέφερε ότι: *Το χωράφι εδώ και το σπίτι μου τα πήρα προίκα από τη μάνα μου. Όλη αυτή η περιοχή ήταν της μάνας μου και της αδερφής της και το κομμάτι που μας αναλογούσε το πήρα προίκα και μένω τώρα με τον άνδρα μου και τα παιδιά μου. Άλλα αδέρφια δεν έχω κι έτσι οι πορτοκαλιές και το σπίτι δίπλα από το χωράφι πέρασαν σε εμένα. Αν και η Πελοπόννησος είναι περιοχή όπου κυριαρχεί η πατροπλευρική μεταγαμήλια εγκατάσταση, δεν είναι απίθανο η νύφη να λάβει ως προίκα σπίτι αλλά και αρκετά στρέμματα είτε καλλιεργημένα είτε καλλιεργήσιμα. Πολλές φορές και ο γαμπρός αλλά και η νύφη λαμβάνουν προίκα από τις οικογένειές τους κι έτσι έχουν τη δυνατότητα να εκμεταλλευτούν περισσότερες εκτάσεις.*

Όπως φαίνεται και μέσα από τα λεγόμενα της Παναγιώτας, η εκμετάλλευση μπορεί να είναι είτε κύρια ασχολία είτε συμπληρωματική δραστηριότητα με στόχο την οικονομική ενίσχυση της οικογένειας. Η Παναγιώτα ανέφερε ότι πουλά τα πορτοκάλια που παράγει κάθε Νοέμβρη με στόχο την οικονομική αρωγή στο οικογενειακό ταμείο καθώς ο σύζυγός της ασχολείται με την κτηνοτροφία. Ακόμη, η πληροφορήτρια τόνισε ότι έχει φροντίσει να εξοπλιστεί με όλα τα μέσα που χρειάζεται το χωράφι όπως αυτόματο πότισμα αλλά και ηλεκτρικά εργαλεία για τη σωστή συντήρησή του, όπως ηλεκτρικό κλαδευτήρι και χορτοκοπτικό. Η Παναγιώτα δεν είναι η μοναδική. Πολλές και πολλοί καλλιεργητές προσαρμόζονται στις νέες τάσεις και χρησιμοποιούν την τεχνολογία ώστε να μπορέσουν να βελτιώσουν τις καλλιέργειές τους και να διευκολύνουν τον τρόπο φροντίδας του κτήματος. Μπορεί η συγκομιδή να μην

⁶⁹Νιτσιάκος Γ. Βασίλης. *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου στον απόηχο της μακράς διάρκειας*. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 1995. Σελ. 55

έχει αλλάξει από το 1940 έως σήμερα και να γίνεται χειρωνακτικά, η φροντίδα και η καλλιέργεια όμως του γεωργικού περιβάλλοντος γίνεται με νεώτερα μέσα και τεχνικές. Έτσι, το φυσικό περιβάλλον μετασχηματίζεται σε κοινωνικό και πολιτισμικό καθώς οι κοινωνίες απαντούν στις περιβαλλοντικές δεσμεύσεις με την ανάπτυξη της τεχνογνωσίας και της τεχνολογίας αλλά και με κοινωνικές στρατηγικές (γαμήλιες στρατηγικές, μετανάστευση κλπ) ⁷⁰.

Μιλώντας για την καλλιέργεια και την εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος τόσο η Παναγιώτα, 37, όσο και η Γεωργία Μ, 67, συγκινούνται και θυμούνται πώς η μεν Παναγιώτα μεγάλωσε μέσα στο κτήμα, η δε Γεωργία δούλεψε και βοήθησε την μητέρα της με την πώληση στις υπαίθριες παράγκες που διατηρούσε. Η Γεωργία ανέφερε ότι: *Ήταν πάρα πολλά χρόνια. Εμείς όταν καταλάβαμε τον εαυτόν μας από τα 17 και πέρα ήμασταν στις παράγκες [...] Και λέει η μάνα μου μια φορά λέει δε θα πάμε σινεμά λέει, θα κόψετε ό,τι έχετε μες στο περιβόλι και θα βγάλουμε έξω. Κι έτσι έκανε αρχή η μάνα μου και σιγά-σιγά .. έκοβε τα δικά της, έπαιρνε και ξένα και σιγά-σιγά, σιγά-σιγά απόχτησε αυτά που απόχτησε. Τι όταν αρραβωνιάστηκα εγώ, στις παράγκες ημαστούνε. Πηγαίναμε κόβαμε με τον Πέτρο (ο σύζυγος) πορτοκάλια και τα φορτώνουμε και τα φέρναμε. Είχα πατήσει εγώ δουλειά εδώ πέρα!*

Η επιτόπια έρευνα έδειξε πώς οι αναμνήσεις είναι ζωντανές και οι πληροφορητές νιώθουν τον εαυτό τους ως ένα με το φυσικό περιβάλλον και τα κτήματα. Οι πληροφορητές αλλά και μεγάλη μερίδα των κατοίκων της Αργολίδας (όπως και εγώ η ίδια) έχουν νοητικά κατασκευάσει τους δικούς τους αφηγηματικούς χάρτες⁷¹. Οι ζωές των καλλιεργητών είναι συνυφασμένες με την παραγωγή και το εμπόριο των πορτοκαλιών, κυρίως. Αισθάνονται ως αναπόσπαστο κομμάτι του φυσικού χώρου καθώς οι εμπειρίες και οι μνήμες είναι βιωμένες καταστάσεις που επανέρχονται στην επιφάνεια. Η βιωμένη κατάσταση του φυσικού χώρου είναι αυτή που καθιστά αδιάσπαστο το χωροχρόνο και την έννοια της ενιαίας σύστασης του τόπου. Το νοητικό αυτό σχήμα απαρτίζεται από πορτοκαλεώνες, μυρωδιές φρέσκου πορτοκαλιού και ολόλευκα άνθη πορτοκαλιάς. Οι συνεντεύξεις έδωσαν τη δυνατότητα στους πληροφορητές να ξεδιπλώσουν τους δικούς τους αφηγηματικούς χάρτες με στόχο την εξιστόρηση

⁷⁰Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη. *Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαιρώνα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σελ. 20

⁷¹Παπαχριστοφόρου Μαριλένα *Μύθος. Λατρεία. Ταυτότητες. Στο νησί της Καλυψώς*.ό.π. Σελ. 254-

προσωπικών βιωμάτων και συναισθημάτων. Με αυτόν τον τρόπο εκφράζεται η άμεση σχέση που νιώθουν οι συνομιλητές με το φυσικό τοπίο, με το οποίο συνδιαλέγονται και το βιώνουν ως αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Άλλωστε, το τοπίο, μέσα στο οποίο έχουν εντάξει τις μνήμες τους και έχουν σχηματίσει τους νοητικούς χάρτες τους, είναι συνυφασμένο με τις οικογενειακές δραστηριότητες, είτε γεωργικές είτε ψυχαγωγίας, που λάμβαναν χώρα σε καθημερινή βάση⁷².

3.3.3 Κοινωνική οργάνωση

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, οι πληροφορητές μιλούσαν για το κοντινό παρελθόν και το σήμερα. Οι μαρτυρίες τους δείχνουν ότι η καλλιέργεια του πορτοκαλιού έφερε νέα κοινωνικά πρότυπα και νέες συνήθειες. Ο δήμαρχος Άργους Δημήτρης Καμπόσος εξηγεί ότι με τη νέα καλλιέργεια, ιδιαιτέρως από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και ύστερα, οι γεωργοί μπόρεσαν να βιώσουν οικονομική ευμάρεια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να βελτιστοποιηθεί η ποιότητα ζωής. Χτίστηκαν νέα και πολυτελή σπίτια, αναπτύχθηκαν οι βιοτεχνίες και οι παραγωγικές μονάδες και αυξήθηκε η περιουσία με νέους κλήρους. Η συγκεκριμένη τακτική διατηρείται έως σήμερα, με τους νεότερους καλλιεργητές να επενδύουν σε νέα κτήματα είτε με αγορά, είτε μέσω ενοικίασης, όπως ο Φώτης, 31 ετών, κάτοικος Θεσσαλονίκης με καταγωγή από το Άργος, ο οποίος έχει αγοράσει νέα κτήματα στην ευρύτερη περιοχή του Άργους, με σκοπό την καλλιέργεια πορτοκαλιών και άλλων εσπεριδοειδών.

Η νέα τάξη πραγμάτων που αναδείχθηκε έφερε ανακατατάξεις στις κοινωνικές σχέσεις και στην κοινωνική και ταξική διαστρωμάτωση στην περιοχή. Έχει πάψει πλέον, να θεωρείται η αγροτική τάξη, μιας κατώτερης μοίρας τάξη. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι οι περισσότεροι κάτοικοι ασχολούνται με την καλλιέργεια της πορτοκαλιάς (κυρίως) ακόμα και ως δεύτερη, συμπληρωματική εργασία. Παράλληλα, εκτός από την οικονομική ευμάρεια, το πορτοκάλι ως εμπορεύσιμο αγαθό, έδωσε τη δυνατότητα στους γονείς-αγρότες να προσφέρουν στα τέκνα τους καλύτερες προοπτικές για σπουδές σε άλλη πόλη ή ακόμη και στο

⁷² Βλ. Στο παρόν. Αφηγηματικοί χάρτες σελ. 21

εξωτερικό. Σχεδόν όλοι οι πληροφορητές συμφωνούν στο γεγονός ότι το πορτοκάλι βοήθησε στην διευθέτηση πολλών αναγκών της οικογένειας.

Η εμπειρία της καλλιέργειας είναι μια κατάσταση βαθιά ριζωμένη και έντονα βιωμένη από τους κατοίκους της περιοχής. Η επιτόπια λαογραφική έρευνα έδειξε ότι αυτή η βιωμένη εμπειρία μεταλαμπαδεύεται και στις επόμενες γενιές. Πολλοί ανέφεραν ότι τα τέκνα τους πρόκειται, μολονότι σπουδάζουν ίσως κάτι που δεν σχετίζεται με τη γεωργία, να ασχοληθούν με τα χωράφια και την καλλιέργεια της πορτοκαλιάς. Δεν είναι υπερβολικό να ειπωθεί ότι οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και εξελίξεις, μετασχηματίζουν την αγροτική τάξη, η οποία δεν μένει πια στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής, αλλά συνεχώς αλλάζει και αναδιαμορφώνεται. Όπως, τονίζει ο Ζαϊμάκης, οι σύγχρονες κοινότητες δεν είναι στατικές. Παρατηρούνται διαφορές, τις οποίες τα μέλη έχουν κατανοήσει και έχουν επενδύσει επάνω τους, δίνοντας έμφαση στο τοπικό στοιχείο⁷³. Οι αγροτικές κοινωνίες, όπως η Αργολίδα, εξαρτώνται από τις πηγές της γης και αυτό είναι κάτι το οποίο έχει βοηθήσει τους κατοίκους να διαμορφώσουν έναν κοινό τρόπο αντιμετώπισης και προσέγγισης της καλλιέργειας ακόμη και σήμερα, μέσα από κοινές εργασίες, κοινά βιώματα αλλά και μέσα από την εργασία τους στον κοινό αγροτικό τόπο.

Οι καλλιεργητές δεν κατάγονται μόνο από τα χωριά γύρω από το Άργος και το Ναύπλιο. Όλοι οι κάτοικοι είτε των πόλεων, είτε των χωριών της περιοχής, στράφηκαν στο συγκεκριμένο φρούτο. Οι οικονομικές διαφορές έφεραν κοινωνικές ανακατατάξεις⁷⁴. Η νέα καλλιέργεια έφερε νέα πρότυπα συμπεριφοράς και κουλτούρας. Η συναναστροφή με εμπόρους του εξωτερικού και η επαφή με άτομα από τις ευρωπαϊκές χώρες εξαγωγής, οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας νέας κουλτούρας στους κατοίκους της Αργολίδας. Οι απαιτήσεις αυξάνονται, μαζί αλλάζει και η οπτική των καλλιεργητών και των εμπόρων του πορτοκαλιού. Δεν μιλάμε για ανώτερα ή κατώτερα στρώματα γεωργών. Η νέα πραγματικότητα, η οποία διαμορφώνεται στο βάθος των ετών έως σήμερα, δημιουργεί ενιαία αντίληψη και αντιμετώπιση των ζητημάτων που προκύπτουν. Οι νέοι παραγωγοί είναι συγχρόνως οικονομολόγοι, λογιστές, γεωπόνοι, εξαγωγείς, διαπραγματευτές, διαφημιστές και επενδυτές. Οι πολλαπλοί ρόλοι που

⁷³Ζαϊμάκης Γιάννης. *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2011. Σελ. 111-112

⁷⁴Μερακλής Μ.Γ. *Λαογραφικά Ζητήματα*. εκδόσεις Καστανιώτη και Διάττων. Αθήνα 2004, σελ. 150

έχουν υιοθετήσει ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας και του σύγχρονου εμπορίου⁷⁵.

Η δημιουργία συνεταιρισμών και συλλόγων αποτελεί εξέλιξη της συνεχόμενα αναπτυσσόμενης τάξης των γεωργών. Όντας ένας μεγάλος επαγγελματικός θεσμός, ο συνεταιρισμός είναι ένα στάδιο το οποίο δεν θα μπορούσε να απουσιάζει. Οι συνεταιρισμοί έπαιξαν σημαντικό ρόλο κατά τις δεκαετίες 1980 έως και τις αρχές του 2000. Ο γεωπόνος της Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών Αργολίδας (ΕΑΣΑ), Βαγγέλης Κυριάκου, τονίζει τη σημασία του συνεταιρίζεσθαι. Επικεντρώνεται στη βοήθεια που παρέχεται στους γεωργούς και στην καλύτερη διαχείριση των αγαθών, όπως επίσης και στην αμεσότερη εμπορευματοποίηση του προϊόντος. Ωστόσο, υπάρχει και μια μερίδα καλλιεργητών η οποία δεν συμμερίζεται την ίδια άποψη. Αντιθέτως, πολλοί γεωργοί και φορείς υποστηρίζουν ότι το έργο των συνεταιρισμών δεν έγινε με γνώμονα το συμφέρον των γεωργών, αλλά με στόχο το ίδιον όφελος.

Εν πάση περιπτώσει, η δημιουργία συνεταιρισμών μαρτυρεί μια νέα δυναμική στην καλλιέργεια της πορτοκαλιάς, η οποία διαμόρφωσε μια νέα κοινωνική τάξη, οι οποίοι θα μπορούσαν να ονομαστούν γεωργοί-αστοί. Ζουν στις πόλεις, εργάζονται στα κτήματα, μπορούν να προωθήσουν τη μόρφωση και την παιδεία των τέκνων τους, η εργασία τους πραγματοποιείται με επαγγελματισμό και πειθαρχία και η ζωή τους έχει αστικό χαρακτήρα. Ακόμη και τα προβλήματα του καλλιεργητή, έγιναν σύνθετα προβλήματα παρόμοια με εκείνα του αστού που δεν ασχολείται με τη γεωργία. Οι επιδιώξεις και των δύο είναι πλέον οικονομικής φύσεως και έχουν ως απώτερο στόχο την κάλυψη αναγκών ευζωίας, τόσο για τους ίδιους όσο και για τις οικογένειές τους⁷⁶. Επομένως, οι οικογενειακοί δεσμοί, π.χ. σύναψη γάμων, καθώς και οι συνεχώς εξελισσόμενες οικονομικές συνθήκες είναι αυτές που ανέδειξαν τους καλλιεργητές της πορτοκαλιάς ως μια νέα δυναμική κοινωνική ομάδα της Αργολίδας και ως δύναμη προόδου.

⁷⁵Θεοδωροπούλου Ελένη *Αγροτική Οικιακή Οικονομία*. εκδόσεις Παρισιάνου ΑΕ, Αθήνα 2016, σελ. 17-21

⁷⁶Μερακλής Μιχαήλ Γ. *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και Έθιμα, Λαϊκή Τέχνη*. Τρίτη έκδοση συμπληρωμένη. ό.π. σελ. 35-42

3.4 Γιορτή του Πορτοκαλιού

Τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα, ο εορταστικός χρόνος έχει εμπλουτιστεί με αγροτικές γιορτές όπως η γιορτή της μπάμιας, του κάστανου, της αγκινάρας κ.ά. Οι γιορτές αυτές έχουν αποβάλει κάθε θρησκευτικό πρόσημο καθώς δεν διοργανώνονται στη βάση κάποιας θρησκευτικής εορτής. Ο Α. Δουλαβέρας τις ονομάζει νεο-αγροτικές γιορτές οι οποίες έχουν πανελλήνιο ή και διεθνή χαρακτήρα. Οι περισσότερες γιορτές αφορούν γεωργικά προϊόντα όπως φρούτα και λαχανικά, αλλά υπάρχουν και γιορτές που τιμούν προϊόντα από αλεύρι όπως η χυλοπίτα ή ο τραχανάς. Γενικότερα η γιορτή, ως έννοια, θεωρείται «ως μια άλλη ζωή» απομακρυσμένη από τις συμβάσεις και τους κανόνες της καθημερινότητας. Αποτελεί την υπέρβαση της καθημερινότητας και του κανόνα αλλά και μια απόδραση από το συντηρητισμό και τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής. Έτσι, φαίνεται πως οι γιορτές αυτές αποτελούν έκφραση νεωτερικότητας στον φιλέορτο βίο των κατοίκων μιας περιοχής, όπως το Άργος και ονομάζονται έτσι επειδή διαφοροποιούνται εξ ολοκλήρου από την καθημερινότητα και το περιεχόμενό της, που χαρακτηρίζονται από το συνεχές και την ταχτοποιημένη πραγματικότητα. Καθώς ο στόχος τους είναι κυρίως οικονομικός, εμπορικός και τουριστικός, φαίνεται πως οι γιορτές αυτές εξυπηρετούν και τη σημασία του συναισθήματος, δηλαδή η ανάγκη του ατόμου να εξοικονομήσει χρήματα, συνδυάζεται με την ισχυρή του ανάγκη να ανακαλύψει και άλλες γιορτές πέρα από τις θρησκευτικές⁷⁷.

Τέτοιου είδους γιορτές πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή του Άργους με επίκεντρο το πορτοκάλι. Συγκεκριμένα, στην πόλη του Άργους, έχει πραγματοποιηθεί τέσσερις φορές «Η γιορτή του Πορτοκαλιού»⁷⁸ και ακόμη μία στο Κουτσοπόδι Άργους. Ως θεσμός πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του 1960 και συγκεκριμένα κατά τα έτη 1965, 1966 και το 1967. Έπειτα πραγματοποιήθηκαν ακόμη δύο εορτασμοί, το 2005 και το 2014 στο χωριό Κουτσοπόδι Άργους. Έκτοτε, οι γιορτές του πορτοκαλιού έχουν πάψει να διεξάγονται, στην πόλη του Άργους.

⁷⁷ Δουλαβέρας Αριστείδης 'Η νεωτερικότητα στον φιλέορτο βίο της Μεσσηνίας: Νέο-αγροτικές και συναφείς γιορτές' στο Βαρβούνης Γ. Μανόλης, Σέργης Γ. Μανόλης, Δαμιανού Μ. Δέσποινα, Μαχά-Μπιζούμη Νάντια, Θεοδωρίδου Γ. Γαρυφαλλιά (επιμ.) *Η διαχείριση της παράδοσης. Ο λαϊκός πολιτισμός ανάμεσα στο φολκλορισμό, στην πολιτιστική βιομηχανία και τις τεχνολογίες αιχμής*. Εκδοτικός Οίκος Κ.&Μ. Αντ. Σταμούλη. Θεσσαλονίκη. Σελ. 95-96

⁷⁸ Βλέπε σχετικό υλικό στο Παράρτημα 1.

Το 1965, ο Δήμος του Άργους, με δήμαρχο το Γεώργιο Θωμόπουλο, διακήρυξε ότι πρόκειται να πραγματοποιήσει την πρώτη Γιορτή Πορτοκαλιού⁷⁹ στην κεντρική πλατεία της πόλης. Ο αντίκτυπος ήταν μεγάλος καθώς γιορτές και εκθέσεις αγροτικών προϊόντων δεν ήταν συνηθισμένες στην ευρύτερη περιοχή. Η μόνη γνωστή έκθεση που απασχολούσε τότε ήταν η Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης, τονίζει ο κ. Χάρης Θωμόπουλος, υιός του τέως δημάρχου. Αποτέλεσε μια πρωτοποριακή και καινοτόμα ιδέα που εντυπωσίασε τόσο τους παραγωγούς όσο και τους κατοίκους της πόλης και ολόκληρου του νομού. Η πρωτοβουλία έφερε χιλιάδες επισκέπτες από όλη την επικράτεια για να γνωρίσουν από κοντά το περίφημο αργεϊτικό πορτοκάλι. Η γιορτή έλαβε χώρα στην πλατεία του Μητροπολιτικού Ναού Αγίου Πέτρου στο κέντρο του Άργους. Πλήθος παραγωγών, συνεταιρισμών, εργοστασίων και φορέων από ολόκληρο το νομό Αργολίδας συμμετείχαν. Η έκθεση αποτέλεσε ολόήμερο και πολυήμερο γεγονός, με τους συμμετέχοντες να στολίζουν τα περίπτερά τους και να κοσμούν τους πάγκους με πορτοκάλια. Οι εκδηλώσεις που έλαβαν πραγματοποιήθηκαν ήταν ποικίλες: ομιλίες, μουσικές παραστάσεις, διαγωνισμοί ακόμη και ξεναγήσεις έλαβαν χώρα στην πόλη. Μάλιστα, είχε συσταθεί ειδική επιτροπή για τη δοκιμή και αξιολόγηση τόσο του πορτοκαλιού όσο και της ευφάνταστης και πρωτότυπης διακόσμησης κάθε περιπτέρου, η οποία στο τέλος της διοργάνωσης απένειμε βραβεία και επαίνους. Ξακουστή και γνωστή έως σήμερα παραμένει η πυραμίδα από πορτοκάλια που είχε σχηματιστεί κατά τη διάρκεια της πρώτης γιορτής το 1965.

Η γιορτή του πορτοκαλιού αποτελούσε τεράστιο πολιτιστικό και οικονομικό γεγονός της χρονιάς. Η εποχή που πραγματοποιούνταν ήταν κυρίως το χειμώνα, οπότε ευδοκιμούν τα πορτοκάλια. Οι προετοιμασίες ήταν πυρετώδεις και ξεκινούσαν ένα μήνα ενωρίτερα. Μαραγκοί και ξυλουργοί έφτιαχναν και έστηναν τα ξύλινα περίπτερα στο κέντρο της πόλης του Άργους. Ύστερα γινόταν ο στολισμός από τον εκάστοτε παραγωγό, σύλλογο και συνεταιρισμό. Η δημοτική αρχή ήταν υπεύθυνη για τη ρύθμιση του προγράμματος το οποίο περιελάμβανε ομιλίες, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις και επισκέψεις πολιτικών και επίσημων προσώπων. Η γιορτή ξεκινούσε από τις 10 πμ και τελείωνε στις 10 μμ για να

⁷⁹ Υλικό και πληροφορίες από το αρχείο της εφημερίδας «ΑΡΓΕΙΑΚΟΝ ΒΗΜΑ»

υποδεχθεί το πλήθος που συνέρρεε από όλα τα μέρη της χώρας. Παράλληλα με την έκθεση των πορτοκαλιών, πραγματοποιούνταν και άλλες δράσεις όπως ξεναγήσεις στους αρχαιολογικούς χώρους του Άργους και στους πορτοκαλεώνες της περιοχής. Με αυτόν τον τρόπο δινόταν η ευκαιρία τους επισκέπτες να γνωρίσουν πληρέστερα την ιστορία του τόπου. Συγκεκριμένα το πρόγραμμα του 1967 έγραφε: *«Κάθε απόγευμα εκτέλεσις καλλιτεχνικού προγράμματος και την εσπέραν ομιλία ειδικού για την ιστορία, τη ζωή, τις καλλιέργειες και τα προβλήματα της περιοχής.»* Η τελευταία μέρα περιελάμβανε *«Αρχιερατική Λειτουργία εις τον Ιερόν Ναόν της Παναγίας Κατακεκρυμένης (Πορτοκαλούσα) μετ' αρτοκλασίας. Θα ψάλει η μικτή χορωδία Ναυπλίου υπό τη διεύθυνση του κ. Χαραμή:*

-ώρα 11^η πμ: Καλλιτεχνικόν Πρόγραμμα

-ώρα 7^η μμ: Κλείσιμον εορτής υπό του Δημάρχου Άργους.»

Αυτή ήταν η τελευταία μέρα της γιορτής. Το στρατιωτικό καθεστώς το οποίο ανήλθε στην εξουσία το 1967 έπαψε τη γιορτή του πορτοκαλιού, απαγορεύοντας την επανάληψή της. Ταυτόχρονα απομακρύνθηκε από τα καθήκοντά του και ο δήμαρχος Άργους Γεώργιος Θωμόπουλος, θεμελιωτής της γιορτής.

Ύστερα από ένα διάλειμμα 37 χρόνων, η γιορτή θα λάβει ξανά χώρα στην πόλη του Άργους, δηλαδή το έτος 2005. Η γιορτή, η οποία θύμιζε περισσότερο έκθεση, αποτέλεσε σπουδαίο γεγονός, το οποίο προσέλκυσε πολλούς παραγωγούς και ενδιαφερόμενους⁸⁰. Όπως τονίζει ο Δημήτρης Πλατής, πρώην δήμαρχος και διοργανωτής της γιορτής του έτους 2005, οι βασικοί λόγοι διοργάνωσης ήταν η ανάδειξη του προϊόντος μέσω της προσέλκυσης νέων αγορών και η γνωστοποίηση και διαφήμιση των τοπικών παραγωγών και της τοπικής βιομηχανίας. Έτσι, φαίνεται ότι η οικονομική εκμετάλλευση και η τόσο διαδεδομένη καλλιέργεια και κατανάλωση του πορτοκαλιού γέννησε την ανάγκη για την προβολή του προϊόντος στο ευρύτερο καταναλωτικό κοινό καθώς και σε νέες αγορές τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού. Η δημοτική αρχή άλλαξε και η νέα διοίκηση πραγματοποίησε ακόμη μία γιορτή το 2014 στο Κουτσοπόδι Άργους, ένα χωριό πεδινό, καθαρά αγροτικό με πλήθος πορτοκαλεώνων, με την πλειοψηφία των κατοίκων να ασχολούνται με την καλλιέργεια και την παραγωγή του πορτοκαλιού. Το Κουτσοπόδι βρίσκεται μόλις 6 χιλιόμετρα έξω από την πόλη του Άργους και αποτελεί το χωριό που βλέπει ο

⁸⁰Το πρόγραμμα της Γιορτής Πορτοκαλιού 2005 παρατίθεται στο Παράρτημα 1.

επισκέπτης της πόλης λίγο πριν εισέλθει σε αυτή. Η συγκεκριμένη γιορτή γνώρισε μεγάλη απήχηση, γεγονός, όμως, που δεν στάθηκε αρκετό για τη συνέχιση και επανάληψη της γιορτής.

Ως θεσμός, μνημονεύεται ακόμη από τους κατοίκους. Αρκετοί πληροφορητές τη θυμούνται και την αναπολούν, τονίζοντας τη σημασία που είχε για την ανάδειξη τόσο του προϊόντος όσο και της πόλης του Άργους. Η συγκεκριμένη γιορτή, που με βάση τα χαρακτηριστικά της, θα μπορούσε να ονομαστεί πιο εύστοχα έκθεση, χαρακτήρισε την πόλη του Άργους και την ευρύτερη περιοχή. Συγκεκριμένα, η τάση που αναπτύχθηκε ιδιαιτέρως κατά τη δεκαετία του 1960 και αφορούσε τη μαζική παραγωγή και καλλιέργεια του πορτοκαλιού προκάλεσε την ανάγκη για την προβολή της συγκεκριμένης αγροτικής ασχολίας. Οι λόγοι ήταν κυρίως οικονομικοί, καθώς μαζί με την προσέλκυση κόσμου και επισκεπτών στην πόλη, προσελκύστηκαν και έμποροι-υποψήφιοι αγοραστές. Μην ξεχνάμε ότι η δεκαετία του 1960 αποτέλεσε τη χρυσή δεκαετία για το πορτοκάλι και την μικροοικονομία της περιοχής.

Οι οικονομικοί λόγοι, που οδήγησαν στην γιορτή του πορτοκαλιού, ενέχουν και το συμβολικό στοιχείο του συγκεκριμένου θεσμού. Ο Ε. Αυδίκος τονίζει ότι οι γιορτές μπορεί να λειτουργούν και ως μορφή για κοινωνική αναπαραγωγή⁸¹ και αυτό φαίνεται και από τις απόψεις που έχουν οι πληροφορητές για την γιορτή του πορτοκαλιού. Ο Δημήτρης Πλατής στην ερώτηση εάν το πορτοκάλι χαρακτηρίζει την περιοχή της Αργολίδας απάντησε πως: *Ε βέβαια. Βέβαια τη χαρακτηρίζει και θα έπρεπε να είναι το σήμα κατατεθέν σε εμάς το πορτοκάλι διότι τα νέα παιδιά που έχουν πλέον αναλάβει τα χωράφια και λόγω της συγκυρίας έχουν αναγκαστεί να γυρίσουν πίσω θα ήταν σωστοί καλλιεργητές, όχι με 2 και με 5 στρέμματα, θα είχαν μεγάλες εκτάσεις και με τα σύγχρονα μηχανήματα θα είχαν φτιάξει πολύ καλύτερη καλλιέργεια. Το πορτοκάλι υπάρχει και σε άλλες περιοχές αλλά η ποιότητά του, τα σάκχαρα του και η γεύση του δε συγκρίνεται. Αυτό συμβαίνει καθώς η καλλιέργεια του πορτοκαλιού σε ολόκληρη την Αργολίδα κατά τη δεκαετία του 1960 βρισκόταν στο απόγειό της και η ανάπτυξη που γνώρισε η αγροτική παραγωγή ήταν πολύ μεγάλη. Παράλληλα, το Άργος και η ευρύτερη περιοχή της Αργολίδας ήταν ήδη πολύ γνωστή για την υψηλής ποιότητας καλλιέργεια του συγκεκριμένου φρούτου. Η συμβολοποίηση του*

⁸¹ Αυδίκος Ευάγγελος, *Εορταί και πανηγύρεις. Σύνορα, λαϊκά δρώμενα και τελετές*. Εκδόσεις Επίκεντρο Α.Ε. Θεσσαλονίκη 2017. Σελ. 45

πορτοκαλιού αποτέλεσε μια έμφυτη τάση των κατοίκων για την οικειοποίηση του συγκεκριμένου αγαθού και για την καθιέρωσή του ως μέσου διαφοροποίησης και ανάδειξης του τόπου βασισμένη σε μια ξεχωριστή και καινοτόμα καλλιέργεια. Οι κάτοικοι προσπάθησαν μέσα από τις γιορτές αυτές να αναδείξουν τόσο την καλλιέργεια του πορτοκαλιού όσο και την συλλογική και ατομική τους αξία και να αναδειχθούν με αυτόν τον τρόπο οικονομικά, κοινωνικά και σαφώς να αποκομίσουν όσα περισσότερα οφέλη μπορούσαν. Αυτή η δυναμική της γιορτής του πορτοκαλιού δείχνει ότι ο άνθρωπος, ως βιοφυσικό και ψυχοκοινωνικό ον, αποτελεί μια ολότητα⁸². Ως ολότητα αναδεικνύει τις πολυποίκιλες εκφάνσεις αγαθών και προϊόντων που παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή και στη διαβίωσή τους, όπως το πορτοκάλι. Οι οικονομικές, κοινωνικές και ιστορικές-αρχαιολογικές εκφάνσεις και συνιστώσες του πορτοκαλιού, έδωσαν το έναυσμα στις δημοτικές αρχές, τους επαγγελματίες του αγροτικού τομέα και τους κατοίκους της περιοχής να αναδείξουν και να παρουσιάσουν το πορτοκάλι ως βασικό αγαθό της Αργολίδας και εν συνεχεία ως σύμβολο της περιοχής. Έτσι, αναπτύχθηκε μια αμφίδρομη σχέση των κατοίκων με το πορτοκάλι ως αγαθό και τον περιβάλλοντα χώρο. Η αμφίδρομη αυτή σχέση αφορά την ολότητα των κατοίκων καθώς το πορτοκάλι βοήθησε στη διαμόρφωση ενός νέου τρόπου ζωής πιο εξωστρεφούς, με την ανάγκη για προβολή και αναγνώριση να είναι έκδηλη. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύθηκε η οικειοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος από τους κατοίκους, ενώ συγχρόνως το πορτοκάλι προήγαγε την επικοινωνία μεταξύ της τοπικής παραγωγής και του εγχώριου και διεθνούς εμπορίου. Η γιορτή αποτέλεσε πεδίο εμπορικών συναλλαγών και οι παραγωγοί είχαν την ευκαιρία να συνομιλούν και να γνωρίζουν νέους εμπόρους και πιθανούς πελάτες, αλλά και με την ανταλλαγή γνώσεων και απόψεων που αφορούσαν στο πορτοκάλι, την καλλιέργεια, την κατανάλωση και τη σημασία του.

Η σχέση των κατοίκων της περιοχής με το πορτοκάλι πήρε άλλες διαστάσεις. Οι συνθήκες κατά τη δεκαετία του 1960 ήταν ευνοϊκές για την άνθιση της γιορτής, καθώς οι ίδιοι οι κάτοικοι έδειξαν την ιδιαίτερη σχέση που αναπτύχθηκε με το πορτοκάλι και τον περιβάλλοντα φυσικό χώρο, ως πολιτισμικό τοπίο. Όπως προαναφέρθηκε στις σελίδες 18 έως 21, το πολιτισμικό τοπίο προκύπτει από το φυσικό τοπίο με τη δράση μιας πολιτισμικής ομάδας. Ο πολιτισμός είναι ο

⁸²Λυδάκη Άννα, *Αναζητώντας το Χαμένο Παράδειγμα. Επιτόπια Έρευνα. Κατανόηση. Ερμηνεία*. εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2016

παράγοντας, το φυσικό περιβάλλον το μέσο και το πολιτισμικό τοπίο το αποτέλεσμα, όπως αναφέρει ο Carl Ortwin Sauer.⁸³ Η σχέση αυτή το τοπίου και του πολιτισμού καθιστά το τοπίο πολιτισμικό προϊόν προς οικονομική κυρίως εκμετάλλευση. Το τοπίο αποκτά χαρακτήρα πολιτισμικό καθώς οι κάτοικοι επένδυσαν και προσπάθησαν να επεκτείνουν τους πορτοκαλεώνες τους ώστε να επωφεληθούν οικονομικά. Η Γεωργία Μ., 67 ετών, τονίζει πώς η μητέρα της κατά τη δεκαετία του 1960 προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τα περιβόλια γύρω από το σπίτι της που βρίσκεται λίγο έξω από την πόλη του Άργους και από ξερό μέρος τα μετέτρεψε σε πορτοκαλεώνες, κυρίως. Με αυτόν τον τρόπο άλλαξε το φυσικό τοπίο και έκανε πράξη την τάση της εποχής που ήθελε όλους τους κατοίκους να φυτεύουν και να καλλιεργούν πορτοκαλιές. Η κυρία Παρασκευή (η μητέρα της Γεωργίας Μ.) δεν ήταν η μόνη. Σχεδόν όλοι οι κάτοικοι στον Αργολικό κάμπο στράφηκαν προς αυτήν την καλλιέργεια θέλοντας να εκμεταλλευτούν τη γη τους για οικονομικούς λόγους και ανάπτυξη. Με αυτόν τον τρόπο οι καλλιεργητές ως ομάδα, μετέτρεψαν το φυσικό τοπίο σε πολιτισμικό, γεγονός το οποίο οδήγησε στην κοινωνική ανασυγκρότηση της περιοχής. Οι κάτοικοι από τότε έως και σήμερα διαχειρίζονται το φυσικό περιβάλλον και εκμεταλλεύονται τους φυσικούς πόρους όπως το πορτοκάλι. Η καλλιέργεια και η εμπορία των πορτοκαλιών έχει μετατρέψει το περιβάλλον από φυσικό σε πολιτισμικό ή ακόμη και οικονομικό καθώς οι κάτοικοι το εκμεταλλεύονται για οικονομικούς λόγους. Στο πλαίσιο της οικονομικής εκμετάλλευσης, η βιομηχανία της περιοχής βρισκόταν υπό ανάπτυξη και οι επισκέπτες έρχονταν σε επαφή με τον πρωτογενή τομέα και τον φορέα του, τον αγρότη.

Παράλληλα, στα πλαίσια της γιορτής, ο στολισμός και η ανάπτυξη της αισθητικής με βασικό χαρακτηριστικό της διακόσμησης το πορτοκάλι ξεδίπλωσε μια ακόμη πτυχή και σχέση με το φρούτο: η νέα καλλιέργεια έφερε ομορφιά στον αργολικό κάμπο, όπως τονίζουν οι πληροφορητές. Η ομορφιά αυτή, που συνίσταται στην ύπαρξη μεγάλων εκτάσεων με καταπράσινες πορτοκαλιές, στολισμένες με ολόχρυσα πορτοκάλια, την περίοδο της συγκομιδής τους, ή με ευωδιαστά άνθη κατά την ανθοφορία τους, αναδείχθηκε μέσα από το θεσμό της γιορτής του πορτοκαλιού. Με τον καιρό και την καμπή που ακολούθησε κατά τη δεκαετία του 1990, η ομορφιά μειώθηκε μαζί με την ασχολία με την καλλιέργεια.

⁸³Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη. *Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαιρώνα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007, σελ.22

Έτσι, η έννοια της γιορτής του πορτοκαλιού ξεχάστηκε, μαζί με την υποχώρηση του ενδιαφέροντος για τον αγροτικό κλάδο. Κλάδοι όπως ο τουρισμός αντικατέστησαν αυτό το πάθος. Το τοπίο, εξάλλου, αποτελείται από ευρύ φάσμα αντιληπτών στοιχείων διαφορετικών προελεύσεων. Υπό την έννοια αυτή το τοπίο αποτελεί ταυτόχρονα τόσο το υπόβαθρο για οποιαδήποτε δραστηριότητα συμπεριλαμβανόμενης της τουριστικής, όσο και αποτέλεσμα όλων των παρεμβάσεων στο σύνολό τους, όπως η γεωργία αλλά και η τουριστική εκμετάλλευση⁸⁴.

Έτσι, στα πλαίσια του συγκεκριμένου θεσμού, αναπτύχθηκε και ο τουριστικός τομέας και αποτέλεσε ευκαιρία γνωριμίας ανθρώπων από διάφορα μέρη με την καθημερινή ζωή και τον τρόπο επεξεργασίας και ασχολίας με το προϊόν που ονομάζεται πορτοκάλι. Στην Αργολίδα, το αγροτικό τοπίο μετατράπηκε σε τουριστικό, με την τουριστική αξιοποίηση των τοπίων του νομού, όπως οι παραλίες και τα αρχαιολογικά μνημεία, που όμως δεν σχετίζονται καθόλου με την καλλιέργεια του πορτοκαλιού. Ενώ αρχικά, όπως τονίζει ο Δημήτρης Πλατής, ο τουρισμός ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με το θεσμό της γιορτής του πορτοκαλιού καθώς πολλοί επισκέπτες έφθαναν στο Άργος με σκοπό να γνωρίσουν την καλλιέργεια και τον τόπο, με το πέρασμα των ετών αυτό άλλαξε. Έτσι, αναπτύχθηκαν σύγχρονες ξενοδοχειακές μονάδες στις περιοχές κυρίως του Ναυπλίου και πολλοί κάτοικοι, κυρίως νεότερης ηλικίας, στράφηκαν στον τουριστικό κλάδο. Ο στόχος πλέον δεν ήταν να αναδειχθεί το πορτοκάλι αλλά να αναδειχθεί ο τόπος ως τουριστικός προορισμός. Οι νέες δραστηριότητες δεν αναπτύσσονται πλέον με βάση το τοπίο ως αγροτικό αλλά πάνω στον ίδιο το φυσικό χώρο, διαφημίζοντας και αναδεικνύοντας τα όμορφα μέρη και τους αρχαιολογικούς χώρους, ενός ανασηματοδοτημένου πλέον σύμφωνα με τις νέες κοινωνικο-οικονομικές προτεραιότητες, πολιτισμικού τοπίου βασισμένου στον τουρισμό.

Μία, ακόμη, σημαντική διάσταση της γιορτής του πορτοκαλιού αποτελεί η ψυχαγωγία που προσέφερε στους κατοίκους της περιοχής. Οι γιορτές αυτές, όταν έγιναν, αποτέλεσαν σημαντικές στιγμές για τη ζωή της τοπικής κοινωνίας συλλήβδην. Οι μέρες που διαρκούσαν οι γιορτές διαφοροποιούνταν από τις

⁸⁴ Δοξιάδης Θωμάς, Λιβέρη Διονυσία, *Τόπος, τοπίο, ταυτότητα και επωνομασία*. Άρθρο, 2012. Διαθέσιμο στο www.citybranding.gr

υπόλοιπες μέρες⁸⁵. Οι κάτοικοι τις ημέρες εκείνες αξιοποιούσαν τον ελεύθερο χρόνο τους μόνο και μόνο για να μπορέσουν να επισκεφθούν τους πάγκους των γιορτών αλλά και για να συνομιλήσουν με τους συντοπίτες τους. Μπορεί και οι ίδιοι να ήταν μικροκαλλιεργητές και να επιθυμούσαν να γνωρίσουν ή να «χαζέψουν» τους πάγκους, μας πληροφορεί ο κ. Θωμόπουλος. Κάθε ευκαιρία για να αποδράσουν από την καθημερινότητα της εργασίας και της ρουτίνας ήταν ευπρόσδεκτη με τους κατοίκους να νιώθουν ότι αξιοποιούν τον ελεύθερό τους χρόνο. Έτσι, οι γιορτές του πορτοκαλιού αποτέλεσαν την ευκαιρία ώστε οι κάτοικοι να περάσουν ευχάριστα τον ελεύθερο χρόνο τους και να βιώσουν διαφορετικές εμπειρίες στα πλαίσια της γιορτής.

Τι είναι όμως αυτό που οδήγησε στην κατάργηση της γιορτής του πορτοκαλιού; Ο χαρακτήρας της γιορτής δεν εκσυγχρονίστηκε. Η σύγχρονη διεθνής αγορά διοργανώνει εκθέσεις σε ευρωπαϊκά εμπορικά κέντρα, όπως οι Βρυξέλλες και η Γερμανία. Ο νυν δήμαρχος, εν έτει, 2018, υποστηρίζει την αρχή ότι οι αγροτικοί συνεταιρισμοί δεν ανέπτυξαν σωστές προωθητικές πολιτικές με αποτέλεσμα η γιορτή να μην μπορέσει να ανοίξει τα φτερά της και να διοργανωθεί σε κάποιο ευρωπαϊκό αστικό κέντρο. Το οικονομικό όφελος δεν είναι το ίδιο για τις συγκεκριμένες γιορτές εάν δεν πραγματοποιηθούν ως εκθέσεις πλέον, στις πόλεις του εξωτερικού. Βέβαια, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που επιθυμεί η γιορτή να παραμείνει στην πόλη της και να αποτελέσει βοήθημα για την τοπική οικονομική ανάπτυξη και άνθιση. Έτσι, η γιορτή παρά την μεγάλη επιτυχία της ξεχάστηκε και οι κάτοικοι προτίμησαν να ασχοληθούν με την προσέλκυση τουριστών, πράγμα το οποίο συνέβαινε και μέσω της γιορτής του πορτοκαλιού, βέβαια, αλλά με διαφορετικό τρόπο και εστίαση. Παρόλα αυτά, η γιορτή αποτέλεσε, κατά το πρόσφατο παρελθόν, μια έκφραση συμπάθειας προς το πλουτοπαραγωγικό προϊόν που ονομάζεται πορτοκάλι. Η γεωργική, οικονομική και συμβολική του αξία δεν εκδηλώνονται πλέον μέσω της γιορτής του πορτοκαλιού. Η γιορτή αποτελεί παρελθόν και δεν διαφαίνεται στο μέλλον πρόθεση αναβίωσης του θεσμού. Όπως αναφέρεται παρακάτω, η γιορτή του πορτοκαλιού οφείλει να λάβει χώρα στον τόπο που παράγει πιο πολύ από κάθε άλλον και τον χαρακτηρίζει όσο τίποτε άλλο, σε τομείς όπως η διατροφή αλλά και τα έθιμα.

⁸⁵ Κούζας Χ. Γεώργιος 'Ο κόσμος της λαϊκής αγοράς: προς μια κοινωνική ανάγνωση των λειτουργιών και των προεκτάσεων των σύγχρονων υπαίθριων αγορών'. Όπ. Σελ.544

3.5 Διατροφή

Ως κομμάτι της καθημερινής οικογενειακής ζωής, οι διατροφικές συνήθειες απασχολούν τόσο τη λαογραφία όσο και τις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες όπως την ανθρωπολογία. Η διατροφή, σε περιοχές κυρίως αγροτικές όπως η Αργολίδα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γεωργία και τον αγροτικό τρόπο ζωής των κατοίκων. Αυτό συμβαίνει καθώς οι διατροφικές συνήθειες διαμορφώνονται με βάση τις βιολογικές και πολιτισμικές συνθήκες. Η διαμόρφωση των διατροφικών προτιμήσεων είναι προϊόν μακράς ιστορικής πορείας. Ο ελληνικός πληθυσμός, όντας κατά βάση αγροτικός, έδινε προτεραιότητα στην «αυτοκατανάλωση», δηλαδή σε προϊόντα και αγαθά τα οποία παρήγαν μόνοι τους οι κάτοικοι στις παραδοσιακές κοινωνίες⁸⁶. Το κρασί, το λάδι, το σιτάρι καταναλώνονται εδώ και χιλιετίες όχι μόνο στον ελλαδικό χώρο αλλά και σε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου. Με την πάροδο των χρόνων και κατά τις δεκαετίες 1950-1960 λόγω κυρίως της αστικοποίησης των αγροτικών πληθυσμών και της μετανάστευσης, η αγροτική παραγωγή συρρικνώθηκε. Βέβαια, αυτό δεν στάθηκε αρκετό ώστε να σταματήσει ο λαός να επιθυμεί και να καταναλώνει αγροτικά προϊόντα και αγαθά που προσφέρει η ελληνική ύπαιθρος. Έτσι, την τελευταία δεκαετία η αγροτική παραγωγή και η επαγγελματική ενασχόληση με τη γεωργία και την καλλιέργεια της γης αυξήθηκε και λόγω της κρίσης της ελληνικής οικονομίας, η οποία έστρεψε αρκετά άτομα στην εκμετάλλευση της γης.

Κατά την πρώτη επιστημονική φάση της ελληνικής Λαογραφίας (1909-1965), οι μελέτες που σχετίζονταν με την τροφή αφορούσαν, κυρίως, τις πρώτες ύλες και τα φαγητά που συνόδευαν ορισμένες εθιμικές πρακτικές αλλά και τις συμβολικές διαστάσεις που μπορεί να λάμβαναν ορισμένα τρόφιμα. Χαρακτηριστική είναι η μελέτη του Στίλπωνος Κυριακίδη για τα κόκκινα αυγά^{87, 88}. Τόσο ο Νικόλαος Πολίτης

⁸⁶ Καμηλάκη-Πολυμέρου Αικατερίνη, Καραμανές Ευάγγελος *Λαογραφία: παραδοσιακός πολιτισμός*, Σειρά: πολιτισμός-τέχνες-διαχείριση ελεύθερου χρόνου, εκδόσεις: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Διαθέσιμο στο Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, ψηφιακή βιβλιοθήκη. σελ.47-50

⁸⁷ Χρυσού-Καρατζά Κυριακή 'Η ιστορική διαδρομή της τροφής ως πολιτιστικού φαινομένου στν ελλαδικό χώρο' στο Αλεξιάδης Αλ. Μηνάς, Κούζας Χ. Γεώργιος (επιμ.) *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρίας*. Τόμος ΜΒ' (42) (2010-2012) Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου: 1909-2009 100 Χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας. Πανεπιστήμιο Αθηνών 11-13 Μαρτίου 2009. Πρακτικά Ημερίδας: *Η έρευνα των λαϊκών διηγήσεων στον ελληνικό και το διεθνή χώρο*. Αθήνα 2013. Σελ. 969-982

όσο και οι μεταγενέστεροι λαογράφοι του 20^{ου} αιώνα, όπως ο Γεώργιος Μέγας, δεν έθεσαν την τροφή ως μία ξεχωριστή κατηγορία του Υλικού πολιτισμού άξια προς μελέτη ανεξάρτητα από το τελετουργικό πλαίσιο⁸⁹. Ο Σπυριδάκης ανέφερε την τροφή ως ανεξάρτητο κεφάλαιο, αλλά δεν την ενέταξε σε κάποια κατηγορία⁹⁰. Ορισμένες σημαντικές μελέτες που αναφέρουν την τροφή ως ξεχωριστό πεδίο μελέτης είναι οι *Αιτωλικά οικήσεις, σκεύη και τροφαί* του Δημ. Λουκόπουλου το 1952, η διατριβή του Γεωργίου Φουρίκη *Γάμος και γαμήλια σύμβολα παρά τοις Αλβανοφώνοις της Σαλαμίνας* το 1927, *Αι τροφαί και η Μαγειρική των εν Καρπάθω* του Μιχαηλίδου-Νουάρου το 1934 κ⁹¹. Ήδη από την δεκαετία του 1960, ο Δημήτριος Λουκάτος είχε τονίσει την αξία της διατροφής, όχι μόνον ως προς την παρασκευή της, αλλά και ως προς την κοινωνική και συμβολική της αξία στην *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*⁹². Στη συνέχεια, η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, με μελέτες της όπως τα *ελληνικά χριστουγεννιάτικα φαγητά και ο συμβολισμός τους*, ανήκει στους επιστήμονες που ενισχύουν τη μελέτη της τροφής ως ανεξάρτητο πεδίο⁹³. Ο Στέφανος Ήμελλος και η Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη εντάσσουν την τροφή στο ερωτηματολόγιο *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του Ελληνικού Λαού*⁹⁴ και ο Στέφανος Ήμελλος ασχολείται με την τροφή σε σχετικό κεφάλαιο στα *Ζητήματα παραδοσιακού υλικού βίου (ενδεικτικές επισημάνσεις)*⁹⁵. Στη συνέχεια πλήθος λαογράφων προσπάθησαν με το έργο τους να αναδείξουν την κοινωνική αξία της τροφής, όπως ο Μ. Μερακλής στο άρθρο του *η διατροφή των Ελλήνων*⁹⁶, ο Άγγελος Ν. Δευτεραίος με τη μελέτη του

⁸⁸ Κυριακίδης Π. Στίλπων «Τα κόκκινα αυγά του Πάσχα» *Πεπραγμένα Θ Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου* τόμος Γ εν Θεσσαλονίκη 1958. Σελ. 5-13

⁸⁹ Μέγας Α. Γ «Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας» *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* τ. Α (1939) σελ.99-154, *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* τ. Β (1940) σελ. 118-205, *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* τ. Γ-Δ (1941-1942) σελ.77-195, *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* τ. Ε-ΣΤ (1943-1944) σελ.86-144, *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* τ. Ε (1945-1949) σελ. 3-100. Ανατύπωσις Αθήναι 1975.

⁹⁰ Σπυριδάκης Κ.Γ *Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης*. Εν Αθήναις 1962.

⁹¹ Χρυσού-Καρατζά Κυριακή 'Η ιστορική διαδρομή της τροφής ως πολιτιστικού φαινομένου στν ελλαδικό χώρο' στο Αλεξιάδης Αλ. Μηνάς, Κούζας Χ. Γεώργιος (επιμ.) *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας*. Τόμος ΜΒ' (42) (2010-2012) Ο.π. Σελ. 975

⁹² Λουκάτος Δημήτριος *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Ο.π.

⁹³ Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη *Λαογραφικά Μελετήματα Ι*. Αθήνα, 1979. Σελ. 146-160

⁹⁴ Ήμελλος Δ. Στέφ., Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικ. *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (ερωτηματολόγιο)*. Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983, προλογικό σημείωμα σελ. ε έως ζ'

⁹⁵ Ήμελλος Δ. Στέφ. *Ζητήματα παραδοσιακού υλικού βίου (ενδεικτικές επισημάνσεις)* Αθήνα 1993, σελ. 65-108

⁹⁶ Μερακλής Μ. *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα, λαϊκή τέχνη*. Τρίτη έκδοση συμπληρωμένη. Ο.π. σελ. 117

για το ψωμί⁹⁷, η Μαρία Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, ο Γεώργιος Θανόπουλος με την Ε. Σπαθάρη Μπεγλίτη με την *Παραδοσιακή διατροφή και διατροφικές συνήθειες στην νεότερη Ελλάδα*⁹⁸ κá. Πλέον, η Λαογραφία, ως επιστήμη που μελετά την ανθρώπινη φύση και έκφραση, δίνει ιδιαίτερη σημασία στις διατροφικές συνήθειες του λαού αλλά και στις επιμέρους δραστηριότητες που σχετίζονται τόσο με την παραγωγή όσο και τη λήψη τροφής⁹⁹. Συγκεκριμένα, οι τρόποι παραγωγής, η εισαγωγή στο σπίτι, η προετοιμασία και η κατανάλωση της τροφής, μαζί με θρησκευτικές και εθιμικές πρακτικές σχετικές με την τροφή, είναι ζητήματα που άπτονται της λαογραφικής μελέτης¹⁰⁰.

Βέβαια, είναι σημαντικό το γεγονός ότι εξετάζοντας κάποιος τις διατροφικές συνήθειες μιας περιοχής και τη θέση ενός αγαθού σε αυτές, όπως το πορτοκάλι, ανάγεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προσέγγισης. Το πλαίσιο αυτό δε θα μπορούσε να είναι άλλο από τη μεσογειακή διατροφή, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Πραγματικό ενδιαφέρον για τη μεσογειακή διατροφή εκδηλώθηκε κατά τη δεκαετία του 1950. Η Ελλάδα, η Ιταλία, το Μαρόκο, η Γαλλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Κροατία είναι οι χώρες των οποίων οι διατροφικές συνήθειες αποτέλεσαν την έμπνευση για το συγκεκριμένο είδος διατροφής. Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της δίαιτας περιλαμβάνουν αναλογικά υψηλή κατανάλωση ελαιολάδου, όσπρια, ανεπεξέργαστα δημητριακά, φρούτα και λαχανικά, μέτρια προς υψηλή κατανάλωση ψαριού, μέτρια κατανάλωση γαλακτοκομικών προϊόντων (κυρίως τυρί και γιαούρτι), μέτρια κατανάλωση κρασιού, και χαμηλή κατανάλωση κρέατος¹⁰¹. Ο όρος επινοήθηκε από τον φυσιολόγο Άνσελ Κις για να περιγράψει το μοντέλο διατροφής, το οποίο ακολουθούσαν οι λαοί των μεσογειακών χωρών που συμπεριλαμβάνονταν στη Μελέτη των Επτά Χωρών¹⁰². (Ιταλία, Ελλάδα, Ισπανία κ.α.) Στη *Διεθνή Διάσκεψη για τις Μεσογειακές Διατροφές* το 1993 αποφασίστηκε τι θα θεωρείται υγιεινή, παραδοσιακή Μεσογειακή διατροφή και το 1995 μια ομάδα επιστημόνων

⁹⁷ Δευτεραίος Ν. Άγγελος «Το ψωμί ως δώρο στις κοινωνικές σχέσεις του ελληνικού λαού» *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας* 25 (1977-1980) Αθήνα 1981, σελ. 136-149

⁹⁸ Θανόπουλος Γ, Σπαθάρη-Μπεγλίτη Ε. «Παραδοσιακή διατροφή και διατροφικές συνήθειες» *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα II: Οι Νεότεροι Χρόνοι*. Τόμ. Α' *Ο Νεότερος Λαϊκός Βίος*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2002, σελ. 113-140

⁹⁹ Ημελλος Δ. Στέφανος *Η τροφή από λαογραφική άποψη*, Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τόμος ΚΗ (1979-1985).

¹⁰⁰ Λουκάτος Σ. Δημήτριος. *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. ό.π.

¹⁰¹ Godman H. *Adopt a Mediterranean diet now for better health later*. Harvard Health Publications, Harvard University, Boston 2013

¹⁰² Serge Renaud, *Η Μεσογειακή διατροφή: Κρητική δίαιτα*, εκδόσεις Τραυλός, Αθήνα 2001

του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ δημιούργησε την "*Πυραμίδα της Μεσογειακής Διατροφής*".¹⁰³

Η αξία της αναγνωρίστηκε, έτσι ώστε το 2003 η UNESCO πρόσθεσε τη Μεσογειακή διατροφή στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ιταλίας (δικαιούχος), της Γαλλίας, του Μαρόκο, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Ελλάδας, της Κύπρου και της Κροατίας, καθώς "Η Μεσογειακή διατροφή περιλαμβάνει ένα σύνολο δεξιοτήτων, γνώσεων, τελετουργικών συμβόλων και παραδόσεων σχετικά με τις καλλιέργειες, τη συγκομιδή, το ψάρεμα, την κτηνοτροφία, τη συντήρηση, την επεξεργασία, το μαγείρεμα, και ιδίως την παροχή και την κατανάλωση των τροφίμων."¹⁰⁴ Όπως τονίζεται από τον ορισμό της UNESCO, τα χαρακτηριστικά της μεσογειακής διατροφής αποτελούν τα ζητούμενα της λαογραφικής έρευνας.

Οι παραδοσιακές κοινωνίες ανέκαθεν συντηρούνταν με τα πρότυπα της μεσογειακής διατροφής πολύ πριν διακριθεί σε σχέση με άλλα είδη διατροφής. Η Αργολίδα ήταν μια κοινωνία η οποία βασίστηκε και ακόμα βασίζεται στα παράγωγα της εύφορης γης της. Η ελιά, το λάδι, τα όσπρια, το κρέας και τα εσπεριδοειδή απαρτίζουν τις διατροφικές συνήθειες των κατοίκων τόσο των πόλεων του Άργους και του Ναυπλίου όσο και της ευρύτερης περιοχής, τα λεγόμενα καμποχώρια (χωριά στη Αργολική πεδιάδα: Ανυφί, Αγία Τριάδα, Παναρήτι, Αργολικό κ.ά.). Στο συγκεκριμένο διατροφικό διάγραμμα, το πορτοκάλι αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι. Μάλιστα, είναι τόσο σημαντικό και βασικό στοιχείο καθώς αποτελεί την τρίτη πιο γνωστή και οικεία γεύση έπειτα από τον καφέ και τη βανίλια.

Η ένταξη του πορτοκαλιού στην τοπική κουζίνα της Αργολίδας έγινε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα από το 1950 και ύστερα. Φυσικά, πορτοκάλια υπήρχαν και νωρίτερα και συγκεκριμένα η ποικιλία που ονομάζεται κοινό πορτοκάλι. Βέβαια, η έλευση νέων ποικιλιών, όπως το Μέριλυν, αλλά και η υιοθέτηση δυτικών προτύπων μαγειρικής και γαστρονομίας (π.χ. γαλλική κουζίνα και ζαχαροπλαστική) κατά τη μεταπολεμική περίοδο, έφερε μια έκρηξη στην μαγειρική χρήση του πορτοκαλιού. Παράλληλα, η επιστημονική πρόοδος στον τομέα της ιατρικής και της διατροφής, έφερε στο προσκήνιο νέες πληροφορίες σχετικά με τις θρεπτικές αξίες που προσφέρουν στον άνθρωπο τα φρούτα με την κατανάλωσή τους. Το πορτοκάλι,

¹⁰³ Δημόπουλος Κ. (επιμ.) *Η διατροφή μας σήμερα*. Εκδόσεις Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2001

¹⁰⁴ «Mediterranean diet – intangible heritage – Culture Sector - UNESCO». Στο www.unesco.org

ως ένα από τα πιο δημοφιλή «ξινά» στην περιοχή της Αργολίδας, χαίρει εκτίμησης τόσο από τους καλλιεργητές όσο και από τους καταναλωτές. Δεν είναι μόνο η ξεχωριστή καλλωπιστική του αξία, αλλά κυρίως οι πολύ γευστικοί του καρποί, οι οποίοι είναι πολύ θρεπτικοί και έχουν ουσίες όπως η Βιταμίνη C.¹⁰⁵

Η θρεπτική αξία του πορτοκαλιού, είτε ως φρούτου είτε ως χυμού, έχει αναφερθεί και τονιστεί ιδιαίτερα από τους πληροφορητές. Ο Παναγιώτης Σώτος, ο οποίος είναι καλλιεργητής και έμπορος πορτοκαλιών, τόνισε πως στις λαϊκές αγορές οι καταναλωτές προτιμούν τα πορτοκάλια λόγω των θρεπτικών συστατικών τους και ιδιαίτερα όσα προέρχονται από τον αργολικό κάμπο. Ακόμη, έντονο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι όλοι πληροφορητές μικρότερης ηλικίας (μαθητές του Δημοτικού) ανέφεραν το πόσο σημαντική είναι η κατανάλωση του φρούτου αυτού λόγω της βιταμίνης C, τόσο από τους ενήλικες όσο και από τα παιδιά. Η Έλενα, 10 ετών, γράφει: *Μου αρέσει πολύ το πορτοκάλι. Μου αρέσει η γεύση του αλλά πολύ περισσότερο ο χυμός του. Το πορτοκάλι είναι αρκετά σημαντικό για εμένα. Ο χυμός του για τη διατροφή μου είναι πάρα πολύ υγιεινός αλλά όχι μόνο αυτό. Με δυναμώνει και με κάνει να είμαι χαρούμενη όλες τις ώρες.[...] Στην πόλη μου ο χυμός πορτοκαλιού μας αλλάζει διάθεση.[...] Η γνώμη μου είναι ένα πορτοκάλι την ημέρα το γιατρό τον κάνει πέρα! Κάθε μέρα πρέπει να τρώμε ένα πορτοκάλι για να νιώθουμε καλά και υγιείς. Γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι για τους κατοίκους της πόλης του Άργους (σε όλο το ηλιακό φάσμα), αλλά και του υπόλοιπου νομού, η κατανάλωση του πορτοκαλιού είναι πάνω από όλα ζήτημα υγείας. Η κατανάλωσή του πραγματοποιείται με ποικίλους τρόπους. Βασική είναι η ωμή βρώση του όπως και η χυμοποίησή του.*

Όμως, το πορτοκάλι ως βασικό παράγωγο της περιοχής, ακολουθεί την εξελικτική πορεία της διατροφικής ακολουθίας και συνήθειας των κατοίκων. Ως βασικό συστατικό, το πορτοκάλι χρησιμοποιείται για την παρασκευή πολλών γλυκών και φαγητών. Τα κουλουράκια και το κέικ πορτοκαλιού είναι βασικά γλυκίσματα που παρασκευάζουν οι νοικοκυρές, όπως η Αντωνία Σ., 60 ετών, η οποία τονίζει πως: *Το γλυκό πορτοκαλάκι θέλει όλο το μείγμα μέσα, όχι μόνο τη φλίδα.. Τάρτες, πορτοκαλόπιτες, μπισκότα έως ποτά όπως λικέρ με βάση το πορτοκάλι και το χυμό του. Ακόμη, πολλές είναι οι συνταγές που βασίζονται στο πορτοκάλι, όπως το χοιρινό κρέας ψημένο στο φούρνο με χυμό πορτοκαλιού.*

¹⁰⁵Βελουδάκη Αφροδίτη-Ζώτα Κωνσταντίνα (επιμέλεια έκδοσης) *Εθνικός διατροφικός οδηγός για ενήλικες*. Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής Prolepsis, Αθήνα 2014

Η υιοθέτηση νέων προτύπων και συστατικών στις παραδοσιακές τοπικές κουζίνες σχετίζεται άμεσα με την τοπική παραγωγή κάθε τόπου. Η παραγωγή ορίζει την ποσότητα και τον τρόπο κατανάλωσης ενός αγαθού. Τα προϊόντα κάθε περιοχής όπως τα όσπρια, τα λαχανικά και τα φρούτα δε θα μπορούσαν να απουσιάζουν από το λαϊκό διαιτολόγιο. Παράλληλα, στο πλαίσιο του παραδοσιακού πολιτισμού, οι Έλληνες έτρωγαν στο πάτωμα γύρω από το σοφρά καθισμένοι σταυροπόδι. Η Κωνσταντίνα Τσάκωνα, 107 ετών, ανέφερε ότι *τάιζε τα παιδιά της χαμαί* στο πάτωμα με χυλό και πολύ σπάνια κρέας. Η αλλαγή στη συγκεκριμένη συνήθεια και η υιοθέτηση τραπεζαρίας έγινε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁰⁶. Οι νέες συνήθειες έφεραν και νέα δεδομένα, με τις νοικοκυρές να πειραματίζονται και να εντάσσουν «τολμηρά συστατικά» στη μαγειρική διαδικασία, όπως φρούτα σε αλμυρά φαγητά.

Επιπροσθέτως, ένας ακόμη παράγοντας που καθορίζει τις διατροφικές συνήθειες είναι οι ειδικές περιστάσεις που εντάσσονται στον κύκλο της ζωής. Ο γάμος, η γέννηση, η βάπτισμα, ο θάνατος είναι καταστάσεις διαβατηριακού χαρακτήρα¹⁰⁷, οι οποίες συνοδεύονται από τα κατάλληλα εδέσματα. Αλλά και το λαϊκό εορτολόγιο και η θρησκευτική ζωή του λαού αντανakλώνται σε συγκεκριμένες διατροφικές επιταγές. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα φρούτα προτιμούνται κατά τη διάρκεια της νηστείας αλλά και σε μεγάλες γιορτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την πόλη του Άργους είναι η εορτή της Παναγίας της Κατακεκρυμμένης ή ευρέως γνωστής ως Πορτοκαλούσα. Οι κάτοικοι της πόλης (και όχι μόνο), την ημέρα που εορτάζουν τα Θεοφάνια (6 Ιανουαρίου) έχουν τη δυνατότητα να πάρουν στην οικία τους ένα πορτοκάλι από τη Μονή, το οποίο έχει αγιασθεί με αγιασμό. Το συγκεκριμένο αγιασμένο πορτοκάλι θα πρέπει να το φυλάξουν στο εικονοστάσι και να το καταναλώσουν τη Μεγάλη Παρασκευή. Έως τότε, το πορτοκάλι δεν έχει χαλάσει, αντιθέτως παραμένει ζουμερό και γευστικό, όπως τονίζει ο μοναχός της Μονής της Παναγίας Πορτοκαλούσας, πάτερρας Ιωσήφ.

Το πορτοκάλι έχει ενταχθεί και χαρακτηρίζει απόλυτα την παραδοσιακή τοπική κουζίνα και διατροφή. Κάθε σπίτι και κάθε νοικοκυρά διαθέτει πορτοκάλια στην κουζίνα της για τις πολυποίκιλες χρήσεις τους στον τομέα της μαγειρικής. Η

¹⁰⁶Καμηλάκη-Πολυμέρου Αικατερίνη, Καραμανές Ευάγγελος *Λαογραφία: παραδοσιακός πολιτισμός*, Σειρά: πολιτισμός-τέχνες-διαχείριση ελεύθερου χρόνου. Ό.π.σελ.53-54

¹⁰⁷Διαβατήριες Τελετουργίες (rites of passage): Είναι τελετουργίες κατά τις οποίες το άτομο ή μία ομάδα ατόμων περνούν από μία κατάσταση σε μια άλλη π.χ. η ανύμφευτη κοπέλα μέσω του γάμου αλλάζει ιδιότητα και μετατρέπεται σε νυμφευμένη. Αποτελούνται από 3 στάδια: τον αποχωρισμό, τη μετάβαση και την ενσωμάτωση στη νέα κατάσταση. Gennep Arnold Van *Τελετουργίες Διάβασης. Συστηματική Μελέτη των Τελετών*. Εκδόσεις Ηριδανός, Αθήνα 2016.

Χριστίνα Μ. αναφέρει: *Οποσδήποτε υπάρχουν πορτοκάλια στην κουζίνα. Είναι κομμάτι πολλών φαγητών και γλυκών. Πέρα από το γλυκό του κουταλιού, ο χυμός και το ξύσμα του πορτοκαλιού είναι συστατικά που βάζω κάθε χρόνο στη Βασιλόπιτα που φτιάχνω για την οικογένειά μου.* Και η Παναγιώτα Ψ. συμφωνεί ότι: [...] *ο χυμός είναι σημαντικός για τα παιδιά μου και επίσης τον χρησιμοποιώ για να μαγειρέψω το χοιρινό κρέας με πατάτες στο φούρνο.* Η ένταξη του πορτοκαλιού, ως απόρροια της παραγωγικής και οικονομικής ζωής των κατοίκων, στη διατροφική εικόνα που παρουσιάζει η περιοχή της Αργολίδας, γίνεται φυσικά, μέσα από μια εξελικτική διαδικασία, που όμως δείχνει την ανάγκη για υιοθέτηση ενός τοπικού προϊόντος. Η Κατίνα Κουτσοποδιώτη, 87 ετών, ανέφερε ότι: *Έχουμε πορτοκάλια στο περιβάλλον και τα βάζω στο φαγητό και στα γλυκά. Και οι νύφες μου έβαζαν στα κρέατα αλλά και σε πίτες σαν την πορτοκαλόπιτα.* Η τοπικότητα είναι αυτή που δίνει ταυτότητα τόσο στα αγαθά όσο και στους κατοίκους μιας περιοχής, ως φορείς του τοπικού παραδοσιακού πολιτισμού της.

Οι κάτοικοι ως φορείς πολιτισμού και εκφραστές του, υπακούουν σε μια κουλτούρα, έναν τρόπο ζωής και διαχείρισης των αγαθών, όπως το πορτοκάλι, όμως δεν νιώθουν αίσθημα ντροπής ή μειονεξίας απέναντι στις επιταγές της σύγχρονης ρορ κουλτούρας που επιβάλλει νέα μοντέλα και πρότυπα ακόμη και στις διατροφικές συνήθειες. Γι' αυτό το λόγο, ως συνολική κουλτούρα, η παραδοσιακή κουζίνα, είναι μια κουζίνα χωρίς αίσθημα κατωτερότητας για την παραδοσιακή, τοπική, εθνοτική καταγωγή της¹⁰⁸. Οι διατροφικές συνήθειες της τοπικής κοινωνίας είναι μια αλληλουχία από τις προτιμήσεις, τις συνήθειες, το λαϊκό αίσθημα σε όλες τις εκφάνσεις του και διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες και τις πρώτες ύλες που παράγει ο τόπος. Αντίθετα, η παραδοσιακή κουζίνα έχει βρει τον τρόπο και συνυπάρχει ομαλά με τα νέα υλικά. Έτσι, αποκτά μια ματιά προς τα έξω και μετατρέπεται σε μια εξωστρεφή κουζίνα, εξωστρεφή μαγειρική, εξωστρεφή διατροφή. Αυτό το στοιχείο είναι που ενισχύει και διατηρεί το αίσθημα της τοπικότητας και συνάμα της διαφορετικότητας, το αίσθημα της μοναδικότητας¹⁰⁹.

¹⁰⁸Ματάλα Αντωνία-Λήδα *Ανθρωπολογία της τροφής*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008, σελ.55-70

¹⁰⁹Ζαχαράκη Όλγα *Σκύρος: διατροφή & παράδοση*. Εκδόσεις: Ευβοϊκές Εκδόσεις Κίνητρο Ε. Καλέμη, Αθήνα 2009, σελ. 95-110

IV. ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙ

4.1 Διαθλάσεις της φύσης στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό: εθιμικές πρακτικές και λαϊκή λατρεία

4.1.1 Το πορτοκάλι σε έθιμα στην Ελλάδα

Η φύση, η ζωή της υπαίθρου και το ελληνικό τοπίο κατέχουν σημαντική θέση στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Άλλοτε ως σύμβολο κι άλλοτε ως σκηνικό δράσης, άλλοτε ως μεταφορά μιας συναισθηματικής κατάστασης κι άλλοτε ως φορέας υπέρτατων αξιών, η φύση έχει άπειρες αντανakλάσεις στην ελληνική παράδοση και στις εκδηλώσεις του λαού. Πολλά έθιμα, τελετουργίες και πρακτικές είναι συνυφασμένες με τον φυσικό πλούτο της ελληνικής υπαίθρου. Άλλωστε, ένα μεγάλο πλήθος τελετουργιών πραγματοποιούνται με στόχο είτε την καρποφορία της γης, είτε την πρόκληση βροχής και γενικότερα την ευμένεια της φύσης απέναντι στην ανθρώπινη δραστηριότητα όπως η γεωργία.

Πολλά είναι τα φυσικά αγαθά που παρατηρούνται στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Λουλούδια όπως οι τουλίπες, τα γαρίφαλα και τα αμπέλια αποτελούν στοιχεία της λαϊκής τέχνης π.χ. ξυλογλυπτική, κεντητική κ.ά. Ακόμη, τα φυτά παίζουν σημαντικό ρόλο και κατά τη διεκπεραίωση ποικίλων τελετουργιών. Ανάμεσά τους συγκαταλέγεται και το πορτοκάλι. Πανελληνίως, το πορτοκάλι συναντάται σε αρκετά μέρη ως στοιχείο κατά την τέλεση τελετουργιών και εθίμων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το φλάμπουρο. Το φλάμπουρο ή αλλιώς μπαϊράκι, ήταν αναπόσπαστο στοιχείο του γάμου κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Ήταν ένα λάβαρο με κόκκινο ύφασμα, κατασκευασμένο από καλάμι και στην κορυφή ήταν καρφωμένο ένα πορτοκάλι (ή μήλο σε κάποιες περιοχές). Το πορτοκάλι είχε συνήθως επάνω του καρφωμένα αποξηραμένα γαρίφαλα. Ως στόχο είχε την αποτροπή του κακού ματιού και της κακοδαιμονίας αλλά και την ευοίωνα πρόκληση της γονιμότητας του νέου ζευγαριού (όπως εκφράζεται μέσα από την ύπαρξη καρπών, όπως το πορτοκάλι). Η συγκεκριμένη χρήση του πορτοκαλιού παρατηρείται σε περιοχές όπως, η Βόρεια Ελλάδα, η Στερεά Ελλάδα π.χ. Θήβα και πιο αραιά στην Πελοπόννησο, π.χ. στα ορεινά χωριά της Αργολίδας¹¹⁰. Στη Δυτική Θράκη, οι «μπρατίμισσες», οι φίλες της νύφης, καθώς τη συνόδευαν στην εκκλησία χόρευαν καθιστούς και μαντηλοφόρους

¹¹⁰ Αλεξάκης Π. Ελευθέριος, *Η σημαία στο γάμο. Τελετουργία, εξάπλωση, προέλευση*. Εθνολογική μελέτη, Αθήνα 1990, σελ. 8. Διαθέσιμο στο www.societyforethnology.gr

χορούς, ενώ ταυτόχρονα κρατούσαν καθρέφτες ως ένδειξη καθαρότητας της νύφης, στολισμένες ψάθινες σκούπες και ένα σταυρό κατασκευασμένο από κλωνάρια οποιός ήταν στολισμένος με μήλα, πορτοκάλια και κόκκινες φούντες¹¹¹.

Παράλληλα, το πορτοκάλι σε πολλές περιοχές της χώρας είναι ένα από τα κυρίαρχα στοιχεία θρησκευτικών τελετών. Στην περιοχή του Ασβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης κάθε χρόνο αναβιώνει το έθιμο με τα πορτοκάλια. Στη μέση της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου τοποθετείται ένα τραπέζι στολισμένο με κλαδιά κυπαρισσιού και πορτοκάλια. Καθώς θα ψάλλεται η θεία λειτουργία, το τραπέζι θα περιστοιχίσουν μικρά παιδιά, που θα κρατούν κεριά στολισμένα με πορτοκάλια. Μετά την απόλυση της θείας λειτουργίας οι εκκλησιαζόμενοι θα πάρουν από ένα κλωνάρι κυπαρισσιού και ένα πορτοκάλι, τα οποία θα τοποθετήσουν στο εικονοστάσιο του σπιτιού τους¹¹². Το έθιμο προβλέπει ότι τα στολισμένα κεριά τα προσφέρουν στα παιδιά οι νονές και οι νονοί τους την παραμονή ή την προπαραμονή των Θεοφανίων, ενώ αν δεν βρίσκονται στο Ασβεστοχώρι, το έθιμο τηρείται από τους γονείς ή τους υπόλοιπους συγγενείς. Μάλιστα τα παλιότερα χρόνια τα στολισμένα κεριά κρατούσαν και όλες οι αρραβωνιασμένες κοπέλες, χωρίς όμως τα πορτοκάλια. Η λαμπάδα ήταν στολισμένη με μια κόκκινη κλωστή και το φλουρί το πρόσφερε σε κάθε κοπέλα η πεθερά της. Το κυπαρίσσι συμβολίζει την αιωνιότητα και το πορτοκάλι την υγεία, ενώ και τα δύο προσφέρονται από κατοίκους του χωριού. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι το συγκεκριμένο έθιμο το έφεραν στο Ασβεστοχώρι ξενιτεμένοι παλιοί κάτοικοι της περιοχής από τους Αγίους Τόπους¹¹³.

Ακόμη μία παρουσία του πορτοκαλιού σε εθιμική τελετή είναι αυτή στο Λιτόχωρο Μακεδονίας. Είναι το έθιμο του δέντρου της εκκλησίας και έχει βυζαντινές ρίζες. Πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια του Δωδεκαημέρου στις δύο εκκλησίες του χωριού, τον Άγιο Νικόλαο και τον Άγιο Δημήτριο. Το δέντρο της εκκλησίας είναι συνήθως κλωνάρι από πυξάρι, δέντρο αειθαλές που φυτρώνει στα χαμηλότερα επίπεδα του Ολύμπου, με ιδιαίτερη ευωδία που συγγενεύει με εκείνη του μοσχοθυμιάματος. Στερεωμένο πάνω σε μια κάσα με κοκκινόχρωμα, το τοποθετούν κάτω από τον κεντρικό πολυέλαιο του ναού. Σε όλα τα κλαδιά κρεμούν πορτοκάλια και στην κορυφή ένα χάρτινο άστρο επενδυμένο με χρυσό ή ασημί χαρτί. Το

¹¹¹Μηνούδη Σπ. Θεοδώρα, *ΘΡΑΚΗ Αντίλαλοι της Ανατολικής Ρωμυλίας*. Εκδόσεις Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης 2008, σελ. 66-80.

¹¹²Αραμπατζή Χριστίνα-Χατζηαστερίου Αναστασία, *Ασβεστοχώρι, Ιστορία-Παράδοση*. Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 92

¹¹³Άρθρο *Το έθιμο με το πορτοκάλι αναβίωσε στο Ασβεστοχώρι*. Στο www.voria.gr

συγκεκριμένο δέντρο στήνεται από την ημέρα των Χριστουγέννων και «ξαρματώνεται» την ημέρα των Φώτων, η οποία αποτελεί την τελευταία ημέρα του Δωδεκαημέρου. Στη συνέχεια, τα πορτοκάλια μοιράζονται σε όλους τους ενορίτες από τον καντηλανάφτη του ναού με αντάλλαγμα το σχετικό φιλοδώρημα. Κάθε νοικοκύρης θεωρεί μεγάλη τιμή την έλευση του καντηλανάφτη στο σπίτι του με σκοπό να του προσφέρει πορτοκάλι από το ναό. Παλαιότερα, που όλες οι κατοικίες είχαν τζάκι, τοποθετούσαν το πορτοκάλι στο περβάζι του τζακιού και το χαίρονταν για τουλάχιστον ένα εικοσιτετράωρο. Στη συνέχεια, η σπιτονοικοκυρά, όπως και σήμερα, μοίραζε το πορτοκάλι, που έχει ευλογηθεί στην εκκλησία καθ' όλο το Δωδεκάημερο, φέρνει την ευλογία και με ευοίωνο τρόπο συμβολίζει την αφθονία της τροφής κλπ. για τα μέλη της οικογένειας¹¹⁴.

Τέλος, σημαντική αναφορά για τη χρήση του πορτοκαλιού, στο Άργος, γίνεται στο Χειρόγραφο 69 της Αιμιλίας Θωμοπούλου (1966), από το Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου και Λαογραφίας, του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συγκεκριμένα, πληροφορούμαστε ότι *όταν θέλουν να κάνουν μπάνιο το νεογέννητο την τρίτη μέρα, βράζουν στο νερό όλα τα μυρωδικά φύλα λεμονιάς, πορτοκαλιάς, μανταρινιάς, παίρνουν το ζουμί και κάνουν το μπάνιο του παιδιού*. Μέσα από την πρακτική αυτή, οι νέες μητέρες προσφέρουν στα νεογέννητα τις ευεργετικές ιδιότητες των εσπεριδοειδών, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και το πορτοκάλι¹¹⁵.

4.1.2 Θεοφάνια

Τόσο στη Λευκάδα, όσο και στο Ναύπλιο ανήμερα των Θεοφανίων, τελείται το αγίασμα των πορτοκαλιών, έθιμο κατάλοιπο της εποχής της Ενετοκρατίας, όπως ανέφερε ο πατήρ Ιωσήφ. Η Αντωνία Σ. 60 ετών, κάτοικος Ναυπλίου ανέφερε: *βουτάνε παιδάκι μου πολλά παλικάρια για να πιάσουν το σταυρό και κρατάνε και πορτοκάλια. Εγώ τα κρατάω και τα τρώω τη Μεγάλη Παρασκευή και δεν έχουν χαλάσει*. Οι πιστοί που βουτούν για να πιάσουν το σταυρό στη θάλασσα κρατούν δυο-τρία πορτοκάλια δεμένα με σπάγκο, τα οποία κρατούν στο εικονοστάσι χωρίς να

¹¹⁴ Παραφεντίδου Αλεξάνδρα, *Το έθιμο του δένδρου των Θεοφανείων στις εκκλησίες του Λιτόχωρου*. Άρθρο, περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ, Τεύχος 8°, Ιανουάριος 1973

¹¹⁵ Θωμοπούλου Αιμιλία, Χειρόγραφο 69 (1966) *Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου Λαογραφίας. Τμήμα Φιλολογίας. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ.52

μουχλιάσουν για έναν ολόκληρο χρόνο. Τα κρατούν ως ευλογία για την κατοικία και την οικογένειά τους. Τον επόμενο χρόνο τα πετούν στη θάλασσα και βουτούν με νέα, φρέσκα πορτοκάλια. Η συγκεκριμένη πρακτική πραγματοποιείται με στόχο την καλή σοδιά και γεωργική παραγωγή τόσο των πορτοκαλιών, όσο και των υπόλοιπων εσπεριδοειδών τα οποία είναι η κυρία γεωργική ασχολία πολλών κατοίκων στην Αργολίδα.

Το πορτοκάλι εντάσσεται σε μία ακόμη τελετουργία, τον Μεγάλο Αγιασμό ανήμερα των Θεοφανίων. Μέσα στο αγιασμένο νερό, ο μοναχός τοποθετεί πορτοκάλια τα οποία έχουν αγιασθεί μέσω της ευχής του αγιασμού των Θεοφανίων. Τα συγκεκριμένα πορτοκάλια μοιράζονται μαζί με το αγίασμα και οι πιστοί τα τοποθετούν στο εικονοστάσι του σπιτιού τους, ως τη Μεγάλη Παρασκευή, οπότε και τα καταναλώνουν. Ως θαύμα χαρακτηρίζει ο πατήρ Ιωσήφ το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα πορτοκάλια δεν χαλούν ούτε μουχλιάζουν, αλλά μένουν αναλλοίωτα και φρέσκα όπως την ημέρα της γιορτής των Φώτων. Πολλοί πιστοί μαρτυρούν το συγκεκριμένο γεγονός, όπως ο ψάλτης του ναού, του οποίου τα αγιασμένα πορτοκάλια μπερδεύτηκαν με άλλα και όπως προέκυψε, δεν χάλασαν ούτε μούχλιασαν. Μπορεί να αφυδατωθούν και να αποξηρανθούν, όμως δεν χαλούν όπως τα υπόλοιπα πορτοκάλια. Η συγκεκριμένη πρακτική δείχνει τον κοινό τρόπο δράσης και αντίληψης απέναντι στα αγιασμένα κατά τα Θεοφάνια πορτοκάλια ως σύμβολα ιερότητας και ευλογίας. Ο Μεγάλος Αγιασμός θα μπορούσε να θεωρηθεί σύμβολο επεξεργασίας επειδή καθοδηγεί τα μέλη της κοινότητας και βοηθά στην ταξινόμηση της εμπειρίας, ενώ τα αγιασμένα πορτοκάλια αποτελούν ιερά σύμβολα που προστατεύουν τη σοδιά αλλά και την οικογένεια καθ' όλη την περίοδο έως το Πάσχα¹¹⁶.

Οι πρακτικές επαναλαμβάνονται σε ετήσια βάση τόσο από το μοναχό όσο και από τους πιστούς. Η γιορτή των Θεοφανίων, με τη Θεία Λειτουργία και το αγίασμα των πορτοκαλιών υποδεικνύει στους πιστούς τον τρόπο με τον οποίο οφείλουν να πράξουν και να χρησιμοποιήσουν το πορτοκάλι για τις επόμενες 50 ημέρες, ως τη Μεγάλη Παρασκευή. Παράλληλα, ο Παναγιώτης Σώτος, 36 ετών καλλιεργητής εσπεριδοειδών, αναφέρεται και στον αγιασμό των χωραφιών με αγιασμένο νερό ανήμερα της γιορτής των Θεοφανίων και τονίζει ότι: *Απλά ξέρω ότι στα Θεοφάνια παίρνουμε αγιασμό και ρίχνουμε στα χωράφια έτσι να τα αγιάσουμε*. Ολόκληρη η

¹¹⁶Χρυσανθοπούλου Βασιλική *Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς*. Ο.π.

διαδικασία, που περιλαμβάνει δράσεις και αντιλήψεις όπως ο αγιασμός, η μεταφορά και τοποθέτηση στο εικονοστάσι, η πίστη στην αναλλοίωτη μορφή του πορτοκαλιού, η κατανάλωσή του τη Μεγάλη Παρασκευή όπως και η μεταφορά αγιασμού στο περιβόλι με σκοπό την προστασία αλλά και την ευλογία των δέντρων ώστε να έχουν την επιθυμητή καρποφορία και παραγωγή. Αναδεικνύουν το πορτοκάλι ως σημαντικό σύμβολο-κλειδί των κατοίκων του Άργους. Η συγκεκριμένη πρακτική, που τελείται στις 6-1, εντάσσεται στις εθιμικές πρακτικές που σχετίζονται με τη λαϊκή λατρεία.

Η λαϊκή θρησκευτική ζωή και η λαϊκή λατρεία αποτελούσε και αποτελεί πάντοτε μία από τις κύριες κοιτίδες λαογραφικής έρευνας. Η λατρεία αποτελεί κομμάτι της ζωής του λαού ήδη από την αρχαιότητα και ακολουθώντας μια εξελικτική πορεία, η πίστη πέρασε από την ειδωλολατρία στη θρησκευτική χριστιανική δοξασία. Η λατρεία ως λέξη σημαίνει «υπηρεσία». Η λαϊκή λατρεία είναι η μελέτη της τελετουργίας και των εθίμων ως προς τις «μαγικο-θρησκευτικές» τους εκφάνσεις, εξετάζοντας σφαιρικά την ανθρώπινη συμπεριφορά προς όλες τις ανώτερες δυνάμεις¹¹⁷. Η λατρεία γίνεται υπηρεσία του θείου προς τις ανθρώπινες ανάγκες, που σχετίζονται είτε με τις εποχικές εναλλαγές είτε με τη διατροφική παραγωγή¹¹⁸. Μέσα από τις παραγωγικές διαδικασίες ο άνθρωπος συνδέεται συμβολικά με το φυσικό περιβάλλον και ολόκληρη η κοινότητα στηρίζεται σε αυτό. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται μια διαλεκτική σχέση μεταξύ της κοινωνικής οργάνωσης και της οικολογίας που εκφράζεται μέσα από τις τελετουργίες¹¹⁹.

Οι εθιμικές αυτές πρακτικές πολύ συχνά εντάσσονται στις διαβατήριες τελετουργίες, αποτελούν επιβίωση ή αναβίωση παλαιότερων πρακτικών ή ακόμη εμπεριέχουν τυπικά μοτίβα τα οποία καθορίζουν τον τρόπο επιτέλεσης κάθε στοιχείου του εθίμου. Όλα αυτά τα γνωρίσματα δεν είναι άγνωστα από τους κατοίκους των πόλεων. Αρκετά έθιμα τελούνται στα αστικά περιβάλλοντα, με τους κατοίκους να έχουν ενεργούς ρόλους στην επιτέλεση των εθίμων. Έτσι και στην πόλη του Άργους, ανήμερα της γιορτής των Θεοφανίων, τελείται ο Μεγάλος Αγιασμός,

¹¹⁷Χρυσανθοπούλου Βασιλική, 'Από τη λαϊκή λατρεία στην τελετουργία και τη θρησκευτική συμπεριφορά: «Η μεταβαλλόμενη συνέχεια των λαογραφικών προσεγγίσεων». Στο Νιτσιάκος Βασίλειος, Ποτηρόπουλος Παρασκευάς (επιμ.) *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Συλλογικό*. Εκδόσεις Σιδέρης Ι, Αθήνα 2018, σελ. 264

¹¹⁸Λουκάτος Σ. Δημήτριος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2015, σελ. 257

¹¹⁹Νιτσιάκος Βασίλειος, *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της Μακράς Διάρκειας*. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 1995 σελ. σποράδην 120-150

μέσα από τον οποίο, ως τελετουργία, τα πορτοκάλια αποκτούν ιερό χαρακτήρα και γίνονται σύμβολα σύνοψης¹²⁰.

Γι' αυτό, η επιτέλεση των εθίμων και γενικότερα ο τρόπος της θρησκευτικής ζωής των ατόμων εκφράζουν όχι μόνο το αίσθημα της πίστης, αλλά υποδηλώνουν και τον κοινωνικοοικονομικό χαρακτήρα που υποφώσκει πίσω από κάθε γιορτή¹²¹. Οι θρησκευτικές αυτές τελετουργίες δεν συμβάλλουν τόσο στην παραγωγή ενός πρακτικού αποτελέσματος όσο στην εσωτερική δόμηση της κοινωνίας¹²².

4.1.3 Παναγία Κατακεκρυμμένη ή Πορτοκαλούσα

Η παραγωγή και η γενικότερη ασχολία με το πορτοκάλι φανερώνεται και μέσα από τις τελετουργικές πρακτικές που λαμβάνουν χώρα στο μοναστήρι το οποίο είναι αφιερωμένο στην Παναγία με το φυτικό προσωνύμιο «Πορτοκαλούσα» και έχουν ως βασικό στοιχείο τη χρήση του πορτοκαλιού. Το μοναστήρι βρίσκεται στο Άργος, κάτω από την ακρόπολη της πόλης που ονομάζεται Λάρισα. Το συγκεκριμένο μοναστήρι είναι παλαιό, χτισμένο περίπου το 10^ο αιώνα μ.Χ, πάνω στα ερείπια του ναού της Ήρας της Ακράϊας, της προστάτιδας της πόλης κατά την αρχαιότητα. Η επίσημη ονομασία είναι Παναγία Κατακεκρυμμένη και εορτάζει στις 21 Νοεμβρίου, ημέρα των Εισοδίων της Παναγίας. Το προσωνύμιο Πορτοκαλούσα έχει δοθεί από τους κατοίκους της περιοχής, καθώς όπως τονίζει ο πατήρ Ιωσήφ, ο μοναδικός μοναχός που ζει στη Μονή: *Υπάρχει πρώτον το έθιμο της Πορτοκαλούσας, το οποίο ανάγεται, έχει απ' την αρχαιότητα το έθιμο αυτό, απ' τη γιορτή των Βαλαχράδων, όπου ήτανε προς τιμήν της θεάς Ήρας και εδώ στο σημείο λένε οι αρχαιολόγοι, εμείς δεν ξέρουμε αν αληθεύει, ότι υπήρχε ο ναός της Ήρας της Ακράϊας.*

Η Ήρα εθεωρείτο προστάτιδα θεά του Άργους και είχε ως λατρευτικό χώρο το Ηραίο, που βρίσκεται 8 χλμ έξω από την πόλη του Άργους. Το φημισμένο ιερό της θεάς είναι κτισμένο στη νοτιοανατολική πλαγιά ενός ομαλού υψώματος στους νότιους πρόποδες της οροσειράς Εύβοια (σημερινό Αετόβουνο), ακριβώς κάτω από την ψηλότερη κορυφή της, την Ακράϊα. Στα δυτικά του το μικρό αυτό ύψωμα

¹²⁰ Βλ. στο παρόν: Υποκεφάλαιο 2.3 Σύμβολα-κλειδιά, σελ. 22-25

¹²¹ Βαρβούνης Μ.Γ. *Νεωτερική Ελληνική Λαϊκή Θρησκευτικότητα. Συναγωγή Μελετών Θρησκευτικής Λαογραφίας*. Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, 2014.

¹²² Οικονόμου Ι. *Ανδρομάχη, Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαιρώνα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007. Σελ. 164

οριοθετείται από ένα χείμαρρο, το λεγόμενο «Ελευθέριον ύδωρ» (σημερινό Ρέμα του Κάστρου), που χρησιμοποιούσαν οι ιέρειες της Θεάς για τον εξαγνισμό τους. Στα ανατολικά του υψώματος βρίσκεται η Γλυκειά, ο αρχαίος ποταμός Αστερίων, που σύμφωνα με την παράδοση ήταν ένας από τους ποταμούς-κριτές που χάρισαν στην Ήρα την προστασία του Άργους κατά τον συναγωνισμό της με τον Ποσειδώνα και μεταβλήθηκαν εξαιτίας της οργής του Θεού σε χείμαρρους.

Ο χώρος πρωτοανακαλύφθηκε από τον στρατηγό Gordon το 1831 και ερευνήθηκε αργότερα από τους Bursian και Ραγκαβή (1854), τον Schliemann και τον Σταματάκη που ανέσκαψε το θολωτό τάφο (1878). Οι συστηματικές ανασκαφές που έγιναν από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών και αργότερα, σε συνεργασία της Αμερικανικής και της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, απέδειξαν ότι η θέση του Ηραίου ταυτίζεται με τη μυκηναϊκή Πρόσυμνα που η Ακρόπολή της βρισκόταν στην θέση, όπου ιδρύθηκε αργότερα το ιερό¹²³.

Σύμφωνα με τον πατέρα Ιωσήφ: *κατά τη γιορτή της Ήρας μάλλον, τελούσαν τη γιορτή των Βαλαχράδων, όπου οι νέοι πέταγαν μεταξύ τους, οι νέοι προς τα κορίτσια, άγρια αχλάδια, η γκορτσά που λέμε. Αυτό το έθιμο λογικά, πήρε χρώμα χριστιανικό ορθόδοξο, με τη γιορτή της Πορτοκαλούσας, πλέον. Το έθιμο, ως έθιμο, είναι ότι όταν παντρεύονταν οι Αργεῖτες είχανε την υποχρέωση να ανέβουν ανήμερα στα Εισόδια της Θεοτόκου που γιορτάζει το μοναστήρι όλα τα νιόγαμπρα ζευγάρια του έτους να προσκυνήσουν την εικόνα και να πάρουν τη χάρη και την ευλογία, ώστε το σπίτι τους να συνεχίσει με ευλογία της Παναγίας για τον υπόλοιπο βίο τους. Κατά την ανάβασή τους, στο παλιό μονοπάτι, όπως είναι τα σκαλάκια τώρα, που λέγεται ότι ήταν δρόμος του Πανσανία, υπήρχαν κοφίνια με πορτοκάλια στις στροφές, όπου εκεί καθόταν ο κόσμος και όταν περνάγαν τα νιόπαντρα ζευγάρια οι κάτοικοι τους πετάγαν πορτοκάλια, όπως πετάνε δηλαδή το ρύζι στους γάμους, έτσι πετάγαν πορτοκάλια* ¹²⁴. Οι συγκεκριμένες πληροφορίες προέρχονται από τη συζήτηση που διεξήχθη με τον πατέρα Ιωσήφ.

¹²³ Αρχαιολογικός χώρος Ηραίου, Άργος. Περιήγηση στα μνημεία της Αργολίδας. Εφορία Αρχαιοτήτων Αργολίδας. Διαθέσιμο στο www.argolisculture.gr

¹²⁴ Αντίστοιχες αναφορές γίνονται και στο Χειρόγραφο 238 (1968), της Μαρίας Χατζηαντωνίου, *Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Άργους, του νομού Αργολίδας*, στο οποίο αναφέρει πως «πήγαιναν τα νιόπαντρα ζευγάρια μαζί με τους συγγενείς τους, να εκκλησιαστούν για να γίνει η Παναγία προστάτις τους. Στη συνέχεια, καθώς κατέβαιναν τα σκαλιά, καθώς το μοναστήρι είναι χτισμένο πάνω στο βουνό, τόσο οι συγγενείς, όσο και το υπόλοιπο εκκλησίασμα τους πετούσαν πορτοκάλια. Λόγω αυτού του εθίμου, η Παναγία ονομάστηκε Πορτοκαλούσα.» Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείο και Αρχείο Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σελ. 41

Όπως τονίζει και η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, στο συγκεκριμένο έθιμο είναι φανερός ο γονιμικός συμβολισμός που είχαν τα πορτοκάλια¹²⁵, αφού αντικατέστησαν το ρύζι στους γάμους για τουλάχιστον δύο δεκαετίες στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και αρκετά πριν την Ελληνική Επανάσταση, σύμφωνα με τον πατέρα Ιωσήφ. Ως σύμβολο σύνοψης κατά την τέλεση του συγκεκριμένου εθίμου το πορτοκάλι εμφανίζεται ως καταλύτης συναισθημάτων καθώς δημιουργεί τις προσδοκίες για μακροήμερευση των νεόνυμφων, παράλληλα με την ευλογία της Παναγίας. Η λατρεία της Παναγίας της Πορτοκαλούσας συνδέεται με την παλαιότερη πρακτική της ρίψης πορτοκαλιών αντί ρυζιού ως κατάλοιπο πανάρχαιων παγανιστικών τελετών με έκδηλο γονιμικό και ευετηριακό περιεχόμενο, όπως η γιορτή των Βαλαχράδων προς τιμήν της Ήρας. Η διαδικασία αυτή προσδίδει στα πορτοκάλια μια ιερότητα η οποία δεν ήταν αδιάφορη για τους κατοίκους. Καθώς έπεφταν τα πορτοκάλια στο έδαφος δεν έσπαγαν και τότε τα παιδιά τα συγκέντρωναν. Τα αρτιμελή πορτοκάλια ως φορείς ιερότητας, δεν προορίζονταν για βρώση, αλλά αμέσως μετά τα πετούσαν από το μπαλκόνι της Μονής. Όποιος πετούσε το πορτοκάλι του πιο μακριά ανακηρύσσόταν νικητής και το έπαθλο ήταν ένα ολόκληρο αρνί. Ακόμη, όπως αναφέρεται στο χειρόγραφο 238, *εκτός από τα νιόπαντρα ζευγάρια, την 21η Νοεμβρίου, τα αγόρια πετούσαν πορτοκάλια με τις σφεντόνες τους σε όποια αγαπούσαν*¹²⁶. Οι συγκεκριμένες πρακτικές, τόσο η ρίψη πορτοκαλιών στους νεόνυμφους και στις αγαπημένες των νεαρών αγοριών όσο και η ρίψη των πορτοκαλιών με στόχο το έπαθλο, αποτελούν κοινώς αποδεκτές τελετουργικές πράξεις με βασικό στοιχείο το πορτοκάλι.

Κατά την περίοδο όπου πραγματοποιούνταν τα συγκεκριμένα έθιμα δεν υπήρχαν πορτοκαλεώνες στον αργολικό κάμπο. Όμως, κάθε αυλή ήταν φυτεμένη με τα δικά της εσπεριδοειδή όπως λεμόνια, μανταρίνια και πορτοκάλια. Το πετροβόλημα με φρούτο, στοιχείο της φύσης, και μάλιστα με το πορτοκάλι, που είναι σύμβολο γονιμότητας και αφθονίας κοινά αποδεκτό στον λαϊκό πολιτισμό της περιοχής, αναδεικνύει τη ‘μακρά διάρκεια’ τέτοιων λατρευτικών πρακτικών και συμβόλων στην περιοχή του Άργους. Στα πλαίσια της λατρευτικής διαδικασίας, τελούνται πολλά έθιμα και τελετουργίες, οι οποίες έχουν χριστιανικό χαρακτήρα. Βέβαια, πολλά από

¹²⁵ Μηλίγκου-Μαρκαντώνη Μαρία *Δένδρα, φυτά, άνθη στο λαϊκό πολιτισμό των νεώτερων Ελλήνων*. Αθήνα 2006. Σελ. 163

¹²⁶ Χατζηαντωνίου Μαρία, Χειρόγραφο 238 (1968) *Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείο και Αρχείο Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σελ. 41

αυτά έχουν αρχαίες καταβολές, όπως τόνισε ο συνομιλητής πατήρ Ιωσήφ, με αποτέλεσμα με το πέρασμα των αιώνων να αποκτήσουν χριστιανικό πρόσημο έναντι του αρχαίου ή του ειδωλολατρικού. Ο Braudel αναφέρει πως οι σύγχρονες τελετουργίες στηρίζονται σε αρχετυπικές τελετουργικές δομές¹²⁷, πράγμα που τις έχει καταστήσει ικανές να αντέξουν στο χρόνο και να εκφράζουν την πολιτιστική συνέχεια¹²⁸. Η ρίψη των πορτοκαλιών, στις νεαρές κοπέλες από τους νέους της πόλης, αποτελεί τελετουργία, μέσα από την οποία διατηρήθηκε και καλύφθηκε χριστιανικά η αρχαία γιορτή της Ήρας¹²⁹. Έτσι, εκφράζεται η αέναη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον και η μίξη του αρχαίου με το μοντέρνο στοιχείο της παράδοσης, ενώ ταυτοχρόνως μαρτυρείται η μακρά διάρκεια των συγκεκριμένων τελετουργιών¹³⁰.

Στα πλαίσια των εθίμων το πορτοκάλι αναδείχθηκε σε σημαντικό στοιχείο-σύμβολο της περιοχής. Έτσι, οι κάτοικοι το ανέδειξαν ως σύμβολο γονιμότητας, μακροημέρευσης και ευλογίας για τους νεόνυμφους και το νικητή στον αγώνα ρίψης. Το πορτοκάλι συνοψίζει την πρακτική και κυρίως την υποχρέωση που είχαν οι νεόνυμφοι στις 21 Νοεμβρίου να ανέβουν το βουνό όπου βρίσκεται η Μονή και να προσκυνήσουν την εικόνα της Παναγίας ως ευλογία για τον υπόλοιπο βίο τους. Η ρίψη των πορτοκαλιών λειτουργεί επικουρικά Και ευλογητικά, με στόχο την επίτευξη της πολυπόθητης γονιμότητας και τεκνογονίας του, εκ μέρους της κοινότητας προς το ζευγάρι και προετοιμάζει το ζευγάρι κατά την ανάβασή του ώστε να δεχθεί την ευλογία. Τα συγκεκριμένα έθιμα είχαν ως αποτέλεσμα η Παναγία να ονομαστεί και Πορτοκαλούσα εκτός από Κατακεκρυμμένη, ονομασία που έχει λάβει καθώς βρίσκεται επάνω στο βουνό και ένα μέρος της είναι κτισμένο επάνω στους βράχους του¹³¹.

¹²⁷ Braudel, Fernand, «Ιστορία και Κοινωνικές Επιστήμες: Η μακρά διάρκεια», στο Fernand Braudel, *Μελέτες για την Ιστορία*, β' εκδ., Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, Αθήνα, 1987, σελ. 13-64

¹²⁸ Χρυσανθοπούλου Βασιλική, *Από τη λαϊκή λατρεία στην τελετουργία και τη θρησκευτική συμπεριφορά: «Η μεταβαλλόμενη συνέχεια των λαογραφικών προσεγγίσεων»* Ο.π. σελ. 287-288

¹²⁹ Ψυχγιού Ελένη (2016) «Λατρευτική μνήμη και λαϊκή αφηγηματική παράδοση: εντοπίζοντας τα ίχνη της Ελένης/Αγιαλένης στην Άνω Μεσσηνία» *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, 33-34 (2009-2013), σελ. 317-383

¹³⁰ Παπαχριστοφόρου Μαριλένα, *Μύθος, λατρεία, ταυτότητα «στο νησί της Καλυψώς»* Ο.π.

¹³¹ Δέδε Ευσταθία, Χειρόγραφο 66 (1966) *Συλλογή λαογραφικού υλικού εκ του χωριού Λάλογκα, της επαρχίας Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείο και Αρχείο Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σελ. 52

Μολονότι τα παραπάνω έθιμα δεν τελούνται πια, καθώς σύμφωνα με τον πατέρα Ιωσήφ έπαψαν να τελούνται τη δεκαετία του 1960, το πορτοκάλι δεν έχει χάσει την ιερότητά του. Κάθε χρόνο, την παραμονή και ανήμερα της γιορτής της Μονής, οι μοναχοί στολίζουν το ναό με πορτοκάλια¹³², είτε κρεμώντας τα είτε στο πάτωμα. Τα συγκεκριμένα πορτοκάλια τα παίρνουν οι πιστοί στο σπίτι τους ως σύμβολο ευλογίας.

Παράλληλα, οι πιστοί φέρνουν και ως δώρο στην Παναγία πορτοκάλια, ως τάμα, όπως μας πληροφορεί ο πατέρας Ιωσήφ. Η λατρευτική πρακτική του τάματος έρχεται ως μέσο εκπλήρωσης των αναγκών κάθε πιστού, όπως η υγεία για αυτόν και την οικογένειά του. Έτσι και το πορτοκάλι καθίσταται ένα είδος τάματος προς το ιερό πρόσωπο της Παναγίας, αποκτώντας ιερότητα και γεννώντας αίσθημα σεβασμού προς αυτό εκ μέρους των πιστών Αργειτών. Τα σύμβολα συνόψισης ως ιερά σύμβολα δημιουργούν ανάλογα συναισθήματα, τα οποία είναι πολύ έντονα στους πιστούς, ενισχύοντας το θρησκευτικό-συμβολικό τους στοιχείο. Το πορτοκάλι συνοψίζει τον τρόπο με τον οποίο οι πιστοί μπορούν να ζητήσουν και να πάρουν ευλογία από την Παναγία. Τα μέλη όλης της κοινότητας, ανεξαρτήτως ηλικίας, πράττουν ανάλογα, εκφράζοντας την εθιμική πρακτική στο σύνολό της. Η διαφοροποίηση των πρακτικών του τάματος των πορτοκαλιών στον χρόνο, αλλά και οι διαφορετικές αντιλήψεις και ερμηνείες που δίνουν οι συμμετέχοντες στην τελετουργία ανάλογα με την ηλικία και τις εμπειρίες τους, φανερώνουν τη δυναμικότητα των συμβόλων-κλειδιών. Έτσι και το πορτοκάλι ως σύμβολο συνόψισης, δημιουργεί αισθήματα σεβασμού, αποπνέει ιερότητα μέσα από τη χρήση του ως τάμα και έχοντας επισφραγιστεί με την ευλογία της Παναγίας και διατηρεί τη δυναμική του απέναντι στις εκάστοτε συνθήκες που επικρατούν στην κοινότητα.

4.1.4 Οι κάτοικοι και ο ιερός χαρακτήρας του πορτοκαλιού

Οι κάτοικοι της Αργολίδας έχουν αναγνωρίσει τον ιερό χαρακτήρα που έχει αποκτήσει το πορτοκάλι. Όλοι οι πληροφορητές συμφώνησαν ότι το πορτοκάλι αποτελεί σύμβολο της περιοχής, προσδίδοντας νόημα στην περιοχή τόσο οικονομικά και κοινωνικά όσο και σε ζητήματα πίστης και λατρείας, συμβάλλοντας στην συγκρότηση του συμβολικού χαρακτήρα της πόλης του Άργους. Η Κατερίνα

¹³²Βλ. σχετικό υλικό στο Παράρτημα 1.

Γιαννάκου, ιδιοκτήτρια χυμοποιείου στην Νέα Κίο Άργους θεωρεί πως: *Πιστεύω ότι η Αργολίδα ίσον πορτοκάλι. Σε σχέση με άλλα αγροτικά προϊόντα. Εδώ είναι συνδεδεμένα με τα πορτοκάλια. Όλα τα άλλα έρχονται σε δεύτερη κατηγορία. Ο Δήμαρχος του Άργους Δημήτρης Καμπόσος σε ερώτηση εάν το πορτοκάλι χαρακτηρίζει την πόλη του Άργους απάντησε: Ναι βέβαια [...] Το χρώμα του πορτοκαλιού του Άργους δε λεμονίζει, δεν πάει κίτρινο. Είναι το πορτοκαλί, αυτό που χαρακτηρίζει πραγματικά τον κάμπο μας. Όταν ανέβεις πάνω στο κάστρο μας και κοιτάξεις το Νοέμβρη μήνα κι έχουν αρχίσει και παίρνουν το χρώμα τους, το Δεκέμβρη μήνα, βλέπεις ένα πράγμα να είναι στίγματα με χρώμα πορτοκαλί ανάμεσα σε έναν καμβά πράσινο. Αυτό είναι το Άργος. Ο Νάσος, 28 ετών, καλλιεργητής και έμπορος σε λαϊκές αγορές της Αθήνας συμφωνεί ότι: Ναι, ναι, ναι. Είναι το Α και το Ω. την Αργολίδα όλη, αλλά το Άργος συγκεκριμένα γιατί έχουμε πολλά πορτοκάλια και το χαρακτηρίζει. Άλλωστε, ως σύμβολο το πορτοκάλι, εκφράζει αυτή την κοινή αντίληψη που έχουν οι κάτοικοι, η οποία φαίνεται και μέσα από τις τελετουργίες. Ανεξάρτητα από τις ηλικιακές ομάδες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε μέλους, το πορτοκάλι αποτελεί αντικείμενο σεβασμού και ιερότητας, δημιουργεί έναν κοινό παρονομαστή εθμικής συμπεριφοράς και οριοθετεί πολιτισμικά τα μέλη της κοινωνίας. Όλοι οι πληροφορητές τόνισαν τη σπουδαιότητά του και πως η πόλη του Άργους έχει ταυτιστεί με το πορτοκάλι. Ο κ. Βλάχος, λογιστής και καλλιεργητής, αναφέρει ότι τα πορτοκάλια : *Ε βέβαια. Είναι η αρχή και το τέλος του νομού. [...] Το θυμάμαι από 7 χρονών. Από πολύ μικρός. Είχε ο πατέρας μου. Από το 1960. Πήγαινα κοντά στον πατέρα μου. Είχε κτήματα πολλά. Τα είχε ο παππούς μου, τα είχε ο πατέρας μου, εγώ τα άλλαξα, εγώ έκανα αναδιάρθρωση. Τα άλλαξα τα πορτοκάλια, έφτιαξα κι άλλες ποικιλίες για να μπορώ να έχω περισσότερο οικονομικό όφελος. Έβαλα κι άλλες ποικιλίες και τα συντηρώ και πιστεύω ότι και ο γιος μου μάλλον εκεί θα καταλήξει.* Έτσι, φαίνεται πως το πορτοκάλι είναι αυτό που αποτελεί τον ισχυρό κοινωνικο-οικονομικό πυρήνα, που εκφράζει συμβολικά την οργάνωση και τη συγκρότηση της αργίτικης κοινότητας. Μέσω του πορτοκαλιού ενισχύεται αίσθηση της συλλογικής και τοπικής ταυτότητας και συμβάλλει τόσο στην ενδυνάμωση όσο και στην διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης εθνοπολιτισμικής ταυτότητας¹³³.*

Μέσα από την εξέλιξη που είχε η παραγωγική διαδικασία και ενασχόληση, το πορτοκάλι από απλό παράγωγο της περιοχής, χαρακτηρίζει πλέον ολόκληρο το νομό

¹³³ Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη, *Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαρώνα*. Ο.π. σελ. 183-184

με τους κατοίκους να εκφράζουν αυτή την άποψη. Οι τελετουργίες, τα έθιμα και η θέση του στη λατρευτική και θρησκευτική ζωή των κατοίκων φανερώσουν την αγάπη και την ταύτιση των κατοίκων με το συγκεκριμένο φρούτο. Δεν το εγκαταλείπουν. Συνεχίζουν να το καλλιεργούν, όπως ανέφερε ο Γιώργος Τόμπρας, εργοστασιάρχης με κύρια ασχολία την επεξεργασία και εμπορία του πορτοκαλιού και θεωρεί πως χαρακτηρίζει όλη την Αργολίδα καθώς: *Από τη στιγμή που η περιοχή μας έχει 400 χιλιάδες τόνους πορτοκάλια και είναι η πρώτη σε ποσότητα σ' όλη την Ελλάδα εννοείται ότι χαρακτηρίζει την περιοχή μας.* Η χρήση του στις τελετουργίες είναι επίσης μια διαδικασία η οποία μεταβιβάζεται και στις επόμενες γενιές με αποτέλεσμα να μην εξαλείφεται ο συμβολικός και ενωτικός χαρακτήρας του και έτσι το πορτοκάλι συμβάλλει στη συνοχή και την ανανέωση της έννοιας της κοινότητας. Το πορτοκάλι έχει καταφέρει ως σύμβολο να συσπειρώσει τους κατοίκους και να δημιουργήσει το αίσθημα του «κοινού ανήκειν», όπως φάνηκε μέσα από τις μαρτυρίες των κατοίκων, *έχει γερές βάσεις στο παρελθόν*, όπως τόνισε ο γεωπόνος Βαγγέλης Κυριάκου σε σχετική ερώτηση. Έτσι, το πορτοκάλι αποτελεί ένα στοιχείο της ταυτότητας καθώς και μέσο έκφρασης του εν γένει πολιτισμού των κατοίκων.

4.2 Λαϊκή Λογοτεχνία και πορτοκάλι

Η λαϊκή λογοτεχνία αποτελεί μέρος της κατηγορίας «Μνημεία του Λόγου», όπως την ονόμασε ο Νικόλαος Πολίτης. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζονται τα δημοτικά τραγούδια, τα παραμύθια, οι μύθοι, τα αινίγματα, οι παροιμίες, οι παραδόσεις, λέξεις και ονόματα, τα οποία εντάσσονται στη γραπτή παράδοση του λαού. Το πορτοκάλι, ως θέμα, εντοπίζεται στην λαϊκή λογοτεχνία και παράδοση της Αργολίδας. Μολονότι δεν αποτελεί σύνηθες μοτίβο και σπάνια χρησιμοποιείται, υπάρχουν ορισμένες αναφορές και παραδείγματα στα οποία γίνεται αναφορά στο πορτοκάλι. Αναφορές εντοπίστηκαν τόσο σε δημοτικά τραγούδια όσο και σε λαϊκά παραμύθια της περιοχής.

Τα δημοτικά τραγούδια, ως κύριο γνώρισμά τους, έχουν την ανωνυμία του λαϊκού ποιητή που τα συνέθεσε. Οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν ενσωματώσει στο ρεπερτόριό τους τραγούδια για τα οποία δεν είναι γνωστός ο συνθέτης-

ποιητής. Έτσι, έχουν γίνει ένα με το λαό που τα τραγουδά και εκφράζει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του μέσω αυτών. Τα τραγούδια συνόδευσαν και συνοδεύουν πολλές στιγμές κατά τη διάρκεια του χρόνου αλλά και της ημέρας. Και στην Αργολίδα, τα δημοτικά τραγούδια κατέχουν ξεχωριστή θέση τόσο στα γλέντια και στις γιορτές όσο και παλαιότερα κατά τη διάρκεια της εργασίας στον κάμπο και στα κτήματα. Ως τμήμα της Πελοποννήσου, τα τσάμικα, τα μωραϊτικά και οι καλαματιανοί σκοποί αποτελούν βασικούς ήχους και ρυθμούς πάνω στους οποίους έχουν προστεθεί στίχοι που χαρακτηρίζουν τον τόπο. Το πορτοκάλι ως κομμάτι της αργολικής γης εντοπίζεται σε ορισμένα δημοτικά τραγούδια τα οποία τραγουδιούνται (και χορεύονται) στα γλέντια, τις Απόκριες αλλά και κατά την αναμονή για την εργασία¹³⁴. Συγκεκριμένα, δύο δημοτικά τραγούδια τα οποία αναφέρονται στο χειρόγραφο 66, της Ευσταθίας Δέδε, στο Μουσείο και Αρχείο Λαογραφίας του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ, αναφέρουν τα εξής:

- Στον Άδη θα κατέβω και στον Παράδεισο
Το Χάρο ν' ανταμώσω δυο λόγια να του πω
Χάρε για χάρισέ μου σαΐτες κοφτερές
Θέλω να βεργοκόψω δυο-τρεις μελαχρινές
Που' χουν στα χείλη βάμμα, στα μάγουλα ελιά
Και στο δεξί τους χέρι κλάρα **πορτοκαλιά**
Κάνουν τα παλικάρια και δεν ραγίζονται
Κάνουν και τα κορίτσια και δαιμονίζονται
- Μια μέρα που σ' αντάμωσα στη μέση στο παζάρι
Σου ζήλεψα την ομορφιά και την ωραία χάρη
Κοίτα να μη δώσουνε στο χέρι **πορτοκάλι**
Και σου γυρίσουν το μυαλό και αγαπήσεις άλλη
Αγάπα μία και καλή να μοιάζει του κορμιού σου

¹³⁴ Δέδε Ευσταθία, Χειρόγραφο 66 (1966) *Σύλλογή Λαογραφικού υλικού εν του χωριού Λάλουκα, της επαρχίας Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου και Αρχείου Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σελ. σποράδην 3-27

Το πορτοκάλι στα παραπάνω τραγούδια χρησιμοποιείται ως σύμβολο ομορφιάς και νιότης. Γενικότερα, ο καρπός της πορτοκαλιάς χρησιμοποιείται για να εκφράσει τη γυναικεία ομορφιά ως σύνολο αλλά και επιμέρους σημεία του σώματος όπως το στήθος¹³⁵. Είναι τόσο όμορφο και σαγηνευτικό που μπορεί να παρασύρει είτε το νέο είτε τη νέα. Τα άνθη της αποτελούσαν το έμβλημα της θεάς Άρτεμης ως σύμβολο καρποφορίας και γονιμότητας, αλλά και στην αγγλική παράδοση τα άνθη της πορτοκαλιάς (orange blossom) συμβολίζουν και στολίζουν τη νέα νύφη. Παράλληλα, το πορτοκάλι μπορεί να αντικαταστήσει το μήλο, ως ο καρπός της Πτώσης¹³⁶ από τον Παράδεισο, με αποτέλεσμα να παρασύρει και να γοητεύει όπως αναφέρεται στο δεύτερο τραγούδι.

Υπάρχουν όμως και δημοτικά τραγούδια τα οποία εξυμνούν την ομορφιά της πορτοκαλιάς ως δένδρο και την παρομοιάζουν με γυναίκα. «Είναι πολλά τα κάλλη σου γλυκό μου πορτοκάλι» και «Πορτοκαλιά» είναι δύο πολύ δημοφιλή τραγούδια στην αργολική γη:

-Πορτοκαλιά μου φουντωτή, γεμάτη πορτοκάλια

Χαμήλωσε τον κλώνο σου να κόψω πορτοκάλια

Να τα στραγγίσω και να πιω, να μου διαβούν οι πόνοι

-Εσύ 'σαι άντρα περπατείς κι οι πόνοι σε διαβαίνουν

Κι εγώ γυναίκα κάθομαι κι οι πόνοι μ' ανεβαίνουν.

Η πορτοκαλιά παρουσιάζεται ως γυναίκα να συνομιλεί με έναν άνδρα, ο οποίος της ζητά να σκύψει και να κόψει πορτοκάλια, ως γιατρικό για τους πόνους του. Όπως αναφέρει η πληροφορήτρια Χριστίνα Μπ. στο συγκεκριμένο τραγούδι εξαίρονται τόσο η ομορφιά του δέντρου όσο και οι ευεργετικές ιδιότητες που έχουν οι καρποί του για τον οργανισμό, οι οποίες δεν ήταν άγνωστες στους κατοίκους της περιοχής. Η πορτοκαλιά, όμως, ως γυναίκα, δεν επιτρέπει την κοπή των καρπών της και τονίζει τη δυνατή κράση του ανδρικού φύλου, εν αντιθέσει με το γυναικείο, του οποίου οι πόνοι είναι εντονότεροι, ιδιαιτέρως κατά τη διάρκεια του τοκετού. Παράλληλα, οι πόνοι

¹³⁵ Δουλαβέρας Ν. Αριστείδης *Η γυναικεία και η ανδρική ομορφιά στο δημοτικό τραγούδι*. Εκδ. Παπαζήση. Αθήνα 2013, σελ. 158

¹³⁶ Κούπερ Τζ. *Λεξικό Παραδοσιακών Συμβόλων. Ο κόσμος των συμβόλων, η ιστορία και η εξέλιξη τους από την προϊστορική εποχή μέχρι τον αιώνα μας. 1500 Λήμματα, 210 Εικόνες*. Μετάφραση: Ανδρέας Τσάκαλης. Εκδόσεις Πύρινος Κόσμος, Αθήνα 1992

ίσως εκφράζουν και τα βάσανα των γυναικών που παραμένουν καθηλωμένες στον ίδιο χώρο, με τις ίδιες ασχολίες, ενώ οι άντρες μπορούν και να απομακρυνθούν, εργαζόμενοι ή μεταναστεύοντας αλλού.

Οι συγκεκριμένες αναφορές δείχνουν ότι το πορτοκάλι, αν και αμυδρά, δεν έχει αφήσει ανεπηρέαστο το λαϊκό ποιητή. Ανέκαθεν η φύση αποτελούσε ένα από τα πιο δημοφιλή μοτίβα και θέματα στη λαϊκή δημοτική ποίηση. Μέσα από τις μεταφορές, τις παρομοιώσεις και τους συμβολισμούς τα αγροτικά προϊόντα εκφράζουν ενδόμυχα συναισθήματα και αντιλήψεις του λαού. Με ανάλογο τρόπο το πορτοκάλι γοήτευσε τους κατοίκους της Αργολίδας. Με τη μαζική παραγωγή του, ομόρφυνε ολόκληρος ο κάμπος και οι μυρωδιές πλημμύρισαν ολόκληρη την πεδιάδα. Η ευφορία και η αγάπη για το φρούτο αυτό αποτυπώνεται και στα λαϊκά δημώδη άσματα, τα οποία το παρουσιάζουν είτε ως σύμβολο ομορφιάς, είτε ως μέσο αποπλάνησης, είτε ως γυναικείο στοιχείο της φύσης με ευεργετικές ικανότητες για τον οργανισμό. Είναι γεγονός ότι σήμερα, σπανίως ακούγονται τα συγκεκριμένα τραγούδια, με αποτέλεσμα να μην είναι ευρέως γνωστά. Χώροι όπου σήμερα μπορεί κάποιος να τα ακούσει είναι τα γνωστά πανηγύρια, ένα πολύ αγαπητό είδος διασκέδασης και εκτόνωσης των ντόπιων, κυρίως τα καλοκαίρια και κατά τις παραμονές πολλών και σημαντικών θρησκευτικών γιορτών Αγίων (π.χ Άγιος Ηλίας (Άη Λιάς ή Άγιος Λιάς στο Άργος), Άγιος Ιωάννης, Αγία Μαρίνα, Κοίμηση της Θεοτόκου 15 Αυγούστου κά) από τον Ιούνιο έως και το τέλος Σεπτεμβρίου. Ακόμη, οι γάμοι και οι βαπτίσεις είναι τελετουργίες οι οποίες συνοδεύονται από γλέντια, κατά τη διάρκεια των οποίων ακούγονται και χορεύονται τα δημοτικά τραγούδια της περιοχής και όχι μόνο.

Το πορτοκάλι θα περίμενε κανείς ότι εντοπίζεται σε πολλές εκφάνσεις της λαϊκής λογοτεχνίας, όπως σε λαϊκά παραμύθια, θρύλους, παραδόσεις, μύθους ή αινίγματα. Μολαταύτα, στα πλαίσια της επιτόπιας έρευνας δεν προέκυψε η χρήση του ως μοτίβου στα είδη της λαϊκής λογοτεχνίας. Οι νεαροί πληροφορητές, ηλικίας 10 ετών και μαθητές της Δ τάξης του δημοτικού σε σχετική ερώτηση, ανέφεραν ότι γνωρίζουν ένα σύγχρονο παραμύθι, προϊόν σύγχρονης επώνυμης δημιουργίας, το οποίο μάλιστα αποτελεί διδακτική ενότητα στο σχολικό εγχειρίδιο της Γ και Δ τάξης του δημοτικού και συγκεκριμένα στο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων. Το παραμύθι «Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα» του συγγραφέα Μάνου Κοντολέοντα αποτελεί ένα

γνωστό παιδικό ανάγνωσμα που αφορά το πορτοκάλι¹³⁷. Γενικότερα, δεν εντοπίστηκε κάποιο λαϊκό παραμύθι σχετικό με το πορτοκάλι, αλλά φαίνεται πως οι νεότερες γενιές γνωρίζουν το λόγιο παραμύθι, του οποίου η θέση είναι κυρίως ο γραπτός λόγος¹³⁸.

Αν και το πορτοκάλι δεν αποτελεί σημείο αναφοράς του γραπτού και του προφορικού λαϊκού πολιτισμού της Αργολίδας, δεν παύει να αποτελεί σημαντικό στοιχείο ταυτότητας των κατοίκων. Το πορτοκαλί είναι ένα χρώμα το οποίο χαρακτηρίζει την αργολική γη και οι κάτοικοι αρκετές φορές το αναφέρουν ως το κατεξοχήν αργεϊτικό χρώμα. Ο δήμαρχος τη πόλης τονίζει ότι το πορτοκάλι είναι συνυφασμένο με τους κατοίκους, συμβολίζει την αργολική πεδιάδα και είναι το φρούτο για το οποίο, μαζί με το πεπόνι, είναι ευρέως γνωστός ολόκληρος ο νομός. Άλλωστε, η ευρύτερη οικονομική και εν συνεχεία πολιτιστική ενασχόληση με το πορτοκάλι, δημιούργησε έναν κοινό τρόπο αντίληψης και προσέγγισης, ο οποίος βασίζεται στην έκφραση του πολιτισμού και της συνυφασμένης με το πορτοκάλι ταυτότητας των κατοίκων.

4.3 Αισθήσεις, μνήμη και πορτοκάλι

«Είναι το πορτοκαλί, αυτό που χαρακτηρίζει πραγματικά τον κάμπο μας. Όταν ανέβεις πάνω στο κάστρο μας και κοιτάξεις το Νοέμβρη μήνα κι έχουν αρχίσει και παίρνουν το χρώμα τους, το Δεκέμβρη μήνα, βλέπεις ένα πράγμα να είναι στίγματα με χρώμα πορτοκαλί ανάμεσα σε έναν καμβά πράσινο. Αυτό είναι το Άργος», αναφέρει ο δήμαρχος Άργους-Μυκηνών. Και πώς θα μπορούσε να είναι διαφορετικά αφού και άλλοι πληροφορητές έχουν συνδυάσει στο υποσυνείδητό τους το χρώμα, το άρωμα και τη γεύση του πορτοκαλιού με τον τόπο στον οποίο ζουν. Τόσο η παιδική όσο και η ενήλικη ζωή των κατοίκων της Αργολίδας είναι

¹³⁷Κοντολέων Μάνος «Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα» Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα, Παπαδάτος Σ. Γιάννης, Πάτσιου Βίκυ, Πολίτης Δημήτρης, Πυλαρινός Θεοδόσης, *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων. Στο σκολειό του κόσμου* (Γ & Δ Δημοτικού). Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων. Αθήνα. Το παραμύθι παρατίθεται στο Παράρτημα 2.

¹³⁸Καπλάνογλου Μαριάνθη *Παραμύθι και αφήγηση στην Ελλάδα: Μια παλιά τέχνη σε μια νέα εποχή. Το παράδειγμα των αφηγητών από τα νησιά του Αιγαίου και από τις προσφυγικές κοινότητες των Μικρασιατών Ελλήνων*. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2014. Σελ. 27

συνυφασμένη με την εικόνα της ανθισμένης πορτοκαλιάς την άνοιξη και το άρωμα των ανθών της. Ο καρπός με το έντονο και ζωνρό πορτοκαλί χρώμα και την σπινθηροβόλα γεύση, έχει γεννήσει κοινά βιώματα ανάμεσα στους ανθρώπους της περιοχής. Υπάρχει μια αισθητηριακή αλληλεπίδραση μεταξύ των πορτοκαλιών και των κατοίκων, η οποία ενσωματώνεται σε τομείς όπως η τροφή¹³⁹. Η χρωματική, αρωματική και γευστική ποιότητα του πορτοκαλιού έχει μείνει αναλλοίωτη στη σκέψη των κατοίκων. Τόσο η παιδική όσο και η ενήλικη ζωή των ατόμων αυτών έχει στιγματιστεί από τα αισθητήρια ερεθίσματα που έχει δημιουργήσει το πορτοκάλι. Η ωμή βρώση, η εκχύμωση, η μυρωδιά και η χρήση του στην τοπική κουζίνα, έχει αναγάγει το πορτοκάλι σε ένα πολύτιμο αγαθό για την πόλη και τους κατοίκους. Οι μνήμες και οι σκέψεις των πληροφορητών φανερώνουν μια κοινή αντίληψη για τη θέση του πορτοκαλιού στην κοινότητα και τον τρόπο που έχει διαμορφωθεί και διαμορφώσει κοινά συναισθήματα. Η οικονομική ενίσχυση, η συστηματική ενασχόληση και η αναγωγή του σε ιερό σύμβολο-στοιχείο τελετουργιών και κομμάτι της λαϊκής λατρείας, προσδίδουν στο πορτοκάλι τον ρόλο του συμβόλου για ολόκληρη την περιοχή.

Οι πληροφορητές συμφωνούν ότι το πορτοκάλι και συμβολίζει και χαρακτηρίζει την πόλη του Άργους και το νομό: *«Ε βέβαια. Είναι η αρχή και το τέλος του νομού»*, απαντά ο κ. Βλάχος. Οι σκέψεις και τα συναισθήματα που έχουν δημιουργηθεί για τα πορτοκάλια, είναι αποτέλεσμα συνύπαρξης με την παραγωγή και τη χρήση του και οι αισθήσεις έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο σε αυτό.

Οι μνήμες που έχουν δημιουργηθεί στους κατοίκους, ακόμη κι αν δεν γνωρίζει ο ένας τον άλλο, δείχνουν πως το πορτοκάλι έχει στιγματίσει την πορεία της ζωής τους σε σημαντικό βαθμό. Η Αντωνία Σ., 60 ετών, αναφέρει: *Εγώ έχω έρθει νύφη από το 76'. Τα πορτοκάλια τα βρήκα[...]. Από τον Πύργο Ηλείας ήρθα.* Η μνήμη και η ταυτότητα αποτελούν δύο αλληλένδετες διαδικασίες καθώς η ταυτότητα συγκροτείται στη βάση της συλλογικής μνήμης. Η κοινότητα διαμορφώνεται τόσο μέσα από τις κοινωνικές, οικονομικές και εδαφικές κοινές συνιστώσες όσο και μέσα από τη συμβολική διάσταση του «κοινού ανήκειν» μέσω των τελετουργιών, των συμβολικών πράξεων όπως ο αγιασμός των πορτοκαλιών. Έτσι, δημιουργείται η συμβολική αναπαράσταση της κοινότητας

¹³⁹Σερεμετάκη Κ. Νάντια *Παλιννόστηση αισθήσεων: Αντίληψη και μνήμη ως Υλική Κουλτούρα στη Σύγχρονη Εποχή*. Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 3^η έκδοση, Αθήνα 2008, σελ. σποράδην 15-30

που στηρίζεται στη συλλογική μνήμη των κατοίκων. Οι κοινές μαρτυρίες, δείχνουν πως το πορτοκάλι αποτελεί στοιχείο συλλογικής μνήμης για τους κατοίκους της Αργολίδας. Ο κ. Κώστας, 57 ετών, ιδιοκτήτης πάγκου στο δρόμο, είπε ότι τα πορτοκάλια: *Από τότε το θυμάμαι ; Από το 60' που γεννήθηκα.* Γενικότερα, η μνήμη είναι τρόπον τινά ο τρόπος αντίληψης του Είναι του ανθρώπου. Οι διαδικασίες διαμόρφωσης της μνήμης, όπως η επανάληψη και η προφορικότητα, μπορούν να είναι κοινές για τα άτομα μιας περιοχής ή ακόμη μιας χώρας ολόκληρης. Έτσι, γεννάται η συλλογική μνήμη (collective memory), ένας όρος που εισήγαγε ο κοινωνιολόγος και φιλόσοφος Maurice Halbwachs και αναφέρεται στο γεγονός ότι η μνήμη αυτή υλοποιείται μέσα από ένα αντικείμενο ή μια τοποθεσία¹⁴⁰. Ακόμη, είναι η μνήμη που μοιράζονται τα άτομα που συμμετέχουν σε ένα συμβάν ή μία εμπειρία¹⁴¹. Ο George Marcus αναφέρει ότι το παρόν καθορίζεται από τη μνήμη και πως η ίδια η μνήμη διαθέτει τις δικές της ξεχωριστές αφηγήσεις και αποτυπώματα, που είναι συνώνυμα με τη διαδικασία του σχηματισμού της ταυτότητας¹⁴². Έτσι, μπορεί το πορτοκάλι να μην αποτελεί σημείο αναφοράς ενός, ιστορικά χαρακτηρισμένου, σημαντικού γεγονότος, ωστόσο ως κοινωνικά υποκείμενα τα άτομα της κοινότητας έχουν νοηματοδοτήσει συμβολικά ως κομμάτι της ταυτότητάς τους το συγκεκριμένο φρούτο καθώς αποτελεί μέρος της καθημερινότητάς τους και η καλλιέργειά του, ως κοινωνικό πλαίσιο, είναι κοινό βίωμα για όλους τους κατοίκους της Αργολίδας. Για παράδειγμα, ο κ. Χρήστος, 68 ετών, επίσης ιδιοκτήτης πάγκου, αναφέρει ότι ήταν *αγέννητος* όταν άκμασε η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς. Η κοινότητα αποτελεί μια ισχυρή συνθήκη πολιτισμικής ταυτότητας και μια ενσυνείδητη συλλογική πρακτική που καλλιεργεί έναν ζωτικό χώρο για συντροφικότητα και συναναστροφή, σημαδεύοντας την καθημερινότητα και την κουλτούρα του ατόμου¹⁴³. Μια καθημερινότητα η οποία αριθμεί χρονικά πάνω από 60 χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων οι γενιές που ζούσαν και μεγάλωναν μέσα στις καλλιέργειες και τα κτήματα δημιούργησαν κοινή οπτική και συναισθήματα, τα οποία είναι συνδεδεμένα και έρχονται στην επιφάνεια μέσα

¹⁴⁰Halbwachs Maurice *Η συλλογική μνήμη*. Μετάφραση: Τίνα Πλυτά. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013, σελ. σποράδην 30-42

¹⁴¹Χρυσανθοπούλου Βασιλική *Τόποι μνήμης στην Καστελλοριζιακή μετανάστευση και διασπορά*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2018, σελ. 69-70

¹⁴²Ο.π.Χρυσανθοπούλου Βασιλική, 2018, σελ.71

¹⁴³Ζαϊμάκης Γιάννης. *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2011, σελ. 17

από τα αισθητηριακά ερεθίσματα. Πρόκειται για συναισθήματα και τάσεις που δημιουργούν μια ασυνείδητη σχεδόν στάση ζωής των κατοίκων, επηρεασμένη από το πορτοκάλι και τη θέση του στη ζωή τους, μια στάση ζωής που θα μπορούσε να ερμηνευθεί και με βάση την ‘έξη’ (habitus) του Bourdieu¹⁴⁴ Ένα φαγητό, μια μυρωδιά, μια εικόνα, είναι αρκετά ώστε οι κάτοικοι της περιοχής της Αργολίδας να συνδέσουν το πορτοκάλι συμβολικά με τη γη και το νομό εν γένει, όπως ο κ. Τάκης, 67 ετών, γεωργός που θυμάται τον πατέρα του μέσα στα περιβόλια και όπως είπε: *είναι σα να περπατάει ακόμα μέσα*. Πιστεύουν ότι ναι, το πορτοκάλι αποτελεί σύμβολο και χαρακτηριστικό της περιοχής αλλά και ότι θα συνεχίσει να είναι γιατί διαφορετικά θα χαθεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της περιοχής, ο οποίος δεν είναι άλλος από το ίδιο το πορτοκάλι ως το κύριο αγαθό της περιοχής. Ο Δημήτρης Πλάτης εξέφρασε αυτήν την ανησυχία με την ελπίδα ότι οι νέοι της περιοχής θα αρχίσουν πάλι να ασχολούνται με την καλλιέργεια της πορτοκαλιάς.

Έτσι, φαίνεται πως οι κάτοικοι έχουν δομήσει ένα περιβάλλον βασισμένο στην καλλιέργεια και την ευρύτερη χρήση του πορτοκαλιού, που τους επιτρέπει τη δημιουργία αλλά και τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι τα παιδιά τρέφουν θετικά αισθήματα για το συγκεκριμένο φρούτο, γεγονός που καθίσταται σαφές και από τις όμορφες γεμάτες ζωντάνια και χαρά ζωγραφίες, με τις οποίες τα περισσότερα στόλισαν το γραπτό τους, που έγραψαν με θέμα μια βόλτα στο χωράφι του παππού με τα πορτοκάλια. Οι μαθητές της Δ Δημοτικού τάξης, αφού έγραψαν τις σκέψεις τους σχετικά με το πορτοκαλί, τις αποτύπωσαν με ζωηρά χρώματα στο χαρτί. Τα όμορφα δεντράκια πορτοκαλιάς, οι χαρούμενες φηγούρες, οι πεταλούδες και ο πάντα χαμογελαστός ήλιος είναι δείγματα όμορφων συναισθημάτων και αγάπης προς το πορτοκάλι. Είναι φανερό ότι το πορτοκάλι είναι συνυφασμένο με τη ζωή των κατοίκων του Άργους και του ευρύτερου νομού και ενσωματωμένο στον τρόπο με τον οποίο σκέπτονται και συναισθάνονται στον τόπο τους ήδη από την παιδική ηλικία. Πρόκειται για μια συλλογική μνήμη, διαμορφωμένη από ώρες εργασίας στο κτήμα, διαποτισμένες συναισθηματικά από μυρωδιές πορτοκαλιού, όμορφες εικόνες ανθισμένων και

¹⁴⁴ Bourdieu Pierre, *Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της Καλαισθητικής κρίσης*. εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2013, σελ. σποράδην 155-200.

καρποφόρων δένδρων αλλά και ξέγνοιαστες ανοιξιάτικες μέρες στον ολάνθιστο αργολικό κάμπο.

4.4 Πορτοκάλι και Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

Η UNESCO, με σύμβαση που συνέταξε το 2003 και την οποία υπέγραψε η Ελλάδα το 2006, θέτει ως ζήτημα μείζονος σημασίας την προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Με το συγκεκριμένο όρο εκφράζονται τα άυλα πολιτιστικά αγαθά ενός τόπου, δηλαδή οι εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού λαϊκού και λόγιου πολιτισμού¹⁴⁵. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η γνώση ως κληροδότημα στις επόμενες γενιές, κληροδότημα το οποίο δεν αποτελεί ένα μουσειακό είδος, αλλά παραμένει χρήσιμο στο πέρασμα των χρόνων.

Τα άυλα αγαθά, δηλαδή οι γνώσεις και οι δεξιότητες που εξασφαλίζουν τη δημιουργία των υλικών αγαθών, είναι εξίσου σημαντικά με τα υλικά και απτά. Υπάρχει μια αδιάσπαστη ενότητα υλικού και άυλου. Οι άνθρωποι μιας περιοχής αποτελούν τους φορείς των άυλων στοιχείων που κληρονομούν και εν συνεχεία κληροδοτούν. Ήδη από το 1992, έχει θεσμοθετηθεί ο όρος «πολιτισμικό τοπίο», ο οποίος αναφέρεται στα τοπία ως μια νέα κατηγορία μνημείων. Τα πολιτισμικά τοπία αποτελούν μέρη που ο άνθρωπος έχει συνδιαμορφώσει μαζί με τη φύση ή τοπία που η παράδοση λαών χωρίς γραπτή ιστορία έχει νοηματοδοτήσει και καταστήσει αναγνωρίσιμα ως στοιχεία της δικής του ιστορίας¹⁴⁶. Παράλληλα, στο πλαίσιο της ΑΠΚ, γίνεται ολιστική προσέγγιση της παραδοσιακής κληρονομιάς, δηλαδή προστατεύονται τόσο οι πολιτιστικοί χώροι (χώροι στους οποίους αναπαράγεται και αναδημιουργείται μια παραδοσιακή γνώση: π.χ. ένα εργαστήριο, ένα χοροστάσι, μια πλατεία κá) αλλά και η ίδια η διαδικασία της διαγενεακής μετάδοσής της¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Δυνατότητες αξιοποίησης της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO 2003), Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο, www.ead.gr

¹⁴⁶ Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βύλλυ, *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Ο.π Σελ.17

¹⁴⁷ Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βύλλυ, *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Ο.π Σελ.18

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το σύνολο των εμπειριών που κληρονομούν από τα μέλη των κοινοτήτων τους, όπως οι τεχνικές και οι πρακτικές παραγωγής, τα ήθη, τα έθιμα κ.ά. Αθροιστικά, οι γνώσεις αυτές απαρτίζουν το πολιτιστικό απόθεμα των κατοίκων μιας περιοχής, ενός τόπου μικρής κλίμακας που μοιράζονται κοινά βιώματα και γνώσεις. Το πολιτιστικό απόθεμα στηρίζεται επάνω σε αυτές τις γνώσεις, δηλαδή στην αϋλικότητα του αγαθού, τις γνώσεις, την ιστορία, τις εμπειρίες, τις αφηγήσεις. Γίνεται, έτσι, λόγος για τον σημαίνοντα ρόλο της προφορικότητας και της αφήγησης στον λαϊκό πολιτισμό. καθώς οι ίδιοι οι κάτοικοι είναι φορείς της γνώσης, είναι εκείνοι οι οποίοι θα μεταβιβάσουν τις γνώσεις τους στις επόμενες γενιές. Με βάση όλα τα παραπάνω, στο άρθρο 2 της Σύμβασης ως ΑΠΚ ορίζονται οι πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές, καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και οι πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτές και τις οποίες οι κοινότητες, οι ομάδες και, κατά περίπτωση, τα άτομα αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, η ΑΠΚ εντοπίζεται στα εξής πεδία: α) στις προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, αλλά και στη γλώσσα (π.χ. παραμύθια, μύθοι, τραγούδια κ.ά), β) στις επιτελεστικές τέχνες (π.χ. χορός, μουσική, λαϊκό θέατρο), γ) στις κοινωνικές πρακτικές, τις τελετουργίες και τις εορταστικές εκδηλώσεις (π.χ. έθιμα, λαϊκά δρώμενα κ.ά), δ) στις γνώσεις και στις πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν (π.χ. λαϊκή μετεωρολογία, παραδοσιακές καλλιέργειες κ.ά) και ε) στην τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία (π.χ. ξυλογλυπτική κ.ά)¹⁴⁸. Κάθε στοιχείο της ΑΠΚ μπορεί να ενέχει περισσότερα χαρακτηριστικά και να μπορεί να ενταχθεί σε περισσότερες από μία κατηγορίες.

Το πορτοκάλι ως βασικό αγαθό της Αργολικής γης, αποτελεί μέσο έκφρασης της ταυτότητας των κατοίκων, η οποία είναι συνυφασμένη με την καλλιέργεια, την εκμετάλλευση και την χρήση στη διατροφή του πορτοκαλιού. Ένα αγαθό, όπως το πορτοκάλι, σηματοδοτεί έναν τόπο:

1. Οικονομικά
2. Επαγγελματικά
3. Περιβαλλοντικά
4. Πολιτισμικά.

¹⁴⁸ Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βύλλυ, *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Ο.π Σελ.19

Ο αργολικός κάμπος είναι ζωντανό πολιτισμικό τοπίο, που είναι σημαντικό για μέλη της κοινωνίας του Άργους, του Ναυπλίου και των υπόλοιπων περιοχών του νομού της Αργολίδας. Αυτό φαίνεται μέσα από τις τεχνικές που χρησιμοποιούν για τη συγκομιδή των πορτοκαλιών και τον τρόπο που μεταχειρίζονται τους πορτοκαλεώνες τους. Οι τεχνικές καλλιέργειας αποτελούν κομμάτι της παράδοσης. Η συγκομιδή των πορτοκαλιών, από τις αρχές της έντονης παραγωγής στην Αργολίδα τα τελευταία 70 περίπου χρόνια, έχει παραμείνει χειρωνακτική εργασία. Οι γεωργοί μαζί με τους εργάτες ανεβαίνουν επάνω στις πορτοκαλιές, κόβουν τους καρπούς και εν συνεχεία τους πετούν σε κουβάδες. Η συγκεκριμένη τεχνική μεταβιβάζεται στους γεωργούς και απαιτεί συστηματική εργασία στους πορτοκαλεώνες. Ως φορείς της παράδοσης και του πολιτισμού οι ίδιοι οι γεωργοί καθίστανται πολύ σημαντικοί για τη διατήρηση της συγκεκριμένης τεχνικής. Είναι εκείνοι που διατηρούν και συνεχίζουν να πραγματοποιούν τη συγκομιδή χειρωνακτικά χωρίς τη χρήση μηχανημάτων, δείχνοντας σεβασμό σε ένα πολύτιμο για τον τόπο αγαθό, το πορτοκάλι. Ο φόβος μήπως αλλοιωθεί ή ακόμη χειρότερα σπάσει το πορτοκάλι, κάνει τους παραγωγούς να συνεχίζουν να ανεβαίνουν στα δέντρα και να κόβουν τα πορτοκάλια ένα-ένα από τα δέντρα. Η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά θέτει στο κέντρο τους ανθρώπους που ασκούν ένα στοιχείο της ή μετέχουν στην επιτέλεσή του. Αυτοί οι άνθρωποι πρέπει να ακούγονται όταν πρόκειται για την περιγραφή του στοιχείου που τους αφορά αλλά και οι δικές τους προοπτικές και προσδοκίες πρέπει να καθορίζουν και να διατρέχουν τα μέτρα διαφύλαξης του στοιχείου. Το πορτοκάλι είναι η βασική καλλιέργεια και το κυρίαρχο στοιχείο της βιοποικιλότητας και του κλίματος που επικρατεί στην Αργολίδα. Η προσοχή και η φροντίδα για την καλλιέργεια αλλά κυρίως τη συγκομιδή διασφαλίζει ένα περιβάλλον χωρίς ακραίες μεταβολές, κάνοντας τα πορτοκάλια ακόμη πιο εύρωστα και εύγευστα φρούτα. Με αυτόν τον τρόπο, η μικροοικονομία της Αργολίδας έχει βασιστεί σε πολύ μεγάλο ποσοστό στην ύπαρξη και ενασχόληση με την καλλιέργεια του πορτοκαλιού, δίνοντας θέσεις απασχόλησης ιδιαιτέρως την περίοδο της συγκομιδής, όπου χρειάζονται «χέρια» στα κτήματα.

Σημαντική παράμετρος στην έρευνα της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς είναι οι ίδιοι οι φορείς της παράδοσης, οι πληροφορητές της κάθε έρευνας¹⁴⁹. Οι κάτοικοι ενός τόπου μικρής κλίμακας, μέσα από τις ιστορίες του εκφράζουν κοινά βιώματα, εμπειρίες, γνώσεις και συναισθήματα. Οι αφηγήσεις αυτές είναι βιωμένες ιστορίες για θέματα όπως η καλλιέργεια, η διατροφή και οι εθιμικές πρακτικές. Σε έναν τόπο μικρής κλίμακας, όπως είναι η Αργολίδα, τα συγκεκριμένα στοιχεία εστιάζουν σε μια συγκεκριμένη πολιτισμική περιοχή, η οποία μοιράζεται κοινές πολιτισμικές συνήθειες, ήθη και έθιμα.

Η λαογραφική έρευνα στοχεύει στο παρόν και το μέλλον, λαμβάνοντας υπόψη τις αφηγήσεις των πληροφορητών σχετικά με το παρελθόν. Ενώ στο παρελθόν το πορτοκάλι αποτελούσε βασικό στοιχείο εθίμων, όπως η ρίψη του στους νεόνυμφους κατά τη γιορτή των Εισοδίων της Παναγίας στις 21 Νοεμβρίου, σήμερα κατέχει σημαντική θέση ως τάμα προς την Παναγία και ως φυλαχτό μέσα από την τελετουργία του Αγιασμού κατά τα Θεοφάνεια, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Μέσα από την παραγωγή, το πορτοκάλι περνά στη διατροφή κι από κει στην εθιμική και τελετουργική ζωή των κατοίκων της Αργολίδας και ιδιαιτέρως της πόλης του Άργους. Οι αναφορές των πληροφορητών ανάγονται τόσο στο παρελθόν, στο παρόν, αλλά και στο μέλλον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι οι μαθητές της Δ τάξης του δημοτικού, μέσα από το σχολικό project για το πορτοκάλι, εκφράστηκαν θετικά γι' αυτό. Αυτό δείχνει πως τόσο οι εικόνες της φύσης που έχουν όσο και οι πληροφορίες που λαμβάνουν από το οικογενειακό περιβάλλον, τους δημιουργούν θετικά συναισθήματα. Αρκετές εκθέσεις έχουν τη μορφή διαλόγου με το δέντρο της πορτοκαλιάς. Η 10χρονη Μαρία περιγράφει με πολύ παραστατικό τρόπο την αγάπη της για την πορτοκαλιά. Φτάνει, δε, σε σημείο να γράψει έναν διάλογο με τη «Νίτσα Πορτοκαλίτσα», η οποία της περιγράφει τα άνθη της, τον κορμό της και τους καρπούς της, αλλά και πόσο θρεπτικοί είναι. Ο Βασίλης τόνισε πως του αρέσει το χρώμα του πορτοκαλιού και οι μυρωδιές του καρπού και του άνθους της πορτοκαλιάς. Μία ακόμη μαθήτρια περιγράφει πως βρέθηκε στη συγκομιδή πορτοκαλιών με τους γονείς και τον παππού της και πως της άρεσε η βόλτα στον πορτοκαλεώνα. Οι περισσότεροι μαθητές περιέγραψαν το πορτοκάλι και την πορτοκαλιά, ενώ περιέγραψαν πόσο πολύ τους αρέσει να το γεύονται και να

¹⁴⁹ Παπούλιας Ευάγγελος Χ. *Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα: σύγχρονες προσεγγίσεις*. Εκδοτικός Οίκος Σ.Ι Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2014, σελ. 15-25.

πίνουν το χυμό του. Ακόμη, οι ζωηρές ζωγραφιές που συνοδεύουν τις περισσότερες εκθέσεις (όπως φαίνονται και στο Παράρτημα 2.) φανερώνουν την αγάπη και τις όμορφες αναμνήσεις που σχηματίζουν τα παιδιά όταν βρίσκονται στη φύση και συγκεκριμένα στους πορτοκαλεώνες. Οι αφηγήσεις δείχνουν τον άυλο χαρακτήρα που μπορεί να λάβει το πορτοκάλι ως στοιχείο της ταυτότητας των κατοίκων της περιοχής.

Παράλληλα, η καλλιέργεια του πορτοκαλιού αναδεικνύει και τονώνει αξίες όπως η αλληλεγγύη, η συνεργατικότητα και η αλληλοβοήθεια, ενώ προσελκύει νέους να επιστρέψουν και να συνεχίσουν την παραγωγή. Ακόμη, η συνέχιση της καλλιέργειας του πορτοκαλιού μπορεί να επιφέρει τόνωση της κοινωνικής και οικονομικής αειφορίας με τη λειτουργία συνεταιρισμών και βιομηχανικών μονάδων. Ως εκ τούτου, το αγροτικό περιβάλλον μεταβάλλεται σε πολιτισμικό τοπίο και φαίνεται πως η σχέση μεταξύ οικονομίας, γεωργίας και πολιτισμού είναι μια διαλεκτική σχέση που επηρεάζει την κοινωνία και βοηθά στην ανάπτυξη της οικονομίας και την προβολή του πολιτισμού.

Συγκεκριμένα, γίνεται αντιληπτή η κυρίαρχη θέση που κατέχει το πορτοκάλι στη ζωή των κατοίκων, τόσο την οικονομική όσο και την εθιμική. Το πορτοκάλι με βάση τις πληροφορίες από τους κατοίκους της περιοχής έχει στοιχεία που εκφράζουν τις άυλες διαστάσεις του. Κυρίαρχα στοιχεία είναι :

- Η χειρωνακτική συγκομιδή των καρπών κατά τη χειμερινή περίοδο και η τεχνογνωσία της
- Η θέση του πορτοκαλιού στις διατροφικές συνήθειες των κατοίκων¹⁵⁰. Παραδοσιακά γλυκά και φαγητά με βάση το πορτοκάλι ή το χυμό του, όπως τα κλασικά κουλουράκια πορτοκαλιού, κέικ πορτοκαλιού, χοιρινό με χυμό από πορτοκάλι κ.ά¹⁵¹.
- Η καλλιέργεια του πορτοκαλιού με την τεχνογνωσία της έχει αναδειχθεί ως βασική πηγή πλούτου και αποτελεί κεφάλαιο της τοπικής και εν γένει της εθνικής οικονομίας
- Η παράδοση και η θρησκευτική ζωή των κατοίκων είναι συνυφασμένη με το πορτοκάλι και την λατρεία της Παναγίας.

¹⁵⁰Βλ. σχετικό υλικό στο Παράρτημα 1

¹⁵¹Βλ. σχετικό υλικό στο Παράρτημα 2

Τα επιμέρους αυτά στοιχεία απαρτίζουν το συλλογικό αίσθημα και τις συλλογικές αντιλήψεις για το πορτοκάλι και το καθιστούν μέσο έκφρασης της ταυτότητας των κατοίκων μέσα από την τοπική καλλιέργεια. Η συμμετοχή και η ασχολία με το κοινό αυτό στοιχείο έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας κοινής κοινωνικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Η ταυτότητα εκφράζεται, κληροδοτείται και αναπροσαρμόζεται με βάση τα νέα κοινωνικά δεδομένα και τους φορείς του πολιτισμού της περιοχής. Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν, το πορτοκάλι του Άργους, το αργεϊτικό πορτοκάλι, όπως είναι γνωστό, μπορεί να θεωρηθεί ως κομμάτι της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του τόπου και των ανθρώπων που έχουν αναπτύξει τον τρόπο ζωής τους γύρω από αυτό.

Μέσα από κατάλληλες δράσεις το πορτοκάλι μπορεί να αναδειχθεί και να αναδείξει τον τόπο όπου καλλιεργείται. Τέτοιες είναι:

- Η αναβίωση της γιορτής του Πορτοκαλιού, με σύγχρονη χροιά, δίνοντας έμφαση στους ίδιους τους παραγωγούς και στην ανάδειξη και γνωστοποίηση των πρακτικών καλλιέργειας και παραγωγής.
- Εκθέσεις και εκδηλώσεις γνωριμίας του κοινού στην υπόλοιπη Ελλάδα με το αργεϊτικό πορτοκάλι. Προώθηση τοπικών προϊόντων με βασικό συστατικό το πορτοκάλι και ανάδειξη των ντόπιων παραγωγών.
- Λειτουργία θερινού σχολείου (summer school) για παιδιά νεαρής ηλικίας για τις αγροδιατροφικές παραδόσεις του νομού, οι οποίες θα λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικές τοποθεσίες της Αργολίδας σε περιοδική βάση.
- Δημιουργία ιστότοπου (site) με στόχο την ενημέρωση του κοινού, την καταγραφή και την ανταλλαγή υλικού όπως αναφορές, παραδόσεις, τραγούδια, ήθη και έθιμα που αφορούν το πορτοκάλι.

Οι προοπτικές αξιοποίησης που μπορεί να έχει το πορτοκάλι είναι πολλές. Ως το ιδιαίτερο και το βασικότερο τοπικό προϊόν της Αργολίδας έχει χαραχθεί στη σκέψη των κατοίκων ως το κύριο χαρακτηριστικό της περιοχής. Η οικονομία, η κοινωνική οργάνωση αλλά και το πολιτιστικό υπόβαθρο που έχει διαμορφωθεί με βάση το πορτοκάλι δείχνει τη μεγάλη επιρροή που έχει ασκήσει το συγκεκριμένο φρούτο στους κατοίκους της περιοχής. Άλλωστε, κατά κοινή ομολογία το πορτοκάλι αποτελεί αναπόσπαστο σύμβολο του τόπου και καθιστά το νομό αναγνωρίσιμο.

Το πορτοκάλι ως βασικό αγαθό και σύμβολο του νομού εκφράζει τόσο την προφορική παράδοση όσο και τις χειρωνακτικές πρακτικές που ακολουθούνται εδώ και δεκαετίες. Η άυλη κληρονομιά εκδηλώνεται στα πεδία που αφορούν όλες αυτές τις εκφάνσεις και είναι μοναδική καθώς πηγάζει από την τοπική γνώση που μεταδίδεται από στόμα σε στόμα ή μέσω της εμπειρίας¹⁵². Τέτοιες πρακτικές αποτελούν το πλαίσιο ανάπτυξης και δράσεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ως εκ τούτου, η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά έχει ως στόχο την ανάδειξη και διαφύλαξη τέτοιων ξεχωριστών αγαθών που διαμορφώνουν τους τρόπους δράσης των κατοίκων αλλά και τα οποία πέρα από υλική έχουν και μεγάλη πνευματική αξία. Τέλος, καθώς όπως φαίνεται το πορτοκάλι έχει ουσιαστικό ρόλο στη ζωή και την ταυτότητα της κοινότητας, θα ήταν ωφέλιμο να κατατεθεί και ως στοιχείο στο Εθνικό Ευρετήριο της Ελλάδας για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, το οποίο φιλοδοξεί να αποτελέσει μια έγκυρη και επικαιροποιημένη εικόνα του συνόλου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας¹⁵³.

¹⁵² Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βίλλυ, *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Ο.π Σελ.23

¹⁵³ Εθνικό Ευρετήριο. Στο <http://ayla.culture.gr>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Λόγω της πολύχρονης και ολόπλευρης ενασχόλησης των Αργειτών με το πορτοκάλι, αυτό έχει ενσωματωθεί σε πολλές πλευρές της καθημερινότητάς τους και του πολιτισμού τους. Αρχικά, οι ντόπιοι, θέλοντας η Αργολίδα να ορθοποδήσει και να αναπτυχθεί, κυρίως οικονομικά, ανέδειξαν την παραγωγή του πορτοκαλιού και κατέφυγαν στη μαζική παραγωγή του. Μελετώντας την ιστορία της παραγωγής, της εμπορικής διαχείρισης και της αξιοποίησης των πορτοκαλιών στο Άργος, παρατηρούμε ότι χαρακτηρίζεται από ενσυνείδητες οικονομικές στρατηγικές και αποφάσεις των κατοίκων, σε ανταπόκριση προς τις εκάστοτε ανάγκες και συνθήκες. Ο νομός έγινε οικονομικά εύρωστος μέσα από την καλλιέργεια και την ενασχόληση με την εγχώρια πώληση αλλά και την εξαγωγή των πορτοκαλιών από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 έως σήμερα. Η βιομηχανία και το συνεταιρίζεσθαι αναπτύχθηκαν σε τέτοιο βαθμό ώστε ο νομός της Αργολίδας να παράγει την μεγαλύτερη ποσότητα πορτοκαλιών στη χώρα. Παράλληλα, οι ενσυνείδητες αυτές οικονομικές στρατηγικές φαίνονται όχι μόνο μέσα από την ενασχόληση με την καλλιέργεια, τα τελευταία 80 χρόνια, αλλά και μέσα από την ανάπτυξη μιας νέας κοινωνικής τάξης, τους αγρότες παραγωγούς ή/και μεγαλοπαραγωγούς, δίνοντας αξία στους καλλιεργούμενους κλήρους. Το νέο κοινωνικό υπόβαθρο αναπτύχθηκε μέσα από την πλήρη απασχόληση με την αγροτική παραγωγή και διαμόρφωσε τους γεωργούς-αστούς, οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν ποιότητα ζωής για τους ίδιους και την οικογένειά τους. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι δεύτερες ακόμη και οι τρίτες γενιές παραγωγών συνεχίζουν την οικογενειακή ενασχόληση με την καλλιέργεια και το εμπόριο των πορτοκαλιών.

Ακόμη, η κοινωνική και οικονομική λειτουργία του πορτοκαλιού είναι συνώνυμη με την προτίμηση που εκφράζουν οι κάτοικοι της Αργολίδας στο πορτοκάλι. Μολονότι στην περιοχή πολύ δημοφιλή φρούτα είναι επίσης το πεπόνι, το ροδάκινο, το νεκταρίνι και τα υπόλοιπα εσπεριδοειδή (μανταρίνια, λεμόνια) αλλά και η ελιά, το πορτοκάλι κατέχει πρωταρχικό ρόλο τόσο στην παραγωγή όσο και στο εμπόριο. Η αυξημένη ζήτηση οδήγησε στη δημιουργία και άλλων προϊόντων, στηριζομένων στο πορτοκάλι ως πρώτη ύλη. Πορτοκαλάδες, γλυκά και φαγητά είναι προϊόντα που αναδείχθηκαν μέσα από την τοπική παραγωγή.

Επιπροσθέτως, η προτίμηση που δείχνουν οι κάτοικοι στο πορτοκάλι, φαίνεται και μέσα από το συμβολικό χαρακτήρα που αυτό έχει λάβει, σε διάφορες εκφάνσεις της ζωής και του πολιτισμού τους.

Η εντατική ενασχόληση με το πορτοκάλι, το κατέστησε αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού των κατοίκων του Άργους. Αυτό φαίνεται μέσα από τον τρόπο που λειτουργούν μέσα στο αγροτικό τοπίο, δηλαδή τον τρόπο που κινούνται και αντιδρούν στο φυσικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, καθώς μιλούν για το πορτοκάλι, έρχονται στο μυαλό τους μνήμες και μυρωδιές από τα παιδικά τους χρόνια μέσα στους ολάνθιστους πορτοκαλεώνες, να μυρίζουν και να γεύονται τους καρπούς τους. Μέσω των αισθήσεων το πορτοκάλι γίνεται έξη, συνήθεια και ως συνήθεια είναι η αυθόρμητη επιλογή των κατοίκων όταν ερωτούνται ποιο θεωρούν σύμβολο της περιοχής. Ο αργολικός κάμπος είναι ο πράσινος καμβάζ και οι καρποί μικρές πορτοκαλί πινελιές που μένουν χαραγμένες στις μνήμες των κατοίκων ες αεί. Έτσι, τόσο η ενσυνείδητη οικονομική δραστηριότητα και ενασχόληση με το πορτοκάλι όσο και η ασυνείδητη υιοθέτησή του ως έξη διαμορφώνουν το αγροτικό, φυσικό τοπίο σε πολιτισμικό. Με αυτόν τον τρόπο ο Αργολικός κάμπος μετατρέπεται σε ένα περιβάλλον πολιτισμικό, στο οποίο οι κάτοικοι συνδιαλέγονται με τη φύση και γίνονται κομμάτι της. Γι' αυτό το λόγο, το πορτοκάλι θεωρείται σύμβολο της περιοχής και ως σύμβολο εκφράζει τους ντόπιους, που το θεωρούν συνώνυμο της ίδιας της ζωής και της ευημερίας.

Παράλληλα, ως κορυφαίο αγαθό της περιοχής, το πορτοκάλι εκφράζει και θρησκευτικά τους κατοίκους, ως κομμάτι της λαϊκής λατρείας της Παναγίας της Πορτοκαλούσας. Η λατρεία προς το πρόσωπο της Παναγίας σε συνδυασμό με τις τελετουργίες και τη χρήση του πορτοκαλιού ως βασικό τους στοιχείο, αποδεικνύει τη σημασία που έχει το πορτοκάλι ως σύμβολο και ως μέσο έκφρασης της ιδιαίτερης πολιτιστικής ταυτότητας των ντόπιων. Η χρήση του πορτοκαλιού σε παλαιότερα έθιμα αλλά και σε σύγχρονες τελετουργίες κατά τη διάρκεια μεγάλων γιορτών με θρησκευτικό πρόσημο αποτυπώνουν την κοινή αντίληψη των κατοίκων για την τοπική ιδιαίτερη ταυτότητά τους, η οποία βασίζεται στην καλλιέργεια της γης και την ανάδειξη του πορτοκαλιού ως βασικού προϊόντος. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο το γεγονός ότι οι εθιμικές πρακτικές ήταν πολύ παλιές και σταμάτησαν μόλις λίγες δεκαετίες πριν. Βέβαια, το πορτοκάλι έχει λάβει θρησκευτική χροιά και ως τόμα , γεγονός που αποδεικνύει την ιδιαίτερη σχέση των κατοίκων με το φρούτο αυτό.

Ακόμη, η χρήση του πορτοκαλιού ως μοτίβο σε τοπικά δημοτικά τραγούδια δείχνει την αγάπη και την εξαιρετικά μεγάλη σημασία που έχει για τους κατοίκους το πορτοκάλι. Σημαντική είναι και η παρουσία του πορτοκαλιού στην τοπική κουζίνα, κατέχοντας σημαντικό ρόλο στις μαγειρικές συνήθειες και τη ζαχαροπλαστική στην περιοχή της Αργολίδας. Έτσι, καταλαβαίνουμε πως οι κάτοικοι, εκτός από την κοινωνικοοικονομική σχέση που έχουν αναπτύξει με το πορτοκάλι, έχουν επιχειρήσει να επικοινωνούν με άλλα άτομα από άλλες περιοχές την ταυτότητα, μέσω της οικονομίας και του πολιτισμού του πορτοκαλιού, στοιχείο το οποίο φαίνεται μέσα από την αυθόρμητη υιοθέτηση του πορτοκαλιού σε όλους τους παραπάνω τομείς.

Τέλος, δείχνοντας σεβασμό στο φυσικό τοπίο και οικολογική συνείδηση, αλλά και για οικονομικούς λόγους, οι νεότερες γενιές έχουν επιστρέψει στον πρωτογενή τομέα και απασχολούνται με την καλλιέργεια του πορτοκαλιού, παράλληλα με την ενασχόλησή τους στις τουριστικές υπηρεσίες, και με την καλλιέργεια του πορτοκαλιού, ιδιαιτέρως τα τελευταία χρόνια, που η οικονομία έχει λάβει δυσχερή χαρακτήρα και οι ανάγκες των ανθρώπων είναι πολλές κι δυσβάστακτες. Έχοντας μεγαλώσει μέσα στη φύση και τους πορτοκαλεώνες και γνωρίζοντας από τους γονείς και τους παππούδες τον τρόπο καλλιέργειας του πορτοκαλιού, οι νέες γενιές δείχνουν ζήλο, ώστε το πορτοκάλι να αποκτήσει και πάλι την αίγλη που είχε τον προηγούμενο αιώνα.

Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να προτείνω ότι θα ήταν χρήσιμο η καλλιέργεια να ενταχθεί στο Εθνικό Ευρετήριο της Ελλάδας για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά. Η γνώση και η εμπειρία γύρω από την καλλιέργεια του πορτοκαλιού είναι αυτά τα οποία αποτελούν στοιχεία του πολιτισμού της περιοχής και των κατοίκων του Άργους, όπως φάνηκε και μέσα από τις απόψεις των μικρών πληροφορητών της έρευνας, στις εκθέσεις που έγραψαν για το πορτοκάλι, οι οποίες δείχνουν τη σημασία του ως στοιχείου άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς για τις νεότερες γενιές των κατοίκων της Αργολίδας, στοιχείο το οποίο αξίζει να διατηρηθεί και να μεταλαμπαδευτεί και στις μελλοντικές γενιές. Η αγάπη, η γνώση και η εμπειρία γύρω από την καλλιέργεια και αξιοποίηση του πορτοκαλιού έχει περάσει και στις νεότερες γενιές και γι' αυτό το πολιτισμικό αυτό στοιχείο αξίζει να αναδειχθεί και να διατηρηθεί. Όπως γράφει και η Έλενα, 10 ετών, στην έκθεσή της, Υποδηλώνοντας τη σημασία του πορτοκαλιού ως συμβόλου-κλειδιού της Αργεΐτικης ζωής και του πολιτισμού: «...Με δυναμώνει και με κάνει να είμαι χαρούμενη όλες τις ώρες. Για την

πόλη μας είναι πολύ σημαντικό. Εξάλλου από αυτήν προέρχεται. Το Άργος έχει τις περισσότερες πορτοκαλιές. Στην πόλη μου, ο χυμός πορτοκαλιού μας αλλάζει διάθεση. Όμως, το χωράφι με πορτοκαλιές του παππού μου είναι το καλύτερο...»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αλεξιάκης Π. Ελευθέριος, *Η σημαία στο γάμο. Τελετουργία, εξάπλωση, προέλευση*. Εθνολογική μελέτη, Αθήνα 1990, Διαθέσιμο στο www.societyforethnology.gr

Αλεξιάδης Αλ. Μηνάς, *Νεωτερική ελληνική λαογραφία. Συναγωγή μελετών*. Εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2008

Αναγνωστόπουλος Ν.-Γάγαλης Γ. *Η Αργολική πεδιάς*. Αθήνα 1938

Αραμπατζή Χριστίνα-Χατζηαστερίου Αναστασία, *Ασβεστοχώρι, Ιστορία-Παράδοση*. Θεσσαλονίκη 2000

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού. Argolikivivliothiki.gr

Αρχαιολογικός χώρος Ηραίου, Άργος. *Περιήγηση στα μνημεία της Αργολίδας*. Εφορία Αρχαιοτήτων Αργολίδας. Διαθέσιμο στο www.argolisculture.gr

Αρχείο της εφημερίδας «ΑΡΓΕΙΑΚΟΝ ΒΗΜΑ», Άργος.
Αυδίκος Ευάγγελος, *Εορταί και πανηγύρεις. Σύνορα, λαϊκά δρώμενα και τελετές*. Εκδόσεις Επίκεντρο Α.Ε. Θεσσαλονίκη 2017

Βαρβούνης Μ.Γ. *Συμβολή στη Μεθοδολογία της Επιτόπιας Λαογραφικής Έρευνας*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1994

Βαρβούνης Μ.Γ. *Νεωτερική Ελληνική Λαϊκή Θρησκευτικότητα. Συναγωγή Μελετών Θρησκευτικής Λαογραφίας*. Εκδόσεις Μπαρμπουνάκης, 2014.

Βελουδάκη Αφροδίτη-Ζώτα Κωνσταντίνα (επιμέλεια έκδοσης) *Εθνικός διατροφικός οδηγός για ενήλικες*. Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής Prolepsis, Αθήνα 2014

Γιαλούρη Ελεάνα (επιμ.) *Υλικός Πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των παραμύθων*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Αθήνα 2012.

Δευτεραίος Ν. Άγγελος «Το ψωμί ως δώρο στις κοινωνικές σχέσεις του ελληνικού λαού» *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας*. 25 (1977-1980) Αθήνα 1981, σελ. 136-149

Δημόπουλος Κ. (επιμ.) *Η διατροφή μας σήμερα*. Εκδόσεις Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2001

Δοξιάδης Θωμάς, Λιβέρη Διονυσία, *Τόπος, τοπίο, ταυτότητα και επονομασία*. Άρθρο, 2012. Διαθέσιμο στο www.citybranding.gr

Δουλαβέρας Ν. Αριστείδης *Η γυναικεία και η ανδρική ομορφιά στο δημοτικό τραγούδι*. Εκδ. Παπαζήση. Αθήνα 2013

Δουλαβέρας Αριστείδης 'Η νεωτερικότητα στον φιλέορτο βίο της Μεσσηνίας: Νέο-αγροτικές και συναφείς γιορτές' στο Βαρβούνης Γ. Μανόλης, Σέργης Γ. Μανόλης, Δαμιανού Μ. Δέσποινα, Μαχά-Μπιζούμη Νάντια, Θεοδωρίδου Γ. Γαρυφαλλιά (επιμ.) *Η διαχείριση της παράδοσης. Ο λαϊκός πολιτισμός ανάμεσα στο φολκλορισμό, στην πολιτιστική βιομηχανία και τις τεχνολογίες αιχμής*. Εκδοτικός Οίκος Κ.&Μ. Αντ. Σταμούλη. Θεσσαλονίκη.σελ. 93-105

Ελληνική Στατιστική Αρχή, Πίνακας 5β. Αριθμός δένδρων και παραγωγή κυριότερων δενδρωδών καλλιιεργειών, κατά Περιφέρεια και Περιφερειακή Ενότητα, 2014. Number of trees and tree production for principal tree cultivations, by Region and Regional Unities, 2014. www.statistics.gr

Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο, *Δυνατότητες αξιοποίησης της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO 2003)*, www.ead.gr

Ζαϊμάκης Γιάννης. *Κοινοτική Εργασία και Τοπικές Κοινωνίες. Ανάπτυξη, Συλλογική δράση, Πολυπολιτισμικότητα*. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2011

Ζαχαράκη Όλγα, *Σκύρος: διατροφή & παράδοση*. Εκδόσεις: Ευβοϊκές Εκδόσεις Κίνητρο Ε. Καλέμη, Αθήνα 2009

Ήμελλος Δ. Στέφανος, *Η τροφή από λαογραφική άποψη*, Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τόμος ΚΗ (1979-1985) σελ. 214-246

Ήμελλος Στεφ. Δ. Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικ. *Παραδοσιακός Υλικός Βίος του Ελληνικού Λαού. (ερωτηματολόγιο)*. Ακαδημία Αθηνών. Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας , 1983. Διαθέσιμο: http://www.kentrolaografias.gr/sites/default/files/Paradosiakos_ulikos_vios_tou_e_llinikou_laou.pdf

Ήμελλος Δ. Στέφ. «Τροφή» *Ζητήματα παραδοσιακού υλικού βίου (ενδεικτικές επισυμάνσεις)*. Αθήνα 1993, σελ. 65-108

Θανόπουλος Γ., Σπαθάρη-Μπεγλίτη Ε. «Παραδοσιακή διατροφή και διατροφικές συνήθειες» *Δημόσιος και Ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα II: Οι Νεότεροι χρόνοι*. Τόμ. Α, *Ο Νεότερος Λαϊκός Βίος*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2002, σελ. 113-140

Θεοδωροπούλου Ελένη, *Αγροτική Οικιακή Οικονομία*. εκδόσεις Παρισιάνου ΑΕ, Αθήνα 2016

Κασίμης Χαράλαμπος, Ζακοπούλου Έρση, Παπαδόπουλος Γ. Απόστολος, 'Η συμβολή των μεταναστών στη σύγχρονη οικογενειακή εκμετάλλευση: μελέτη τριών παραδειγματικών περιοχών' στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 2003 σελ. 9-38

Καπλάνογλου Μαριάνθη *Παραμύθι και αφήγηση στην Ελλάδα: Μια παλιά τέχνη σε μια νέα εποχή. Το παράδειγμα των αφηγητών από τα νησιά του Αιγαίου και από τις προσφυγικές κοινότητες των Μικρασιατών Ελλήνων*. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2014

Κομνηνού Μαρία, Παπαταξιάρχης Ευθύμιος (επιμ.) *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία. Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1990.

Κοντολέων Μάνος, 'Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα' Στο: *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Στο σκολεϊό του κόσμου Γ και Δ Δημοτικό, Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Γιάννης Παπαδάτος, Βίκυ Πάτσιου, Δημήτρης Πολίτης, Θεοδόσης Πυλαρινός (επιμ.), Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ Αθήνα. Διαθέσιμο στο <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-D110/334/2280,8654/>*

Κούζας Γιώργος Χ. *Ελληνική Λαογραφική Εταιρία: η ιστορική διαδρομή της (1908-2008)* Εκδόσεις Ελληνική Λαογραφική Εταιρία, Αθήνα 2009

Κούζας Χ. Γεώργιος 'Ο κόσμος της λαϊκής αγοράς: Προς μια κοινωνική ανάγνωση των λειτουργιών και των προεκτάσεων των σύγχρονων υπαίθριων αγορών.' Στο Αλεξιάδης Αλ. Μηνάς, Κούζας Χ. Γεώργιος (επιμ.) *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρίας. Τόμος ΜΒ' (42) (2010-2012)* Πρακτικά Πανελλήνιου Συνεδρίου: 1909-2009 100 Χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας. Πανεπιστήμιο Αθηνών 11-13 Μαρτίου 2009. Πρακτικά Ημερίδας: *Η έρευνα των λαϊκών διηγήσεων στον ελληνικό και το διεθνή χώρο*. Αθήνα 2013. Σελ. 505-550

Κούζας Χ. Γιώργος. 'Θρησκευτικότητα και Αστικός Χώρος: Νεότερες μελέτες για τη θρησκευτική ζωή στις πόλεις'. *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρίας. Τόμος ΜΓ' (43) (2013-2016)* Αθήνα 2017

Κράββα Βασιλική 'Οι Λαογράφοι, τα πράγματα και ο υλικός βίος: Θεωρητικές και μεθοδολογικές διαδρομές στη μακρά λαογραφική διάρκεια.' στο Νιτσιάκος Βασίλης, Ποτηρόπουλος Παρασκευάς (επιμ.) *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Μια συμβολή στο διάλογο*. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2018. Σελ. 231-262

Κυριακίδης Στίλπων Π. *Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεία του Λόγου. Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου* Αρ. 3, εκδόσεις Τύποις. Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1922

Κυριακίδης Π. Στίλπων «Τα κόκκινα αυγά του Πάσχα» *Πεπραγμένα Θ Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου*, τόμος Γ. Εν Θεσσαλονίκη, 1958, σελ. 5-13

Κυριακίδου-Νέστορος Άκκλη, *Λαογραφικά Μελετήματα*. Τόμος 1. Εκδ. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α, Αθήνα, 1989, ΣΕΛ. 146-160

Κωνσταντόπουλος Γιάννης , «Η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς. Θάμνοι και δένδρα» Στο www.realfarm.gr

Λουκάτος Σ. Δημήτριος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία* Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Δ' ανατύπωση, Αθήνα 2015

Λυδάκη Άννα, *Αναζητώντας το Χαμένο Παράδειγμα. Επιτόπια Έρευνα. Κατανόηση. Ερμηνεία.* εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2016

Ματάλα Αντωνία-Λήδα *Ανθρωπολογία της τροφής.* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008

Μέγας Α.Γ, «Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας» *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* τ. Α (1939) σελ. 99-54, τ. Β (1940) σελ. 118-205, τ. Γ-Δ (1941-1942) σελ. 77-195, τ. Ε-ΣΤ (1943-1944) σελ. 86-144, τ. Ε (1945-1949) σελ. 3-100. Ανατύπωσης Αθήναι, 1975.

Μερακλής Μ.Γ *Θέματα Λαογραφίας.* Γ' Έκδοση. Εκδόσεις Καστανιώτη. Αθήνα 1999

Μερακλής Γ. Μ. *Λαογραφικά Ζητήματα* Εκδόσεις Καστανιώτη και Διάττων, Αθήνα 2004

Μερακλής Γ. Μιχαήλ, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα, λαϊκή τέχνη.* Τρίτη έκδοση συμπληρωμένη. Εκδόσεις Ινστιτούτο του βιβλίου- Α. Καρδαμίτσα. Αθήνα 2011

Μηλιαράκης Αντώνιος, *Γεωγραφία Πολιτική Νέα και Αρχαία του νομού Αργολίδος και Κορινθίας μετά γεωγραφικού πίνακος του νομού.* Εκδόσεις Τυπογραφείον Κορίννης, εν Αθήναις 1886

Μηλίγκου-Μαρκαντώνη Μαρία, *Δένδρα, φυτά, άνθη στο λαϊκό πολιτισμό των νεώτερων Ελλήνων.* Αθήνα 2006.

Μηνούδη Σπ. Θεοδώρα, *ΘΡΑΚΗ Αντίλαλοι της Ανατολικής Ρωμυλίας.* Εκδόσεις Ιδρύματος Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης.2008

Μητράκος Θεόδωρος, 'Η συμβολή των μεταναστών στην ελληνική οικονομία: Μετά-ανάλυση των εμπειρικών ευρημάτων' στο *Κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη.* Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση, 2013 Τόμος 8 τεύχος (2), σελ. 87-106

Μιχαλοπούλου Σοφία, *Η πορεία της εμπορίας των πορτοκαλιών στην Αργολίδα τα τελευταία έξι χρόνια. Διακίνηση και ποιοτικά χαρακτηριστικά.* Τμήμα Τεχνολογίας Γεωργικών Προϊόντων. Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας. ΤΕΙ Καλαμάτας Τμήμα εκδόσεων και βιβλιοθήκης, Καλαμάτα 2010.

Νιτσιάκος Βασίλης, *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο.* Εκδόσεις Οδυσσέας. Αθήνα 2003

Νιτσιάκος Βασίλης, *Προσανατολισμοί. Μια κριτική εισαγωγή στη Λαογραφία.* 2^η έκδοση. Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα 2014

Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη, *Φύση, τεχνολογία και κοινωνία στις ορεινές κοινότητες του Κιθαιρώνα*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2007

Οικονόμου Ι. Ανδρομάχη, *Υλικός Πολιτισμός: Θεωρία, μεθοδολογία, αξιοποίηση. Σύντομη επισκόπηση*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014

Παπαχριστοφόρου Μαριλένα, *Μύθος. Λατρεία. Ταυτότητες. Στο νησί της Καλυψώς*. εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013

Παπούλιας Ευάγγελος Χ. *Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα: σύγχρονες προσεγγίσεις*. Εκδοτικός Οίκος Σ.Ι Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2014

Παραφεντίδου Αλεξάνδρα, *Το έθιμο του δένδρου των Θεοφανείων στις εκκλησίες του Λιτόχωρου*. Άρθρο, περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ, Τεύχος 8^ο, Ιανουάριος 1973

Πολίτης Γ. Ν. 'Λαογραφία'. Περιοδικό *Λαογραφία: Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρίας*. Τόμος Α', εκδόσεις Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1909 σελ. 3-18

Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικατερίνη, Καραμανές Ευάγγελος *Λαογραφία: παραδοσιακός πολιτισμός*, Σειρά: πολιτισμός-τέχνες-διαχείριση ελεύθερου χρόνου, εκδόσεις: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Διαθέσιμο στο Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, ψηφιακή βιβλιοθήκη . Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/10795/1015>

Σερεμετάκη Κ. Νάντια, *Παλιννόστηση αισθήσεων: Αντίληψη και μνήμη ως Υλική Κουλτούρα στη Σύγχρονη Εποχή*. Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 3^η έκδοση, Αθήνα 2008

Φωτοπούλου Σταυρούλα-Βίλλυ (επιστημονική επιμ.) *Όψεις της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στη Χίο*. Εκδόσεις Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2016

Χρυσανθοπούλου Βασιλική, 'Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς' στο *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*, Ελ. Αλεξάκης, Μαρία Βραχιονίδου, Ανδρομάχη Οικονόμου (επιμ.), Ελληνική Εταιρία Εθνολογίας, Αθήνα 2008, σελ. 323-357

Χρυσανθοπούλου Βασιλική, 'Από τη λαϊκή λατρεία στην τελετουργία και τη θρησκευτική συμπεριφορά: «Η μεταβαλλόμενη συνέχεια των λαογραφικών προσεγγίσεων». Στο Νιτσιάκος Βασίλειος, Ποτηρόπουλος Παρασκευάς (επιμ.) *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Συλλογικό*. Εκδόσεις Σιδέρης Ι, Αθήνα 2018, σελ. 263-319

Χρυσού-Καρατζά Κυριακή 'Η ιστορική διαδρομή της τροφής ως πολιτιστικού φαινομένου στον ελλαδικό χώρο' στο Αλεξιάδης Αλ. Μηνάς, Κούζας Χ. Γεώργιος (επιμ.) *Λαογραφία. Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρίας*.

Τόμος ΜΒ΄ (42) (2010-2012) Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: 1909-2009 100 Χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας. Πανεπιστήμιο Αθηνών 11-13 Μαρτίου 2009. Πρακτικά Ημερίδας: *Η έρευνα των λαϊκών διηγήσεων στον ελληνικό και το διεθνή χώρο*. Αθήνα 2013, σελ. 269-1005

Σπυριδάκης Κ.Γ, *Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης*. Εν Αθήναις, 1962

Ψαριώτης Ιω. Θεόδωρος, *Παράδειγμα Πειστικής Ευγλωττίας σε μια Πρωτοποριακή Πρωτοβουλία Διάσωσης Πορτοκαλλιέργειας στην Αργολίδα*. Ναυπλιακά Ανάλεκτα, τόμος IV, Εκδόσεις Δήμου Ναυπλιέων, Ναύπλιο 2000

Ψυχογιού Ελένη «Λατρευτική μνήμη και λαϊκή αφηγηματική παράδοση: εντοπίζοντας τα ίχνη της Ελένης/Αγιαλένης στην Άνω Μεσσηνία» *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας*, 33-34 (2009-2013) σελ. 317-383

Abrams Lynn, *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. Ρίκη βαν Μπούσχοτεν (επιμ.), εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα 2014

Bourdieu Pierre, *Η αίσθηση της Πρακτικής*. Μετάφραση Παραδέλλης Θεόδωρος. Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006

Bourdieu Pierre, *Η Διάκριση. Κοινωνική κριτική της Καλαισθητικής κρίσης*. εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2013

Braudel Fernand «Ιστορία και κοινωνικές επιστήμες: Η «μακρά διάρκεια» στο Braudel Fernand *Μελέτες για την Ιστορία*. Έκδοση Β, Εκδόσεις Ε.Μ.Ν.Ε-Μνήμων, Αθήνα 1987

Braudel Fernand, *Μεσόγειος. Α/ Ο ρόλος του περίγυρου*. εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1993

Cooper C. J. *Λεξικό Παραδοσιακών Συμβόλων. Ο κόσμος των συμβόλων, η ιστορία και η εξέλιξή τους από την προϊστορική εποχή μέχρι των αιώνα μας. 1500 Λήμματα, 210 Εικόνες*. Μετάφραση: Ανδρέας Τσάκαλης. Εκδόσεις Πύρινος Κόσμος, Αθήνα 1992

Gennep Arnold Van *Τελετουργίες Διάβασης. Συστηματική Μελέτη των Τελετών*. Μετάφραση: Θόδωρος Παραδέλλης. Εκδόσεις Ηριδανός, Αθήνα 2016

Halbwachs Maurice *Η συλλογική μνήμη*. Μετάφραση: Τίνα Πλυτά. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013

Hornblower Simon, *Ο ελληνικός κόσμος*. 479-323 π.Χ. Μετάφραση: Εύα Πέππα. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2005

Serge Renaud, *Η Μεσογειακή διατροφή: Κρητική δίαιτα*, εκδόσεις Τραυλός, Αθήνα 2001

Tilley Christopher 'Χώρος, τόπος, τοπίο. Φαινομενολογικές προσεγγίσεις' Στο: Γιαλούρη Ελεάνα (επιμ.) *Υλικός Πολιτισμός. Η ανθρωπολογία στη χώρα των πραγμάτων*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Αθήνα 2012, σελ. 215-250

www.voria.gr Το έθιμο με το πορτοκάλι αναβίωσε στο Ασβεστοχώρι. Άρθρο.

Ξενόγλωσση

Bourdieu Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Routledge, London 1984

Bronner J. Simon *Folklore the basics*. Εκδόσεις Taylor & Francis, 2016

Godman H. *Adopt a Mediterranean diet now for better health later*. Harvard Health Publications, Harvard University, Boston 2013

Karouzou Evi, *Les Jardins de la Méditerranée. Agriculture et société dans la Grèce du sud 1860-1910*. Εκδόθηκε από την Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, Αθήνα 2014.

Lizardo Omar, *The Cognitive Origins of Bourdie's Habitus*. Journal for the Theory of Social Behavior, Volume 34, Issue 4, December 2004.σελ.375-401

Mediterranean diet - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO.
Στο www.unesco.org

Navarro Zander, *In Search of a Cultural Interpretation: The Contribution of Pierre Bourdieu* IDS Bulletin, Volume 37, Number 6, November 2006

Ortner Sherry B. *Sherpas through their rituals*. Cambridge University Press, Cambridge-New York-Melbourne, 1978

Ortner Sherry B. *On key symbols*.Περιοδικό *American Anthropologist*, Volume 75, Issue 5, 1973, Version of online record 28 OCT 2009,
www.onlinelibrary.wiley.com σελ.1338-1346

Αναφορές στα Χειρόγραφα

Ολόκληρη η συλλογή των Χειρογράφων του Αρχείου Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου Λαογραφίας, του Τμήματος Φιλολογίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, βρίσκεται και σε ψηφιακή μορφή και είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα

<https://pergamos.lib.uoa.gr>

Δέδε Ευσταθία, Χειρόγραφο 66 (1966) *Συλλογή λαογραφικού υλικού εκ του χωρίου Λάλουκα, της επαρχίας Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου και Αρχείου Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Θωμοπούλου Αιμιλία, Χειρόγραφο 69 (1966) *Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου και Αρχείου Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Χατζηαντωνίου Ευστρ. Μαρία, Χειρόγραφο 238 (1968) *Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Άργους, του νομού Αργολίδας*. Αρχείο Χειρογράφων του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, νυν Μουσείου και Αρχείου Λαογραφίας, Τμήμα Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Διαδικτυακές πηγές

www.argolisculture.gr

www.argolikivivliothiki.gr

<http://ayla.culture.gr>

www.citybranding.gr

www.ead.gr

www.ebooks.edu.gr

www.handle.net

www.minagric.gr

www.realfar.gr

www.statistics.gr

www.societyforethnology.gr

www.unesco.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Φωτογραφικό Υλικό Επιτόπιας Έρευνας

Α) Κτήματα, εργοστάσια και πάγκοι στην Αργολίδα

Συγκομιδή Πορτοκαλιών. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά, 2-2-2017

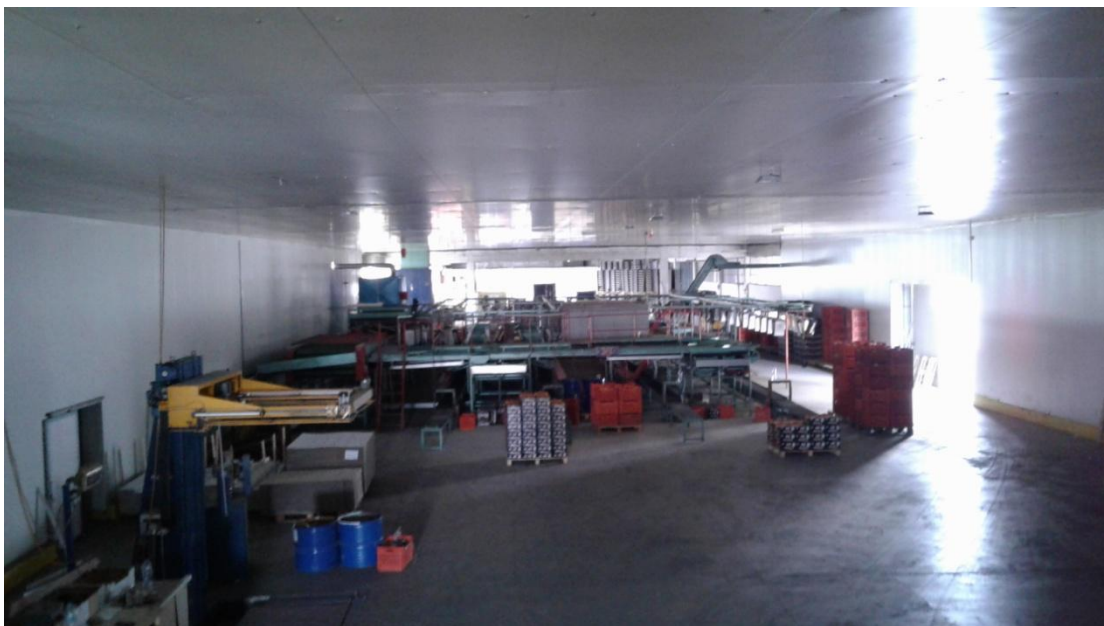
Πορτοκαλεώνας Περιοχή Κεφαλάρι Άργους. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά, 2-2-2017

Ανεμομείκτης. Περιοχή Αγία Τριάδα Ναυπλίου. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 4-2-2017

Φορτοεκφόρτωση πορτοκαλιών. Περιοχή Αγία Τριάδα Ναυπλίου. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 4-2-2017

Συσκευαστήριο Πορτοκαλιών. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 16-3-2017

Εργοστάσιο Διαλογής Πορτοκαλιών. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 16-3-2017

Χώρος Αποθήκευσης. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 16-3-2017

Χώρος Αποθήκευσης. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 16-3-2017

Παράγκα, υπαίθριος πάγκος πώλησης πορτοκαλιών. Εθνική Οδός Μυκηνών-Ναυπλίου. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 4-3-2017

Παράγκα, υπαίθριος πάγκος πώλησης πορτοκαλιών. Εθνική Οδός Μυκηνών-Ναυπλίου. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 4-3-2017

Παράγκα, υπαίθριος πάγκος πώλησης πορτοκαλιών. Εθνική Οδός Μυκηνών-Ναυπλίου. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 4-3-2017

Παράγκα, υπαίθριος πάγκος πώλησης πορτοκαλιών. Εθνική Οδός Μυκηνών-Ναυπλίου. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 4-3-2017

Β) Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσας στο Άργος

Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μαπλτά. Άργος, 20-11-2016.

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα. Στο βάθος η πόλη του Άργους. Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Στολισμός στην Ιερά Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης ή Πορτοκαλούσα.
Φωτογραφικό Αρχείο Ζωή-Θεοφανή Μπαλτά. 20-11-2016

Γ) Φωτογραφίες από τη Γιορτή του Πορτοκαλιού στο Άργος.

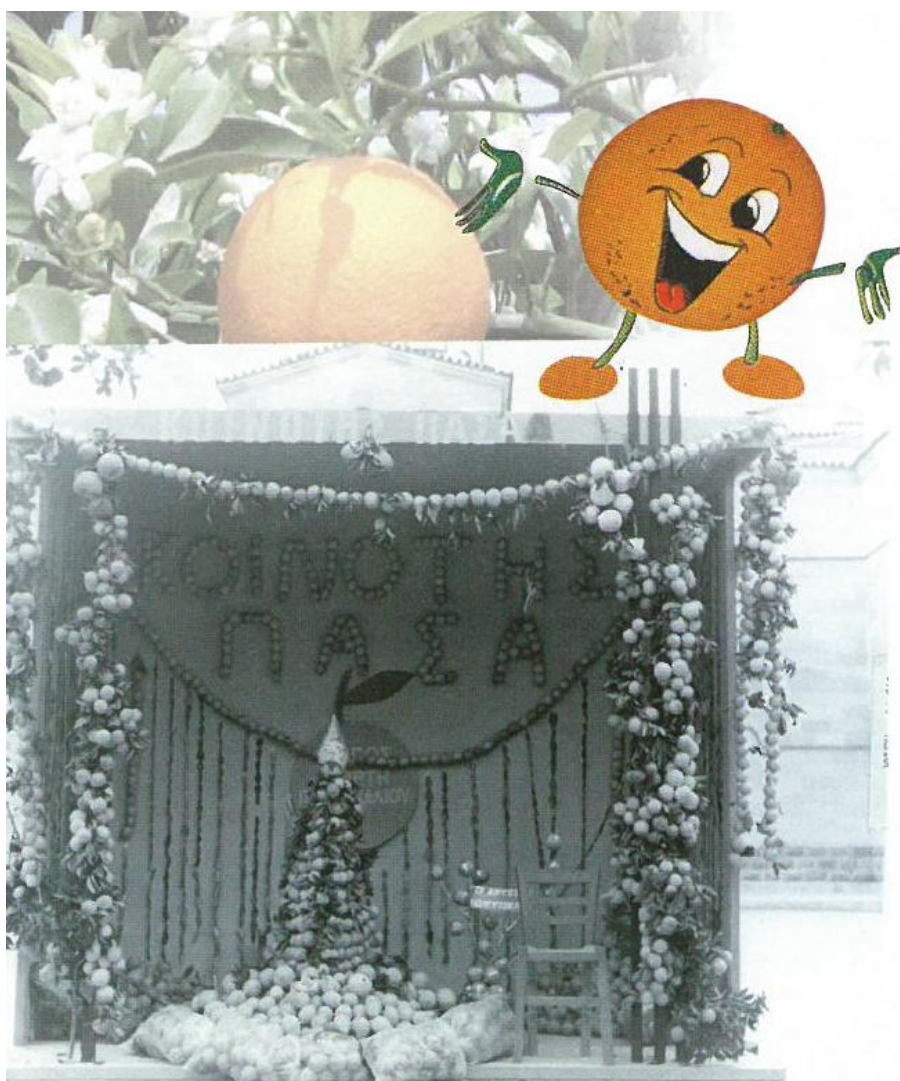
Σημείωση: Οι παρακάτω φωτογραφίες αποτελούν μέρος από το φωτογραφικό αρχείο της εφημερίδας «ΑΡΓΕΙΑΚΟΝ ΒΉΜΑ», του οποίου ιδρυτής υπήρξε ο Δήμαρχος Άργους Γεώργιος Θωμόπουλος που ίδρυσε και το θεσμό της Γιορτής. Η εφημερίδα ξεκίνησε την πορεία της το 1960 και εξακολουθεί να βρίσκεται στις επάλξεις έως σήμερα. Οι συγκεκριμένες φωτογραφίες έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό «ΕΠΑΘΛΟ» Τεύχος 47, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2005.

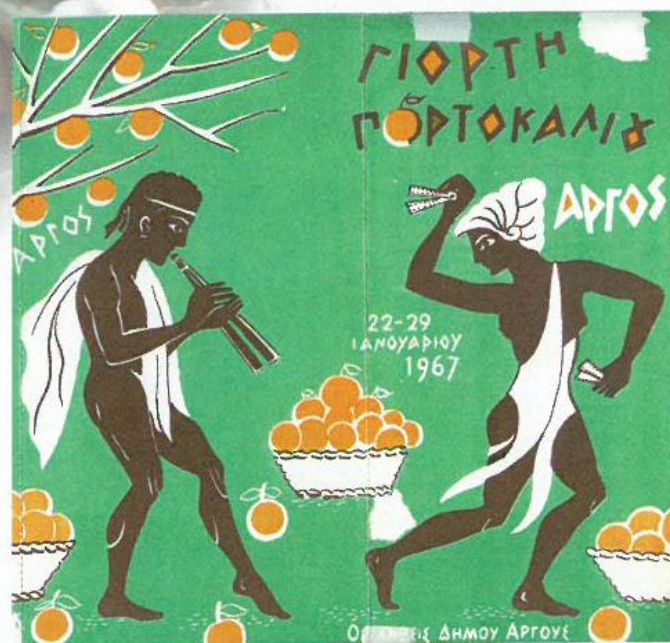
Η εθιμοτυπική πυραμίδα από πορτοκάλια στο Άργος.

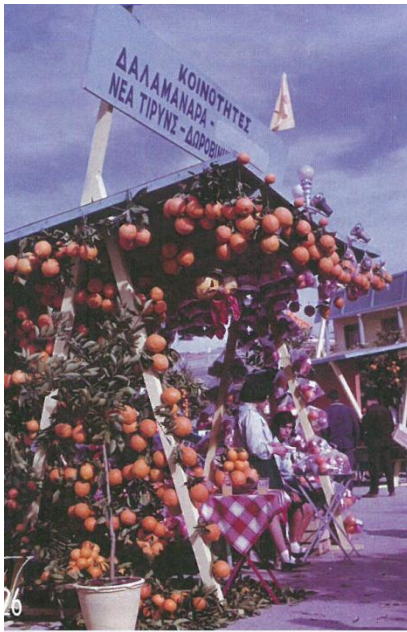

Αφιέρωμα στη Γιορτή του Πορτοκαλιού στο περιοδικό «ΕΠΑΘΛΟ», 2005

Περίτερο Πασά

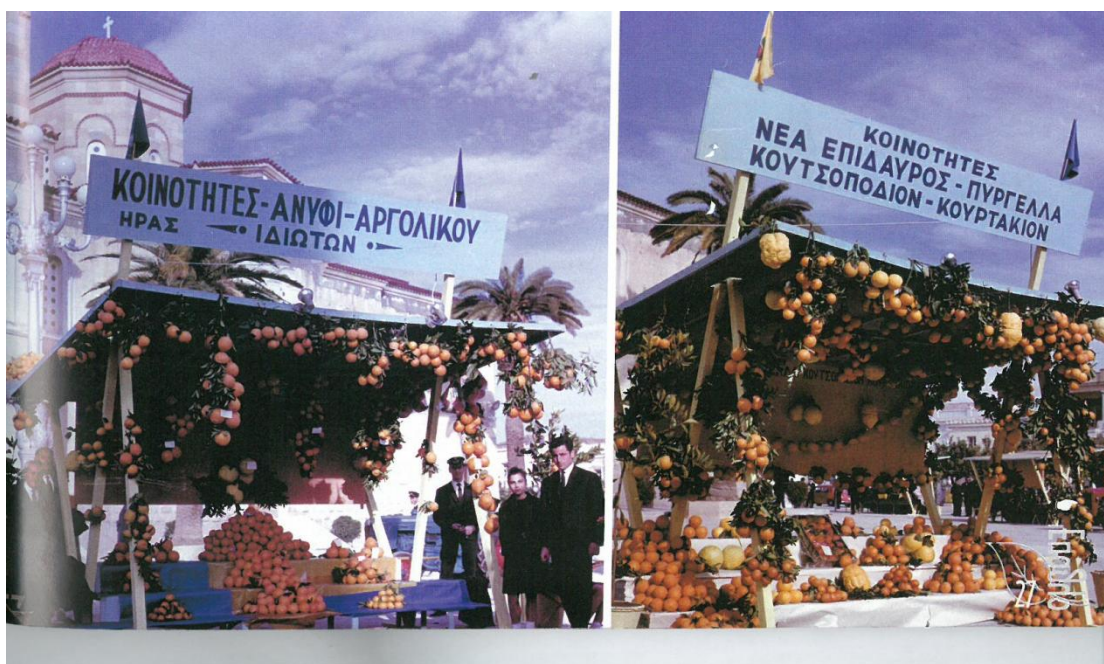
Πάγκοι στην Κεντρική Πλατεία Αγίου Πέτρου στο Άργος

1965: Ο Δήμαρχος Άργους Γεώργιος Θωμόπουλος μεταξύ επισήμων και περιπτέρων

Φωτογραφίες από τη Γιορτή Πορτοκαλιού, 1965.

Πάγκοι στο κέντρο του Άργους, 1965.

Πέμπτη 8 Δεκεμβρίου

19:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου.

Εγκαίνια Έκθεσης. Καλωσόρισμα από το ΔΗΜΑΡΧΟ ΑΡΓΟΥΣ κ. Δημήτρη Πλατή.
Χαιρετισμοί από: ΕΚΠΡΟΣΩΠΟ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙΦ. ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΝΟΜΑΡΧΗ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ
ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ

20:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Δημοτική χορωδία Άργους. Τροβαδούροι Δημοτικής Χορωδίας Άργους με τη συνοδεία Ορχήστρας & Χορευτικού Τμήματος.
20:30 Εγκαίνια Έκθεσης Τύπου & Φωτογραφίας για τις γιορτές πορτοκαλιού Δεκαετίας '60.

Παρασκευή 9 Δεκεμβρίου

11:00 Αφιξη στο Δημαρχιακό Μέγαρο των Εμπορικών Ακολουθών Ξένων Χωρών.

12:00-14:00 Επίσκεψη των Εμπορικών Ακολουθών σε Χυμοποιεία - Εργοστάσια Εξαγωγών Εσπ/δων - Βιοτεχνίες Γεωργικών Μηχανημάτων & Άρδευσης της Περιοχής.

18:00 Μπουσουλοπούλειο Θέατρο. Ημερίδα του Συλλόγου Γεωπόνων Αργολίδας & του Δήμου Άργους με θέμα: «Ποιότητα & Πορτοκάλι».

19:00 Επίσκεψη των Εμπορικών Ακολουθών στην Έκθεση.

20:00 Συνέντευξη Τύπου των Εμπορικών Ακολουθών.

20:30 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Χορευτική Εκδήλωση με το Σύλλογο «Ελληνική Παράδοση».

21:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Συναυλία Δημοτικής Φιλαρμονικής Άργους.

Σάββατο 10 Δεκεμβρίου

10:30 Επιμελητήριο Αργολίδας.

Ημερίδα με θέμα «Παγκοσμιοποίηση & Προοπτική των Εσπεριδοειδών».

Διοργάνωση: Δήμος Άργους. Χαιρετισμοί από ΔΗΜΑΡΧΟ ΑΡΓΟΥΣ, ΝΟΜΑΡΧΗ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ, ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ, ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ ΠΑΣΕΓΕΣ - ΓΕΣΑΣΕ - ΣΥΔΑΣΕ - ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝ/ΣΜΩΝ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ.

12:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου - Εμπορικό κέντρο. Συναυλία Μπάντας Δήμου Νεμέας.

18:00 Επιμελητήριο Αργολίδας. Συνέχιση εργασιών της ημερίδας με εισηγήσεις των Ευρωβουλευτών, Εκπροσώπων των Ελληνικών Κομμάτων στην Ευρωβουλή & τοποθέτηση Συνέδρων.

20:00 Μπουσουλοπούλειο Θέατρο. Τραγωδία Αισχύλου «Αγαμέμνων». Από το ΔΗ.ΘΕ.Α.

20:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Χορωδία Αργολικής Πολιτιστικής Πρότασης.

20:30 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Μουσική βραδιά με το Συγκρότημα «Οδηγόροι».

Κυριακή 11 Δεκεμβρίου

12:00 Μπουσουλοπούλειο Θέατρο. Ομιλία & Παρουσίαση, του κ. Σπυρίδωνα Κακριμένη Προέδρου Ομάδας Παραγωγών «Ήλιος» & Αντιπροέδρου της Ένωσης Βιοκαλλιεργητών Νομού Αργολίδας, με θέμα «Το μέλλον του πορτοκαλιού. Διοργάνωση: Δήμος Άργους - Ομάδα Παραγωγών «Ήλιος».

18:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Βράβευση μαθητών για έκθεση με θέμα «Πορτοκάλι, προϊόν Ζωής - Προόδου & Ευημερίας για το Άργος & την Αργολίδα». Βράβευση παλαιών Συνεταιριστών.

19:00 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Χορευτική εκδήλωση με το Λύκειο των Ελληνίδων Άργους.

19:30 Πλατεία Αγίου Πέτρου. Μουσική βραδιά με το Συγκρότημα Ι. Δαμάλα - Μ. Πουλή - Μ. Παγίδα

21:00 Λήξη Έκθεσης.

Πρόγραμμα της Γιορτής του Πορτοκαλιού στο Άργος το 2005.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2. Εκθέσεις Μαθητών

Δείγμα εκθέσεων μαθητών της Δ Τάξης Δημοτικού, 1^ο Καποδιστριακό Δημοτικό Σχολείο Άργους.

Θέμα: Μια βόλτα στο χωράφι του παππού

- Περιγραφή δέντρου
- Περιγραφή καρπού
- Ποια είναι η γνώμη σου για το πορτοκάλι ;
 1. Σου αρέσει ;
 2. Τι σου αρέσει στο φρούτο αυτό ;
 3. Είναι σημαντικό το πορτοκάλι για σένα ; (π.χ. διατροφή)
 4. Είναι σημαντικό για την πόλη μας ; Αν ναι, γιατί ;
- Ποια είναι γνώμη σου για το πορτοκάλι ; Εντυπώσεις

Έκταση: 1 σελίδα ή 2-3 παράγραφοι

"Μια βίλτα στο χωράφι του Παππού"
 Το Σάββατο μετά από το μεσημεριανό μας υπνο είχα και ο
 παππούς μας πήγαμε στο χωράφι του. Εκεί ο παππούς μάς έδειξε πορτοκαλιά
 μαζί με τους ερχάτες. Εγώ έκανα βίλτα και παρατήρησα μία πορτοκαλιά
 μακριά από τις άλλες. Ο καρπός του ήταν λευός και ίσος. Τα φύλλα της
 μέτριοις μεγέθους ήταν και πράσινα. Τα άνθη του ήταν λευκά με έντονη μυρωδιά.
 Ο καρπός του ήταν ελαφρώς με πορτοκαλί χρώμα.
 Ο παππούς μου είπε πως το πορτοκαλί είναι πολύ καλό για τη
 διατροφή μας. Πει πως έχει βιταμίνες που κάνουν καλό στον οργανισμό μας.
 Είναι και δίνει ευεξία και τρώω κάθε μέρα έστω ένα πορτοκαλί. Μου αρέσουν
 πολύ και είναι ένα από τα αγαπημένα μου φρούτα. Εκτός από ότι είναι υγιεινό
 είναι και σημαντικός ρόλος στην αλκαλικότητα της πόλης μας. Εδώ στη πόλη μας
 τα πορτοκαλιά τα καλλιεργούν πολλοί άνθρωποι, γιατί μπορούν να το πουλήσουν
 και να βγάλουν χρήματα για τις υποχρεώσεις που πρέπει να πληρώσουν. Εδώ οι
 περισσότεροι άνθρωποι έχουν πορτοκαλιές.
 Είναι ωστόσο καλό για όλα αυτά που έμαθα για την πορτοκαλιά γιατί
 μου άρεσε να μάθω καινούρια πράγματα. Έμαθα για το πορτοκαλί, τα
 φύλλα, τα άνθη και για το καρπό του. Έμαθα επίσης ότι το πορτοκαλί έχει βιταμίνες
 όπως η βιταμίνη C και κάνει καλό στον οργανισμό μας.
 Έλα γειτονίκο μου βίλαρε ο παππούς.
 Τώρα έρχομαι. Του είπα. Αποχαιρέτησα τη πορτοκαλιά και έφυγα. Στο δρόμο
 είχα στο παππού για όλα αυτά!

3/2017

Θέμα: Γ Μια βόλτα στο χωράφι με τα
πορτοκάλια του παππού

Μια όμορφη και ηλιόλουστη Κυριακή αποφασίσαμε να επισκεφτούμε οικογενειακά, το χωράφι με τις γεμάτες καρπούς από πορτοκάλια του παππού μας. Έτσι κι έγινε. Μετά από περίπου 20 λεπτά διαδρομή με το αυτοκίνητό μας, φτάσαμε στο χωράφι Άγιος Ανδριανός, που βρίσκεται 5 χλμ. έξω από την πόλη του Ναυπλίου, όπου και μας περίμενε χαμογελαστός ο παππούς μας, μιστός από τη σιδερένια καγκελόπορτα του κτήματος. Με πολύ κέφι και όμορφη διάθεση, άρχισε να μας ξεναθεί, δείχνοντάς μας τις φορτωμένες από πορτοκάλια, πορτοκαλιές, με τα καταπράσινα γυαλιστερά τους φύλλα, ενώ μας έδωσε σακούλες για να αρχίσουμε να κόβουμε και να τις γεμίζουμε με πορτοκάλια, ώστε να τα πάρουμε για το σπίτι στην επιστροφή. Αμέσως έχω αρχίσει να εστιάζω στα αδέρφια μου, πόσο σημαντικό είναι το πορτοκάλι για τη διατροφή μας, αφού είναι πλούσιο σε βιταμίνες αλλά και πόσο σημαντικό είναι και για την πόλη μας, αφού από την καλλιέργεια και την εξαγωγή του σε ξένες χώρες δούν οι περισσότερες οικογένειες της περιοχής μας.

Όταν έλεγε ο παππούς, πήραμε το δρόμο του χωριού για το σπίτι μας, νιώθοντας, ικανοποίηση, χαρά αλλά και υπερηφάνια, που είμαστε εγγόνα ενός δραστήριου αγρότη παππού που ζει σε μία πανέμορφη χώρα, όπως είναι η

ΕΛΛΑΔΑ ΜΑΕ

Με εκτίμηση

Γιάννης
Μαθητής της Δ' τάξης
του 1ου Δημοτικού Σχολείου Αγίου

"Μια βόλτα στο χωράφι του παππού!"

Μια χθιό βόλτα, καλοκαιρινή γέρα είναι παλι με
την οικογένειά μου βόλτα στο χωράφι του παππού.
Τότε μου έφερε ένα πορτοκάλι στο κεφάλι! Απο κει
άρχισαν όλα!

- Εί, πρόσχε λίγο!

- Συγγνώμη! Μιλό;

- Και βέβαια μιτώ!

- Μπορώ να σου κάνω καποιες Ερωτήσεις;

- Φυσικά!

- Μπορείς να μου περιγραφεις τον εαυτο σου;

- Μα και βέβαια! Το ύψος μου συνήθως είναι
οκτώ μέτρα και λιγότερο. Ο καρπός μου είναι λεύος
και ισός. Τα φύλλα μου είναι κίτριον, μετέθους, λεία
και πράσινα, ενώ ο καρπός στην αρχή είναι λευκό άνθη
με έντονη γυρωδιά και μέσα γίνονται σφαιρικός με πορ-
τοκαλί χρώμα.

- Πόσο σημαντικό ρόλο παίζει το πορτοκάλι την διατροφή;

- Είναι πάρα πολύ σημαντικό ο καρπός μου επίσης
έχει βιταμίνη C και έχει πολλές θρεπτικές ουσίες.

- Πού έχεις πολλά μετόλη παραγωγή;

- Ένας μεγάλος αριθμός πορτοκαλιών υπάρχει στην
περιοχή της Σπάρτης και του Αργαυ, που οι άνθρωποι
ζουν από τα πορτοκάλια.

- Έχεις ακούσει καποια ιστορία από τα πουλιά που
καθονται στα κλαδιά σου;

- Ναι έχω ακούσει πολλές ιστορίες που δεν
είναι όμαφοι πολύ καλά!

- Ευχαριστώ για την συνέντευξη σου!

- Παρακαλώ! Δεν κάνει τίποτα!

- Ελπίζω να ζήσεις πολλά χρόνια και να
κάνεις πάντα γάμους και υπέροχα πορτοκάλια!

"Μια βόλτα στο χωράφι του παππού"

Μια ηλιόλουστη μέρα με αέρα καθαρόν στο χωράφι του παππού μου
είχα μια περιουσία. Υπάρχουν τόσα πράγματα που έκανα με παππού μου...

- Πωπω, ε. Λένα Παπαγιάννη. Τώρα που ανήλθα να σε κάνω κομμάτι
φρούτα;

- Βεβαίως παππού μου να μην κάνει έτσι ερωτήσεις. Όχι!

- Πωπω, ξετρεκόμει! Πώς είναι ο καρμός, τα φύλλα και τα άνθη σου;

- Ο καρμός μου είναι ίδιος και ίσος. Τα φύλλα μου είναι με μισό μέγεθος,
τα άνθη πορτοκάλι και τα άνθη μου είναι λευκά με έντονη μυρωδιά.

- Σε πώς υμνάς, παππού να φάω ο καρμός σου;

- Μπορεί να φάω περίπου 3 μήτρα αλλά και 1/2 λίτρο.

- Θα μπορούσατε να μου συγχράψετε τον καρμός σου;

- Βεβαίως και παππού! Ο καρμός είναι απαραίτητος με ποσότητα χυμού. Επίσης
ο καρμός μου έχει βιταμίνες C και τον τρώω σχεδόν όλος ο κόσμος!

- Επίσης θα μπορούσατε να μου πείτε πόσο σημαντικό ρόλο παίζει στην
οικονομία μας;

- Βεβαίως, ο καρμός όπως και είναι πιο πριν έχει βιταμίνες C. Απλή
βιταμίνη βοηθάει στον υγιή οργανισμό του ανθρώπου!!! Όλοι πρέ-
πει να πίνουν το χυμό μου ή τον καρμό μου, είναι πάρα πολύ
χρήσιμος.

- Πόσο σημαντικό ρόλο παίζει και στην οικονομία της πολιτείας;

- Άκουσε με πάρα πολύ προσεκτικά! Οι γεωργοί πωλούν μπόγυ παρουν
τον καρμό μου τον πουλάνε και πίνουν χυμούς και ζουν.

- Πωπω υπαίτη! Μπορεί να κάνει και κάποια ιστορία από πουλιά;

- Ναι, μία για ένα πουλί που έβγαλε και κόποιες εντυπώσεις!

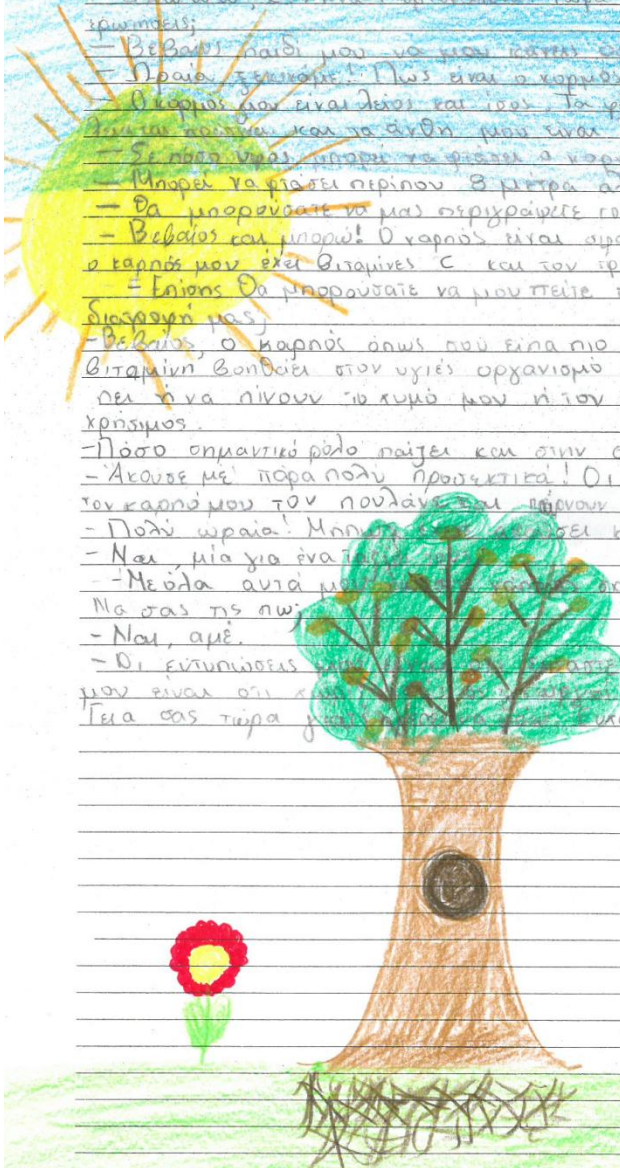
- Με όλα αυτά που μου είπες, παππού, να σου πω:

- Ναι, αμέ.

- Οι εντυπώσεις μου από αυτό που είπες τόσο χρήσιμη και οι σκέψεις

μου είναι ότι και αν κάνω, δεν θα μπορούσαν γίνουν.

Για σας τώρα γεια σας και καλή νύχτα για σας!!!!

"Η βόλτα στο χωράφι του παππού."
Μια ηλιόλουστη μέρα που έπαισα στο χωράφι του παππού, μου είδα τον παππού μου να διαλέγει πορτοκάλια. Τότε σκέφτηκα το πόσο σημαντικά είναι τα πορτοκάλια. Έχει ύψος περίπου 3 μέτρα και λιγότερο, ο καρπός του είναι λευκός και ισιός. Τα φύλλα του είναι περσιού μεγέθους, λεία και έχουν χρώμα πράσινο. Τα άνθη του είναι λευκά, δουλοπάρτα με έντονη μεθυστική μυρωδιά. Ο ξακουστός καρπός του είναι σφαιρικός χρώματος πορτοκαλί, ανοιχτό. Είναι φει πολλά χρόνια με σόργη και φραγκιά από τον κυκλόρη.
Το πορτοκάλι σίγουρα παίζει μεγάλο ρόλο στη διατροφή μας καθώς έχει βιταμίνη C και κάνει πολύ καλό στον οργανισμό μας δίνοντας ή τρώγοντας το. Είναι το πορτοκάλι έχει σημαντικό ρόλο στην οικονομία της χώρας μας καθώς πολλές οικογένειες τρώνε αυτό. Στη χώρα μας καλλιεργούνται πολλά είδη πορτοκαλιών με επιτυχία.

Σκέφτομαι ότι το δέντρο της πορτοκαλιάς παίζει μεγάλο ρόλο στη γαί μας και πως θα παίζει για πολλά ακόμα χρόνια. Με εντυπωσίασε ότι χρησιμοποιείται με πολλές μορφές και ότι βοηθάει και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας.

Μια βόλτα στο χωράφι του παππού

Στην αρχή της συγκομιδή των πορτοκαδιών, οι πορτοκαλιές είχαν καινούριους καρπούς. Οι καρποί της ήταν λίγες και μικρές και ήταν περήνες δύο μικρά πηγανάκια να κόψω ένα πορτοκαλάκι να φάω αλλά ακαθάρτα μία λυγρή ξύλα καρπός τους καρπούς μου!!

- Πάει είναι γουρμπού και κάποιες λυγρές ήταν βρωμιά σε σάπωσησα λυγρές.

- Το ύψος της ο νολός αρραβίας είχε αμείνων χωράφι με πορτοκαλιές και κησός από αυτό παίει μεγάλα πατά στην διαρροή μας.

- Έτσι είναι τότε καρπός να πάρεις και είναι και δύο καρπούς μου, μεν είχε

- Πάει ανθρωπά από την αρραβία αδινάει σίτημα από τα χωράφια με πορτοκαλιές.

- Φίλος από χόρτος τερπικί πορτοκαλά εμπαρ κάρν στο χύμα.

- Γίωργε έλα, γίβρουλε, μεν είχε η μαμά μου. Τότε και ακαθάρτα την πορτοκαλά με έβγα.

2/3/14

«Μια βότσα στο χυτάρι του παππού με τα πορτοκάλια»

Το δέντρο της πορτοκαλιάς έχω κατέ σκληρό κορμό τα φύλλα του είναι σκούρα πράσινα. Οι κληρονομίες του είναι οδοντωτά και πορτοκαλί με σπινθήκια προς τα μέσα.

Το πορτοκάλι μου αρέσει πάρα πολύ όσο κιποτά άλλο στον κόσμο. Μου αρέσει η γεύση του. Είναι σημαντικό για μένα γιατί δεν μου αρέσει το γάλα γι' αυτό κάθε πρωί πίνω μια πορτοκαλιά. Το αϊτό τα χρώματα της φρούτας μου. Για την υγεία της είναι σημαντικό γιατί το φρούτο είναι η βάση των πορτοκαλιών. Επίσης πολλές κρέμες προσώπου περιέχουν πορτοκάλι και άλλα προϊόντα όπως σαμπύνα, αρώματα, απορρυπαντικά πίνουν και ρούχα της περιέχουν.

Η γνώμη μου για το πορτοκάλι είναι ότι είναι πολύ καλό γιατί διατηρεί την υγεία όπως επίσης και για την επιδεκτικότητα. Να θυμίσω ένα παραμύθι το «Η ηλιαχτίδα και το πορτοκάλι του Μάνου Κορσάκου»

Άννα Π.

Δ^ο 1 ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΑΡΓΟΝΤΕ

Μια βόλτα στο χωράφι με πορτοκαλιά του παππού μου

Η πορτοκαλιά είναι ένα μεγάλο και όμορφο δέντρο. Έχει πολύ λαχταριστούς στρογγυλούς, πορτοκαλί καρπούς.

Μου αρέσει πάρα πολύ το πορτοκάλι. Μου αρέσει η γεύση του αλλά πολύ περισσότερο ο χυμός του. Το πορτοκάλι είναι αρκετά σημαντικό για εμένα. Ο χυμός του για τη διατροφή μου είναι πάρα πολύ υγιεινός αλλά όχι μόνο αυτό. Με δυναμώνει και με κάνει να είμαι χαρούμενη όλες τις ώρες. Για την πόλη μας είναι πολύ σημαντικό. Εξάλλου απ' αυτήν προέρχεται. Το Άρjos έχει τις περισσότερες πορτοκαλιές. Στην πόλη μου ο χυμός πορτοκαλιού μας αλλάζει διάθεση. Όμως το χωράφι με πορτοκαλιές του παππού μου είναι το καλύτερο.

Η ζωή μου είναι πως ένα πορτοκάλι την ημέρα σου γιατρό του κάνει πέρα. Κάθε μέρα πρέπει να τρώμε από ένα πορτοκάλι για να νιώθουμε καλά και υγιείς. Ήρωσό παραμύδι είναι «Η ηλιαστίδα και το πορτοκάλι» του Μάνου Κοντοδείου.

Με εκτίμηση Έλενα

Κ

✓

Τάξη: Δ1 1^ο Δημοτικό
σχολείο Άρjos

Μια Θύλα στο χωράφι του παππού

- Μια ηρόλουση, μετά πήγα στο χωράφι του παππού μου
με τις πορτοκαλιές. Εκείνη την ημερα είχαν έρθει
Εργάτες για να μαζέψουν τα πορτοκαλιά και
τα πουλήσουν σε ένα εμπορικό κατάστημα. Οι εργάτες δουλεύαν
σκληρά και ένα κοκίνο τραχύτερ σκαλίσαν τον καρπό
υπερρευστική η μηχανή του. Εχω με τον παππού μου σήφιαμε
την καλή καρποφορία για να καρδανίσει
- Πάω και να μαζεύω καρπούς
- Ναι, πάω να πάω να μαζεύω καρπούς
- Εντάξει, αλλά μην αργήσεις, η γιαγιά σου έχει ετοιμάσει
μηνυτάκι με πράκτες στο φούρνο
- Που και να πάει και σιμύρι
- Τι είπες με αυτόν ο παππούς
- Προσπαζώ, απάντησα και βρήκα να εφευρίσκω το μυστικό
Είδα ένα ένα τα δέντρα του ένα πιο ψηλό από τα άλλα
τα άλλα σε κάποια ήταν χοντρά και σε άλλα λεπτά. Ομως
για χέρικη πορτοκαλιά δεν ήταν, χαρούμενη όπως τα άλλα δέντρα
ήταν, δεν είχε καρπούς, ομως είχε έναν μεγάλο κίτρινό και
μο καρπό που έφτανε μέχρι και τα δέντρα. Κάτα τα άλλα
της ήταν μέτριον, μέτριον. Α ήταν ζερά και πράσινα. Σκαρφαλώνω
στην κορφή και ανέβηκα ψηλά μέχρι επάνω και φαίνεται
ακούσα μια φωνή
- Άκου
- Αφισκένος χυρίσω πίσω για να δω τη έγινε και, βλέπω
κάτω από τα πόδια μου να μιλάει η πορτοκαλιά.
- Κάλεθκα, από το δέντρο ροβιόφρενός η πορτοκαλιά.
- Τίς σου πω σε λέει
- ΜΕΕΕ λέει Γιάννη
- Είδα ένα πορτοκαλίτσα
- Τι κάνει; Εδώ μακριά από τα άλλα δέντρα
Δεν ξέρω. Ή μάλλον, εσένα είμαι η μεγαλύτερη και η πιο χέρικη
από όλους με αφήσαν έξω από το κτήμα
- Αυτό δεν έχει σημασία στην πόλη, τον μένω οι καρπός
του πορτοκαλιού είναι η πιο καλή τροφή έχει βιταμίνη
και που είναι πολύ σημαντική για την υγεία του ανθρώπου αλλά
- Το ξέρω, οι δικές μου οι καρποί δεν είναι έτσι
- Κανείς μεγάλο λάθος και σκληρό, σου οι καρποί μεγάλοι είναι και αρωματικοί
και έχουν πορτοκαλί χρώμα όπως ελάν.
- Σε ευχαριστώ για τα καλά σου λόγια αλλά είμαι πολύ χέρικη.
- Δεν πειράζει οι καρπός σου από το καρπό αυτόν και βελθεί
στη σκευή της πόλης και γιατί σε θέλει ο παππούς μου στο
χωράφι
- Να μια μέρα και σήμερα είχαν έρθει οι εργάτες να μαζέψουν
τον καρπό μου όπως τότε άνοιξαν και τι να σου
σκυλικά να έχεις καταλάβει τα εσωτερικά του καρπού
- Μη στέναχμύρσαι θα μιλήσω εγώ στο παπώ μου
- Σε ευχαριστώ
- Γιατί χάρη πίσω στο παππούς μου χαρούμενο που θα
έχω μια ψιδή πορτοκαλιά.

212111

Θεμα:

«Μια βόλτα στο χωράφι με τα πορτοκάλια
του παππού»

Το πορτοκάλι είναι ένα σπουδαίο φρούτο
που είναι υγιεινό, νοστιμό αλλά μυρίζει και ωραία!
Το δέντρο του έχει πολλά όμορφα φύλλα.

Ο καρπός του είναι λίγο μικρός αλλά και στρογγυλός.

Εγώ τρώω πολλά πορτοκάλια και γιαυτό
είμαι υγιής και γυμνάσμαι πολύ. Επίσης μου
αρέσαν πάρα πολύ. Σ' αυτό το φρούτο μου
αρέσει που είναι στρογγυλό και η φλούδα του
έχει λίγα σπινάκια. Είναι πάρα πολύ σημαντικό
για την πόλη μας.

Ξέρω κιόλας κι έναν τίτλο παραμυθιού

«Το πορτοκάλι και η ηλιαχτίδα»
του Μάνου Κοντολέων.

Ακολουθεί το παραμύθι «Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα» του Μάνου
Κοντολέων, όπως παρατίθεται στο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων στα
Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία, ebooks.edu.gr

Μάνος Κοντολέων

Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα

Ηταν, κάποτε, μια μικρή ηλιαχτίδα. Μικρή, μα πολυταξιδεμένη.
Και πού δεν είχε πάει!

Είχε ταξιδέψει μέχρι τα πιο μακρινά αστέρια. Είχε διασχίσει το διάστημα

σκαρφαλωμένη πάνω σε βιαστικούς γαλαξίες.

Μα πάντα γυρνούσε πίσω. Στη ζεστή αγκαλιά του ήλιου. Όσπου μια μέρα αποφάσισε να έρθει στη Γη. Και ήρθε.

Έπαιξε με τα κύματα. Κρύφτηκε μέσα στα σκοτεινά φυλλώματα των δέντρων. Δροσίστηκε στα νερά των ποταμών. Κουβέντιασε, καθισμένη πάνω στα πέταλα μιας μαργαρίτας, με τις μέλισσες και τις πεταλούδες. Ακούμπησε πάνω στις φτερούγες ενός αηδονιού και τραγούδησε μαζί του.

Και οι μέρες περνούσαν. «Πότε θα γυρίσεις πίσω;», τη ρωτούσε ο ήλιος. «Αχ, είναι όμορφη η Γη!», του απαντούσε εκείνη. «Άσε με να μείνω για πάντα!».

Ο ήλιος δεν της το χάλασε το χατίρι. «Μείνε!», της είπε. Κι η ηλιαχτίδα χαρούμενη, άρχισε να ψάχνει να βρει το πού θα έστηνε το νέο σπιτικό της.

Έψαξε εκεί που φυτρώνουν τα λουλούδια. Κι εκεί που υψώνονται τα πεύκα. Εκεί που κοιμούνται τα ελάφια. Εκεί που ξεδιψούνε τα πουλιά. Παντού ήταν όμορφα! Ποιο μέρος να πρωτοδιαλέξει;

Όσπου μια μέρα συνάντησε ένα δέντρο. Μικρό ήταν. Μα είχε καταπράσινα φύλλα, με όμορφη μυρωδιά. Είχε και κάτι ολοστρόγγυλους καρπούς, που κρεμόντουσαν από τα κλαδιά του.

Κάτω από τη φλούδα τους –κι αυτή μυρωδάτη ήταν– η ηλιαχτίδα άκουσε τους χυμούς να την προσκαλούν: «Σ' εμάς μείνε!», είπαν. «Σ' αυτό το πορτοκάλι!». Κι έτσι έκανε.

Από τότε είναι που το πορτοκάλι έχει αυτό το λαμπερό χρώμα. Όταν το πιάνεις στα χέρια σου, λες και κρατάς τον ήλιο. Ίδια μ' αυτόν λάμπει.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3. Δείγμα απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων

Απομαγνητοφωνήσεις. 2-2-2017

Κεφαλάρι Άργους.

Κτήμα με πορτοκάλια, ημέρα συγκομιδής

1. Κ. Κώστας, υπεύθυνος συνεργείου

K.: ...όλα πάνω και λεφτά τίποτα.

Z: οπότε η παραγωγή ;

K: παραγωγή έχουμε

Z: είναι δύσκολη γενικά;

K: Δύσκολη είναι κοπέλα μου πολύ γιατί ακριβά τα πετρέλαια, ακριβά τα νερά, η ΔΕΗ, ακριβά, είμαστε όλοι χρεωμένοι από δεές, από πετρέλαια και τέτοια. Το πορτοκάλι έχει πάει 0,15 (ενν. λεπτά του ευρώ ανά κιλό) καθαρά δηλαδή τίποτα. Στην ουσία τίποτα.

Z: αλλά το πορτοκάλι είναι και πηγή ζωής για σας είναι το εισόδημά σας ...;

K.: Το εισόδημά μας, αλλά πρώτα παίρναμε λεφτά πολλά και τώρα δεν παίρνουμε τίποτα δε μπορούμε να ζήσουμε. Αυτά που παίρνουμε αμά τα βάλουμε κάτω τα κοστολόγια είμαστε ίσια ίσια για να ζήσουμε το σπίτι μας.

Z: ...αλλά δεν το εγκαταλείπετε σαν επάγγελμα ;

K: Δεν το εγκαταλείπουμε γιατί δεν έχουμε άλλη επιλογή, πού να πάμε ; Στο εξωτερικό ; Να αφήσουμε τα χωράφια μας, τις οικογένειες μας και να πάμε στο εξωτερικό ; Αλλά όπως μας πάνε εκεί θα καταλήξουμε.

Z: Έχει και συναισθηματική αξία για σας το πορτοκάλι ; Σημαίνει κάτι για σας ;

K: Σημαίνει ότι το έχουμε από τους παππούδες μας, έχουμε μεγαλώσει, από τους πατεράδες μας τα βρήκαμε ..

Z: Ναι

K:.. και συνεχίζουμε να μην τα εγκαταλείψουμε. Δε μάθαμε κι άλλη δουλειά. Ευχαριστημένοι ήμασταν, αλλά τώρα είναι δύσκολα τα πράγματα να κάνουμε κάτι.

Z: Εσείς έχετε μεγαλώσει εδώ στο Άργος ; Έχετε ζήσει με τις πορτοκαλιές

K: Στο Άργος μες στα χωράφια, τις πορτοκαλιές, μανταρινιές, βερίκοκα το καλοκαίρι, αλλά είναι δύσκολα τα πράγματα.

Z: Κατάλαβα

K: Κάτι πρέπει να γίνει (έφευγε εκείνη τη στιγμή με το τρακτέρ φορτωμένο πορτοκάλια)

Z: Ευχαριστώ...

2. κ. X. : ιδιοκτήτρια του κτήματος

X: Αυτά κρατάγανε μέχρι το Πάσχα και το καλοκαίρι, αλλά δώστα του λέω να μην πάθουμε τα καλά τα περσινά (ενν. δεν πωλήθηκαν τα πορτοκάλια) όσα, όσα

E: Πάθατε μεγάλη ζημιά πέρυσι ε;

X: Μεγάλη ; Να είναι μήνα απάνου (ενν. τα πορτοκάλια στα δέντρα) ;

Nτρεπόπμουνα τον κόσμο

Z: Εσείς πορτοκάλια είχατε πάντοτε;

X: Τι άλλο ; Τα πρώτα (ενν. δέντρα) τα είχα βερίκοκα. Πάθανε ίωση και στα ενδιάμεσα έβαλα τα πορτοκάλια.

[...]

Z: Ε γιατί είναι εδώ το τοπικό προϊόν.

X: Αντί να τα δώσουν εδώ οι δικοί μας, πιάνουν και κάνουν απεργίες. Και πέρυσι έμειναν από τις απεργίες.

Z: από τις απεργίες ε; Συμφωνείτε εσείς με τις απεργίες ή είναι μια μερίδα των αγροτών ;

X: Ξέρω γω τι γίνεται ; Δεν ξέρω τι γίνεται

Z: Είναι μια μερίδα των αγροτών που κάνουν τις απεργίες

X: Κοίταξε είναι τα κόμματα

Z: Είναι τα κόμματα, κατάλαβα

Απομαγνητοφώνηση: 3-2-2017

Άργος, Χριστίνα Μπ., (γεν. 1966) συσκευάστρια σε εργοστάσιο εξαγωγής πορτοκαλιών

Z: Να σου πω, από πότε θυμάσαι τα πορτοκάλια στην περιοχή ;

X: Εγώ από τότε που γεννήθηκα. Από μωράκι

Z: Εκεί που μένατε είχατε πολλά ;

X: Υπήρχαν περιοχές με πορτοκάλια, όπως όλος ο κάμπος της Αργολίδας

Z: Ωραία. Γιατί προτιμήθηκε το πορτοκάλι ;

X: Γιατί έχει πλούσιο.. Για το χυμό του πρώτα-πρώτα, την ευχάριστη γεύση του που το τρώμε και είναι και πλούσιο σε βιταμίνες, συστατικά, πλούσιο σε βιταμίνη C

Z: Στην περιοχή γιατί προτιμήθηκε

X: Γιατί ήταν κατάλληλος ο τόπος, ο κάμπος εδώ για να την ανάπτυξη των εσπεριδοειδών. Όλα τα εσπεριδοειδή ευδοκιμούν στον τόπο.

Z: Εσύ που εργάζεσαι πάνω σ' αυτό το αντικείμενο πόσο διαδεδομένη είναι η παραγωγή του ;

X: Πάρα πολύ μεγάλη. Τα τελευταία 30 χρόνια έχει αυξηθεί 1000%.

Καλλιεργούν πάρα πολύ.

Z: Ποια ποικιλία λες είναι η πιο περιζήτητη ;

X: Το Μέρλιν.

Z: Έτσι λέγεται ;

X: Έτσι λέγεται αλλά ίδια γεύση έχει και το Βαλέντσια και το Σαλουστιάνα και το πώς το λένε το άλλο Λάνε Λέι... Διάφορες.. Αλλά το καλύτερο είναι το Μέρλιν

Z: Το Μέρλιν δεν ανθίζει εδώ στην περιοχή ;

X: Ναι το Μέρλιν

Z: Ωραία. Το πορτοκάλι το χρησιμοποιούμε σε πολλά. Για τροφή, στη μαγειρική, σε γλυκά. Πού αλλού ;

X: Σαν φρούτο και σαν χυμό το χρησιμοποιούμε το πορτοκάλι. Το χρησιμοποιούμε για να φτιάξουμε μαρμελάδες, για να φτιάξουμε γλυκά του κονταλιού, το χρησιμοποιούμε στη ζαχαροπλαστική, το χρησιμοποιούμε στη μαγειρική, οπουδήποτε τλ πορτοκάλι. Για την ευχάριστη γεύση του, το χρώμα, το άρωμα που δίνει μέσα στο .. όπου το ρίζουμε.

Z: Γνωρίζεις αν το χρησιμοποιούν σε έθιμα ή σε τέτοιες εκδηλώσεις του λαού εδώ τοπικά ;

X: Γινόταν παλιά γιορτή πορτοκαλιού, δε γίνεται τώρα
Z: Γινόταν από ποια χρονιά ξέρεις ;
X: Από το 67 και μετά. Μια χρονιά είχε γίνει το 67 νομίζω
Z: Δεν είχε γίνει και στα νεότερα (ενν. χρόνια) ;
X: Είχε γίνει ..
Z: Πριν κάποια χρόνια
X: Είχε γίνει 2-3 φορές όταν ήταν δήμαρχος ο Πλατής. Πότε ήταν δήμαρχος θα το δούμε. Μετά το 2006. Κάπου εκεί πέρα είχε γίνει κάνα 2 φορές.
Z: Και τι έδειχναν στη γιορτή ;
X: 2008-9 και μέσα.
Z: Και τι είχε γίνει στη γιορτή του πορτοκαλιού θυμάσαι ;
X: Στην πλατεία του Αγίου Πέτρου (ο πολιούχος του Άργους) είχανε φτιάξει σπιτάκια από πορτοκάλια τα εργοστάσια της περιοχής, ο Αργέας, ο Φραγκίστας, ο Δέδες, είχανε φτιάξει.. ο Χριστοδούλου. Είχανε φτιάξει σπιτάκια και διαφημίζανε το πορτοκάλι σαν προϊόν. Διαφήμιση του πορτοκαλιού ήταν βασικά.
Z: Και προώθηση.
X: Ναι ναι και προώθηση. Δίνανε δωρεάν χυμούς, κιβώτια με πορτοκάλια
Z: Σε έθιμα γαμήλια ή της γέννησης ή του θανάτου ;
X: Όχι, επάνω στην Πορτοκαλούσα γιατί την λέγανε Πορτοκαλούσα ;
Z: Γιατί ραίνανε τα ζευγάρια με πορτοκάλια
X: Με άνθη πορτοκαλιάς ;
Z: Με πορτοκάλια
X: Ναι; Ε αυτό μόνο. Υπάρχει στην περιοχή μας εκκλησία που τη λένε Πορτοκαλούσα. Για κάποιο άλλο έθιμο δεν ξέρω.
Z: Η Πορτοκαλούσα η αλλιώς Κατακεκρυμμένη γιορτάζει στα Εισόδεια, ε;
X: Ναι
Z: Ωραία. Γενικά για το πορτοκάλι νομίζεις ότι συμβολίζει κάτι; Για σένα σημαίνει κάτι ;
X: Τι να σημαίνει κάτι ; Όχι. Το πορτοκάλι ..
Z: Δε νιώθεις κάτι για το πορτοκάλι ;
X: Τι να νιώσουμε; Εντάξει η Αργολίδα χρωστάει πάρα πολλά στο φρούτο αυτό, την ανέδειξε, ειδικά τη δεκαετία του 80 αναδείχθηκε πάρα πολύ η Αργολίδα. Βοηθήθηκε πολύ, οι αγρότες της Αργολίδας καλλιεργούν το πορτοκάλι, βέβαια τα τελευταία 20 χρόνια και μετά άρχισε να έχει μια παρακμή, γέμισε ο τόπος, υπάρχει πολύ μεγάλη πληθώρα πορτοκαλιών και έχει πέσει και η τιμή του και στο εξωτερικό δεν είναι περιζήτητο γιατί είναι και οι άλλες χώρες της Μεσογείου που παράγουν το ίδιο. Ναι. Τώρα σημαίνει πολλά σίγουρα..
Z: Για το Άργος, για την πόλη
X: Σημαίνει πάρα πολλά. Για το λαό, για τον κάμπο της Αργολίδας. Σημαίνει πάρα πολλά.
Z: Πηγή ζωής..
X: Ε βέβαια.. έδωσε μεγάλη ώθηση, τώρα όμως έχει πέσει η τιμή του, δεν έχει όπως είχε κάποτε. Δεν είναι τώρα, δε δίνει πολλά λεφτά τώρα.
Z: Αρχίζει η παρακμή του ;
X: Ο κόσμος εργάζεται. Έχουμε συσκευαστήρια και πολύ κόσμο στα συσκευαστήρια για το πορτοκάλι, εργάζεται πάρα πολύς κόσμος, γι' αυτό έχει βοηθήσει πάρα πολύ τον κόσμο εδώ πέρα.
Z: Ωραία
X: Βοηθάει στην ανάπτυξη της περιοχής πάρα πολύ και μπορείς να αναφέρεις, τώρα θυμήθηκα, το μύθο των Εσπερίδων. Ποιος το φέρε το πορτοκάλι ;

Z: Για πες

X: Ο Ηρακλής. Το μύθο των Εσπερίδων. Τα μήλα των Εσπερίδων. [...] Έχω να το ακούσω από την Γ' Δημοτικού Ζωή. Είναι στους άθλους του Ηρακλή. Τα μήλα των Εσπερίδων ήτανε το πορτοκάλι, το νεράντζι, το μανταρίνι, το λεμόνι, τα εσπεριδοειδή και τα φέρε ο Ηρακλής. Τους τα κλέψε νομίζω.

Z: Νομίζεις ότι το πορτοκάλι είχε προσδώσει κοινωνικό prestige στους κατοίκους με την ανάπτυξή του ;

X: Ναι αμέ.

Z: Κοινωνικά έχει βοηθήσει ;

X: Βέβαια.

Z: Πώς ;

X: Να αναπτυχθούν οικονομικά και να γίνουν γνωστοί σ' όλη την Ελλάδα. Δε βλέπεις τι λέει εδώ πέρα (μου έδειχνε ένα τοπικό περιοδικό το Έπαθλο με αναφορά στη γιορτή του πορτοκαλιού) ;

Z: Δηλαδή είχαν αναπτυχθεί όχι μόνο οικονομικά αλλά και κατ' επέκταση κοινωνικά. Ναι

X: Και είναι ακόμα. Εκείνοι που είχανε πολλά πορτοκάλια τους ξέρανε όλοι. Ξέρανε ότι ο τάδε έχει πορτοκάλια πολλά και ήτανε λεφτάς ας πούμε.

Απομαγνητοφώνηση: κ. Τάκης, ιδιοκτήτης κτήματος. Ετών 60.

Αγία Τριάδα Ναυπλίου

4-2-2017

Z: Εσείς από πότε θυμάστε την παραγωγή στην Αργολίδα τόσο έντονη;

T: Σ' αυτή την κατάσταση τη χάλια ;

Z: Όχι, γενικά το πορτοκάλι το θυμάστε να υπάρχει στην Αργολίδα ; Για όλα τα χρόνια.

T: Εγώ όλα μου τα χρόνια είχαμε πορτοκάλια. Ο πατέρας μου παράδειγμα. Τώρα δεν έχω κανένα.

Z: Ναι ε ;

T: Όλα αυτά εδώ αν προσέξεις ήτανε πορτοκάλια, άμα πας πιο πάνω έχει κορμούς.

Z: Αλλά βλέπω εδώ έχουνε βάλει ελιές.

T: Ναι καταστραφήκαν όλα αυτά, καήκαν όλα τα δέντρα (ενν. από τον πάγο, τη δροσιά τις βραδινές και πρωινές ώρες)

Z: Ναι ναι

T: Να εδώ πορτοκαλιά, ο κορμός κοίτα. Βλέπεις οι σειρές πώς ήταν εδώ ;

Z: Ναι

T: Όλο και το από πάνω εκεί όλα είναι τέτοια

Z: Οπότε λέτε έχει φθαρεί η παραγωγή ; Το προϊόν ;

(Εκείνη τη στιγμή μπήκε στην κουβέντα ένας άλλος κύριος που βρισκόταν εκεί φίλος του κ. Τάκη) «Ρε πες την αλήθεια στο κορίτσι. Τζάμπα μας τα παίρνουν. 0,05 λεπτά το κιλό. Τι να τα κρατήσουμε ;»

Z: Ναι ναι

T: Είναι ασύμφορο (συνεχίζει ο φίλος) «Αυτό που βλέπεις που κόβει τώρα θα κόψει 15 τόνους, θα πάρουν 500 ευρώ οι εργάτες και 300 ευρώ θα πάρει ο παραγωγός»

Z: Είναι τα έξοδα

T: Οι εργάτες θα πάρουν 2,5 λεπτά, 3 λεπτά η μεταφορά, θα πάρει ο παραγωγός με ρέντια με αυτά, με πομόνες 6 λεπτά (ενν. τα λειτουργικά έξοδα) με Αναβαλο (τοπικό ποτάμι από όπου οι παραγωγοί παίρνουν νερό και ποτίζουν τα χωράφια τους) Κατάλαβες ;

Z: Επομένως εμένα με ενδιαφέρει και το πορτοκάλι όχι μόνο ως οικονομικό προϊόν αλλά και σαν κοινωνικό δηλαδή πώς βοήθησε τους ανθρώπους να εξελιχθούν ;

T: Κονομάγαμε λεφτά παλιά.. Τώρα ... Κάποιες εποχές είχαμε. Απόταν βγήκε το ευρώ χαιρέτα μας. Η Ζημιά έγινε ότι η παραγωγή ρε παιδί μου ξέφυγε από το πορτοκάλι, μας προσπέρασε ...

Z: Ανοίχτηκε...

T: Ανοίχτηκε και έγιναν ζημιές με τους πάγους, μεγάλες ζημιές με τους πάγους και αυτά που βλέπεις εδώ τα είχανε βάλει για να τα προστατέψουν από τους πάγους..

Z: Τους ανεμομήχτες για τον πάγο (ειδικοί έλικες σε ψηλές κολώνες, που ενεργοποιούνται σε συγκεκριμένη χαμηλή θερμοκρασία και φυσώντας απομακρύνουν τα νέφη του πάγου ώστε να μην καθίσουν επάνω στα φυτά και τα «κάψουν»)

T: Τους ανεμομήχτες που τους είχαν για τον πάγο. Αλλά ο κόσμος αφού δεν έπαιρνε λεφτά άρχισε να τα παρατάει

Z: Να τα αφήνει ..

T: Να τα παρατάει. Μέχρι να φτάσουμε σ' αυτό το χάλι που βλέπεις σήμερα. Και να 'ρχεται τώρα και να τα κόβει. Εγώ, 1300 δέντρα τα 'κοψα και έχω βάλει ελιές μεγάλες.

Z: Ναι ναι..

T: Εγώ προνόησα πήγα πιο μπροστά κατάλαβες

Z: Καλά κάνατε... Άμα είδατε ότι δεν υπάρχει προοπτική...

T: Ε εντάξει δεν υπάρχει. Για τα πορτοκάλια όταν είναι απάγωτα (δηλ. δεν τα έχει «κάψει» χαλάσει ο πάγος) ναι. Δηλαδή όταν λέμε ότι δε τα χτυπάει ο πάγος ναι, στην Άκοβα στου Γιώργου εκεί την περιοχή ή κάποιες άλλες περιοχές ναι. Αυτοί παίρνουνε καλά λεφτά. Εμείς εδώ πέρα τώρα δεν υπάρχει.

Z: Εδώ εμείς τώρα είμαστε στην πεδιάδα προς το Ναύπλιο την πιάνει πάγος ε;

T: Ναι, ναι είναι παγόπληκτη περιοχή και όλο αυτό από το Ανυφί και μετά Πουλακίδα, Αγία Τριάδα ανατολικά μέχρι εδώ κάτω το Κοφίνι (χωριά της Νοτιοανατολικής Αργολίδας δίπλα από το Ναύπλιο) [...]

T: ... Τα πάντα είναι θέμα πώλησης.

Z: Νομίζω δεν έχει και τις ιδιαίτερες ανάγκες που έχει το πορτοκάλι (ενν. η ελιά)

T: Τίποτα δεν έχει. Είναι ένα προϊόν που αποθηκεύεται [...] Στο ψυγείο δε μπορείς να κρατήσεις πάνω από ένα μήνα (ενν. τα πορτοκάλια)

Z: Κατάλαβα

T: Δηλαδή αν τα είχα κόψει εγώ το Γενάρη που έριξε τον πάγο, τώρα πρέπει να τα πετάξω ή να τα πουλήσω. Αλλά πού το 'ξερα, το 'ξερα ότι θα κάνει τόση μεγάλη ζημιά, τόση μεγάλη καταστροφή ;

Z: Ο καιρός είναι ανάποδος, δε μπορεί να τον μελετήσει κανένας. Θεωρείτε, όμως, ότι το πορτοκάλι γενικά συμβολίζει την περιοχή μας ;

T: Ε βέβαια ήταν και έχει δώσει λεφτά στην Αργολίδα το πορτοκάλι. Αλλά δεν το προσέξανε, οι ιθύνοντες θες; Θες εε οι πολιτικοί ; Πάει, πάει, πάει ψηλά.

Z: Αλλά ως σύμβολο της περιοχής;

T: Εγώ τα λέω γιατί εσύ είσαι μικρή, εγώ είμαι 60 χρονών, το 82 όταν είχε έρθει πρώτη φορά ο Κουτσογιάννης στο Παναρήτι (αραβανιτοχώρι έξω από το

Ναύπλιο) βουλευτής κατάλαβες τώρα, εεε φώναζε και λέει θάβουμε το χρυσό της Αργολίδας. Εντάξει, θάβουμε το χρυσό της Αργολίδας, βγήκατε εσείς κ. Κουτσογιάννη αλλάξατε κάτι ; Δεν άλλαξε κάτι.

Z: Οπότε λέτε ότι είναι και οι πολιτικές για τα αγροτικά προϊόντα που παίζουν ρόλο.

T: Ε βέβαια. Καταργήθηκε το κλίριν (;) με τη Ρωσία τότε που δεν μπορούσαμε να κάνουμε ανταλλαγές, μπήκαμε σε μια αγορά, μας λέγανε για μια αγορά παράδειγμα εεε 500 εκατομμυρίων πόσο είναι η Ευρώπη και δεν απορροφά ούτε ένα κιλό πορτοκάλια δικά μας ελληνικά. Το κατάλαβες ; δεν παίρνουν αυτοί ελληνικά πορτοκάλια. Έχουν προτιμησιακές συμφωνίες Μαρόκο, Τυνησία, Ισραήλ, από κει παίρνουν. Και Ισπανία.

Z: Τώρα, πού τα διοχετεύετε ; Στην ελληνική αγορά ;

T: Εμείς τα περισσότερα τα πάμε στη Ρουμανία. Αυτά πάνε για χυμό.

Z: Α ναι..

T: Πάνε για χυμό. Γι' αυτό λέμε ότι η τιμή τους είναι εξευτελιστική. Μιλάμε για 0,05 – 0,06 λεπτά (του ευρώ) χυμό. Τι να πάρεις τώρα ; Θα κόψω 20 τόνους, θα πάρω 1200 ευρώ, 350 ευρώ έχω ΔΕΗ..

Z: Είναι πολλά τα λειτουργικά έξοδα.

T: Και αυτό.

Z: Είναι όλα αυτά.

T: Όλα αυτά είναι μια αλυσίδα η οποία δεν υπάρχει κάτι, κάποιος, μια κάποια πολιτική να μας προστατέψει είναι επόμενο. Και γι' αυτό βλέπεις τώρα φτάνουμε και στα άκρα. Ο άλλος κλείνει τους δρόμους, ο άλλος εχθές κοπάνησε το λεωφορείο των ΜΑΤ με το τρακτέρ.

Z: Κάτι πράγματα ας πούμε... άκρα

T: Ε άκρα. Φτάνουν τα πράγματα στα άκρα.

Z: Αλλά το πορτοκάλι, όταν ακούνε πάντως για πορτοκάλι η Αργολίδα τους έρχεται στο νου, σε όλη την Ελλάδα.

T: Ε βέβαια.

Z: Είναι το σήμα κατατεθέν πιστεύετε ;

T: Σίγουρα. Άμα φας πορτοκάλι, παράδειγμα από την Άρτα αυτή την εποχή είναι ξινό, φάε στην Αργολίδα, αν φας είναι μέλια. Η περιοχή ενδείκνυται για αυτήν καλλιέργεια...

Z: Γι' αυτό είχαν και τη μεγάλη ανάπτυξη....

T: Ναι βέβαια.....

Z: Λόγω του εδάφους...

T:....Πολλά τα λεφτά. Εμένα μου λέγε ο πατέρας μου παράδειγμα, ότι το 62, εγώ ήμουν τότε μωρό, εε έκοψε, πούλησε 10 τόνους και πήρε 1,5 δραχμή. Πρόσεξε 1,5 δραχμή το 62. Καταλαβαίνεις δηλαδή πόσα λεφτά ήταν το 62, που έπαιρνες ένα αλάτι εμμ ένα πενηνταράκι, έπαιρνες ένα κουτί αλάτι. Και τώρα πας και κάνει 1,5 ευρώ. Και το πορτοκάλι λογικά έπρεπε να 'χει, αν το 'χαμε πάει σε αντιστοιχία στα βιομηχανικά προϊόντα, φαντάσου πόσο μπορεί να είχε. Εν πάση περιπτώσει, το θέμα είναι ότι όλα αυτά μεριά ότι δε μας προσέξανε, μεριά ότι μας αφήσανε στον πάγο, έρμαιο, έτσι.

Z: Κατάλαβα...

T: Τρυπήσανε το υπέδαφος, ανεξέλεγκτο το νερό. Δηλαδή τρυπήσανε το υπέδαφος με αποτέλεσμα να έρθει η αλμύρα όλη απάνω. Εδώ αυτά, αυτές εδώ έχουν αλμύρα και είναι όλες 40 μέτρα από μόνες τους.

Z: Είναι αλμυρό εδώ το έδαφος, επειδή είμαστε; Όχι...;

T: Ναι, ναι. Όχι. Απλά επειδή τρυπήσανε κάποιοι το υπέδαφος εεε βγήκε η αλμύρα πάνω. Σε κάποιες περιοχές εδώ παράδειγμα στην Αμυγδαλίτσα (χωριό έξω από το Ναύπλιο) χτυπήσανε 200-300 (ενν. μέτρα) και βγήκε ο.. εκεί λένε ότι έχει βγει ο Κορινθιακός. Αλάτι. Μιλάμε για 3,5-4 χιλιάδες αλμύρα.

Z: Και αυτό έχει επίπτωση στα φρούτα ;

T: Βέβαια. Δεν έχουμε την ποιότητα που θα θέλαμε.

Z: Κατάλαβα.. [...] Και το πορτοκάλι θα συνεχίζει να είναι σύμβολο εδώ της περιοχής ;

T: Ε βέβαια, σίγουρα ρε παιδί μου. Ίσως με κάποιες νέες ποικιλίες. Μπορούσαν να είχανε κάνει.. είχαν ένα ινστιτούτο ας το πούμε εσπεριδοειδών στη Νέα Κίο (προσφυγική περιοχή 5 χιλιόμετρα έξω από το Άργος) και προλάβανε να πάνε να το κλείσουνε. Προλάβανε να πάνε να γίνουνε δερβέναγες όλοι.

Z: Ναι..

T: Είναι πολλά τα στραβά.

Z: Είστε αισιόδοξος για το μέλλον του;

T: Τώρα εγώ στα 60 ;

Z: Γενικά.. και 60 δεν είστε και μεγάλος μην τερλαθούμε...

T: Δε θέλει να κάτσει κανένας. Να τούτος εδώ (μου έδειχνε το γιο του) δε θέλει να κάτσει, να σήμερα με το ζόρι ήρθε να με βοηθήσει. Η κόρη μου δε θέλει, 22 χρονών, δε θέλει να κάτσει. Ο μικρός να φύγω, να κάτσω τι να κάτσω ;

Κατάλαβες ;

Απομαγνητοφώνηση: 5-2-2017. Χριστίνα Μπ. γεν. 1966, συσκευάστρια φρούτων. Άργος.

X:..... Όταν παντρεύονταν στόλιζαν και ήταν η εποχή που ήταν η άνοιξη που μοσχομυρίζουν πολύ ωραία τα άνθη της πορτοκαλιάς και της λεμονιάς, στόλιζαν τα προικιά τους με κλαδιά που ήταν στολισμένα, που ήτανε ανθισμένα με άνθη πορτοκαλιάς...

Z: Ναι..

X: Έραιναν τα προικιά, τους γιούκους...

Z: Ναι..

X: ..Και επίσης όταν παντρεύονταν στα στέφανα, φρόντιζαν να έχουν και άνθη πορτοκαλιάς.

Z: Ως σύμβολο γονιμότητας ;

X: Ως σύμβολο υγείας, χαράς ναι και γονιμότητας, τα παλιά χρόνια. Τα στέφανά τους είχανε και ανθάκι πορτοκαλιάς απάνω.

Z: Εσύ είχες στολίσει το γιούκο σου ;

X: Ήτανε καλοκαίρι, όχι

Z: Ήτανε καλοκαίρι.

X: Έραιναν τα προικιά με άνθη πορτοκαλιάς.

Z: Ωραία.

X: Την εποχή εκείνη ... Επίσης ένα άλλο που θυμήθηκα, είναι ότι οι γιαγιάδες που έπλεκαν δαντέλες συνήθιζαν να πλέκουν και οι δαντέλες είχανε άνθη πορτοκαλιάς μέσα, τριανταφυλλάκι, είχανε βιολέτα, μπουμπουκάκι και φτιάχνανε και δαντελίτσες που είχανε το άνθος της πορτοκαλιάς. Ναι όπως φτιάχνανε πολλές δαντέλες με σχέδια λουλουδιών μέσα. Πολύ παλιά. [...]

Z: Με πορτοκαλιά δεν κυκλοφορεί ;

X: Με πορτοκαλιά όχι ...

Z: Είναι παλιά..

X: Με άνθος πορτοκαλιάς όχι [...] Το άνθος της πορτοκαλιάς ήταν στη δαντέλα που ήτανε μυτούλες η δαντέλα και ήτανε τρία φυλλάκια μέσα έκανε. Έκανε το μίσχο και τρία φυλλάκια έτσι ανοιχτά..

Z: Φυλλαράκια...

X: Φυλλαράκια ναι. Ακόμη, πολλές φορές, σχεδόν κάθε χρόνο ο επιτάφιος στην πόλη του Άργους έχει άνθη πορτοκαλιάς και λεμονιάς. Ο ναός της Παναγίας Ζωοδόχου Πηγής κάθε χρόνο στολίζει τον επιτάφιο με άνθη πορτοκαλιάς γιατί είναι άνοιξη και είναι ανθισμένη.

Απομαγνητοφώνηση: Παναγιώτης Σ., 35 ετών, στην αυλή του σπιτιού του (δίπλα από περιβόλι) στα Σταθαϊκά Άργους. Παραγωγός και έμπορος εσπεριδοειδών στις λαϊκές αγορές.

22-2-2017

Z: Εσύ Παναγιώτη μου από πότε θυμάσαι το πορτοκάλι στην περιοχή ;

Π: Το θυμάμαι, είμαι 35 χρονών, το θυμάμαι από όταν γεννήθηκα. Από όταν έχω πρώτες μνήμες θυμάμαι να είμαι μέσα στα χωράφια στα πορτοκάλια.

Z: Και οι δικοί σου είχαν ασχοληθεί με την παραγωγή ;

Π: Ναι, ναι. Θυμάμαι πάντα τους γονείς μου να έχουνε, πλην από τις άλλες καλλιέργειες να έχουν το πορτοκάλι ως κύριο και βασικό εισόδημα της οικογένειας.

Z: Γιατί το προτιμάτε να είναι κύριό σας αγαθό και παράγωγο ;

Π: Γιατί είναι, είμαστε σε μία περιοχή η οποία ευδοκιμεί το πορτοκάλι και πέραν από την πορτοκαλιά θα σου δώσει τα απαιτούμενα κιλά, δηλαδή είναι παραγωγική, ε βγάζουμε και πολύ σωστό προϊόν σε θέμα ποιότητας και αυτό είναι που πατάμε. Η ποιότητα. Δηλαδή το πορτοκάλι πάνω-κάτω μπορεί να βγει σε πολλές περιοχές, το καλό πορτοκάλι θέλει τον τόπο του.

Z: Οπότε πιστεύεις ότι είναι θέμα εδώ της γης

Π: Ναι, ναι ..

Z: Γενικά η Αργολίδα είναι εύφορη γη...

Π: Είναι γενικά σαν κλίμακα η Πελοπόννησος είναι εύφορη, τρομερά εύφορη και μπορεί να καλλιεργήσεις σχεδόν τα πάντα. Ε αλλά σε αυτό το κομμάτι στα ξινά που λέμε, που κατατάσσονται και τα πορτοκάλια, είναι παραγωγική πολύ.

Z: Ποια άλλα κατατάσσονται στα ξινά και τι εννοείς όταν λες ξινά ;

Π: Ξινά εννοούνται τα πορτοκάλια, λέμε τα πορτοκάλια, λέμε το μανταρίνι, λέμε το λεμόνι, αυτά κατατάσσονται στα ξινά, που το πρώτο τους ... εμ η πορτοκαλιά που το πρώτο τους (ενν. δέντρο) εμβολιάζεται στη νεραντζιά, η οποία είναι ανθεκτική σαν δέντρο στον πάγο και σε θερμοκρασίες υψηλές..

Z: Οπότε από τη νεραντζιά μετά προκύπτει ή το λεμόνι, ή το πορτοκάλι ή το μανταρίνι ανάλογα με τον εμβολιασμό που θα δεχτεί.

Π: Ναι, ναι ακριβώς. Απλά υπάρχουν κι άλλα στελέχη, υπάρχουν και τώρα τα τελευταία χρόνια έχουν βγει κι άλλα στελέχη, αλλά απ' ότι και στις καλλιέργειές μας ο βασιλιάς, η πιο ανθεκτική να το πω κι έτσι είναι η νεραντζιά.

Z: Η νεραντζιά. Επομένως τα ξινά είναι τα εσπεριδοειδή.

Π: Τα εσπεριδοειδή.

Z: Κατατάσσονται εκεί. Εσύ γνωρίζεις αν έχουν κάποιες αρρώστιες γενικά πλήττονται τα δέντρα αυτά;

Π: Έχουν κάποιες αρρώστιες και με χειρότερη την τελευταία που έχουμε μάθει τα τελευταία χρόνια που λέγεται τριστέτσα...

Z: Τριστέτσα..

Π: ...η οποία όπου περνάει καταστρέφει το δέντρο ολοκληρωτικά. Δε το σώζεις με τίποτα. Πρέπει να κοπεί και να κοπούν και σε κάποια διάμετρο γύρω-γύρω και να μην ξαναφυτευτεί ...

Z: Εκεί ας πούμε δέντρο.

Π: Να μην ξαναφυτευτεί ξινό.

Z: Αυτό είναι με τον αέρα, με τα έντομα ;

Π: Αυτό νομίζω πως έχει, απ' ότι έχω ακούσει, ε νομίζω πως έχει έρθει από το εξωτερικό με παρτίδα πορτοκαλιού η οποία το είχε απ' έξω ή με φύλλα κάποιων δέντρων τα οποία έφεραν εδώ αυτή την αρρώστια. Και γενικά υπάρχουν κάποια μικρόβια και έντομα τα οποία είτε θα φάνε το φύλλο του πορτοκαλιού, είτε θα αφήσουν μία μαυρίλα επάνω, γενικά υπάρχουν και μπορούμε να τα καταπολεμήσουμε. Την τριστέτσα με τίποτα.

Z: Εσύ από παλαιότερα, δεν ξέρω αν είχες ακούσει ή αν είχες δει ποτέ, είχες δει ποτέ να αγιάζουν ή να κάνουν τίποτα στα χωράφια προς αποτροπή της αρρώστιας ;

Π: Όχι, όχι, όχι τα Θεοφάνεια ...

Z: Ε για πες μου, λοιπόν, θυμάσαι να κάνουν κάποιον αγιασμό ή κάποια ας πούμε πρακτική;

Π: Όχι δε θυμάμαι τέτοιο. Απλά ξέρω ότι στα Θεοφάνεια παίρνουμε αγιασμό και ρίχνουμε στα χωράφια έτσι να τα αγιάσουμε με holly water.

Z: χαχα holly water...

Π: Τώρα δεν έχω ακούσει ποτέ για κάποια επίκληση ή δέηση ούτε έχω δει, μπορεί να γίνεται, αλλά και για να' χουμε τον προστάτη την Πορτοκαλούσα σίγουρα κάτι γινότανε. Δεν το ξέρω δεν το' χω ψάξει.

Z: Εσύ ζεις βιοποριστικά από αυτό το φρούτο αυτό το επάγγελμα..;

Π: Ναι βέβαια, μαζί και με άλλες καλλιέργειες αλλά το πρωταρχικό μας μέλημα και εισόδημα, προϊόν είναι το πορτοκάλι, με διάφορες ποικιλίες πορτοκαλιού.

Z: Η κυριότερη ποικιλία ;

Π: Η κυριότερη ποικιλία είναι, από τις πιο παλιές είναι η Μέρυλιν και οι Ναβαλίνες. Από τις οποίες τώρα έχουμε τελευταία δεκαετία και παραλλαγές τις Ναβαλιάνς και παραλλαγές του Μέρυλιν. Το οποίο Μέρυλιν, δηλαδή, μπορεί να έχουμε ανοιξιάτικο Μέρυλιν το οποίο το κόβεις μέχρι και το Μάιο απ' το δέντρο, πράγμα που δε γινόταν πριν 10 χρόνια, να ξεκινάει να ωριμάζει τώρα (τέλη Φεβριαρίου) και να κόβεις μέχρι και το Μάιο. Η μόνη καλοκαιρινή ποικιλία η οποία μπορούσαμε να εισοδέψουμε αργότερα τέλος Μαΐου αρχές Ιουνίου, ήτανε τα Βαλέντσια, τα οποία είναι καλοκαιρινό πορτοκάλι και είναι για, ως επί το πλείστον, ποικιλία χυμού. Όχι ότι απαγορεύεται να το ανοίξεις να το φας, απλά είναι ποικιλία χυμού, είναι ψιλόφλουδο, είναι αυγοειδές κάπως το σχήμα του και είναι γεμάτο χυμό. Προτείνεται για χυμό.

Z: Εσύ πώς τα εκμεταλλεύεσαι, λοιπόν; Πώς τα προάγεις στην αγορά ;

Π: Εγώ κάνω ολόκληρη την καλλιέργεια όλο το χρόνο, κάποιους μήνες θέλει τα ιχνοστοιχεία του, το λίπασμά του, θέλει το πότισμά του, ε θέλει αυτούς τους μήνες, αυτό το μήνα που μιλάμε τώρα θέλει το κλάδεμα, το οποίο πρέπει να το καθαρίσει το δέντρο να παίρνει και αέρα και λίγο φως, να το ανοίγεις από μέσα, του φτιάχνεις και τη μορφολογία του δέντρου με το κλάδεμα και έπειτα περιμένεις να πάρεις τον καρπό τον οποίο πηγαίνω, τον μαζεύω και το πηγαίνω στην Αθήνα σε λαϊκές αγορές και το διαθέτω εκεί.

Z: Επομένως από την παραγωγή απευθείας πουλάς στον καταναλωτή...

Π: Απευθείας στον καταναλωτή.

Z: ...μέσω των λαϊκών αγορών. Πηγαίνεις στην Αθήνα μου είπες λαϊκές αγορές, ποιες είναι οι κύριες αγορές ;

Π: Πηγαίνω, όλες μου οι λαϊκές, έχω άδειες για λαϊκές στα Βορειοανατολικά προάστια.

Z: Βλέπεις εκεί κίνηση ; Ο κόσμος τα προτιμά; Τους αρέσουν;

Π: Ο κόσμος τα προτιμάει και γιατί τους αρέσει σαν φρούτο, αλλά και γιατί το πορτοκάλι έχει τις ... την ιδιότητα με τη βιταμίνη C σε μεγάλη περιεκτικότητα για να σε βοηθήσει για αρρώστιες..

Z: Στο ανοσοποιητικό βοηθάει, βέβαια...

Π: Ναι στο ανοσοποιητικό, για τη γρίπη...

Z: ...το κρύωμα,

Π: ...για όλα. Για πολλές αρρώστιες. Και συνήθως τα προτιμούν και οι μεγάλοι άνθρωποι για τα παιδιά, γι' αυτό το λόγο.

Z: Οπότε η ζήτηση ήταν ανέκαθεν μεγάλη...και παραμένει ;

Π: Εμμ... η ζήτηση. Η ζήτηση είναι η ίδια, απλά έχουμε κάνει, μπορώ να πω και υπερκαλλιέργεια, την οποία πηγαίνουμε ως το πούμε το εμπορικό κομμάτι, πηγαίνουμε πολλοί παραγωγοί και πολλές ποσότητες, οι οποίες είναι δύσκολο να καταναλωθούν στις ανάλογες περιοχές.

Z: Επομένως υπάρχει μεγάλος ανταγωνισμός, πλέον.

Π: Τρομερά μεγάλος. Και να το τονίσω αν βγω στα κανάλια ...

Z: χαχα

Π: ...ότι το κράτος δεν μας βοηθάει να διαθέσουμε και κάπου στο εξωτερικό καλύτερα το προϊόν.

Z: Είναι δύσκολες οι εξαγωγές.

Π: Είναι δύσκολες οι εξαγωγές γιατί εξαρτάσαι άμεσα από το χέρι του κάθε εξαγωγέα..

Z: Εξαρτάται από την πολιτική και τον εξαγωγέα.

Π: Έτσι ακριβώς.

Z: Μάλιστα..Για πες μου Παναγιώτη, για σένα τι σημαίνει το πορτοκάλι; Γενικά, σαν φρούτο, σαν

Π: ...Για μένα, σαν φρούτο μου είναι πάρα πολύ ωραίο, το λατρεύω, είναι το πρώτο πράγμα που θα κάνω το πρωί να πω ένα χυμό, νομίζω ότι με κρατάει δυνατό, σίγουρα, στο αυτοκίνητο έχω πάντα δυο-τρία πορτοκαλάκια μέσα τα οποία όταν άμα μου έρθει ψιλονύστα τρως ένα πορτοκαλάκι και σε ξυπνάει, το ξέρεις αυτό...

Z: Σε τονώνει..

Π: Ναι, ναι σε τονώνει. Εμείς από μικρό παιδί που παίζαμε στα πορτοκάλια, μεγαλώνοντας τη δουλειά της οικογένειας βοήθεια κι εγώ μαζί, δηλαδή ήτανε συνυφασμένο στη ζωή μου το πορτοκάλι.

Z: Πιστεύεις ότι χαρακτηρίζει εδώ την περιοχή;

Π: Ναι, ναι, ναι. Εξαρτιόμαστε σε μεγάλο ποσοστό, είτε όσοι το κάνουμε επαγγελματικά, είτε ως δεύτερο εισόδημα, είναι ένα εισόδημα για όλους.

Z: Έχει βοηθήσει λες εδώ την περιοχή και την κοινωνία να αναδειχθεί και οικονομικά και γενικότερα ; Έχει βοηθήσει τον τρόπο ζωής ;

Π: Βεβαίως έχει βοηθήσει την οικονομία, βεβαίως πάρα, πάρα πολύ. Δηλαδή τα πρώτα χρόνια, που οι παππούδες μας δεν είχαν να φάνε και δεν υπήρχαν και νερά ούτε γεωτρήσεις, απ' ότι ακούω κι έχω κουβεντιάσει, το πρώτο πράγμα που

φυτέψανε ήταν το πορτοκάλι και ξεκίνησαν και πήραν τα πάνω τους κάπως οικονομικά με το εμπόριο. Και βέβαια έχει βοηθήσει.

Z: Κάτι άλλο που πιστεύεις ότι πρέπει να γνωρίζω και ότι είναι σημαντικό αν δεν μου το είπες ήδη;

Π: Δεν μου έρχεται κάτι... [...]

Απομαγνητοφώνηση 23-2-2017: Γεωργία Μ., γενν. 1951, κάτοικος Άργους, στην περιοχή Φυστικιές. Χώρος: το σπίτι της δίπλα από τον πορτοκαλαιώνα της. Δούλεψε επί χρόνια πωλήτρια σε παράγκα με πορτοκάλια.

Z: Εμ, εσείς από πότε θυμάστε το πορτοκάλι εδώ στην περιοχή;

Γ: Το πορτοκάλι ήτανε, από το 64' πρέπει να 'τανε, ήτανε πορτοκάλια το 64' που 'ρθαμε εμείς εδώ, ήτανε δέντρα. Το 64' εδώ είχανε βαλημένα εδώ τα δέντρα αυτά, ο παππούς μου, ο πατέρας μου και βάζανε μέσα και ζαβατικά. Ζαβατικά ξέρεις τι είναι τώρα ;

Z: Τα ζαρζαβατικά, ντομάτες, αγγούρια ;

Γ: Όχι, όχι αυτά.

Z: Ποια ;

Γ: Βάζανε τα άλλα ζαβατικά, δηλαδή κουκιά, τέτοια πράγματα.

Z: Όσπρια ;

Γ: Ναι. Και τα κουκιά που είναι ...

Z: Ναι, ναι

Γ: Τέτοια ήτανε τα ζαβατικά. Και χόρτα, μέσα που βγάζανε τα περιβόλια, τα μαζεύαμε. Και κάθε Κυριακή μας πήγαινε ο παππούς κάτω στο σινεμά. Όλοι ήτανε από, πώς τη λένε, από τη γέφυρα μέχρι το Κουτσοπόδι (απόσταση περίπου 6 χιλιομέτρων), κάθε μισό μέτρο ήτανε παράγκες.

Z: Με πορτοκάλια ;

Γ: Με πορτοκάλια, ναι. Ελεύτερα ήτανε τότε, μην κοιτάς τώρα που κυνηγάνε. Πηγαίναμε κάθε Κυριακή που λες, χάλαγε ο παππούς ξέρω γω πόσο έκανε το εισιτήριο, δε θυμάμαι, 7 άτομα ήμασταν τότε, μας πήγαινε. Και λέει η μάνα μου μια φορά λέει δε θα πάμε σινεμά λέει, θα κόψετε ότι έχετε μες στο περιβόλι και θα βγάλουμε έξω. Κι έτσι έκανε αρχή η μάνα μου και σιγά-σιγά ..

Z: Ναι..

Γ: ... έκοβε τα δικά της, έπαιρνε και ξένα και σιγά-σιγά, σιγά-σιγά απόχτησε αυτά που απόχτησε. Τις παράγκες. Παράγκες βάζαμε μία στου Λάμπρου εκεί που λέμε το καμίνι, απέναντι που είναι τώρα η ΔΕΗ (σήμερα εκεί είναι η ΔΕΗ, σημείο στην είσοδο της πόλης του Άργους) εκεί ήτανε μια παράγκα ήτανε εδώ, μια παράγκα ήτανε εδώ που είχε η γιαγιά τα δικά της τώρα τα δικά της εδώ, μετά την αγόρασε, μία παράγκα ήτανε πιο πάνω προς του Μαρινόπουλου κι άλλη μία ήτανε ακόμη πιο πάνω προς τον Άγιο Δημήτρη που λέμε.

Z: Οπότε σε ποια περίοδο ήταν ας πούμε πολλές παράγκες ; Τότε ;

Γ: Ήτανε σου λέω, τότε ήμασταν, πόσο ήμασταν, πηγαίναμε και σκολείο εμείς μικρά ήμασταν, το 64', 65'-66'.

Z: Τη δεκαετία του 60'.

Γ: Ναι. Τη δεκαετία του 60'. Εκεί ήταν οι παράγκες τότε. Και ξέρεις τι κονομάγανε ; Τα 'ντερά τους κοναμάγανε. Δεν έμενε τίποτα. Φλίδα. Όλοι ξεπουλάγανε. Όλοι ξεπουλάγανε.

Z: Τα αγάπαγε ο κόσμος ε; Τα πορτοκάλια

Γ: Ναι. Και εντωμεταξύ ήταν μόνο αυτός ο δρόμος (ενν. για είσοδο-έξοδο από την πόλη του Άργους, ο δρόμος Άργος-Κόρινθος) δεν υπήρχε άλλος από κει και περνάγανε όλοι από δω και ξεπουλάγαμε που λες, όλες οι παράγκες απάνου-απάνου και σιγά-σιγά μετά έπαιρνε ο πατέρας μου πορτοκάλια από κοπή. Από κοπή, ξέρεις, δηλαδή είναι αυτό το περιβόλι και τους έλεγε ο πατέρας μου είναι ας πούμε 10 τόνοι. Μπορεί ο πατέρας μου να κάνει και 2 τόνους, να μην τα υπολόγιζε καλά, πόσο θέλεις; Τόσο. Αυτά είναι δικά μου, μην τα πειράξει κανένας.

Z: Α αγόραζε δηλαδή πορτοκάλια ;

Γ: Αγόραζε και είχε και αυτά και σου λέγε ότι είναι δικά μας εδώ. Κόβαμε λίγα εδώ πέρα.

Z: Ναι, ναι.

Γ: Τα ‘κανε σαν, πώς να στο πω δηλαδή, εμ ότι ήτανε παραγωγός με πολλά πορτοκάλια. Κατάλαβες. Έτσι. Και παίρναμε εκείνα, κόβαμε και λίγα από δω πως αν έβλεπε κανένας να κύριε από δω κομμένα, πάνου-πάνου τα παιδιά δεν τα ‘ξερε κανένας, τη μάνα μου ξέρανε εδώ πέρα. Εμάς δεν μας ήξεραν απάνου-απάνου. Ποιος είναι τώρα, ήτανε 100 άτομα, απάνου-απάνου, που ναι ξέρεις τώρα ποιανού ήτανε εδώ πέρα (ενν. άτομα που κόβανε πορτοκάλια μέσα στο περιβόλι) και δεν κάνανε και παρατήρηση. Απλώς, ας πούμε, τα είχε για κράχτη η μάνα μου.

Z: Τα πορτοκάλια ; Το χωράφι ;

Γ: Ναι αυτό. Τα είχε κράχτη. Είχε και λεμόνια, είχε καϊσια...

Z: Δηλαδή κράχτη ;

Γ: Πώς το λένε ρε παιδί μου, να ότι είναι δικά μου, ότι κόβω ρε παιδί μου, ότι κόβω καϊσια, κόβω αυτά, ότι είναι δικά μου.

Z: Α, έδειχνε στον κόσμο ότι να είμαι παραγωγός και τα πουλάω εγώ, ότι είναι αγνά, ότι είναι καλά..

Γ: Ναι, ότι είναι δικά μου. Είχε και.. είχαμε καϊσιές, είχαμε λεμονιές, είχαμε πορτοκαλιές μέσα, μανταρινιές όπως είναι τώρα, ε τι άλλο είχε, ε φράπες, πουλάγε, είχε κανα δυο φράπες, αγόραζε, ήτανε μεγάλα τα δέντρα, να κόβω και φράπες, κόβω 5 φράπες από δω και τις πουλάω. Κατάλαβες ;

Z: Κατάλαβα.

Γ: Λοιπόν, τα είχε δηλαδή λίγα από όλα, μεν αγόραζε, αλλά είχε ..

Z: Ότι ήταν δικιά της παραγωγή.

Γ: Ναι ότι ήταν δικιά της η παραγωγή.

Γ: Εσείς πόσα χρόνια ήσασταν στην παράγκα ;

Γ: Εμείς πολλά χρόνια. Ήταν πάρα πολλά χρόνια. Εμείς όταν καταλάβαμε τον ευατόν μας από τα 17 και πέρα είμασταν στις παράγκες.

Z: Μέχρι τα 60 ας πούμε, 55

Γ: Τι όταν αρραβωνιάστηκα εγώ, στις παράγκες είμασταν. Πηγαίναμε κόβαμε με τον Πέτρο (ο σύζυγος) πορτοκάλια και τα φορτώνουμε και τα φέρναμε. Είχα πατήσει εγώ δουλειά εδώ πέρα και [...]

Z: Εμμ, για την Πορτοκαλούσα ξέρετε τίποτα ;

Γ: Πάνω ;

Z: Ναι, από πού πήρε το όνομά της με τα πορτοκάλια; Είναι προστάτης των πορτοκαλιών ;

Γ: Είναι προστάτης ναι.

Z: Σας είχε πει κάτι η μαμά σας ;

Γ: Όχι. Και δε θυμάμαι. Αλλά ήτανε κι αυτή είναι πολλά χρόνια η εκκλησία πάνω. Δεν ξέρω πόσα χρόνια είναι πάντως εγώ τώρα είμαι, με έκανε η μάνα μου

το 51' και κατάλαβα τον εαυτόν μου από τα 4-5 χρόνια ας πούμε, καταλάβαινα, τώρα είμαι 65, θα είναι 100 χρόνια εκκλησία που λένε και παραπάνω.

Z: Ε, στα χωράφια παθαίνουν αρρώστιες τα δέντρα και τα φρούτα ;

Γ: Ναι αμέ, παθαίνουνε. Παθαίνουνε και βάζανε φάρμακα. Διάφορα φάρμακα ότι ήτανε το κάθε είδος, παίρναν και το φάρμακό τους.

Z: Εκτός από φάρμακα κάνετε τίποτα άλλο ; Ρίχνατε αγιασμό ή λαδάκι απ' την εκκλησία τίποτε ;

Γ: Ε καλά αγιασμό ρίχναμε όταν ήτανε τώρα των Φωτώνε που λέμε και τα αγιάζαμε. Πώς αγιάζουμε τα σπίτια, κανονικά.

Z: Καμιά λιτανεία γινόταν με πορτοκάλια τίποτα θυμάστε ;

Γ: Λιτανεία; Λιτανεία ναι γινόταν. Εντωμεταξύ είχαν και την πλατεία την κάνανε όπως τώρα κάνουνε τη γιορτή του κρασιού, κάνανε γιορτή του πορτοκαλιού.

Z: Ναι, ναι

Γ: Και γεμίζανε γύρω-γύρω την πλατεία πορτοκάλια και διαφημίζανε τα προϊόντα τους .

Z: Τι θυμάστε από αυτό; Τι ξέρετε;

Γ: Πήγαινε κόσμος εκεί, γιατί δεν υπήρχε και κάτι άλλο και άλλος αγόραζε, άλλος έδινε παραγγελία ξέρω γω όπως δίνουνε παραγγελία τώρα και ήτανε πάρα πολύ ωραία. Ήτανε όλο γύρω-γύρω, γύρω-γύρω η πλατεία πορτοκάλια εδώ πέρα. Και πάλι σου λέω ήταν πάρα πολύ ωραία. Τα παλιά τα χρόνια ήτανε πάρα πολύ ωραία. Ήτανε.

Z: Λιτανείες κάνανε ;

Γ: Λιτανεία είχανε κάνει μια φορά παλιά γιατί δεν είχε βρέξει ναι δεν είχε βρέξει και γιατί είχανε μαζευτεί όλοι οι παπάδες και κάνανε λιτανεία.

Z: Ποια χρονιά θυμάστε;

Γ: Α δε θυμάμαι αλλά ήταν, πάνε χρόνια πολλά. Πολλά, πάρα πολλά.

Z: Το 60' ; Το 70' ;

Γ: Μμ εκεί περίπου, στο περίπου. Θυμάμαι είχανε μαζευτεί και κάνανε απ' τη γέφυρα και κάτω οι παπάδες εδώ όλοι, με τα λάβαρα κι εκείνα πώς τα λένε όλα εκείνα εκεί και κάνανε αυτό το πράγμα.

Γ: Για τα πορτοκάλια ;

Γ: Όχι για τη βροχή.

Z: Για τη βροχή.

Γ: Για τη βροχή. Δεν είχε βρέξει. Μετά, όμως, θυμάμαι ότι έβρεξε. Ναι έβρεξε βροχή γιατί κάνανε όλοι τη λιτανεία που λέμε.

Z: Το πορτοκάλι τώρα πού το χρησιμοποιούμε ; Το τρώμε, το κάνουμε χυμό, τι άλλο ;

Γ: Γλυκό το κάνουμε, τι άλλο το κάνουμε; Δεν ξέρω αν το κάνουμε και τίποτα άλλο. Γλυκό, πορτοκαλάδα και για να το φας.

Z: Και το τρώμε.

Γ: Ναι. Δεν ξέρω αν κάνουν και κάτι άλλο τώρα είναι καινούρια τώρα η επιστήμη και μπορεί να κάνουν και κάτι άλλο τώρα δεν ξέρω. Αλλά τότε θυμάμαι παίρνανε τα μεγάλα πορτοκάλια και τα κάναμε γλυκό. Ήτανε χοντρό, γιατί θες χοντρό πορτοκάλι για να το κάνεις. Η μάνα μου πούλαγε και τέτοια πορτοκάλια πούλαγε και κίτρα, φράπες, νεράτζια, περγαμόντα, κιτρολέμονα, τα μεγάλα λεμόνια, που γινόντουσαν έτσι μακριά (μου έδειχνε με τα χέρια της) όπως ήτανε, ήτανε παχιά και το τρώγαν με τη φλίδα. Καθαρίζανε και τρώγαν από μέσα το άσπρο που λέμε τώρα εκεί. Εμ, πούλαγε διάφορα τέτοια έξω, αλλά υπήρχανε. Τώρα δεν υπάρχουν, δεν υπάρχει τίποτα τώρα. Απολύτως τίποτα.

Z: Εσείς πιστεύετε ότι έχει βοηθήσει εδώ την κοινωνία οικονομικά ;

Γ: Το πορτοκάλι;

Z: Ναι.

Γ: Ε βέβαια. Βέβαια έχει βοηθήσει γιατί με κείνα ζούσαν, δεν υπήρχαν και τίποτα άλλο τότε. Τις ελιές είχανε και τα πορτοκάλια. Δεν είχαν τίποτα άλλο.

Z: Και σήμερα εξακολουθούν να υπάρχουν

Γ: Ναι, μ' αυτά ζει ο κόσμος. Μην κοιτάς τώρα που κάνουνε κι άλλες δουλειές και κάνουνε παράνομες δουλειές και κάνουνε και ράνουνε. Αλλά τότε ήτανε και πιο ήσυχα τα πράγματα, ήτανε πιο ήρεμος ο κόσμος, δεν ήτανε έτσι πονηρός, ήτανε αθώος κόσμος τότε. Δεν είχε την πονηρία πάνω του εδώ πέρα να πεις ότι είναι πονηρός ο κόσμος κι αυτά, δηλαδή υποστήριζε ο ένας τον άλλονε, έφευγε δηλαδή η μάνα μου και του 'λεγε ξέρεις τίποτα ; Έχε το νου σου ας πούμε την παράγκα μου εκεί πέρα κι άμα μπορείς να πουλήσεις, πούλα κι ένα κιλό. Είχε την εμπιστοσύνη. Τώρα όμως δεν υπάρχει εμπιστοσύνη.

Z: Εσείς τι πιστεύετε; Τι σημαίνει για την πόλη μας το πορτοκάλι και για σας ; Είναι κάτι σημαντικό ;

Γ: Είναι κάτι σημαντικό γιατί δεν υπάρχει και κάτι άλλο. Δεν υπάρχει , τι βιομηχανίες ; Δεν υπάρχουν τίποτα. Μπορεί να 'χαν και βιομηχανίες και εμπορικά αλλά κλείσανε, φύγανε. Τώρα μόνο αυτό έχουν. Τίποτα άλλο δεν έχουν. Τίποτα άλλο έχουνε ;

Z: Όχι αυτά. Άρα είναι το πιο σημαντικό ;

Γ: Είναι το πιο σημαντικό. Το πορτοκάλι κι η ελιά.

Z: Και η ελιά ε;

Γ: Ναι, ε βέβαια. Και την ελιά.

Απομαγνητοφώνηση 1-3-2017: πατέρας Ιωσήφ Δρόσος. Μοναχός στη Μονή Παναγίας Κατακεκρυμμένης-Πορτοκαλούσας στο Άργος. Μονάζει μαζί με το δίδυμο αδερφό του πατέρα Μακάριο Δρόσο.

Τόπος συνέντευξης: Η Ιερά Μονή

Z: Η ιστορία της Πορτοκαλούσας, από πού έχει πάρει το όνομά της, όλα αυτά είναι γνωστά και μπορούμε εύκολα να τα βρούμε, όπως επίσης και περίπου η χρονολογία που χτίστηκε και δημιουργήθηκε το μοναστήρι, εγώ θέλω να σταθούμε πιο πολύ στο τελετουργικό κομμάτι και στο θρησκευτικό. Εσείς γιατί πιστεύετε ότι προσφέρουν οι πιστοί κλαδιά πορτοκαλιάς και πορτοκάλια;

π. Ι: Υπάρχει πρώτον το έθιμο της Πορτοκαλούσας, το οποίο ανάγεται, έχει απ' την αρχαιότητα το έθιμο αυτό, απ' τη γιορτή των Βαλαχράδων, όπου ήτανε προς τιμήν της θεάς Ήρας και εδώ στο σημείο λένε οι αρχαιολόγοι, εμείς δεν ξέρουμε αν αληθεύει, ότι υπήρχε ο ναός της Ήρας της Ακραιάς. Κατά τη γιορτή της Ήρας μάλλον, τελούσαν τη γιορτή των Βαλαχράδων, όπου οι νέοι πέταγαν μεταξύ τους, οι νέοι προς τα κορίτσια, άγρια αχλάδια, η γκορτσά που λέμε. Αυτό το έθιμο λογικά, πήρε χρώμα χριστιανικό ορθόδοξο, με τη γιορτή της Πορτοκαλούσας, πλέον. Το έθιμο, ως έθιμο, είναι ότι όταν παντρεύονταν οι Αργεΐτες είχανε την υποχρέωση να ανέβουν ανήμερα στα Εισόδια της Θεοτόκου που γιορτάζει το μοναστήρι (21 Νοεμβρίου) όλα τα νιόγαμπρα ζευγάρια του έτους να προσκυνήσουν την εικόνα και να πάρουν τη χάρη και την ευλογία, ώστε το σπίτι τους να συνεχίσει με ευλογία της Παναγίας για τον υπόλοιπο βίο τους. Κατά την ανάβασή τους, στο παλιό μονοπάτι, όπως είναι τα σκαλάκια τώρα, που λέγεται ότι ήταν δρόμος του Παυσανία, υπήρχαν κοφίνια με πορτοκάλια στις στροφές,

όπου εκεί καθόταν ο κόσμος και όταν περνάγαν τα νιόπαντρα ζευγάρια οι κάτοικοι τους πετάγαν πορτοκάλια, όπως πετάνε δηλαδή το ρύζι στους γάμους, έτσι πετάγαν πορτοκάλια. Υπάρχουν πολλά έθιμα σ' αυτό το σημείο, λέει ότι τα πορτοκάλια που έπεφταν κάτω στο δάπεδο, όπως πέφτει το πορτοκάλι, δε σπάζαν, δεν χαλάγανε και τα μικρά παιδιά παίρνανε το πορτοκάλι, ανεβαίνανε στο μπαλκόνι της Μονής, το παλιό μοναστήρι ήταν τριώροφο, το πετάγαν στο γκρεμό κι όποιο πορτοκάλι πήγαινε πιο μακριά θα παίρνανε ένα αρνί σαν δώρο, σαν έπαθλο. Και προς τιμήν πάλι της Παναγίας την ίδια περίοδο στη γιορτή, κάναν αγώνες δρόμου από το Κουτσοπόδι κι όποιος έφτανε πρώτος στην πύλη της Μονής, πάλι έπαιρνε ένα αρνί ως έπαθλο. Αυτό ανάγεται στην παλιά εποχή. Τώρα πόσο πίσω πάμε δε γνωρίζουμε. Λέγεται ότι, ο κάμπος του Άργους δεν είχε πορτοκάλια πρώτον όπως έχει σήμερα...

Z: Ναι, ναι

π. Ι: ...αλλά όλα τα σπίτια του Άργους ήτανε φραγμένα και μέσα στον κήπο του σπιτιού τους υπήρχαν εσπεριδοειδή. Όλα τα πορτοκάλια, λεμόνια, τα πάντα. Άρα το έθιμο της Πορτοκαλούσας δε μπορεί να είναι από το 1900 και δώθε (ενν. έως σήμερα) γιατί έχει χαθεί από την περίοδο αυτή. Ανάγεται πριν την Επανάσταση και πολύ πιο πριν. Πόσο φτάνει ; Η Μονή απ' το 10^ο αιώνα. Δεν ξέρουμε αν όντως από τότε. Βέβαια, όταν ήρθε ο Άγιος Νίκωνας ο Μετανοείτε, τον 9^ο αιώνα, είδε ακόμα τα ειδωλολατρικά έθιμα να ισχύουν στο Άργος. Ήταν μια πόλη πολύ ισχυρή, όσον αφορά την ειδωλολατρία.

Z: Αυτό περίπου τότε ;

π. Ι: Ο Άγιος Νίκωνας ήρθε τον 9^ο αιώνα στο Άργος και ο Άγιος Πέτρος. Μάλιστα ο Άγιος Πέτρος λέγεται ότι έχτισε την εκκλησία της νέας (ενν. Μονή). Πολλοί ιστορικοί και βυζαντινολόγοι λένε ότι η νέα εκκλησία, η νέα Μονή είναι νέα περίοδος χριστιανοσύνης, δηλαδή μπορεί να είναι και όντως να έφερε το χριστιανισμό μαζί με τον Άγιο Νίκωνα γιατί τότε λέγεται ότι τον Άγιο Πέτρο, πριν έλθει, θαβόταν ο κόσμος χωρίς παπά. Έτσι ; Άρα είχε εξαλειφθεί λίγο το θρησκευτικό...

Z: Κομμάτι

π. Ι: ...γιατί δεν υπήρχαν τότε ιερείς, δεν είχανε δεσπότη για να κάνει ιερείς. Ε κι έτσι αυτά τα έθιμα δεν ξέρω πόσο χάνονται πίσω. Έτσι ; Το έθιμο αυτό, βέβαια, στην εποχή μας έχει χαθεί ...

Z: Δε γίνεται πια

π. Ι: ...και το μόνο που γίνεται ότι στην πανήγυρη κι εμείς ως πατέρες τώρα 8 χρόνια εδώ που είμαστε, στολίζουμε με πορτοκάλια, ρίχνουμε κάτω στο πάτωμα πορτοκάλια που τα παίρνει ο κόσμος για ευλογία. Ο κόσμος ως δώρο φέρνει ένα πορτοκάλι. Αυτό έχει παραμείνει δηλαδή όσον αφορά το χρώμα του εθίμου της Πορτοκαλούσας...

Z: Μπορούμε να πούμε δηλαδή;

π. Ι: ...σαν τάμα το κάνει δηλαδή ... ναι ναι ναι

Z: Αυτό πήγα μόλις να σας ρωτήσω ότι το φέρνουν το πορτοκάλι ως τάμα..

π. Ι: Σαν τάμα, σαν δώρο στην Παναγία, για να 'χει το σπίτι τους καλά, την υγεία τους, όλα αυτά όπως ο κόσμος έχει πάντα το συναίσθημα του τάματος.

Z: Εμμ, από ποια μέρη έρχονται πιστοί για προσκύνημα ;

π. Ι: Από όλη την Ελλάδα.

Z: Είναι διαδεδομένα, είναι και γνωστή η Παναγία...

π. Ι: Ναι ναι..

Z: Εσείς πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε θρησκευτικό-τελετουργικό επίπεδο ; Το χρησιμοποιείτε σε κάτι άλλο εκτός από το στολισμό ;

π. Ι: Ναι, έχουμε κι άλλο έθιμο. Πρώτον το αίσθημα, τα έθιμα πάντα, όπως και στις λαϊκές παραδόσεις έτσι ; τονώνουν τον άνθρωπο πνευματικά τα θρησκευτικά έθιμα. Όπως και τα κοσμικά έθιμα τονώνουν τον άνθρωπο στην ψυχαγωγία πάντα. Όπως έχουμε τις Απόκριες τώρα που περάσανε...

Z: Βεβαίως..

π. Ι: ...Έτσι; Άλλο τι χρώμα έχει το ένα, αν έχει χριστιανικό χρώμα, αν έχει ειδωλολατρικό χρώμα το κάθε έθιμο, έτσι δεν είναι πάτερ ; (ρώτησε έναν άλλο μοναχό φίλο του που δε μένει στη Μονή). Αλλά τα έθιμα γίνονται πρώτον απ' την εκκλησία όπως η παράδοση της εκκλησίας, ας πούμε στην παλιά εποχή η Μεγάλη Εβδομάδα που διανύουμε σε λίγες μέρες δε γινόταν σε όλο τον κόσμο, γινόταν μόνο στα Ιεροσόλυμα, αλλά σιγά-σιγά εμείς, εδώ τελούταν μόνο η Ανάσταση. Δηλαδή σε όλο τον κόσμο, το πρώτο χρονικό διάστημα της εκκλησίας, ήταν μόνο η Ανάσταση σαν γιορτή, που τελώταν κάθε Κυριακή και επίσημα και την Ανάσταση, όπως γιορτάζεται. Μετά, όμως, το τυπικό των Ιεροσολύμων περιήλθε σ' όλη τη γη κι έτσι έχουμε κι εμείς τώρα Μεγάλη Βδομάδα, έχουμε τη Σαρακοστή πιο πίσω, ήταν πολύ διαφορετικά τα πράγματα την παλιά εποχή. Όταν οργανώνεται η Εκκλησία, οργανώνεται και το τυπικό της και τα έθιμα. Η Εκκλησία πάντα βασίστηκε σε τυπικά και σε έθιμα, παίρνοντας χρώμα κι από άλλους...μάλλον κι από άλλες θρησκείες όπως το θυμίαμα κι όλα αυτά προέρχονται από τον Ιουδαϊκό κόσμο κι από τον ειδωλολατρικό κόσμο έτσι ; Όπως και τα πορτοκάλια στη γιορτή αυτή της Πορτοκαλούσας έχουν περιέλθει από τη γιορτή των Βαλαχράδων..

Z: Ναι

π. Ι: ..που ήταν στο ίδιο σημείο, από αιώνες πριν και μην ξεχνάμε ότι εδώ ο ναός λέγεται ότι είναι απ' τους αρχαιότερους ναούς της Ήρας, είναι από τον 7^ο αιώνα π.Χ., που τον έφτιαξε ο Πυθαγούς, λέγεται, θα το διαβάσετε αυτό στα ιστορικά. Όπου εδώ στην περιοχή υπήρχε το αρχαίο μαντείο έτσι; Άρα όλα αυτά τα φαινόμενα τα πνευματικά και τα μυστικά λογικό να δημιουργήσουν έθιμα. Ε τώρα το έθιμο της Πορτοκαλούσας ήτανε η έκφραση αυτή του αρχαίου εθίμου ώστε τα ζευγάρια να ευλογούνται μ' αυτό, όπως το ρύζι που ρίχνουμε, ήταν η ανάγκη του εθίμου να πετάνε πορτοκάλια.

Z: Εξού και το προσωνύμιο...

π. Ι: Ναι, το προσωνύμιο της Πορτοκαλούσας. Το δεύτερο προσωνύμιο της εικόνας. Πρώτο είναι το όνομα της Κατακεκρυμμένης. Τώρα εμείς τελούμε κι άλλη γιορτή...

Z: Ναι

π. Ι: ...ανήμερα τα Θεοφάνεια υπάρχει έθιμο για να δίνεται προς τον κόσμο ευλογία, μαζί με τον αγιασμό, όταν κάνουμε το Μεγάλο Αγιασμό υπάρχει άλλη μια κολυβήθρα όπου βάζουμε μέσα πορτοκάλια και ρίχνουμε στην κολυβήθρα αυτή τον Αγιασμό το Μεγάλο. Μετά αφού ευλογηθούν τα πορτοκάλια, χωρίς καμία ευχή, με την ευχή μόνο του Μεγάλου Αγιασμού, τα δίνουμε στον κόσμο, το παίρνει σαν αντίδωρο δηλαδή ο κόσμος το δίνουμε κι αυτό το κρατάνε στο εικονοστάσι τους, το κρατάνε μέχρι τη Μεγάλη Παρασκευή. Κατά θαυμαστό τρόπο πλέον, γιατί το πορτοκάλι όλοι ξέρουμε ότι σαπίζει...

Z: Χαλάει...

π. Ι: ...μουχλιάζει, μένει αναλλοίωτο στο εικονοστάσι και το τρώνε τη Μεγάλη Παρασκευή ως αντίδωρο για τη νηστεία που έχει προέλθει 50 μέρες. Πολλοί μας έχουν πει μαρτυρίες κι εμείς το ζούμε ότι είναι και πιο γλυκό και ζουμερό ταυτόχρονα δεν έχει ούτε σουρώσει τίποτα. Επίσης στην πανήγυρη παίρνουν πολλοί πορτοκάλια και το βάζουν στο εικονοστάσι τους και αυτό πάλι δε χαλάει.

Ή όταν σταυρώνουν πορτοκάλι πάνω στην εικόνα της Παναγίας, το κρατάει στο εικονοστάσι και μάλιστα όπως μας είπε μια κυρία από την Αθήνα το θεωρεί σαν θαύμα, εμείς το 'χουμε δεδομένο, να σας το φέρω να το δείτε, έχει μικρύνει, έχει γίνει σαν πέτρωμα και δεν έχει χαλάσει και της κάνει εντύπωση ας πούμε. Ε αυτά είναι τα θαύματα της Παναγίας....

Z: Έχει αποξηρανθεί σαφώς...ε προφανώς και δεν έχει χαλάσει, δεν έχει αλλοιωθεί..

π. Ι: ...έχει αποξηρανθεί και.. τώρα άμα σαπίσει κάποιο δε σημαίνει ότι η Παναγία δεν τον αγαπάει, εντάξει δε ξέρω τώρα τα φαινόμενα αυτά πώς εξελίσσονται. Ένα παιδί, ο ψάλτης μας κιόλας, είχε πάρει δύο πορτοκάλια, τα πάει σπίτι του, ο πατέρας του τα μπερδεύει μ' άλλα δύο πορτοκάλια, ε το παιδί λέει τι να κάνω τώρα, τα βάζει και τα τέσσερα πορτοκάλια στο εικονοστάσι, τα δύο που δεν ήταν ευλογημένα σαπίσανε και τα δύο που ήτανε το αγιασμού παραμείνανε ίδια.

Z: Ευχαριστώ πάρα πολύ..

π. Ι: Αυτά τα καταθέτουμε όπως μας τα λέει ο κόσμος έτσι;

Z: Βεβαίως, βεβαίως. Ευχαριστώ πάρα πολύ να 'στε καλά.

π. Ι: Και δεν έχει πάλι σχέση αυτή η γιορτή με τη γιορτή της Μηλοβολιάς που λένε. Νομίζω το λέω σωστά ; Ένα έθιμο λαογραφικό που ήτανε πάλι για τους νιόγαμπρους....

Z: Εδώ πέρα για την περιοχή ;

π. Ι: Έχει γραφτεί και για δω, μια κυρία έχει γράψει ότι το έθιμο αυτό είναι το έθιμο της Μηλοβολιάς νομίζω που είναι για τα ζευγάρια πάλι παντρεύονταν ...

Z: Τους πετούσαν πάλι

π. Ι: Δεν ξέρω πώς γινόταν αυτό το έθιμο, πώς το θέτει αυτή, αλλά θέτει ότι το δικό μας έθιμο ήταν αυτό το έθιμο. Δεν ήταν αυτό το έθιμο, εμάς είναι καθαρά τοπικό αυτό το έθιμο.

Z: Ωραία. Ε πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει την πόλη μας το πορτοκάλι γενικά σαν φρούτο ;

π. Ι: Στην εποχή μας ναι. Τώρα βέβαια έχει αρχίσει και μειώνεται και η τιμή του και η προσωπικότητα του πορτοκαλιού απ' ότι φαίνεται. Εύχομαι να ξανανθίσει, εξάλλου το όνομα, το Άργος έχει συνδεθεί με το όνομα πορτοκάλι έτσι; Όπως έχουμε και την Πορτοκαλούσα, σήμα κατατεθέν όπως τη λένε πολλοί για την πόλη μας, τώρα από κει και πέρα νομίζω Άργος και πορτοκάλι συνδέονται και θα συνδέονται για πολλά χρόνια ακόμα, αν πάει καλά η κοινωνία.

Z: Τι είναι αυτό που σας κάνει να συνεχίζετε αυτήν την παράδοση για τα πορτοκάλια ;

π. Ι: Όπως είπαμε πάλι, το κάθε έθιμο είναι για να εμψυχώνει το πνευματικό συναίσθημα του ανθρώπου. Άρα αυτό αναγκαστικά η Εκκλησία το 'χει ως τύπο και όχι μόνο η Εκκλησία και η κοινωνία της Ελλάδος νομίζω, πάντα τα έθιμα τα αναπαράγει κάθε χρόνο. Πώς τελούμε τις γιορτές κάθε χρόνο, τα Χριστούγεννα τη γέννηση του Χριστού, τα Θεοφάνεια τη βάφτισή Του, την Ανάσταση την Ανάστασή Του, κάθε χρόνο τελούμε το ίδιο τυπικό. Αυτό γίνεται για να μνημονεύουμε την ιστορία της Εκκλησίας μας, αλλά ταυτόχρονα για να 'μαστε, να τηρούμε κάθε χρόνο την πνευματική μας πορεία. Έτσι και το έθιμο νομίζω. Όπως κάθε εποχή και σε κάθε περιοχή τελούνται τα έθιμα γιατί είμαστε υποχρεωμένοι σαν Έλληνες να τηρούμε και τη γλώσσα μας και να τηρούμε και τα έθιμά μας. Αυτό νομίζω χαρακτηρίζει την Ελλάδα ως πολιτισμός. Και εξάλλου είναι και παραγωγή πολιτισμού ταυτόχρονα.

Z: Φημολογείται ότι εδώ πέρα υπήρξε και κρυφό σχολειό. Θα μπορούσα να 'χω κάποιες πληροφορίες για αυτό;

π. Ι: Ναι. Κατά μία έννοια κρυφό σχολειό δεν πρέπει να υπήρξε στο μοναστήρι. Μπορεί και να υπήρξε όμως. Θα σας το πω γιατί. Το 1711 υπήρχε στο Άργος ένας Επίσκοπος, ο οποίος λεγόταν Αμβρόσιος. Την εποχή αυτή ήτανε Λατινοκρατία, Ενετοκρατία, όπου υπήρχε η προπαγάνδα των Καθολικών. Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων ο Σωφρόνιος ο Νοταράς είχε εκφράσει επιθυμία με επιστολή του να συστήσει σχολείο γραμμάτων, όχι Κοινών Γραμμάτων, μια σχολή, ελληνική σχολή, για να μαθαίνουν τα παιδιά των Ελλήνων τα γράμματα ενώπιον της προπαγάνδας που γινόταν των Καθολικών. Το έργο αυτό δεν ευόδωσε, έστειλε επιστολή στον Αμβρόσιο με σκοπό να του υποδείξει ένα σημείο το οποίο να μπορέσει να λειτουργήσει σχολή. Πιθανόν η σκέψη ήταν για εδώ το μοναστήρι. Τότε ήταν γυναικείο μοναστήρι, οι πληροφορίες λένε ότι τιμώνταν στον Άγιο Δημήτρη το Μεγαλομάρτυρα και εδώ, από έγγραφο του Μιχαήλ Φορμούν, ενός καθηγητή της συριακής γλώσσας από τη Γαλλία, όπου είχε σταλεί απ' το βασιλιά να συλλέξει χειρόγραφα, ό,τι έβρισκε χειρόγραφα, ήρθε στο μοναστήρι εδώ και οι μοναχές του δείχνανε τη μεγάλη βιβλιοθήκη που είχανε, που λέει, ο ίδιος πληροφορεί ότι η βιβλιοθήκη αυτή είναι πολύ μεγάλη γι' αυτό το τόπο, αλλά δε βρήκε κάποιο χειρόγραφο για τον εαυτό του να συλλέξει να πάρει για το βασιλιά. Άρα η παρουσία της βιβλιοθήκης εδώ, η παρουσία μοναχών, το κτήριο κι όλα αυτά ίσως ήταν και η σκέψη του Πατριάρχη του Νοταρά να γίνει στο σημείο αυτό σχολή, το οποίο τότε δεν ευόδωσε. Μάλιστα τον Αμβρόσιο τον κλείσανε και φυλακή την περίοδο αυτή οι ίδιοι οι Λατίνοι. Ε μετά το 1790, ήρθε στο Άργος ο πατήρ Αγάπιος, ο οποίος θεωρείται και Άγιος, είναι κολλυβάς Άγιος, ο Λεονάρδος ο οποίος είχε γράψει το «Πηδάλιο» μαζί με τον Άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη. Έμεινε απ' το 1790 μέχρι το 98' που ιδρύθηκε η σχολή, δηλαδή σ' αυτή την περίοδο μπορεί να λειτούργησε κρυφό σχολειό, δηλαδή γι' αυτά τα λίγα χρόνια. Δηλαδή με τον τρόπο κρυφό για ποιο λόγο; Το πρώτο έργο όταν συστήθηκε η σχολή, γράφονται, πήραμε την άδεια, τώρα μόνο αυτό. Άδεια πήραν απ' το Πατριαρχείο ; Απ' τον Σουλτάνο ; Απ' τον Αγά της πόλης ; εδώ δεν ξέρουμε. Αφού πήραν άδεια, ως τότε πρέπει να λειτούργησε κρυφά το σχολειό, γιατί ως διδάσκαλο τον εκμεταλλευτήκανε να μάθουν τα παιδιά. Κι όταν λέμε παιδιά εκείνη την εποχή, μεγάλοι άνθρωποι έτσι ; Ας πούμε ο Τσώκρης (στρατηγός και οπλαρχηγός του Άργους στην Επανάσταση του 1821. Μετέπειτα βουλευτής Άργους) όταν έμαθε γράμματα ήταν ήδη 15 χρονών εδώ στο μοναστήρι και παραπάνω πρέπει να 'τανε. Το σχολειό αρχίζει ως σχολή του Άργους κοινών γραμμάτων, με την ονομασία, μάλλον προσωνυμία, όχι επίσημα, «Φιλόμουσος» γιατί είχε τη βιβλιοθήκη μέσα αρχαίων χειρογράφων και φιλοσόφων και θεωρούσε τους μαθητές φιλόμουςους και δίδασκαν και ξένες γλώσσες. Εδώ έγινε μοναχός ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, έγινε διάκονος και εδώ έμαθε και ξένες γλώσσες στο μοναστήρι μας. Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός είχε σπουδάσει και στη σχολή της Δημητσάνας, όπου δάσκαλός του ήταν πάλι ο Αγάπιος, αυτός που ίδρυσε κι εδώ, όπου εδώ μπορούσε με τα γράμματα που είχε μάθει στη Δημητσάνα να διδάξει στη σχολή μας. Αλλά εδώ πήρε τις πληροφορίες των ξένων γλωσσών κι έτσι έγινε γλωσσομαθής. Ε

Z: Είναι στο σημείο που είναι από κάτω μας τώρα.

π. Ι: Σχολειό ήταν όλο το μοναστήρι.

Z: Α ήταν όλο..

π. Ι: από έγγραφο που έχουμε τα παιδιά μένανε μέσα στο μοναστήρι και φοράγαν μάλιστα και ράσα γράφει ένα έγγραφο και φεύγανε μόνο σε μεγάλες γιορτές να

μπορούν οι μοναχοί να κάνουν τις Ακολουθίες. Δηλαδή φανταστείτε ότι όλο το χρόνο ήταν το σχολείο αφού ήταν οι δάσκαλοι εδώ διδασκάνε. Δεν ήταν με το σημερινό σύστημα. Και μάλιστα είχε έρθει και μια βασίλισσα της Μοραβίας νομίζω, Αλεξάνδρα, η οποία είδε το σύστημα το εκπαιδευτικό που γίνεται, το θαύμασε και μάλιστα λέγεται ότι όταν ερχόταν κάποιος περιηγητής ή κάποιος βασιλιάς στην πόλη, τον πηγαίνουν στο αρχαίο θέατρό μας και του παραδίδανε αρχαία τραγωδία. Άρα το επίπεδο της σχολής ήταν αρκετά υψηλό εδώ πέρα.
[....]

Z: Δηλαδή κατά τη διάρκεια της γιορτής του πορτοκαλιού υπήρξε ολόκληρο τελετουργικό και ολόκληρη λιτανεία ;

π. Ι: Υπήρχε πρόγραμμα εορτής...

Z: Ναι..

π. Ι: ...το πρόγραμμα το εορταστικό που γινόταν στην πόλη κάτω, που ήταν επίδειξη πορτοκαλιών, γλυκών πορτοκαλιού, παράγωγων του πορτοκαλιού, φαγητά από πορτοκάλι και τέτοια. Στη τελευταία μέρα που θυμάμαι που έχω δει ένα πρόγραμμα σε φωτογραφία, έλεγε ότι την Κυριακή ας πούμε θα τελεστεί Θεία Λειτουργία, μέσα στα πλαίσια των εκδηλώσεων αυτών με το Δεσπότη το Δεληγιαννόπουλο το Χρυσόστομο και ήταν κι αυτός ένας ένθερμος υποστηρικτής όλου του έργου αυτού, των παραδόσεων και των λατρευτικών συνάξεων που γίνονταν.

Z: Εσείς γνωρίζετε αν κάναν κάποια λιτανεία ή κάποια δέηση ή εδώ ή με κάποιους πατέρες για την αποφυγή αρρώστιας στα πορτοκάλια ;

π. Ι: Όχι, όχι, όχι. Λογικά επειδή τιμούσαν την Παναγία και Της αφιερώνουν πορτοκάλια, τα φέρνουν εδώ ως προσφορά για να... δηλαδή η προσφορά ανταμειβόταν την υγεία των πορτοκαλιών και του κόσμου ταυτόχρονα. Μόνο αυτό δηλαδή σε επίπεδο λατρευτικό. Δεν είχε λατρευτική έννοια το πορτοκάλι, μόνο εθιμοτυπική είχε εδώ πέρα.

Z: Ούτε αν κάνανε κάτι στο χωράφι μέσα..

π. Ι: Ρίχναν αγιασμό. Δεν ξέρω αν καλούσαν τον ιερέα να κάνει αγιασμό ή τους μοναχούς τότε να κάνουν αγιασμό. Ξέρουμε ότι ο ηγούμενος παλιά έπαιρνε την εικόνα μέσα σε ταγάρι και την κατέβαζε στην πόλη να κάνει αγιασμούς. Όταν λέμε για την περίοδο του μοναστηριού μην ξεχνάμε ότι δεν υπήρχε και πορτοκάλια στον κάμπο. Ήταν σιτηρά ο κάμπος, έτσι ως την Επανάσταση είχαμε σιτηρά που τα 'καψε ο Κολοκοτρώνης να θυμάστε με το Δράμαλη τότε. Άρα όταν τελείωσε με τον αγιασμό στο σπíti, λογικά τελούσαν και τους αγιασμούς για τους κήπους τους. Κει είχανε πορτοκάλια. Μόνο αυτό σαν τελετουργικό.

Z: Μιλάμε για την περίοδο αρχές 1800...

π. Ι: Απ' το 1850 και πίσω. Το πόσο πίσω πήγαινε δεν γνωρίζουμε αυτό το έθιμο.

Απομαγνητοφώνηση 4-3-2017: κ. Αντωνία Σ, 60 ετών. Ιδιοκτήτρια παράγκας (υπαίθριος πάγκος πώλησης) και παραγωγός πορτοκαλιών. Χώρος: Επαρχιακή οδός Ναυπλίου-Κορίνθου.

Z: Θα ήθελα να μου πείτε εσείς από πότε θυμάστε τα πορτοκάλια εδώ στην περιοχή ;

A: Εγώ έχω έρθει νύφη από το 76'. Τα πορτοκάλια τα βρήκα.

Z: Εσείς από πού έχετε έρθει ;

A: Από τον Πύργο της Ηλείας.

Z: Ααα ωραία.

A: Τα πορτοκάλια τα βρήκα κι ακόμα κρατιόνται. Όμως τώρα δεν κρατιόνται όπως πρώτα. Τα Μέρλιν. Πάνε σιγά-σιγά να ανανεώσουν τις ποικιλίες. [...]
 Αλλά πάντα το πορτοκάλι το Μέρλιν είναι ο βασιλιάς του πορτοκαλιού λένε.
 Z: Ναι...Εσείς γιατί πουλάτε πορτοκάλια ; Έχει ο άντρας σας ;
 A: Ναι εμείς έχουμε 17 στρέμματα.
 Z: Α ωραία. Από πάντα πορτοκάλια ;
 A: Πάντα. Από τον παππού, τον πεθερό μου κι ο πεθερός μου απ' τον πατέρα του τα βρήκε. Είναι βέβαια εδώ πέρα 70 χρόνωνα κάμποσα.
 Z: Μόνο με πορτοκάλια ασχολείστε ή έχετε κι άλλα ;
 A: Όταν πέθανε ο άντρας μου σταμάτησα. Είχα και θερμοκήπιο.
 A: Εσείς μόνη σας ασχολείστε εδώ ή έχετε και παιδιά που ασχολούνται ;
 A: Έχω κόρη που είναι φιλολογία-ψυχολογία (ενν. απόφοιτος)
 Z: Αααα [...]
 A: Έχω και την άλλη οικονομολόγος.
 Z: Οπότε ασχολείστε εδώ μόνη
 A: Εδώ ασχολούμαι με εργάτες.
 Z: Πώς πάει η παραγωγή και η κατανάλωση ; Η κίνηση ;
 A: Τώρα αυτό τον καιρό δύσκολα. Πολύ δύσκολα.
 Z: Από πότε έχετε την παράγκα ;
 A: Απ' το 11' .
 Z: Α την έχετε πρόσφατα. Και πώς ..;
 A: Πρώτα ήμουν στα θερμοκήπια.
 Z: Και πώς και πήρατε την απόφαση να ασχοληθείτε εδώ με την παράγκα ;
 A: Την απόφαση γιατί έκανα χειρουργείο στη μέση και δε μπορούσα να εργαστώ θερμοκήπιο. Πέθανε ο σύζυγος και δε μπορούσαμε να καλλιεργήσουμε θερμοκήπια κι έβγαλα άδεια κι είμαι στην παράγκα εδώ με άδεια!
 Z: Θέλει άδεια για να 'χεις παράγκα
 A: Ναι, ναι, ναι.
 Z: Μικροπωλητή ;
 A: Από το υπουργείο εμπορίων. Με τα κτήματα κανονικά. Αν έχεις κτήματα δε βγάζεις άδεια.
 Z: Εδώ σ' αυτό το δρόμο που είμαστε τον κεντρικό των Μυκηνών που μας πάει προς Αθήνα, είναι πολλές οι παράγκες ;
 A: Οι νόμιμες ή οι παράνομες ; (χαμογελάει)
 Z: Και οι δύο. Εσείς θα κρίνετε.
 A: Οι νόμιμες είμαστε ένας (και δείχνει τον εαυτό της), δύο. Οι παράνομοι είναι πολλοί.
 Z: Είναι πολλοί ε;
 A: Είναι πολλοί. Δεν ξέρω είδατε μπροστά άλλονε ;
 Z: Όχι.
 A: Κανένας δεν ήτανε ;
 Z: Όχι, όχι.
 A: Από Τολό ερχόσαστε ή από Ναύπλιο ;
 Z: Από Ναύπλιο.
 A: Ε δεν έχουν έρθει. Είναι δύο κανονικά, ένας στον κόμβο, ένας στο νερό στο.. και άλλος ένας είναι εδώ που έχει βάλει είναι παράνομος. Έχει πολλά προστίματα.
 Z: Εσείς δεν έχετε πρόβλημα που έχετε άδεια εδώ πέρα.
 A: Είμαι νόμιμη. Πληρώνω κάθε χρόνο εφορία και πάμε συνέχεια.

Z: Ποια είναι η γνώμη σας για τα επεισόδια που έχουνε κάνε τώρα οι αγρότες, τα μπλόκα όλα αυτά ; Εσείς τι πιστεύετε ότι εξυπηρετεί ;

A: Κοίταξε, επάνω (ενν. Β. Ελλάδα) είμαι εγώ ειλικρινής, πάνω πάνε στα μπλόκα κάθε τέτοιο καιρό που δεν έχουν εργασία αυτοί. Γιατί έχουνε βαμπάκια, σιτάρι, καλαμπόκι. Εμείς που έχουμε όμως οι παραγωγοί, δεν μπορούνε τα αυτοκίνητα να φύγουνε, σταματάνε 15 μέρες, πιάνει πάγος ...

Z: Κατάλαβα. Οπότε...

A: Είναι παράνομοι. Μπορεί να 'χουνε ανάγκη για αυξήσεις που τους κρατάνε τις

Z: Τις εισφορές τους τέλος πάντων...

A: Ναι, ναι, ναι. Αλλά όχι τέτοιο καιρό. Κάθε χρόνο το κάνουν τέτοιο καιρό.

Z: Κατάλαβα. Για σας τι σημαίνει το πορτοκάλι εδώ ;

A: Είναι η ζωή μας. Με αυτό ζούμε.

Z: Πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει εδώ την περιοχή μας ;

A: Ναι και οι ξένοι που έρχονται, για το Μέρλιν. Το ξέρουνε το Μέρλιν.

Z: Οι πελάτες είναι από δω ή είναι από άλλα μέρη ;

A: Κι από Αθήνα, πολλούς έχω από Αθήνα και έρχονται πολλοί από την Ιταλία, γκρουπ .

Z: Τουρίστες πολλοί ε ;

A: Τουρίστες και παίρνουνε πορτοκαλί όχι αστεία. Είναι 50 άτομα μες στο λεωφορείο, τα 45 θα τα πάρουνε.

Z: Τους αρέσει το πορτοκάλι;

A: Ναι, το Μέρλιν πολύ.

Z: Είναι γλυκό γι' αυτό. Οπότε το Μέρλιν είναι αυτό που έχει τη μεγαλύτερη ζήτηση ;

A: Ναι. Είναι το καλοκαιρινό το Βαλέντσια, αλλά είναι σκληρό πορτοκάλι, δεν τρώγεται. Το παν για χυμό. Αυτό (ενν. το Μέρλιν) τρώγεται και για χυμό και για φαγητό.

Z: Τι άλλο θα πρέπει να γνωρίζω για το πορτοκάλι σα φρούτο, σαν παραγωγή;

A: Τι να γνωρίζουν; Ότι έχει πολλές βιταμίνες.

Z: Μ' αυτό, το χρησιμοποιούμε και στη διατροφή. Φτιάχνουμε γλυκά .. Γλυκό πορτοκαλάκι.

A: Και όλο το μείγμα μέσα. Όχι μόνο τη φλίδα.

Z: Α ολόκληρο.

A: Ολόκληρο. [...] Έχει βιταμίνες.. [...] Ε η ανθοφορία πιάνει τώρα απ' το Μάρτη. Άμα μας ρίξει ένα πάγο, δροσόπαγο που το λέμε, τα καταστρέφει γιατί είναι το λουλουδάκι, το βλασταράκι που τα καίει. Ύστερα θέλουνε ρεντίσματα κι αυτά, γιατί πάει, ανθοκόφτης το λέμε εμείς, δεν ξέρω αν το είχατε ακούσει από δω..

Z: Όχι, τι είναι ο ανθοκόφτης ;

A: Είναι ένα σκουλήκι, που πάει στο βλασταράκι κι έχει το μπουμπούκι και το κόβει και τυλίγεται μες στα φύλλα τα μικρά. Είναι σκουλήκι αυτό. Αυτό θέλει με δηλητήριο. Επειδή είμαστε στη Ευρωπαϊκή Ένωση παίρνουμε δηλητήρια οικολογικά, όχι όπως παλιά που 'ρίχναν ότι είχανε.

Απομαγνητοφώνηση 4-3-2017: κ Κώστας. Ετών 57. Ιδιοκτήτης παράγκας (υπαίθριου πάγκου πώλησης) πορτοκαλιών. Χώρος: Επαρχιακή οδός Ναυπλίου-Κορίνθου.

[....]

Z: Θα ήθελα να μου πείτε από πότε θυμάστε το πορτοκάλι εδώ στην περιοχή της Αργολίδας ;

K: Από πότε το θυμάμαι ; Από το 60' που γεννήθηκα.

Z: Είναι διαδεδομένη η παραγωγή του εδώ στην περιοχή ;

K: Ναι. Πάρα πολύ.

Z: Εσείς από πότε ασχολείστε με την παραγωγή του και το εμπόριό του ;

K: Εγώ προσωπικά 4 χρόνια.

Z: Α είναι καινούρια δηλαδή εδώ πέρα..

K: Τα είχα αλλά δε τα δούλευα εγώ.

Z: Πόσο καιρό διατηρείτε εδώ την παράγκα σας ;

K: 3 Χρόνια.

Z: Έχει πελατεία, κίνηση ;

K: Όχι, αυτό είναι δράμα. Ευτυχώς δίνουμε κανά πορτοκάλι δικός μας γιατί μετά... Τον άλλο καιρό το πεπόνι και το καρπούζι που βάζουμε δεν έχει τόση κατανάλωση.

Z: Οπότε πρώτο σε κατανάλωση έρχεται το πορτοκάλι.

K: Ναι.

Z: Εσείς πώς τα βλέπετε εδώ ; Υπάρχουν πολλές παράγκες σ' αυτόν εδώ το δρόμο ;

K: Υπάρχουν, νόμιμες ελάχιστες.

Z: Είναι δύσκολο να βγάλεις μία άδεια για να έχεις μία παράγκα ; Ένα υπαίθριο μαγαζάκι είναι στην ουσία.

K: Παράγκα, παράγκα εγώ το λέω έτσι. Κοιτάξτε, η άδεια δε χρειάζεται όταν είσαι μέσα στο χωράφι σου και πουλάς τα προϊόντα που παράγεις μέσα από το χωράφι σου. Ξεκινάμε απ' αυτό. Δε χρειάζεσαι άδεια. Απλά να θα 'ρθει για έλεγχο θα πρέπει να πεις να το ένα, να το άλλο, να το άλλο. Εγώ ήμουν 100 μέτρα πιο πάνω. Μια παρατημένη παράγκα. Με 'διώξαν από κει γιατί δεν ήταν δικό μου το 'χαμε νοικιάσει αυτό το χωράφι και μας διώξανε για να 'ρθω δω.

Z: Α είσαστε στο δικό σας χώρο.

K: Ναι. Όταν ήρθα εδώ με γράψαν 5 χιλιάδες (ενν. ευρώ) πρόστιμο γιατί το καρπούζι και το πεπόνι το είχα εκεί πάνω. Στην άλλη παράγκα στα 100 μέτρα.

Z: Ααα ναι στο άλλο χωράφι.

K: Πήγα δικαστικά, αθωώθηκα...

Z: Αλίμονο..

K: Γιατί είπε ο δικαστής όχι το γράμμα του νόμου, την έννοια του νόμου. Γιατί εγώ πήγα φωτογραφίες με GPS πού είναι το ένα, πού είναι το άλλο. Πιστεύω ότι είμαι ο μόνος, άντε να 'ναι άλλος ένας που έχει δικό του χωράφι και πουλάει τα προϊόντα του.

Z: Μίλησα με μία κυρία πιο πριν που όντως έχει άδεια, είναι το χωράφι της εκεί και μου έδωσε κάποιες πληροφορίες.

K: Κοντά στο Ναύπλιο.

Z: Ναι κοντά στο Ναύπλιο. Ναι, ναι. Τι πρέπει να ξέρω για την καλλιέργεια του πορτοκαλιού και για την ανθοφορία του ;

K: Τι πρέπει να ξέρει κάποιος ;

Z: Ναι. Πότε είναι η εποχή του ;

K: Η ανθοφορία τώρα σε 20-25 μέρες θα αρχίσει να σκάει το μπουμπουκάκι

Απομαγνητοφώνηση 7-3-2017: Δημήτρης Καμπόσος, δήμαρχος Άργους εν ενεργεία. Χώρος: Δημαρχείο Άργους.

Z: [...] Ξεκινώντας θα ήθελα να μου πείτε πότε περίπου ξεκίνησε να παράγεται το πορτοκάλι στην περιοχή.

K: Δειλά, δειλά στην δεκαετία του 50' ξεκίνησε να αλλάζει η παραγωγή, γνωστό το Άργος για τα πεπόνια του, ήταν μεγάλες καλλιέργειες, βεβαίως δεν είχε μόνο πεπόνια, είχε βαμβάκι, είχε ντομάτες, είχε περισσότερο δηλαδή καλλιέργεια που ήθελε περισσότερο κόπο και περισσότερο εργατικό δυναμικό. Αργότερα, λοιπόν, ήρθε το πορτοκάλι που εδώ πιστεύω υπήρχε πάρα πολλά χρόνια απλά δεν είχε γίνει ως παραγωγή. Είχε παρατηρηθεί και στη δεκαετία του 30' κάποιοι να καλλιεργούν πορτοκάλια, αλλά ήταν ελάχιστα. Και του 40', μετά τον πόλεμο. Η άνθιση ξεκίνησε κάπου στο 1955, με έξαρση τη δεκαετία του 60'. Ένα δυναμικό μαμ. Κι αυτό ανέβηκε και κορυφώθηκε τη δεκαετία του 70', τα δέντρα όπου σήμερα που υπάρχουν ως παραγωγή είναι περίπου 60, 65, 70 ετών.

Z: Γιατί πιστεύετε αναπτύχθηκε τόσο πολύ στην περιοχή ;

K: Ξέρετε το πορτοκάλι, έλεγαν παλιά σ' αυτόν το τόπο ότι η καλλιέργεια της πορτοκαλιάς γεμίζει τα καφενεία. Και ξέρετε δε θέλει πάρα πολύ δουλειά.

Καταρχάς είναι περίοδος ένα μήνα, ενάμιση, που είναι η συγκομιδή του και αν εξαιρέσουμε κάποια κλαδέματα δυο-τρεις μέρες το χειμώνα, την άνοιξη και το καλοκαίρι τα ποτίσματά του, θέλω να πιστεύω ότι δεν είναι κάτι επίπονο και κουραστικό, λοιπόν αυτός ο οποίος είχε πορτοκαλιές είχε την πολυτέλεια να πηγαίνει και στον καφενέ. [...] αλλά παλαιά οι αγρότες κάνανε κι άλλες καλλιέργειες, διπλές καλλιέργειες. Το πορτοκάλι έφερε, λοιπόν, αυτή την ευδαιμονία, η οποία όμως για 'μένα, πιστεύω κι αυτή είναι η άποψή μου, ότι δημιούργησε κι ένα βάλτωμα σε πάρα πολλά πράγματα. Ο ευδαιμονισμός συνοδεύεται και με άλλα πράγματα, όπως για παράδειγμα την τεμπελιά, όπως για παράδειγμα να μην ψάχνουμε να κάνουμε νέα πράγματα, όπως για παράδειγμα να μην θέλουμε να καλυτερέψουμε την πόλη μας, όπως για παράδειγμα να μην στραφούμε στον τουρισμό που η αλλαγή των ανθρώπων και των επισκέψεων ανοίγει έναν καλύτερο ορίζοντα, ανοίγει το πνεύμα καταλαβαίνεις κι έρχεσαι σε επαφή με άλλους πολιτισμούς. [...] Άρα το πορτοκάλι μπορεί το πορτοκάλι από τη μια μεριά να έφερε χρήματα κι έφερε χρήματα πολλά, γιατί όταν είχες ας πούμε 60 στρέμματα πορτοκαλιές μιλάμε πηγαινες στο σπίτι σου 6 μισθούς δημοσίου, 7 σε ετήσια βάση.

Z: Εκτός από την οικονομική βοήθεια που έφερε το πορτοκάλι, πιστεύετε ότι και κοινωνικά ανέδειξε τους πολίτες ;

K: Όχι.

Z: Όχι ; Γιατί;

K: Όχι, πιστεύω ότι μπορεί να έκαναν ένα ωραιότερο σπίτι, αλλά στέρησαν απ' τα παιδιά τους τη μόρφωση, η οποία γίνεται σε ανθρώπους που ψάχνονται γιατί δεν έχουν αυτό το ανώτερο οικονομικό επίπεδο που θα τους ανεβάσει και δυο σκαλιά πιο πάνω σε μορφωτικό επίπεδο. Θεωρώ ότι αφέθηκαν, δηλαδή το είχα δει και στο σχολείο από συμμαθητές μου. Συμμαθητές μου οι οποίοι προέρχονταν από αγροτικές εύπορες οικογένειες, δεν τους ενδιέφερε να κάτσουν και να ασχοληθούν (ενν. με σπουδές), να ασχοληθούν με τα κτήματα τίποτα άλλο. Και αυτό το πράγμα τώρα φθίνει γιατί όταν ο κλήρος, εννοώ το γαιοκτήμονα που έχει

50 στρέμματα, αυτός από τον πατέρα του παρέλαβε 25 από τον πατέρα του, αυτός και ο αδερφός του και μετά από δυο παιδιά που ‘καναν αυτοί πάλι διαιρέθηκε αυτό διά δύο, με αποτέλεσμα οι μικροί αυτοί κλήροι και βεβαίως η φορά αυτή που έχει πάρει το πορτοκάλι, που είναι μια φθίνουσα πορεία συνέπεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επιτρέπει να έρχονται παγοκολόνες από χυμό από τη Βραζιλία και αλλού, καταλαβαίνετε ότι αυτά έχουν δημιουργήσει προβλήματα πλέον στην οικονομία και στα σπίτια. Άρα λοιπόν, ο ευδαιμονισμός της δεκαετίας του 70’ [...]

Z: Η θέση του πορτοκαλιού ποια είναι σήμερα ; Βοηθάει ;

K: Όχι. Εγώ πιστεύω ότι σύντομα θα αλλάξει αυτή η καλλιέργεια. Ήδη έχω δει ανθρώπους να ασχολούνται με άλλα πράγματα. Δηλαδή καταφεύγουν τώρα πλέον στο ρόδι, [...] ακούω πολλούς ανθρώπους που βγάζουν τις πορτοκαλιές και βάζουν ροδιές. Ή και ελιές πάλι. Και στον κάμπο ελιές. Που σημαίνει δηλαδή ότι για να το βγάλει κάποιος το πορτοκάλι δεν πάει καλά. Έτσι νομίζω ότι το πορτοκάλι ετοιμάζεται να γράψει το επίλογό του σιγά, σιγά. Βέβαια αυτά δεν είναι χρονιές και ούτε μπορούμε να τα αναγάγουμε εκεί, αυτά είναι περίοδοι. Αυτό μπορεί να μην είναι σε 2-3 χρόνια, αλλά αφενός μεν ότι τα δέντρα έχουν γεράσει, 70 χρόνων δέντρα, η πορτοκαλιά μπορεί να αποδίδει και στα 80 και στα 90 και στα 100 αλλά δεν είναι πλάτανος να ζήσει 400 χρόνια, κάποια στιγμή σαπίζει ο κορμός της, αρχίζει φθίνει, αρχίζουν κι άλλα. Έχουμε και τις αρρώστιες που έχουν χτυπήσει τα δέντρα και δε βλέπω να γίνεται και τίποτα βέβαια.

Z: Βλέπουμε όμως ότι οι συνεταιρισμοί δουλεύουν για αυτό το φρούτο, το εξάγουν και το παράγουν.

K: Δε θα ‘θελα να μιλήσω για τους συνεταιρισμούς γιατί θεωρώ ότι είναι μια αμαρτία που έχει συμβάλει κι αυτή στο να έχει λιποθυμήσει και να είναι ημιθανής ο ασθενής που λέγεται πορτοκάλι και παραγωγός. Οι συνεταιρισμοί δεν έπαιξαν καλά το ρόλο τους. Εγώ νομίζω ότι οι συνεταιρισμοί θα μπορούσαν αν παίζουν καλύτερα το ρόλο τους, επωφελεία των καλλιεργητών δηλαδή αγροτών, πράγμα το οποίο δεν έγινε δυστυχώς. Και οφείλουν κι εκείνοι να πάρουν μερίδιο από την ευθύνη αυτή.

Z: Όμως, το πορτοκάλι δε χαρακτηρίζει την πόλη μας ;

K: Ναι βέβαια. [...] κάποια στιγμή με μεγάλη μας χαρά είδαμε την εταιρία αυτοκινήτων Lamborghini να ονομάζει ένα χρώμα της *arrangio d’ Argos*, το πορτοκαλί του Άργους. Η Lamborghini έχει το πορτοκαλί ως χρώμα βασικό της εταιρίας της. Και ποιο πορτοκαλί ; Του Άργους. Όχι το πορτοκαλί της Valencia της Ισπανίας, ούτε της Αραγονίας, ούτε οπουδήποτε αλλού, της Βαρκελώνης ή οτιδήποτε, που είναι όλες αυτές σε εκτάσεις τεράστιες παραγωγοί πορτοκαλιών. Το χρώμα του πορτοκαλιού του Άργους δε λεμονίζει, δεν πάει κίτρινο. Είναι το πορτοκαλί, αυτό που χαρακτηρίζει πραγματικά τον κάμπο μας. Όταν ανέβεις πάνω στο κάστρο μας και κοιτάξεις το Νοέμβρη μήνα κι έχουν αρχίσει και παίρνουν το χρώμα τους, το Δεκέμβρη μήνα, βλέπεις ένα πράγμα να είναι στίγματα με χρώμα πορτοκαλί ανάμεσα σε έναν καμβά πράσινο. Αυτό είναι το Άργος. Αλλά δε το πρόσεξαν ούτε οι συνεταιρισμοί, ούτε οι ίδιοι οι αγρότες, ούτε οι εξαγωγικές εταιρίες του μεταπρατικού εμπορίου. Δεν το πρόσεξε κανένας το πορτοκάλι. Το πορτοκάλι το είδαν ευκαιριακά. [...] και το αποτέλεσμα είναι ευκαιριακό, πρόσκαιρο. Εύχομαι να μη δούμε αυτό το πράγμα εμείς, αλλά ότι θα το δουν τα παιδιά μας και τα εγγόνια μας αυτό είναι σίγουρο, διότι το πορτοκάλι θα πάψει να είναι παραγωγή εδώ ή θα περιοριστεί πάρα πολύ. Ήδη ξηλώνουν πορτοκαλιές και βάζουν ροδιές και ελιές. Στον κάμπο ελιές, που τις είχαμε συνδυάσει στο μυαλό μας στα βουνά τις ελιές ! Βάζουν ελιές στον κάμπο.

Z: Επομένως πιστεύετε ότι χάνεται ένα σύμβολο, χαρακτηριστικό της πόλης μας ;
K: Πιστεύω ναι, ότι κάποια στιγμή θα χαθεί.

Z: Ας γυρίσουμε όμως στο ότι υπήρξε και είναι σύμβολο. Και υπήρξε και γιορτή του πορτοκαλιού. Γιατί δεν ευόδωσε και δε συνέχισε αυτός ο θεσμός ;

K: Θα σας πω. Η γιορτή του πορτοκαλιού ήτανε μία έκθεση αγροτικών προϊόντων. Ήτανε μια έκθεση στην οποία έρχονταν εδώ κάποιοι και έλεγαν τι πρέπει να κάνουν για τις καλλιέργειες, τι πρέπει να κάνουν για όλα αυτά τα πράγματα. Ο δήμος δεν έχει χρήματα να τα κάνει αυτά, [...] οι συνεταιρισμοί δεν έπρεπε να πάρουν στα χέρια τους την κατάσταση της γιορτής του πορτοκαλιού και όχι μόνο της γιορτής του πορτοκαλιού εδώ γιατί ποιος θα 'ρθει εδώ ; Να πάρουν στα χέρια τους τη γιορτή αυτή και να την πάνε στις μεγάλες εκθέσεις στη Γερμανία, να την πάνε στις μεγάλες εκθέσεις στις χώρες οι οποίες παίρνουν πορτοκάλια και παίρνουν πορτοκάλια απ' την Ισπανία και παίρνουν πορτοκάλια από άλλες χώρες, τέτοιες χώρες. Γι' αυτό λοιπόν λέω ότι οι συνεταιρισμοί δεν έπαιζαν σωστό ρόλο. Έπαιζαν λάθος ρόλο στην όλη διαδικασία. Και αυτό είναι βεβαίως κάτω απ' τη γλώσσα και στο πίσω μέρος του μυαλού των αγροτών, το ξέρουν το αντιλαμβάνονται. Το καταλαβαίνουν. Η γιορτή του πορτοκαλιού δε γίνεται εδώ στο Άργος πια. Η γιορτή έπρεπε να γίνει στις χώρες που αγοράζουν πορτοκάλι.

Z: Στην Κύπρο όμως γίνεται και έγινε και στο Κουτσοπόδι πριν από 3 χρόνια.

K: Έγινε στο Κουτσοπόδι, ήμουν εκεί, βοηθήσαμε κι εμείς κατά ένα βαθμό. Τα αποτελέσματα ; Βρήκαμε καινούριες αγορές ; Αναβαθμίσαμε το προϊόν μας ;

Z: Πιστεύετε ότι οι γιορτές έχουν ένα άμεσο αποτέλεσμα οικονομικό και στην κοινωνία ;

K: Σαφώς. Γιατί κάνουμε γιορτές ; Για να δίνουμε λεφτά σε αυτόν που θα μας στήσει τα περίπτερα και θα νοικιάσει το χώρο ; Για να φέρουμε τη Γιάννα Κατίνα να τραγουδήσει το βράδυ ή δεν ξέρω 'γω ; Τι πρέπει να γίνει ; Να κάνουμε δηλαδή πανηγύρια για να ξοδεύουμε λεφτά ; Γιορτή της δεκαετίας του 60', σήμερα λέγεται έκθεση. Η γιορτή της δεκαετίας του 60' που έρχονταν κάποιοι για να δουν γιατί λέγανε για το πορτοκάλι, δεκαετία του 60' όμως. Πάμε να δούμε λοιπόν, την ποιότητα του αργεϊτικού πορτοκαλιού. Πορτοκάλια Άργους γράφουν στην Αθήνα, πορτοκάλια Άργους γράφουν τα super market και δεν είναι του Άργους, είναι από άλλες περιοχές. Γιατί ; Γιατί του Άργους είναι το ωραιότερο πορτοκάλι. Είναι το πιο νόστιμο πορτοκάλι, είναι το πορτοκάλι με τους περισσότερους χυμούς, που είναι εγκληματική πράξη αυτό το πορτοκάλι να το στύβεις και να το κάνεις χυμό. Χυμό στύβουμε τα πορτοκάλια που δεν έχουν εμφάνιση. Αυτό είναι να το απολαύσεις. Λοιπόν, έρχονταν τότε να μας δουν. Μετά, όμως σταματήσαμε εμείς. Τι γίνεται ; Γίνονται οι μεγάλες αγροτικές εκθέσεις που κατεβαίνουν οι Αυστριακοί, κατεβαίνουν όλοι να δουν τι γίνεται. Έγινε στο Βερολίνο. Πού είναι οι συνεταιρισμοί ; Πού είναι αυτοί οι οποίοι παίρνουν τα προϊόντα των αγροτών και κερδίζουν μεταπράττοντας ; Πού είναι αυτοί ; Δεν τους βοήθησαν.

Z: Επομένως πιστεύετε ότι έχει χαθεί ο συμβολικός του χαρακτήρας ;

K: Δεν έχει χαθεί ο συμβολικός χαρακτήρας. Το Άργος έχει παντρευτεί το πορτοκάλι εντός εισαγωγικών και δεν έχει πάρει διαζύγιο ακόμα. Εύχομαι να μην πάρει. Είναι το σύμβολό μας. Έτσι ; Αυτό είναι το σύμβολό μας. Δηλαδή όταν λες Κάλυμνος τι σκέφτεσαι ; Τα σφουγγάρια. Τους σφουγγαράδες. Κάθε τόπος έχει παντρευτεί ένα πράγμα. Άρα το Άργος δε μπορεί, δε γίνεται διαφορετικά. Θα είναι πάντα έτσι. Το πιστεύω.

Απομαγνητοφώνηση 15-3-2017: Νάσος Κ, 28 ετών, παραγωγός και πωλητής πορτοκαλιών σε λαϊκή αγορά Αττικής. Χώρος: Η κεντρική πλατεία του Άργους.

- Z: Εσύ Νάσο από πότε ασχολείσαι με τα πορτοκάλια ;
N: Από το 2011, λαϊκή..
Z: Λαϊκή πας ; Μόνο ;
N: Ναι, ναι, ναι.
Z: Δεν είσαι παραγωγός..
N: Παραγωγός.
Z: Α είσαι και παραγωγός ;
N: Ναι. Ντάξει δεν τα ξέρω όμως όλα, δεν καλλιεργώ ... Κατάλαβες.. ο πατέρας μου είναι πιο πολύ σ' αυτά.
Z: Και πώς σου φαίνεται η δουλειά στη λαϊκή ;
N: Ε εντάξει, ωραία είναι. Ωραία, δηλαδή αγωνιζόμαστε όπως όλοι. Και στη λαϊκή, έχει πέσει τώρα η λαϊκή, μη νομίζεις ότι ήταν όπως ήτανε πριν.
Z: Σε ποιες περιοχές πας ;
N: Πάω Άλιμο, Ψυχικό, Κολωνό, τέτοια.
Z: Και γιατί επέλεξες να κάνεις αυτή τη δουλειά ;
N: Λόγω του πατέρα μου, για τον πατέρα μου βοηθάω, μέχρι να βρω κάτι άλλο.
Z: Οικογενειακώς ασχολείστε με αυτά ;
N: Ναι, ναι, ναι.
Z: Εσύ τι πιστεύεις ; ποια είναι η γνώμη σου για το πορτοκάλι γενικά σαν φρούτο ;
N: Είναι για μένα βασικό αγαθό. [...] Εγώ πιστεύω ότι είναι από τα βασικά αγαθά για τι έχει βιταμίνες πολλές, είναι χρήσιμο για τον οργανισμό, για παιδιά, μεγάλους, είναι καλά.
Z: Ο κόσμος το προτιμάει ;
N: Ναι, ναι, το παίρνει.
Z: Πουλάζ κι άλλα προϊόντα ή μόνο το πορτοκάλι ;
N: Πορτοκάλια, μανταρίνια..
Z: Τι φεύγει πιο πολύ ;
N: Και τα μανταρίνια φεύγουν και τα πορτοκάλια, δεν έχουμε παράπονο ντάξει. Τα παίρνει ο κόσμος, άμα είναι και καλά δηλαδή, τα παίρνει δεν έχει ... δεν έχουμε παράπονο. Αλλά σε ποσότητες, κατάλαβες. Αν έχεις σε ποσότητες και τέτοια πράγματα, κατάλαβες.
Z: Πιστεύεις ότι χαρακτηρίζει εδώ την περιοχή μας ;
N; Ναι, ναι, ναι. Το Α και το Ω. την Αργολίδα όλη, αλλά το Άργος συγκεκριμένα γιατί έχουμε πολλά πορτοκάλια και το χαρακτηρίζει.
Z: Όταν είσαι στην Αθήνα και πουλάζ τα προϊόντα σου και τους λες ότι τα πορτοκάλια είναι από το Άργος κάνουν κάποια σχόλια εκεί οι πελάτες τίποτα ;
N: Κάνουν θετικά σχόλια και είναι, όσο να ναι όταν ακούς ότι είναι αργεϊτικό το πορτοκάλι ψωνίζεις, το προτιμάς από κάποια άλλη περιοχή η οποία έχει πορτοκάλια.
Z: Ποιες ποικιλίες καλλιεργείς ;
N: Ναβαλίνες, Μέρλιν.
Z: Α τα πιο δημοφιλή ας πούμε.
N: Ναι. Εδώ στην περιοχή μας τα Μέρλιν περισσότερο απ' τις Ναβαλίνες.

Z: Τα πουλάς όλο το χρόνο ;

N: Όχι μόνο το χειμώνα που είναι η εποχή τους. Μετά βγαίνουν τα καλοκαιρινά τα πορτοκάλια, Βαλέντσια. [...] Πολυβιταμινούχα είναι να ξέρεις, μια πορτοκαλάδα είναι μια καθημερινή συνήθεια του ανθρώπου.

Z: Και στη μαγειρική ας πούμε, σε γλυκά...

N: Και στη μαγειρική και σε γλυκά, σε φαγητά πάρα πολλά συνοδευτικό το πορτοκάλι, διάφορες γεμίσεις σάλτσες τέτοια πράγματα δηλαδή, υπάρχουν με το πορτοκάλι, είναι κύριο συστατικό. Είναι δηλαδή το πορτοκάλι σου χρησιμεύει σε πάρα πολλούς τομείς και να το φας και να το πεις και να δημιουργήσεις κάποιο γλυκό είναι καλό το πορτοκάλι. Όπως και τα μανταρίνια έτσι.

Z: Έχω ακούσει ότι και η ελιά έχει μεγάλη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια εδώ στην περιοχή. Εσύ το χεις παρατηρήσει αυτό ή έχεις δει το πορτοκάλι να χάνι λίγο την αίγλη του ;

N: Όχι, όχι. Το πορτοκάλι δεν χάνει την αίγλη του. Σε μας τουλάχιστον εδώ πέρα, για μένα, είναι βασιλιάς, για μένα και μετά έρχονται τα άλλα, τα μανταρίνια, τα λεμόνια λίγα όσα καλλιεργούμε, αγκινάρες. Τα πάντα μπορείς να καλλιεργήσεις απλά είναι πάππου προς πάππου τα χωράφια αυτά ρε παιδί μου, οι πορτοκαλιές, ας πούμε κατάλαβες ; Είναι χρόνια.

Z: Εσύ τα θυμάσαι από μικρός ;

N: Χρόνια πολλά. Πολλά χρόνια οι πορτοκαλιές. [...]

Z: Αρρώστιες στα πορτοκάλια υπάρχουν ;

N: Ναι υπάρχουνε, οι οποίες καταπολεμούνται βάσει λίπανσης, βασική τροφή του νερού είναι το νερό, οι καιρικές συνθήκες παίζουνε μεγάλο ρόλο στα πορτοκάλια, να μην υπάρξει πάγος, να μην υπάρξει χαλάζι, η λίπανση είναι το Α και το Ω για μένα μαζί με το νερό. Αυτά τα δύο.

Z: Και στην αντιμετώπιση της αρρώστιας ;

N: Και στην αντιμετώπιση υπάρχουν κάποια φάρμακα, λιπάσματα που καταπολεμάς και βοηθάς το δέντρο να μην αρρωστήσει.

Z: Πιστεύεις ότι κοινωνικά έχει βοηθήσει την περιοχή μας να ανέβει και οικονομικά εδώ τους κατοίκους ;

N: Σίγουρα, σίγουρα. Πολλοί στην περιοχή μας είναι αγρότες, για μένα οι περισσότεροι, οι οποίοι ζουν από την καλλιέργεια του πορτοκαλιού, μανταρινιού και ότι άλλο. Συγκεκριμένα για το πορτοκάλι όμως, πιστεύω ότι ο καθένας έχει δέκα ρίζες πορτοκάλια δικές του. Άλλοι υπάρχουν μεγαλύτεροι γαιοκτήμονες να στο πω έτσι σε εισαγωγικά, οι οποίοι είναι η ζωή τους όλη όλο το χρόνο. Το εισόδεμά τους, το βασικό τους εισόδημα είναι τα πορτοκάλια.

Z: Οπότε έχει βοηθήσει να

N: Έχει βοηθήσει. Βέβαια παίζουν ρόλο και οι τιμές. Κάθε χρόνο να ξέρεις αλλάζουν οι τιμές. Αν και πάνω κάτω όλα τα χρόνια είναι ίδιες.

Z: Οι συνεταιρισμοί έχουν βοηθήσει καθόλου ;

N: Εγώ δεν ασχολούμαι με συνεταιρισμούς δεν ξέρω. Εγώ ότι έχω τα πάω στη λαϊκή. Κατάλαβες ; Δεν κάνω εμπόριο... Δεν ασχολούμαι με συνεταιρισμούς και εργοστάσια.

Z: Από τον πρωτογενές τομέα απευθείας στο εμπόριο.

N; Από την παραγωγή στην κατανάλωση κατευθείαν. Τα καλλιεργώ, τα κόβω, τα πάω στη λαϊκή. Δεν ασχολούμαι με εμπόριο που κάνουν τα εργοστάσια και τέτοια πράγματα. [.....] Φεύγουν πάρα πολλοί τόνοι κάθε χρόνο στο εξωτερικό και τα Βαλκάνια να ξέρεις. Μιλάμε για πάρα πολλούς τόνους. [.....]

Z: Έχουμε και Παναγία Πορτοκαλούσα στο Άργος. Πιστεύεις ότι είναι ιερά τα πορτοκάλια ;

N: Ναι. Έχω κρατήσει από το Νοέμβριο πορτοκάλι από το ναό και μιλάμε είναι ζουμερό σαν να το έκοψες τώρα από το δέντρο. Είναι πολύ σημαντικό. Είναι ιερό.

Απομαγνητοφώνηση 16-3-2017: κ. Βλάχος. Λογιστής και παραγωγός πορτοκαλιών. Χώρος: Άργος.

Z: Θα ήθελα να μου πείτε για την καλλιέργεια των πορτοκαλιών. Πώς γίνεται ;

B: Η καλλιέργεια του πορτοκαλιού στην Αργολίδα ξεκινάει από τις 20 Φεβρουαρίου. Με τον ψεκασμό χαλκού που γίνεται για να επουλώσει τυχόν πληγές που έχουν δημιουργηθεί από την κοπή του πορτοκαλιού, από τους παγετούς και τις βροχές, τους μύκητες, πρέπει να ξεκινήσει η καλλιέργεια το Φεβρουάριο με ψεκασμό με χαλκό. Μετά αρχές Μαρτίου ξεκινάει το κλάδεμα του πορτοκαλιού, το οποίο είναι υποχρεωτικό να γίνεται σχεδόν κάθε χρόνο, για να μπορέσουμε να βγάλουμε ποιότητα. Γιατί αν κλαδεύεις κάθε χρόνο σχεδόν πάντα βγάζεις ποιότητα. Μετά το κλάδεμα, το οποίο διαρκεί μέχρι το πρώτο δεκαήμερο του Μάη σαν περίοδος, για τα κτήματα όλα της Αργολίδος είναι η λίπανση. Η λίπανση η οποία πρέπει να ξεκινήσει στις αρχές του Μάρτη, μέχρι τις 20 Μάρτη περίπου ή μέχρι τέλη του Μάρτη για να μπορέσουμε όταν έρθει το άνθος και μετά πέσει το άνθος τέλη Απρίλη και δημιουργηθεί το πορτοκάλι να έχει ήδη ξεκινήσει να τρώει, να έχει βρει τροφή το προϊόν που θα είναι σε ανάπτυξη να έχει τροφή να τρώει. Μέχρι τα τέλη Απρίλη πρέπει να κάνουμε το ρέντισμα στο πορτοκάλι για να τα προφυλάξουμε από αμφυλλοδέτη, αφυλλοκόφτη, ψώρες, τετράνυχους, από διάφορες αρρώστιες τις οποίες θα καταπολεμήσουμε για να έχουμε ένα καθαρό προϊόν στο τέλος που θα είναι η συγκομιδή το Νοέμβριο. Κατά τη διάρκεια αυτή ξεκινάν και τα ποτίσματα και στα ποτίσματα επειδή το πορτοκάλι θα θέλει λίγη βοήθεια θα προσθέσουμε πάλι λίπασμα. Και μέχρι τέλη Ιουνίου να του έχουμε προσθέσει κάποια κιλά λίπασμα για να μπορέσει να αποκτήσει μέγεθος ούτως ώστε να είναι εμπορεύσιμο και μαγλινό την περίοδο της συγκομιδής. Μαγλινό δηλαδή να μην είναι άγριο, να είναι λείο, να είναι πολύ καλό εμφανισιακά.

Z: Σε ποια αγορά διοχετεύεται ;

B: Η αγορά που διοχετεύεται αυτή τη στιγμή το πορτοκάλι είναι η Δυτική Ευρώπη. Παλιά πηγαίναμε Ρωσία κι ανατολικές χώρες, τώρα πάει μόνο Δυτική Ευρώπη. Φυσικά σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση εννοώ Ρουμανία, Γερμανία, όλη η Ευρωπαϊκή Ένωση. Φυσικά σε κατηγορίες έτσι; Άλλα πορτοκάλια στέλνονται στη Γερμανία, άλλα στην Αγγλία, άλλα στην Ολλανδία.

Z: Ποιο είναι το κριτήριο ;

B: Το κριτήριο είναι τα νούμερα. Το πορτοκάλι όταν πάει και συσκευάζεται, χωρίζεται σε νούμερα. Και αναλόγως την ποιότητα και το νούμερο του πορτοκαλιού, το μέγεθος, γίνεται η εξαγωγή.

Z; Πιστεύετε ότι έχει βοηθήσει κοινωνικά και οικονομικά εδώ τον τόπο ;

B: Είναι το Α και το Ω για την οικονομική στήριξη της Αργολίδας, το πορτοκάλι. Γιατί η Αργολίδα είναι αγροτική περιοχή. Όλα εξαρτώνται από το πορτοκάλι. Αν προχωράει το πορτοκάλι υπάρχει χρήμα στο Άργος. Αν δεν προχωράει καλά, οι τιμές κι αυτά, υπάρχει πρόβλημα.

Z: Ποια είναι η μέση τιμή του πορτοκαλιού ;

B: Η μέση τιμή του πορτοκαλιού που αγοράζεται για εξαγωγή ή για εσωτερική κατανάλωση;

Z: Και τα δύο.

B: Η εξαγωγή, η μέση τιμή είναι γύρω στ 18 λεπτά (ενν. του ευρώ). Για την εσωτερική κατανάλωση είναι 25, 30 κάπου κει.

Z: Πιστεύετε ότι είναι σημαντικό για την πόλη μας ;

B: Βέβαια είναι σημαντικό το πορτοκάλι για την πόλη μας. Το πορτοκάλι είναι σημαντικότερο και για την πόλη μας και για το νομό μας και για όλα.

Z: Τη χαρακτηρίζει επομένως ;

B: Ε βέβαια. Είναι η αρχή και το τέλος του νομού. Συμφωνείτε κύριε δήμαρχε ;

Δ: Βέβαια.

Z: Εσείς από πότε το θυμάστε ;

B: Το πορτοκάλι ; Από 7 χρονών. Από πολύ μικρός. Είχε ο πατέρας μου. Από το 1960. Πήγαινα κοντά στον πατέρα μου. Είχε κτήματα πολλά. Τα είχε ο παππούς μου, τα είχε ο πατέρας μου, εγώ τα άλλαξα, εγώ έκανα αναδιάρθρωση. Τα άλλαξα τα πορτοκάλια, έφτιαξα κι άλλες ποικιλίες για να μπορώ να έχω περισσότερο οικονομικό όφελος. Έβαλα κι άλλες ποικιλίες και τα συντηρώ και πιστεύω ότι και ο γιος μου μάλλον εκεί θα καταλήξει.

Z: Αυτό ήθελα να ρωτήσω. Η νέα γενιά ασχολείται ;

B: Η νέα γενιά. Ο γιος μου αν και είναι φοιτητής και σπουδάζει και τα λοιπά, όταν έρχεται στο Άργος, ξέρει τα πάντα, ξέρει να τα καλλιεργήσει, να τα ποτίσει, να κάνει τα πάντα.

Απομαγνητοφώνηση 16-3-2017: Δημήτρης Πλατής, τέως δήμαρχος Άργους. Χώρος Συνέντευξης: το γραφείο του στο Άργος

Z: [...] Ως πρώην δήμαρχος, από πότε θυμάστε το πορτοκάλι στην περιοχή μας;

Δ: Κοιτάζτε καταρχάς η προέλευσή του, είναι απ' την Καλιφόρνια. Άλλοι λένε ότι είναι από τη Βαλένθια της Ισπανίας, η πραγματικότητα είναι όμως ότι είναι από την Καλιφόρνια της Αμερικής. Εδώ, λοιπόν, στην περιοχή ως προϊόν στη αρχή ξεκίνησε δοκιμαστικά, να δουν εάν το αντέχει το έδαφος, τη δεκαετία του 40, τέλος της δεκαετίας του 40. Αναπτύχθηκε πολύ τη δεκαετία του 50 και πλέον επειδή είδανε ότι είναι ένα προϊόν το οποίο το προστάτευε και η γη αλλά και ο καιρός, πλέον παραδοθήκανε όλα τα χωράφια στην καλλιέργεια του πορτοκαλιού διότι όσο πήγαινε ο καθένας ήθελε να περνάει καλύτερα, τα παιδιά δε θέλανε να πάνε στα χωράφια, με αποτέλεσμα τη δεκαετία του, δηλαδή όταν ξεκινήσανε από το 65 και μετά δηλαδή τη δεκαετία του 60, πλέον όλα είχανε την καλλιέργεια αυτή. Το θέμα είναι ότι δεν το καλλιεργήσανε επειδή ήταν τόσο καλό σαν προϊόν, το καλλιεργήσανε επειδή είχε αρκετό κέρδος. Το καλλιεργήσανε επειδή δεν υπήρχαν ασθένειες να το χτυπήσουνε σαν προϊόν. Μετά το καλλιεργήσανε επειδή υπήρχαν κάποιοι βιομήχανοι όπου είχαν δείξει μεγάλη δραστηριότητα, δηλαδή το 1967 και μετά, που πλέον εμφανιστήκανε τα πρώτα συσκευαστήρια στην Αργολίδα και συγκεκριμένα ήταν ο Φραγκίστας, το εργοστάσιο Φραγκίστα και άλλα μικρότερα εργοστάσια τα οποία ήταν με Γερμανούς ιδιοκτήτες στην περιοχή στα Λευκάκια Ναυπλίας (μετά το Ναύπλιο, νότια Αργολίδα). Εκεί, λοιπόν, όλο το προϊόν που υπήρχε γινόταν εξαγωγή, ο βιομήχανος αυτός ο Φραγκίστας είχε ανοίξει αγορά στη Ρωσία κι έκανε ανταλλαγή προϊόντων, πήγαινε πορτοκάλια, έφερνε ξύλα, έπαιρνε σίδερα. Αποτέλεσμα ήταν να δει μία μεγάλη ακμή το λιμάνι του Ναυπλίου. Ερχόταν δηλαδή η μεταφορά τότε, από το 67, 70 μέχρι και το 1985, το 90% των προϊόντων έφευγε με τα καράβια. Αυτό σημαίνει ότι θα 'πρεπε ο παραγωγός να είχε καλό προϊόν. Φυσικά τότε γινότανε βιολογική καλλιέργεια, δεν υπήρχαν αυτά τα φάρμακα τώρα, διότι πλέον ο

παραγωγός δε μπορεί να καλλιεργήσει ποιοτικά εάν δεν καταπολεμήσει τα ζιζάνια. Επειδή υπάρχουν διάφορες ασθένειες που προσβάλουν πλέον τα δέντρα, είναι πλέον υποχρεωμένος να χρησιμοποιεί, όχι για καλύτερη ποιότητα, αλλά για να αντέχουνε στην ασθένεια, διάφορα φυτοφάρμακα. Πολλές φορές έχει γίνει κατάχρηση στο συγκεκριμένο πράγμα και οι Ευρωπαίοι πλέον και σήμερα που μιλάμε, έχουν αναγκαστεί να μην παραλάβουν διάφορα φορτία με εσπεριδοειδή δηλαδή πορτοκάλια, μανταρίνια και τα παρεμφερή, διότι είναι περισσότερος π δείκτης στο επιτρεπόμενο από αυτό που ήταν για να γίνει ο ραντισμός απ' τα φυτοφάρμακα. Και μάλιστα και πρόσφατα και σήμερα διάβασα σε ένα site στην Αθήνα οι γεωπόνοι κατέσχεσαν περίπου 4,5 τόνους σε πορτοκάλια, τα οποία είχανε μεγαλύτερο φορτίο που έχουνε χρησιμοποιήσει ρέντι, ρέντισμα. Είναι καλό αυτό διότι και στην Ευρώπη πλέον υπάρχει ο καθημερινός έλεγχος στις λαϊκές αγορές απ' τα προϊόντα που πωλούνται στη χονδρική ή στη λιανική (ενν. αγορά) αλλά και στην Ελλάδα που πλέον έχει γίνει όταν γίνει μια καταγγελία. [...]

Z: Θέλω να μου πείτε πόσο διαδεδομένα είναι τα πορτοκάλια στην περιοχή μας ;
Η παραγωγή τους ;

Δ: Στην περιοχή μας μπορεί, όπως σας είπα, να έχουμε καλύψει με πορτοκάλια όλα τα χωράφια, δεν είναι όμως αυτό το οποίο θέλει η αγορά. Ξεσκέπαστα που λέμε κτήματα είναι ελάχιστα, διότι είναι η εύκολη λύση, βάζω πορτοκάλι , πηγαίνω ποτίζω δέκα φορές το καλοκαίρι και μετά πηγαίνω και μαζεύω την παραγωγή μου. Είναι μια εύκολη λύση για τον αγρότη ο οποίος έχει πάψει πραγματικά να ασχολείται με τη γη. Κοιτάει τον εύκολο τρόπο και το εύκολο χρήμα να μαζέψει. Έτσι, λοιπόν, έχει γίνει στην περιοχή μας και έχουν καλυφθεί όλα τα καλά χωράφια, τα οποία είναι προστατευμένα από τον πάγο, είναι όλα με τα εσπεριδοειδή. Προσπαθήσαμε κι εμείς ως δημοτική αρχή από το 2003 που αναλάβαμε, να φέρουμε τον εμπορικό αντιπρόσωπο κάθε χώρας να δει τα προϊόντα μας. Αυτό είχαν κάνει και στο παρελθόν. Και είχε γίνει τη δεκαετία του 60 η γιορτή του πορτοκαλιού, από τον τότε δήμαρχο τον αείμνηστο Θωμόπουλο και είχε γίνει και είχε επιτυχία, αλλά δε μπορούσαν ηλεκτρονικά πλέον αν στηρίξουν τα προϊόντα. Στο ενδιαμέσο διάστημα, από τότε έως ότου αναλάβαμε τη δημαρχία, είχε γίνει ζημιά στην αγορά διότι οι έμποροι που είχαν τα συσκευαστήρια ήβγαζαν προϊόντα που δεν είχαν τα ανάλογα σάκχαρα μέσα, ώστε να είναι καλό για την αγορά, ήτανε ξινά δηλαδή δεν είχε το σωστό ζωμό που έχει μέσα το πορτοκάλι και δεν έκανα σωστή συσκευασία με αποτέλεσμα όταν έφταναν στην αγορά, ας πούμε της Γερμανίας που έκανε το αυτοκίνητο να πάει τρεις μέρες, όταν έφταναν εκεί, συγκρίνοντάς τα με της άλλης αγοράς της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Ιταλίας και με αυτές τις αγορές να μη μπορεί το προϊόν να 'ναι ανταγωνιστικό ή υπήρχε τόσο κέρδος ενδιάμεσα που ενώ το έπαιρναν πολύ φτηνά από τον παραγωγό, έφτανε πολύ ακριβά στην αγορά. Εμείς ως δημοτική αρχή, το είπαμε ότι πρέπει να κάνουμε μια μεγάλη γιορτή του πορτοκαλιού όπως γινότανε παλαιότερα. Πράγματι το 2005 κάναμε τη γιορτή και ξεκίνησε όλη αυτή η διαδικασία, καλέσαμε τους εμπορικούς ακολούθους απ' όλα τα κράτη μέσω του Εμπορικού Επιμελητηρίου, ήρθανε, τους πήγαμε στα συσκευαστήριά μας να δουν πώς γίνεται η συσκευασία και πλέον τους φέραμε σε επαφή με τα εργοστάσια. Σίγουρα αρκετοί κλείσανε δουλειές κα είχανε κερδίσει από αυτή τη γιορτή που είχαμε, αλλά σας είπα ότι συνεχίσανε κάποιοι μη επαγγελματίες στο είδος της εξαγωγής να μη στέλνουν καλή ποιότητα στο εξωτερικό.

Z: Νομίζετε ότι έχει βοηθήσει κοινωνικά και οικονομικά εδώ την περιοχή ;

Δ: Από αυτό ζει η περιοχή. Έστω κι από τη χαμηλή πλέον τιμή που έχει σήμερα από αυτό ζει και το περισσότερο είναι και από τις επιδοτήσεις. Δηλαδή εάν το προϊόν το χτυπούσε το χαλάζι ή έριχνε κανέναν πάγο ερχότανε η Ευρωπαϊκή Ένωση που είμαστε μέλη από διάφορα κονδύλια κι αποζημιώνει τους παραγωγούς. Και του 'λεγε σε αποζημιώνω για το 70%, το άλλο 30% πάρτο από το χυμοποιό που θα πας πλέον να το κάνει χυμό. Βέβαια ο χυμοποιός δεν ήθελε την ποικιλία που είναι στο 90% της καλλιέργειας, είναι ομφαλοφόρα τα λεγόμενα, τα οποία είναι πορτοκάλια που έρχονται από το Δεκέμβριο, αρχές Δεκεμβρίου, μέχρι τέλος Ιανουαρίου. Δεν ήταν αυτά τα οποία εξυπηρετούσαν τους χυμοποιούς, ο χυμοποιός ήθελε να πάρει το κοινό πορτοκάλι, αλλά το θέμα ήτανε ότι το ζητούσανε σε χαμηλή τιμή και αυτοί που είχαν χωράφια δεν βάζαν τα κοινά πορτοκάλια, αλλά βάζανε ομφαλοφόρα τα οποία ήταν εξαγωγήμα. Αυτό λοιπόν που έχει στερήσει από την περιοχή, είναι ότι ενώ το κράτος έδινε χρήματα να αλλάξουν τις ποικιλίες, τα χρήματα αυτά πήγαν σε τσέπες ορισμένων έξυπνων, οι αγρότες επειδή ήταν και ο δείκτης μόρφωσης χαμηλός, είχανε μία εμμονή ότι εγώ δεν τα κόβω τα πορτοκάλια μου, δεν αλλάζω την ποικιλία μου διότι θα μπορούσαν να κόψουν τον κορμό και να τα μπολιάσει και να τα βάλει μια άλλη ποικιλία. Εδώ λοιπόν, υπήρχε μια νοοτροπία ότι εγώ δεν κόβω τα δέντρα, έτσι τα βρήκα απ' τον πατέρα μου, ο πατέρας μου έτσι τα βρήκε απ' τον πατέρα του, έτσι θα πεθάνουν, μ' αυτήν την ποικιλία. Έτσι, τα δέντρα γεράσανε και πρώτον δεν έχουν τη δύναμη να βγάλουν την ανάλογη ποσότητα και την ανάλογη ποιότητα, διότι πλέον χρειάζονται πολλά χημικά, λιπάσματα και φυτοφάρμακα. Επίσης είχα επισκεφθεί το 2004 την Κύπρο. Η Κύπρος λοιπόν, κάνει παραγωγή σε πορτοκάλια. Η Κύπρος έχει πρόβλημα από νερό. Εκεί λοιπόν, πήγαμε σε πορτοκαλεώνες και τα είδα τα δέντρα κομμένα, κομμένα και μπολιασμένα. Και μου είπαν ότι εμείς όταν δούμε ότι η ποικιλία δεν τραβάει, το κόβουμε, το μπολιάζουμε και σε 2 χρόνια έχουμε άλλη παραγωγή, αυτήν που χρειάζεται η αγορά, δεν κοιτάζουμε την εύκολη λύση, κοιτάζουμε τι ζητάει ο πελάτης, τι ζητάει η διεθνής αγορά. Και η αγορά δε ζητούσε αυτό το μικρό χρονικό περιθώριο που έχουμε εμείς από Νοέμβριο μέχρι Φεβρουάριο που έχουμε πορτοκάλι, ζητούσε όλο το χρόνο. Δυστυχώς, οι δικοί μας εδώ οι συνεταιρισμοί πήραν τα χρήματα, δεν ενημέρωσαν σωστά τους παραγωγούς, με αποτέλεσμα να έχουμε παραμείνει στα ίδια. Να μην έχουμε πρώτον ανανεωμένα τα δέντρα, ώστε να ναι δυνατά, δεύτερον τις ποικιλίες που ζητάει η αγορά. Αυτοί επιμένανε στις ποικιλίες που είχανε μάθει από τον πατέρα τους και τον παππού τους. Η αγορά έχει άλλες ανάγκες, δηλαδή ένα ποτήρι πορτοκαλάδα για να φτιάξεις χρειάζεσαι τρία πορτοκάλια Μέρλιν, τρία πορτοκάλια μεσαίου μεγέθους Μέρλιν. Εάν θα ήταν τα πορτοκάλια που έχουν οι παραγωγοί στην Κύπρο, χρειάζεται ένα πορτοκάλι. Άρα λοιπόν αντιλαμβάνεσαι, ότι επειδή πίνουν στο εξωτερικό χυμό και πολύ χυμό πορτοκάλι, αυτός που θέλει δε θα πάρει το ομφαλοφόρο πορτοκάλι, θα πάρει αυτή την ποικιλία θα πάρει τρία πορτοκάλια να βγάλει τρία ποτήρια χυμό που θέλει στο σπίτι του, η οικογένειά του. και είναι και πολύ πιο φθηνό από ότι είναι το ομφαλοφόρο, αυτές οι ποικιλίες. Έτσι λοιπόν μας είπαν την Κύπρο ότι να είχαν νερό θα είχανε κάνει όλο το έδαφος με πορτοκαλιές, αλλά δεν έχουν νερό διότι περιμένουν πότε θα βρέξει ο Θεός να μαζέψουν νερό στις γούρνες να ποτίσουν τα χωράφια τους. Και εκεί καταλάβαμε αυτό που φωνάζουν τόσα χρόνια ότι θα πρέπει να αλλάξουν τις ποικιλίες. Δεν τις αλλάξαν κι έχουμε χάσει τις αγορές. Δεν υπήρχαν επαγγελματίες στους συνεταιρισμούς σωστοί ώστε να μπορέσουν να πιάσουν την αγορά. Ο καθένας που πήγαινε έξω κοίταγε την πάρτη του πώς θα αδειάσει το χωράφι του και πέντε

φίλων του. Έτσι λοιπόν πήραν μια μικρή μερίδα της αγοράς στη Γερμανία, στη Στουτγάρδη, στην Κολωνία και το μεγαλύτερο κομμάτι το πήρε η Ισπανία και η Ιταλία, διότι και οι φόροι σ' αυτά τα κράτη είναι χαμηλοί για τον αγρότη και κίνητρα δίνουνε, αλλά θα πρέπει να σας πω το εξής ότι δε νοείται παραγωγός με 5, 2 και 10 στρέμματα. Εδώ λοιπόν τα χωράφια έχουν μικρούς κλήρους. Και όλο σου λέει να είμαι αγρότης αλλά να είμαι και κάτι άλλο. Άρα λοιπόν είναι ένας δημόσιος υπάλληλος κι έχει σαν βοήθημα το αγροτικό προϊόν. Γι' αυτό δεν είχε δώσει βάση, το είχε σαν τσόντα στα εισοδήματά του, σαν συμπλήρωμα. Γι' αυτό δεν καιγόταν να κάνει την αναπροσαρμογή και την αλλαγή στην καλλιέργεια. Μου έλεγε ένας φίλος ότι πήγε στις Βρυξέλες πριν λίγες μέρες και δεν είδε στη λαϊκή αγορά ελληνικό πορτοκάλι πουθενά. Μέχρι κι απ' τη Λιβύη πορτοκάλια, απ' το Μαρόκο, από μας κανένα. Από Ισπανία, από Ιταλία, από Πορτογαλία, από όλες τις χώρες εκτός από μας. [...] άρα αντιλαμβάνεστε ότι από τη στιγμή που δεν υπάρχει ζήτηση στην αγορά δεν μπορεί να πουληθεί και πλέον αρκετή ποσότητα πηγαίνει για χυμό. [...]

Z: Γιατί πιστεύετε ότι σταμάτησε η γιορτή του πορτοκαλιού ;

Δ: Σταμάτησε γιατί αφενός είχε αρκετό κόστος, σε μας είχε στοιχίσει 130 χιλιάδες ευρώ, από αυτά τα 50 χιλιάδες τα είχαν δώσει οι σπόνσορες. Άρα λοιπόν πάμε στα 80 χιλιάδες, από αυτά οι συνεταιρισμοί που είχαν περίπτερα είχαν πληρώσει τα τετραγωνικά που είχε πάρει καθένας άλλα 20 χιλιάδες από κει, στοιχίσανε περίπου στις 60 χιλιάδες. Ήταν λάθος της επόμενης δημοτικής αρχής καθώς εμείς θέλαμε ανά διετία να τη διοργανώνουμε. Γιατί να βάλεις 60 χιλιάδες για μια εκδήλωση που τα περισσότερα χρήματα ξαναγυρίζουν στον τόπο σου, διότι αυτά ήταν τα ξενοδοχεία των επισκεπτών, τα λεωφορεία που τους μεταφέραν από την Αθήνα, την εκδρομή στους αρχαιολογικούς μας χώρους, τα φαγητά που φάγαν στην περιοχή μας, ήταν χρήματα που ξαναγυρίσαν στην περιοχή μας. [...] είναι ζήτημα πόσο ενδιαφέρεσαι για τον αγρότη και για το προϊόν το οποίο ήταν το χρυσάφι της περιοχής και τώρα μαραζώνει.

Z: Πιστεύετε, τέλος, ότι χαρακτηρίζει και συμβολίζει την πόλη μας ;

Δ: Ε βέβαια. Βέβαια τη χαρακτηρίζει και θα έπρεπε να είναι το σήμα κατατεθέν σε εμάς το πορτοκάλι διότι τα νέα παιδιά που έχουν πλέον αναλάβει τα χωράφια και λόγω της συγκυρίας έχουν αναγκαστεί να γυρίσουν πίσω θα ήταν σωστοί καλλιεργητές, όχι με 2 και με 5 στρέμματα, θα είχαν μεγάλες εκτάσεις και με τα σύγχρονα μηχανήματα θα είχαν φτιάξει πολύ καλύτερη καλλιέργεια. Το πορτοκάλι υπάρχει και σε άλλες περιοχές αλλά η ποιότητά του, τα σάκχαρά του και η γεύση του δε συγκρίνεται. Το θέμα είναι ότι δε φτάνει στο εξωτερικό. Δεν υπάρχουν οι σωστοί άνθρωποι να το εξάγουν. Στο εξωτερικό πουλιέται με το κομμάτι. Εδώ ακόμη πουλιέται με το κιλό. [...] Κατασκοπεύει ο ένας τον άλλον να δει τι λιπάσματα θα βάλει ενώ το χωράφι του είναι δέκα μέτρα μακριά και το έδαφος δεν είναι το ίδιο. Αυτό είναι λάθος.

Z: Δεν έχουν βοηθήσει οι συνεταιρισμοί και τα εργοστάσια;

Δ: Όχι καθόλου. Νοιάζονται μόνο για την τσέπη τους. [...]

Z: Από το κράτος κάποια βοήθεια υπάρχει ;

Δ: Μηδενική. Το κράτος δε βοηθάει και δε συμπαρίσταται στον αγρότη. Υπάρχουν πολλοί τυχάρπαστοι με την ανοχή της πολιτείας οι οποίοι έρχονται πουλάνε τα πορτοκάλια και μετά εξαφανίζονται. Είτε κάποιος συνεταιρισμός είτε στο όνομα μιας κοινότητας δεν υπάρχει διαφάνεια. Θα έπρεπε να γίνονται οι συναλλαγές με επιταγές ανάλογα με το τι θα ασχοληθείς. Με εσπεριδοειδή ; Θα έπρεπε να παρέχει στην τράπεζα το 50% των χρημάτων για να εκδοθεί μπλοκ.

Μόνο έτσι γίνεται το υγιές εμπόριο. Τώρα είναι το εμπόριο του κάθε τυχάρπαστου.

Z: Έχουν αυξηθεί αυτά τα φαινόμενα τώρα με την οικονομική κρίση ;

Δ; Κοιτάξτε αυτά τα φαινόμενα πάντα υπήρχαν γιατί εκμεταλλεύονταν την έλλειψη μόρφωσης στους αγρότες και μόλις ο άλλος άκουγε ένα λεπτό παραπάνω στην τιμή πήγαινε. Όταν κάποιος δεν κάνει παζάρι στη τιμή και σου φαίνεται καλός είναι γιατί δε θα σε πληρώσει.